AYDIN TONGA

Kapital İslâmın Temeli

MUAVİYE

DOĞU KİTABEVİ

3. BASKI

AYDIN TONGA

Kapital İslâmın Temeli

MUAVİYE

AYDIN TONGA

Kapital İslâmın Temeli

MUAVİYE

DOĞU KİTABEVİ

KAPİTAL İSLÂMIN TEMELİ MUAVİYE
Aydın Tonga

Din Sosyolojisi Dizisi - 02

Doğu Kitabevi-Ekim 2013

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16997
1. Baskı: Kasım 2011
2. Baskı: Haziran 2012
3. Baskı: Ekim 2013

Bu kitabın tüm yayın hakları Doğu Kitabevi'ne aittir.
Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında tüm alıntılar,
Kültür Bakanlığı Telif Hakları Sözleşmesi gereği
yayınevinin izinini gerektirir.

Genel Yayın Yönetmeni: İbrahim Horuz
Dizgi Konsept: Atilla Ceylan
Kapak Tasarımı: Atilla Ceylan

Baskı-Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd.Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No: 244
Topkapı / İSTANBUL
Tel: 0212 576 01 36

ISBN: 978-605-62042-7-2

Doğu Kitabevi
Cağaloğlu Yokuşu, Narlıbahçe Sokak, No: 6 Cağaloğlu İstanbul
Tel: 0212 527 29 26 Faks: 0212 527 29 26

www.dogukitabevi.com

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ 7
ÖNSÖZ 11

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK VE POLİTİK ÇERÇEVE 15
Kabile Düşüncesi 16
Ganimet 21
Akide 30

İKİNCİ BÖLÜM

MUAVİYE İDEOLOJİSİNİN AYAK SESLERİ 43
Halife Ömer Dönemi 43
Halife Osman Dönemi 49
Osman Kabilesi 50
Osman Dönemi'nde Ümeyyeoğulları'nın Güçlenişi 52
Osman Dönemi ve Zenginleşen Zümreler 54
Osman Dönemi ve Değişen Mülk Perspektifi 63
Osman'ın Mülk Perspektifini Açığa Çıkaran Sahabe:
EBUZER ve Dönemin Önerni 68
Osman'ın Öldürülmesinde Muhalefetin Tutumu 77
Talha-Zübeyr Muhalefeti 78
Hz. Ali Muhalefeti 83
Çevre Muhalefeti 90
Çevre Muhalefetinin Sesi: Ammar Bin Yasir 93
Osman'ın Öldürülmesinde Muaviye Muhalefeti 97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR ZİHNİYET'İN EGEMENLİĞİ 105
Muaviye Kabilesi 105
Ebu Süfyan'ın İslam Karşıtı Mücadelesi ve Saltanata Giden Yol 109

Muaviye'nin Müslüman Oluşu 121
Muaviye'nin Vahiy Kâtipliği Meselesi 124
Siyasi Yelpazede Muaviye'nin Yükselişi 127
Saltanata Giden Yolda Sıffın Savaşı 131
Sıffın'ın Siyasal Okuması 136
Hakem Tuzağı 140
Sıffın Savaşı Sonrası Muaviye Saldırıları 148

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUAVİYE İKTİDARI 153
Muaviye İdaresinin Politik Konumu 153
Muaviye İktidara Nasıl Geldi? 154
Bir Muaviye Silahı Olarak Ganimet ve Baskı Politikaları 158
Muaviye'nin İktidarının Siyasi Niteliği 169
Muaviye İdarecileri ve Yezid Vakası 170
Hüseyin'in Katli ve Bir Zihniyet Gerçekliği 178
Muaviye ve Muhammed b. Ebubekir Arasındaki Mektuplaşmalar 187
Muaviye Siyasetinde Maddi Gücün Kullanımı 192
Hadis Anlatımında Muaviye 200

BEŞİNCİ BÖLÜM

MUAVİYE KARŞITI MUHALİF HAREKETLER 211
Halife Ali ve Taraftarları 212
Halife Ali'nin Adil Toplum Mücadelesi 214
Hz. Ali'nin Muaviye Muhalefeti 223
Ali Taraftarlarının Muaviye Muhalefeti 228
Hariciler 234
Bir Muhalif Örgütlenme Olarak Hariciler 235
Harici İnanç Yapısı 238
Muaviye Düşüncesinin Günümüze Yansımaları 244
Ekonomi Alanında Muaviye Siyaseti 245
Siyasal Alanda Muaviye Siyaseti 250
İnanç Alanında Muaviye Siyaseti 255
Sonuç yerine 259

KAYNAKÇA 265

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

'Muaviye' ismi tarihsel önemi bir tarafa, bugüne ışık tutan siyasi ve dini yanıyla ön plandadır. Çünkü bugün din adına ya da din söylemi üzerinden kendilerine hâkimiyet alanı yaratan iktidarların, cemaat ve tarikatların çoğunun düşünsel ve inançsal ilham kaynağı Muaviye'dir. O Muaviye ki, dönemin en zengin kabilelerinden birinin üyesidir. Babası Ebu Süfyan bu kabilenin lideridir. Muaviye ve onun kabilesinin zengin üyeleri, iktidar koltuklarından olmamak için İslam inancına 20 yıl karşı çıkmışlardır, savaşmışlardır. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin 23 yılının 20 yılını tanımayarak geçirmişlerdir. Ve en sonunda Mekke'nin yeniden ele geçirilmesi ile Müslüman olmuşlardır ki; bu gönüllü bir bağlılık ve inançtan ziyade 'kılıç zoru' ile oluşan Müslümanlık tipidir.

Muaviye bu anlamda önemlidir; çünkü o toplumsal/sınıfsal hiyerarşinin güçlüler/egemenler kanadının temsilcisidir. Bugünün egemen/muktedir mülk ve servet sahibi Müslümanları da, onun temsilcileri olarak yollarına devam etmektedir. Bu ağır bir ifade midir, kuşkusuz hayır! Eğer öyle olmasalardı İslamiyet'in ilk dönemlerinde bu dini yoksulların, kimsesizlerin, çaresizlerin bir kurtuluşu olarak gören ve dine öyle yaklaşan Ebuzer gibi, Ammar Bin Yasir gibi, Hz. Ali gibi yaşarlardı; on-

ların söylemlerini kullanırlar, sade, paylaşımcı bir hayat sürdürürlerdi. Ammar bin Yasir, 'Sıffın' savaşında Muaviye taraftarlarına: **"biz şimdiye kadar bu kitabının inmesi için sizinle savaşıyorduk, şimdi de yorumu için"** derken işte bu gerçekliğe işaret ediyordu. Çünkü onlar Müslümanlığı teolojik ve teorik temelde yoksulların ve ezilenlerin inancı olarak inşa etmeye çalışırken, Muaviye Şam'da saraylar yaptırıyor, korumalarla geziyor, ittifak kurduğu tüccar oligarşisi ile halife olmaya çalışıyordu. Oldu da! İktidarı ele geçirmek için kimi zaman rüşvet vererek, kimi zaman tehdit ederek, kimi zaman para ile adam satın alarak, kan dökerek, söz oyunları oynayarak ve ez cümle iktidar koltuğuna oturmak için ne gerekiyorsa onu yaptı. Örnek mi; Sıffın'da savaşı kaybedeceğini anladığı anda Kur'an mushaflarını kılıçların üzerine taktırdı, aramızda hakem Kur'an olsun dedi. Oğlu Yezid'i kendinden sonra halife seçtirmek için parayla tutulan adamlarla işbirliği yaptı, kendi ulemasını yarattı ve binlerce insanın kanına girdi ve daha onlarca 'günahı' işledi Muaviye.

İşte bu kitap, Muaviye'nin entrika ve hırs dolu yaşamını gözler önüne seriyor. Dini zenginlik ve iktidar aracı olarak kullanan diğer bir ifade ile din yorumunu egemenlerin çıkarları lehine yorumlayan bir inancın nüvesidir Muaviye. Kitabı okuduğunuzda bu satırların gerçekliği ile karşılaşacağınızdan hiç şüpheniz olmasın. Biz burada dinin ontolojik yapısından ziyade din adına hareket eden kimselerin niyetini sorguluyoruz. Bu niyet eşit-adil bir dünya kurma tahayyülü de olabilir, sömürücü asalak sınıfların egemenliğini devam ettirme ile dini bu şekilde yorumlama hali de olabilir. Kitap bugüne kadar olumlu ve olumsuz eleştiriler almıştır ki, bu normaldir ve eleştirilerin bir kısmı da haklıdır. Bu durumun farkındayım, ama benim açımdan bu ve diğer kitaplar ele aldığı konuyu 'tartışılabilir' bir eksene getiriyorsa kitap amacına ulaşmış demektir.

Gelinen noktada çalışmalarıma bu anlayış ve yaklaşımla devam edeceğim. Biliyorum ki ne güncel ne de tarih, güç çatışmalarından ve mülkiyet paylaşımlarından bağımsız okunamaz. Hal bu iken, İslam tarihinde vuku bulan sınıfsal kamplaşma ve çatışmalara göz yummak aslında o tarihi de karartmak anlamına gelecektir. İşte bu tarihi karartma zihniyetine sonuna kadar karşı çıkacağız. Yeni Muaviye iktidarları kurulmaması ve varolan Muaviye iktidarlarının son bulması için; saray sahipleri değil, yoksulların din yorumlarının yeniden egemen kılınması için, bu bir tercih değil zorunluluktur!

Son olarak kitaba ilgi göstererek gerek öneri ve eleştirileri ile, gerekse de manevi destekleri ile bugüne kadar yanımda olan ve 'Kapital İslamın Temeli Muaviye' isimli kitabımızın, 3.baskısı ile sizlere ulaşmasında büyük katkıları olan, çalışma azmimize katkıda bulunan değerli okuyuculara, Doğu Kitabevi yöneticisi İbrahim Horuz ve yayınevi emekçilerine teşekkür ederim.

14 Ekim 2013 / İstanbul

facebook.com/AYDINTONGAnet
twitter.com/aydin_tonga

ÖNSÖZ

Gerek ülkemizde gerekse de dünya genelinde hüküm sürmekte olan ortak siyasi, ekonomik ve vicdani yasalarla karşı karşıyayız. Bu yasaların kökenleri çok eskilere gitmeli ki hâlâ bugün onlar iktidardalar ve neredeyse bütün dünya ilgili yasalarla yönetiliyor. Bireysel çıkarlar ve iktidarlar uğruna her türlü çabanın hak ve reva görüldüğü, olanca eşitsizliğe ve haksızlığa karşı büyük servetlerin ve zenginliklerin ayakta alkışlandığı; bütün bu çelişki ve açmazların ise büyük bir ustalıkla ve baskıyla görünmez kılındığı günümüz dünyası yasaları, bu kirli mirası nereden almakta, kim ya da kimler, hangi anlayış ve düşünceler bu zihniyetin kökenini oluşturmakta?

Kompleks bir bütünün parçaları olarak farklı ülke ve toplumlarda aynı biçimlerde işleyen bu yasalar, iktisadi ve siyasi mantığı itibariyle aynı sonucu üretseler de yasaların geçmişi, ilgili toplumlara özgü dinamikler üzerine şekillenmiştir. Biz bu çalışmada bugünün İslam dünyasına hâkim olan, özellikleri itibariyle de egemen iktisadi ve siyasi zihniyetle aynı olan yasaların geçmişini, kökenini sorgulamaya çalışacağız. Nerdeyse bütün bir Müslüman dünyasına egemen olan bu siyasi ve iktisadi anlayışın kökenini bulmanın önemi ise, hiç şüphesiz bugün İslamiyet adına uygulanagelen politikaların yanlışlığının kökenine inmek bağlamında önemli bir saptama olacaktır. Bu sap-

tamada bize yol gösterici olacak olan soruları şöyle sıralayabiliriz: Toplumsal adaletin kaybolduğu, fırsat eşitliğinin yerlerde süründüğü, egemen ve muktedir kesimler karşısında büyük halk yığınlarının ezildiği, dışlandığı ve bütün bu gerçeklikleri İslamiyet adına meşru sayıldığı, kabul edildiği ve bu bağlamda fetvaların yayınlatıldığı, İslam anlayışı nerede ve nasıl ortaya çıkmıştır?

Kimler İslam adına mülkiyet tutkularına girmiş, mülkü kutsamış, zenginlik ve gösteriş için kirli işbirliklerinde bulunmuştur? Kimi çevre ve kesimler bu tarih içerisinde nasıl korunmuş ve kollanmıştır? Din; iktidar savaşları ve çıkarları uğruna nasıl kullanılmış ve bu eksende yozlaştırılmış, çarpıtılmıştır? İslam tarihi içerisinde tüm bu safhalarda kim hangi safta ve kimin yanında durmuştur? İşte yukarıda ifade etmeye çalıştığımız soruların yol göstericiliğinde hazırlanan bu kitap, bugünün egemen islam anlayışının tarihsel kökenlerine inme çabasının bir sonucu olarak kaleme alınmıştır.

Bilindiği üzere tarih boyunca güçlü-zayıf ilişkisi mevcut iktisadi ve siyasi kanunlarla meşrulaştırılıp, kabul edildiği için, ezilenlerin mücadeleleri hep "yasal olmadığı" yönlü savlarla bastırılıp yok edilmek istenmiştir. Ötesi, bu kalkışma ve direniş hareketleri yine aynı minvalde "mevcut yasalara" aykırı olduğu için psikolojik ve ideolojik olarak da itibarsızlaştırılmıştır. İşte bu itibarsızlaştırma ve "lanetleme", "dışlama" tepkilerinin en önemli ve etkili araçlardan biri de egemenlerin elindeki din silahıdır. Bu silah kitleler üzerindeki etkileyiciliği ve kapsayıcılığı nedeniyle, egemen ulema-siyasi saltanatının ideolojik silahı olarak kullanılmış, siyasetin söz geçiremediği yerde fetvalar devreye girmiş, olmadı hadisler, kıssalar uydurulmuş, bütün bir din külliyatı egemenlerin hizmetine sunulmuştur.

Elinizde bulundurduğunuz bu çalışma, işte tam bu noktada bugünün egemen İslam anlayışının çıkış noktasını sorgu-

lamak üzere, tarihsel ve ilişkisel bir analiz yöntemi ile İslam tarihi içerisindeki iktisadi-siyasi kavgaların gelişim süreçleri üzerine odaklanmış ve bu bağlamda da çıkış noktasını, "iktisadi ilişkilerin ışığında İslamiyet'in gelişimi" olarak ortaya koymuştur. Bu bağlamda kitabımızı beş bölüme ayırdık ve her bölümde inanç alanının siyasal ve ekonomik alanla ilişkilerini, etkileşimlerini incelemeye çalıştık. Özellikle İslam tarihinin ilk gelişim süreçlerine damgasını vuran kabilecilik siyaseti ve bu siyasete ivme kazandıran ganimet gerçekliği ile döneme rengini veren iktisadi ilişkileri ilk bölümde ele aldık. İkinci bölümde ise sözü geçen ganimet kabile politikaları ışığında, Halife Osman dönemini ele alıp, sosyal-iktisadi gelişmeler bağlamında bu dönemin öne çıkarı gelişmelerini sorguladık. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise kitabımıza da ismini veren Muaviye gerçekliğini bütün yönleri ile ele alıp, sosyal, siyasi, iktisadi gelişmeler noktasında Muaviye'nin devlet ve ülke yönetimini ortaya koyduk. Beşinci ve son bölümde de, yine Muaviye özelinde boy veren egemen-muktedir din ve devlet yönetimine karşı gelişen muhalif hareketleri inceledik ve çalışmamızı burada noktaladık.

Peki bu kitapta ne bulacak bir okuyucu? Bütün eksiklikleri ve yetersizlikleri bize ait olmakla birlikte, bu çalışmayı elinize aldığınızda göreceğiniz ve okuyacağınız ne olacaktır? Cevabını şimdiden verelim: **Kapital İslamın Temeli: Muaviye** isimli çalışmamızda; okuyucu, dört halife dönemi ve özellikle Muaviye iktidarına giden süreci; tarihin karanlık ve entrika dolu bu sayfalarını, inanç-güç ilişkileri ekseninde okuyacak; bu eksende egemen din anlayışının tarihsel konumlanmasında yatan dinamikleri görecek; iktidarı ele geçiren ve halen de iktidarda olan "Emevi İslam" anlayışının bu dönemde hangi politik anlayış ve silahlarla (baskı, sindirme, katliam, iktisadi rüşvet ve teklifler, makam ve mevki silahları) kurulduğuna tanık olacaktır. Tüm

bunların toplamında tarihsel, iktisadi ilişkilerin bir sonucu olarak iktidarı tüccarlar, egemenler, mülk ve iktidar tapıcıları adına ele geçiren Muaviye'yi egemen zihniyetin en güçlü temsilcilerinden, liderlerinden biri olarak okuyacaktır.

Zahmet ve yoruculuğu fazla olmakla birlikte nihai itibarla bugün elinize ulaşan bu kitapta bana yol gösteren, çalışmaları ve kitapları ile bu tarihin aydınlatılmasına katkıda bulunan bütün düşün ve fikir emekçilerine teşekkür ederim. Bu bağlamda *"Kapital İslamın Temeli:Muaviye"* bu zihniyeti açığa çıkaran bütün düşün emekçilerine ithaf olunur.

Temmuz 2011

BİRİNCİ BÖLÜM
EKONOMİK VE POLİTİK ÇERÇEVE

Altına tapanlara lanet olsun! Gümüşe tapanlara lanet olsun!

Hz.Muhammed

Tarihsel olanı anlamak ve tarihe dönük süreçleri doğru bir analiz yöntemi ile ortaya koyabilmek, ancak dünün sosyopolitik analizi ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda çalışmamız tarihsel "kişiliklerin" ancak o tarihin yarattığı süreçlerin bir ürünü olduğu iddiasını temel almaktadır. Öyle ki, siyasal ve sosyal kimlikler belirli ideolojik, düşünsel, siyasal ve sınıfsal ilişki ve süreçlerin sonrasında, o düşünceye uygun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gerek dinin yorumlanışı ve algısı, gerekse de farklı ideolojilerin temsiliyetleri biçiminde ortaya çıkan ayrışmalarda kendini göstermektedir. Onun için bir düşünce ya da din anlayışı ile özdeşleşen ve bayrak haline gelen kişileri anlayabilmek, ancak o kişilerin beslendiği kaynakları ve siyasal kabullenişleri anlamakla mümkün olabilir. Bu noktada Arap-İslam anlayışında farklı düşünce ve yorumları, döneme hâkim olan olgular çerçevesinde okuyarak bu ayrışmaları görebiliriz. İslam düşüncesinin öncesinde toplumsal yaşama hâkim olan Kabile anlayışı, "Ganimet" gerçekliği ve "İnanç" olgusu bu ayrışmaların kaynağında yer alan toplumsal kavramlar olarak önümüzde durmaktadır. Şimdi sırası ile bu kavramların siyasal ve sosyolojik gerçekliği itibariyle nereye oturduklarını ve gelişen süreçleri, ortaya çıkan fikri ve düşünsel ayrışmaları görmeye çalışalım.

Kabile Düşüncesi

İslamiyet öncesi ve sonrasında siyasal ve sosyal süreçlerin belirlenmesinde oldukça önemli bir etken olan kabile olgusu "birey" "vatandaş" kimliklerinin siyasal olarak henüz gelişmediği; bunun yerine bireyi, mensup olduğu "soy"dan hareketle "politik süreçlerde" öne çıkaran sosyolojik bir statüyü ifade etmektedir. Dolayısıyla dönemin Arap sosyolojik ve siyasal atmosferinde, bireylerden çok kabilelerin yeri, etkinliği ve gücü ön plandadır. Bugünün sosyal toplum yapılanmasında "Aşiretler" olarak dile getirilen olgu, söz konusu dönemde kabileler biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Akrabalık ve soy bağı çerçevesinde bir araya gelen insanlar özellikle kırsal yapılarda bu durumu bir aidiyet, mensubiyet, dayanışma ve güç odağı olarak görür ve yaşarlar. "İnsanın bu durumu, güçsüzlüğünden kaynaklanır ve hem doğadan hem de kendisini 'kendisinden' korumak amacıyla yakınlık, akrabalık bağlarına ihtiyaç duyar. Soy-sop bağı, güçsüz insana kendisini güçlü hissetme ve koruma gücü verir, ayrıca geçim darlığı, sıkıntılı yaşam ve buna benzer nedenler insanları soy-sop özelliğini taşımaya iter." (Ülger, 2004: 99)

Günümüzde kabile olgusunun karşılığı soy-aşiret ifadelerinde anlam bulurken, İslam inancının yeşerdiği topraklarda soy ve akrabalık bağlarının siyasal ve sosyal ifadesi kabile olarak dile getiriliyordu. Muhammed Abid el Cabiri kabile anlayışını şöyle ifade etmektedir. "Kabile ile, Batılı Antropologların 'ilkel' toplumları ve kapitalizm öncesi toplumları incelerken kullandıkları 'akrabalık' durumunu karşılayan rolü kastediyoruz. Bu, genel olarak, kendi dönemindeki İslam-Arap deneyindeki 'Ümranın nitelikleri'ni incelerken İbn Haldun'un 'asabiyet' dediği şeydir. Bugün biz ona yönetimde, siyasi veya sosyal bir davranışta, insanların güvenini ve saygı-

sını kazanmış, ya da bir tür serbest demokratik temsile sahip bilgili ve yetenekli kişiler yerine yakından ve uzaktan 'akrabalara' dayanan yöntemden söz ederken, 'aşiretçilik' diyoruz.". (Cabiri, 2001: 40) Kabileler biçiminde siyasal ve sosyal süreçlerde söz sahibi olan bu yapıda, beklenildiği üzere "güçlü" kabileler, "güçsüz" ya da kabilesizlere karşı bir iktidar odağı olarak ortaya çıkacaktır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da her kabile kendi temsilcilerini ve yöneticilerini toplum önüne önder olarak ortaya koymak isteyecektir. İslam tarihi incelendiğinde görülecektir ki, gerek İslam inancını kabul etmeden önce gerekse de kabul ettikten sonra. Kabileler iktidar ve güç odağı olarak aynı anlayışla var olagelmişlerdir. Öyle ki, bu durum güçlü olan kabileleri "devlet" gücü haline getiriyor, siyasal bir ifade ile döneminin oligarşisini oluşturuyordu. Bir sonraki başlıkta inceleyeceğimiz "ganimet" olgusunda da kristalize olacak olan bu oligarşik güç, soy bağını sınıfsal bağla taçlandırıp, toplum örgütlenmesini kabileler üzerinden yürütüyordu. Cahiliye dönemi olarak ifade edilen bu dönem, "tüccarların, tefecilerin, köle satıcılarının, kervan ve panayır mafyasının, insan kaçakçılarının, fuhuş şebekelerinin ve silah tacirlerinin hüküm sürdüğü bir kabile baronları, bir kabile oligarşisi" biçiminde tanımlanmaktadır. (Eliaçık, 2009a) Tıpkı oligarşik ve diğer sınıflı toplumlarda olduğu gibi, bu kabile yapılanmasında da kabilenin dışında kalanlar siyasal olarak güçsüz ve zayıf konumdaydılar. Bu durum İslam inancının kabullenişi ve yaygınlaşması noktasında da ortaya çıkacak, özellikle kabilesi güçlü olanların Müslüman olmalarının yarattığı tehlike, kabilesinin karşı çıkışı itibariyle korunacakken, kabilesizlerin, kölelerin ve zayıf kabilelerin Müslümanlığı, hiç de öyle kolay olmayacaktır. Özellikle İslam inancının ilk 10 yılında Müslümanlığı kabul eden bu kesimlerin durumu ibret vericidir. Bilal bin Rebah örneği, anlatmak istediği-

miz bu durumun vahametini ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Bilal bin Rebah, Habeş esirlerinden biri olup, Cumahoğulları'nın azatlılarındandır. Hz. Muhammed'in açık davet döneminde Müslüman olan Bilal, Müslümanlığının bedelini Kabile lideri tarafından işkence, eziyetle ödeyecektir. Cumah'ın önderi Ümeyye bin Halef, Bilal'i güneş kızgınlaşınca dışarı çıkarır, Mekke meydanında sırtlayıp atar, büyük taş getirilmesini ister ve bu taşı Bilal'in göğsüne koydurturdu. Bilal'in bu işkencelerden bir tek kurtuluş yolu vardı; o da Peygamberi inkâr etmesi ve Kabilelerin dinine inanması idi. Benzer işkenceleri Ammar bin Yasir el-Ansi de yaşayacak, buna karşın kabile bağı güçlü olan ve tüccarlardan oluşan ilk Müslümanlar bu eziyetlerden, hem de Müslüman olmayan kabileleri tarafından korunacaktı. Bu tarihsel gerçekliği Halife Ali'nin satırlarında da görmekteyiz: "Allah, Hz. Muhammed'i gönderdi. O da Allah'a iman etmeye, onu tek tanımaya davet etti. Ehli Beyt olarak biz ilk önce inanıp teslim olanlar idik. Biz böylece imanımızda sebat ettik. Arap evlerinin içinde, bizim dışımızda hiçbir evde Allah'a ibadet eden yoktu. Kavmimiz başımıza bu gaileleri (sıkıntı, dert) açtılar, nice tasalara düşürdüler. Bize katılanlarsa az sayıda (kabileden olan değil de hizmetçi, köle vb.) insanlar oldu. Bizi dar bir koyakta yaşamaya zorlayıp, üzerimize gözetleyiciler koydular. Yemekten ve tatlı su içmekten men ettiler. Aralarında bizimle yemeyeceklerine, içmeyeceklerine, alış veriş yapmayacaklarına, bizimle evlenmeyeceklerine, bizlerle konuşmayacaklarına, ya da Peygamberimizi onlara teslim edip öldürmelerine, organlarının paramparça edilmesine razı olmamızı şart koşan bir anlaşma metni yazdılar. Tüm bunlara karşın, Allah bize Efendimizi koruma ve savunma azmi verdi. *Kureyş'ten diğer Müslüman olanlar ise, ya aynı aşiretten olmaları veya dokunulmazlık elde etmiş bir anlaşması bulunması sebebiyle bizim içinde bulunduğumuz durum-*

dan kurtulmuş, bize kendi kavmimizin yaptığı azgınlık gibi bir şey, onlara ulaşmamıştı. Onlar telef olmayacak güvenli bir yerde idi." (Zehebi, 2002: 62)

Kabile örgütlenmesinin İslam inancının ilk ortaya çıkışında ve sonrasında aldığı tutum, ifade edildiği üzere kabile mensubuna göre değişiyordu. Kabile mensubunun karşı kabileden olması, kendi kabile çıkarlarına aykırı bir durum teşkil etmesi, bu çıkarlara zarar vermesi, kabile mensubuna gösterilecek tepkiyi de beraberinde getiriyordu. Ebu Cehil'in, Bedir savaşında Ubey bin Şureyk'e, "Muhammedin yalan söylediğini düşünüyor musun?" sorusu sonrasında verdiği cevap kabile anlayışının vardığı noktayı göstermesi açısından önemli bir örnektir. Ebu Cehil bu soruya aynen şöyle cevap verecektir: *"Biz ona Emin demişken, Allah'a nasıl iftira edebilir? Çünkü o, asla yalan söylemedi. Ama hacıları sulama, doyurma, danışma Abdimenaf oğullarında olur, ayrıca peygamberlikte onlarda olursa bize ne kalacak?"* (Cabiri, 2001: 82) Ebu Cehil'in burada verdiği cevap, kabile zihniyetinin ortak değeri ve çıkarı olan "sınıf" (kabile) çıkarını dile getirmektedir. Hiç şüphesiz buradaki sınıf çıkarı kabileler biçiminde toplumsal yapıyı ören ve üreten bir çıkarın, dile getiriliş biçimidir. İşte bu kabile zihniyeti, hem sosyolojik dayanışma ve ayrılma üzerinden hem de ekonomik çıkarlar (Ganimet) üzerinden İslam tarihine, bu tarihe denk düşen ayrışmalara, İslam içerisindeki farklı düşünce ve söylemlere kaynaklık eden en önemli üç etkenden birisidir. Arap toplum ve İslam tarihi bu durumun örnekleri ile doludur. Özellikle Emevilerle birlikte siyasal bir saltanat biçiminde örgütlenecek ve siyaset tarihinde yerini berraklaştıracak olan kabile gücü Abbasiler döneminde o kadar güçlü hissedilmiştir ki; bunun en çarpıcı örneği Abbasilerin iş başına gelmesinden sonra, Şamlıların ileri gelenlerinden bir grubun Ebu'l Abbas'ı ziyaretlerinde ona; "Vallahi siz iş başına gelinceye kadar Re-

sulullah'ın yakın akrabaları arasında ona, Ümeyyeoğullar'ından başkasının varis olacağını bilmiyorduk" demeleridir (Aycan, 2001:137)

Ümeyyeoğulları kabilesi, bilindiği üzere Muaviye'nin de dahil olduğu Kureyş'e mensup bir kabiledir. Başta Ebu Süfyan olmak üzere Kabile'nin önderleri Mekke ele geçirilene kadar İslam'a (ilerde ayrıntılarıyla detaylandıracağımız ve Muaviye temsiliyetinde dile getireceğimiz üzere) karşı çıkmış; Kabile-Ganimet ve Akide noktasında neredeyse Peygamber'in yaşamının tamamında karşı cephede yer almışlardır. Öte yandan aynı kabile, Halife Osman zamanından itibaren güçlenerek dinin ve iktidarın temsilcisi durumuna gelmişler; sahip oldukları Kabile-Ganimet ve Akide düşünceleri ile de din ve iktidar hükümdarlıklarını bugüne kadar sürdürmüşlerdir. Ve bugün de İslam dünyasının neredeyse tamamına hükmeden bu anlayış, "dini", egemenlerin çıkarlarına uygun biçimde bir saltanat dini olarak yaşamakta ve yaşatmaktadırlar.

Özellikle Hilafet-Saltanat çemberinde bir bütün olarak tarihe mal olan bu kabile ve zihniyetini, Kabile gerçekliğinin yarattığı sonuç olarak ilerde ayrıntılarıyla göreceğiz. Onun için şimdilik bu parantezi burada kapatırken, Kabile anlayışının İslam (sosyal-politik) tarihindeki yerini kısaca özetleyelim ve buradan kabile anlayışının hem türevi hem de nedeni olan "Ganimet" gerçekliğine yol alalım. İslam tarihinde kabile zihniyeti belirttiğimiz üzere bir güç, sığınak ve iktidar aracı olarak var olagelmiştir. Bu varoluş kendini bir yanıyla sosyal dayanışmanın mensubiyet ayağını ortaya koyarken, diğer yanıyla iktidar-hükmetme mücadelesinin adı olmuştur. Bu çerçevede gerek İslam inancının ilk dönemlerinde, gerekse de sonraki süreçte bölünmelerin ve kavgaların nedenini işte bu aşiret tipi kabilecilik olgusu oluşturmuştur. Bize göre içinde bulunduğumuz dönemin kabileleri de, cemaat-

ler biçiminde örgütlenen ve hâlâ benzer dinamiklerle hareket eden dinsel gruplaşmalardır.

Ganimet

Beşinci ve altıncı yüzyıl Arap İslam coğrafyasının ekonomik yapılanması büyük oranda, "Ganimet" dediğimiz ve birazdan açıklayacağımız olguyla şekilleniyordu. Ganimet'i burada dar ve geniş anlamları ile açıklamaya çalışacağız. Yine bir kez daha ifade etmek gerekiyor ki, bu olguları sırf tanımsal düzlemde ele almak ve aktarmak bizim için anlamlı sonuçlar çıkarmayacaktır. Aksine biz bu kavramlara bir tarihin ve o tarihe kök salan zihniyetlerin aydınlanması anlamında bakıyoruz. Çünkü o kavramlar eşliğinde gelişen ve toplumsal değişimleri yaratan güç ilişkileri ve bu güç ilişkilerinin yönünü tayin eden sınıf (kabile, grup, cemaat) çıkarları yer almaktadır. Ki, "her toplumun yaşamındaki dalgalanmalar, gelenek ve görenekler, o toplumda egemen olanın, yaşam biçimine, tutum ve davranışına bağlı olarak gelişir." (Ülger, 2004: 42)

Ganimet'e tekrar dönersek; bu olgu dar anlamıyla savaşta elde edilen malların tamamı olarak tanımlanabilir. Ganimet, bazen bir kervanın ele geçirilmesi, bazen fiili bir savaşla, bazen de fiili bir savaş olmaksızın anlaşma yoluyla ele geçirilen malmülk şeklinde olabilmektedir. Ganimet'e geniş anlamda ve siyasal bir örgütlenme olarak iktidarın uygulamalarında baktığımızda ise; bu kez ganimeti devletin bireylerden aldığı fey, cizye, ayni ve nakdi olarak alınmış vergi ve resimler olarak değerlendirebiliriz. Öte yandan özellikle üretim ilişkilerinin çok kabaca fiili savaş ve saldırılarla cereyan ettiği İslam topraklarında, ganimet olgusu, yönetimdeki siyasal yapılanmayı da "haraç" ve "rant"a dayalı bir yapılanma olarak ortaya çıkarmaktadır. Haraç ise burada galip olanın mağlup üzerindeki ayni ve

nakdi tahakkümünü yaratmaktadır. Aynı şekilde rant olgusu da mülkten ya da hükümdardan herhangi bir üretim ilişkisine bağlı olmaksızın elde edilen geliri ifade etmektedir. Ganimet bu biçimde ortaya çıktıktan ve elde edildikten sonra sonuç olarak siyasal örgütlenme içerisinde bir yekûn teşkil edecek bu yekûnün harcanma ve elde edilme yöntemi de, ganimeti bu kez dağıtım ve bölüşüm zihniyeti olarak yeniden üretecek ve kavram sahasını genişletecektir.

Toparlamak gerekirse Ganimet; "Gelirin özel bir türü, (haraç veya rant), gelirin bir harcanma yöntemi, (bütün yönleriyle ihsan) onları tamamlayan bir akılcılıktır (zihniyet)" (Cabiri, 2001: 62) İşte İslam tarihinde ganimet olgusu çerçevesinde gelirin elde edilmesinden, dağıtım ve kullanımına kadar geçen süreçler, pek çok olayın sebebini ve nedenini de ortaya koymak bakımından anahtar bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. O kadar ki, ekonomik çıkarlar bir noktadan sonra bütün düşünce ve yaklaşımları gölgede bırakarak, bu çıkarları ortaya koyan ganimete sahip olma ve ona hükmetme noktasında bir zihniyet ve ideoloji yaratmıştır. Özellikle İslam hukuku temelinde elde edilen ganimetin beşte birinin hazineye ait olması, o hazineye sahip olma heves ve hırsını da bir o kadar yükseltecek ve büyütecektir. Öte yandan ganimeti geniş açıdan ele aldığımızda da, elde edilen gelirin dağıtımı, harcanması ve bu geliri elde etme süreçlerinin bir iktidar yapısını nasıl etkileyebileceğini tahmin etmek çok zor olmasa gerek.

Bu noktada hemen dönüp İslam öncesi Arap coğrafyasındaki ganimet ilişkilerine bakmakta fayda olduğu kanaatindeyiz. Kabileler başlığında da ifade ettiğimiz üzere, oligarşik bir düzenin temsilcileri olarak örgütlenen kabileler, ekonomik çıkarlar temelinde karşılıklı bir konumlanış içerisinde idiler. Bu doğrultuda İslamiyet'in ilk ortaya çıkış sürecinde, Mekke'de yer alan 12 büyük kabilenin geliri de büyük ölçüde ganime-

te dayanıyordu. Aynı şekilde ticaret de büyük bir geçim kaynağı olarak bu kabilelerin ekonomik bir gelir aracı idi. Burada önemli bir argüman olarak ve konumuzun sosyal-ekonomik çerçevesinin aydınlatılması noktasında, "Kâbe"nin ayrıcalığına ve bu ayrıcalığa neden olan ekonomik ilişkiler ağına dikkat çekmek istiyoruz.

Kâbe, İslam öncesinde de yer alan büyük bir inanç merkezi idi. Bu inanç tapınağında çeşitli kabilelere mensup putlar bulunmaktaydı. Bu putlar, yılın belli dönemlerin de hac ibadeti çerçevesinde ziyaret ediliyor, böylelikle de bu inanç merkezi hem siyasal bir toplanmanın merkezi haline gelebiliyor, hem de bu süreçte yer alan ziyaretçilerin yarattığı ekonomik hareketlenme, kabileler için bir ticaret pazarı yaratabiliyordu. "Gerçekten Kureyş"in putları ve tanrıları, her şeyden önce servet kaynağıydı ve ekonominin temeliydi. Mekke, Arap tanrılarının ve putlarının merkeziydi. (Cabiri, 2001:65) "Tüccarlar, Hac mevsiminde Mekke civarında kurulan panayırlarda ticari mallarını pazarlamış ve hatta kendi mallarının pazara hazır olma zamanlarına göre, Hac'cın belirli olan ifa edilme tarihlerini bile değiştirme yoluna başvurmuşlardır. Bu anlamda din de tüccar sınıfının, yararlandığı sosyo-ekonomik bir araca dönüşmüştür." (Polat, 2008: 187) İşte tam da bu noktada, çoklu inanç sistemi olan putları yıkmak, aynı zamanda kabilelerin gelir ve güçlerini de ortadan kaldırmak anlamına gelecektir ki, bu da önemli bir ganimetin yok olması sonucunu doğuracaktır. Öyle ki, hac gelirleri çerçevesinde sunulan hediyeler, Allah'a ve Putlara olmak üzere ikiye ayrılıyor; fakat sonuç olarak ayrılan hediyeler yine kabilelere gidiyordu. Bu kabilelerin başında da Kâbe'nin yer aldığı put evlerinin işlerini yürütenler alıyordu. Bir "rızık' kaynağı olarak putların korunması ve savunulması aynı zamanda "rızkın korunması ve savunulması, anlamına da geliyordu. Diğer bir deyişle bir rızık ve ganimet aracı olarak putların ve

dolayısıyla sahip olunan ayrıcalıkların savaşımı aynı zamanda din'e karşı din'in de savaşımı olmuştur. Öyle ki, Hz. Muhammed Arapların saygı gösterdiği ve Manat putunun içinde yer aldığı Taif'i kuşattığında, bu putun hediyelerinin sahibi Sakif kabilesi şöyle demiştir: "Bize bir yıl daha tanrılarımıza hediye sunulması için süre ver. Onlara sunulan hediyeleri aldıktan sonra, mülkiyetimize geçirir, sonra Müslüman oluruz (Polat, 2008: 131) Sakif kabilesi gerçekliği şu ana kadar yazdıklarımızın bir özetidir aslında. Öyle ki, bu kabile Müslüman olmadan da dönemin yetkin ve güçlü kabilelerindendi ve Müslümanlığa karşı çıkmaları da onların sahip oldukları ayrıcalıkların ellerinden alınması kaygısıydı. Ama bu kabile Müslüman olduktan sonra da aynı kaygılarla hareket ettiğinden; yani dini, kabilelerinin güçlenmesi ve ganimetten daha fazla pay alması üzerine kullandıklarından; hem kabilelerine mensup kişileri devlet yönetiminde önemli noktalara getirmişler hem de bir hanedanlık ve saltanat devleti olan Emevi devletinin kabile olarak güçlü kanadını oluşturmuşlardır. (Aycan, 2004: 137)

Ganimet'in sosyo-politik yapıdaki önemi ile devam edersek varacağımız nokta açıktır: Elde edilen ganimet İslam topraklarının genişliği ile doğru orantılı olarak artacağından, savaş ve fetih anlayışının "ganimet zihniyetinin" (ganimet elde etmek için savaşlara çıkmak) etki altına girmesi kaçınılmaz olacaktır. Öyle ki, ganimet tutarlarının bir noktadan sonra bir servet büyüklüğünde ortaya çıkması ve elde edilen bu ganimetin paylaşımı, dünden bugüne İslami ayrılıkların ve çekişmelerin bir nedenini oluşturmuş; özellikle Mekke'nin fethi sonrasında İslam'ı zorla kabul edenler başta olmak üzere, İslam inancını yeni benimseyenlerde ganimet paylaşımı nerdeyse inancın önüne geçen esas bir faktör olmuştur. "Ne var ki Ganimet'in topluluğun yapısına, davete ve mesaja hizmet çerçevesinde bile olsa girmesinin, bireylerin siyasi-ekonomik "Aklı'na girmesine yol

açması da kaçınılmazdı. Bunun sonucunda "Ganimet", özellikle yeni Müslümanlar risalet* ruhunu henüz özümsememişken en azından bazılarını iteleyen dürtülerden biri olur, hatta kimi zaman bir tür aşırılığa da yöneltebilir. Nitekim böyle bir olay meydana gelmiştir. Sahabeden bir grup, Suleym oğullarından birinin yanından ganimet sevk ederken geçti. Adam onlara selam verince, " 'takiyye yapmak için bize selam verdi' dediler. Adamı öldürüp ganimeti aldılar. Bu konuda da Nisa suresi ayeti inmiştir" (Nisa 4-94,Cabiri, 2001: 144)

Ganimetin inanç ve toplum içindeki yerine işaret eden bu durum, İslam inancının yaygınlaşmaya ve genişlemeye başladığı süreçlerde daha da çok hissedilir olmuş; başta halifeler dönemi olmak üzere neredeyse günümüze kadar gelen bütün siyasi tarih boyunca ganimet kavgası ve ganimetin belli ellerde toplanması diğer bütün kavgaların önüne geçmiştir. Dolayısıyla İslam tarihine ve bu tarihe not düşen isimlere baktığımızda, "Ganimet" olgusu dikkate alınmadan, bu tarihi anlamamız ve yorumlamamız pek sağlıklı olmayacaktır. Çünkü bu durum günümüz diliyle ifade edersek, o günün şartlarında bir sınıf ayrımına yol açmakta ve İslam'ın ezilenleri ve egemenleri kavgasını doğurmakta idi. Öte yandan inancın ve itikadın önüne geçen bu zenginleşme, ganimet elde etme sevdası, aynı zamanda dinin özünü ve ruhunu da kirletmekte idi.

Bu kirlenmeyi görebilmek için özellikle Halife Osman döneminden itibaren oluşan servet birikimine ve yığılımına bakmak yeterlidir. Bu dönemde, inancın önüne ganimeti getiren, hatta daha da ilerisi, inancı ganimet için kullanan bir zihniyetin ve düşüncenin de ilk nüvelerini oluşur. Kitabımızın ilerleyen bölümlerinde İslam inancını öncelikle statü ve sınıfsal

* Risalet: Allah'a resul ve kul olmuş kişilerin, resul olmanın gereğini yapmalarıdır.

konumunu geriletmemek için kabul etmeyenlerin, İslam'ı kabul ettiklerinde de yine aynı gayenin ve amacın peşine düştüklerini göreceğiz. Ve bu kimselerin kavgasının esas ve temelde çıkar, menfaat kavgası olduğunu ve bu kavgada da taraf olarak egemenler, hükmedenler tarafında yer aldıklarını göreceğiz. Bu noktada sadece şunu söylemekte yarar var ki; İslam peygamberi pek çok hadisinde gelir ve servetin belli ellerde birikmemesini, servet yığılmasının önüne geçilmesini, hatta dönemin paraları olan altın ve gümüşten uzak durulması gerektiğini belirtir. Bu konuya dair birkaç hadis zikretmek istersek; "Şu Uhud dağı kadar Dinarım (altınım) olsa ey Ebuzer, evimde üç gece bırakmak istemem. Ancak üzerimdeki bir borç sebebiyle tek Dinarı koruyabilir, geri kalanını da Allah'ın kullarına şöyle şöyle dağıtılmasını emrederdim." Ve elleriyle önüne, sağına soluna dağıtma işareti yaptı. (Ebuzer'den; Buhârî, Zekât 4; İstikrâz 3, Bed'u'l-Halk 6; İsti'zân 30, Rikâk 13, 14; Müslim, Zekât 34 (992)

"Her ümmet için bir fitne vardır, benim ümmetimin fitnesi de maldır." (Ka'b İbnu İyâz'dan; Tirmizî, Zühd 26, (2337) "Altın ve gümüş (biriktirenler) kahrolsun!" diye haykırdı ve bunu üç kere tekrar etti. (Abdurrezzak'tan; Kutüb-i Sitte; Zekat, 2011, İbn Kesir; Tövbe 34. ayet tefsirinde) "Bir adam, Allah'ın Resulü'ne uğradı. Peygamberimiz yanında bulunan zâta: 'Şu gelen kimse hakkında görüşün nedir?' diye sordu. Adam: 'O, halkın zengin eşrafındandır, bir kıza tâlib olsa hemen verirler, birisi lehine şefaatte bulunsa, hemen kabul ederler' dedi... Derken az sonra bir adam daha uğradı. Peygamberimiz 'Peki bunun hakkında görüşün nedir?' dedi. Adam: 'Ey Allah'ın Resulü! Bu, Müslümanların fakir takımındandır. Bir kıza tâlib olsa vermezler, şefaatte bulunsa itibar etmezler, bir şey söylese dinlemezler?' cevabını verdi. Bunun üzerine dedi ki: 'Bu, onun gibilerin bir arz dolusundan daha hayırlıdır?'" (Sehl ibn

Sa'd'dan; Buhârî, Rikâk 16, Nikâh 15, İbn Mâce, Zühd 5, (4120) (Eliaçık, 2009c)

Peygamberden zikrettiğimiz sadece bu birkaç hadiste bile dönemin gücünü, zenginliğini ortaya koyan altın ve servetten uzak durulması gerektiği yönünde gayet açık bir anlatım öne çıkmaktadır. Bir kısmı daha ilk zamanlarından itibaren İslam'ı kabul eden kimi Müslümanların altın ve gümüş içinde boğulmalarını anlamak, ancak "Ganimet" gerçekliği üzerinden mümkündür. İlerleyen bölümlerde de göreceğimiz üzere, İslam Peygamberi'nin kat be kat uzak durmaya yönelttiği bu ganimet-servet tuzağına meyledenlerin İslam'ın önderleri durumuna gelmelerini de, yine ganimet gücü ve iktidarı ile yorumlayacağız. Aynı şekilde bugüne sirayet eden bu servet yığıcılarının din anlayışını da, bir zihniyetin ve düşüncenin mirası ve temsilcileri olarak adlandıracağız.

İslam tarihinde bu zenginleşme ve servet biriktirme olgusu bu tarihin en başına kadar gider. Dolayısıyla tarihin çıkış noktası ile hesaplaşmadan o tarih ile yüzleşmeden, bugünkü "servet ve ganimet" sahiplerini anlamak mümkün olmayacaktır. Kuşkusuz bugünün zenginlerinin en güçlü dayanakları, dünün kral kadar zengin "sahabeleri" olacağından, önce dünle ve düne damgasını vuran "zengin sahabelerle" bu servetin meşruluğu üzerine tartışmadan, bugüne temiz bir sayfa açmak mümkün olmayacaktır. Şimdi bu her biri kral kadar zengin olan sahabelere kısaca bir göz atalım. Bakınız sadece halife Osman döneminde oluşan bu servet yığıcılarından; "Zübeyr bin Avvam"ın ölümünden sonra terikesi, 59,800,000 Dinar olarak hesaplandı. Kendisine haraç götüren bin kölesi vardı. (İbn Kesir, 1988: 261) Medine'de on bir evi bulunuyordu. Basra, Kufe, Fustat ve İskendiriye'de evleri ve bahçeleri vardı. (İbn Sa'd, 1960: 77)

Talha bin Ubeydullah da dönemin en zenginlerindendi. 30 milyon Dirhemlik varlığa sahipti. Ölümü sırasında, hazine gö-

revlisinin yanında 2.200.000 (Dirhem) vardı. Bir başka rivayete göre, serveti, her biri üç kıntar altını içeren yüz kese olarak hesaplandı. (İbn Sa'd, 1960 158) Amr bin el-As, 325 bin Dinar, bin Dirhem, yıllık iki yüz bin Dinar olarak hesaplanan Mısır'dan sağladığı gelir bıraktı. Mısır'daki toprağı Vahat'taydı, değeri onbin Dirhemdir. (Mesudi, 1964: 32) Abdurrahman bin Avf da Medinenin en zenginlerinden biri idi. Gerçi Medineye göç ettiğinde hiçbir şeyi yoktu; ama kısa zamanda ticaret yoluyla kazanç sağladı. Öldüğü sırada, Bedir'e katılanlardan hayatta kalan yüz kişiye, dört yüz Dinar vasiyet etti. Kölelerinden çoğunu azad etti. Bol miktarda mal bıraktı. Bunlardan bir kısmı, insanların elini yoracak ölçüde baltacıklarla parçalanan altındı. Geriye bin deve, yüz at, Baki'de güdülen üç bin koyun bıraktı. (İbn Kesir, 1988: 171) Halife Osman da döneme damgasını vurmuş en zengin tüccarlardandı. Osman'ın zenginliğinin bir başka tarafı da, bu zenginliği sadece kendisi ile sınırlandırmamış, aynı zamanda yakın çevresini ve kabilesini de bu zenginliğin ve servetin içine katmış olmasıdır. "Gerçekten de, Osman görevi üstlenir üstlenmez, zenginlik görüntüleri patlama yaptı, derhal yayıldı. At on bin Dinara, deve beş bin Dinara, tek hurma ağacı bin Dinara satıldı" (İbn Kuteybe, 1967: 27) Lüks patlamasını arttıran "merkez"e akan malın, özellikle haracın artışıydı. Horasan, Maveraünnehir (Orta Asya), Kıbrıs ve Afrika'nın fethinden sonra fetih duraklamışsa da, bu bölgenin ganimetlerinin hacmi gerçekten büyüktü. Bu bağlamda, şu olay anlatılır. Müslüman fatihler, Kisra'nın hazinelerinden iki yüz bin kese çıkardılar. Her kesede dört bin Dirhem vardı (Zehebi, 2002: 131) Yani toplam, 800 milyon Dinardı. Mısır'dan tahsil edilenler 112 milyon Dinardı (Ya'kubi, 1960:115)

Osman'ın yakın çevresinin servete ve iktidara boğulması hadisesi ise şu şekilde cereyan etmiştir: Osman, öncelikle "devlet" yönetimini adeta saltanat rejimine dönüştürmüş; halife olduk-

tan iki yıl sonra bu politikanın ilk icraatı olarak Kufe Valisi'ni görevden alıp yerine anne bir kardeşi olan Velid bin Ukbe'yi atamıştır. Osman bu politikasını Mısır için de gerçekleştirmiş; Mısır'a da sütkardeşi olan Abdullah bin Sa'd b.Ebi Serh'i vali olarak tayin etmiş, bundan yaklaşık iki yıl sonrasında da (649-650), Ebu Musa el Eşa'ari'yi görevden alarak dayısının oğlu Abdullah b. Amir'i Basra valiliğine atamıştır (Apak, 2006: 159) Şam valiliği için ise Muaviye yerini korumuş, ötesi Muaviye artan gücünü Osman'la birlikte taçlandırarak Ham, Hunus, Kınnesrin ve Havran gibi önceleri Ümeyrb Sa'd'a bağlı olan bölgeleri de kendi yönetimine bağlamıştır. Aynı şekilde Osman'ın amcasının oğlu Mervan b. Hakem de bu dönemde devlet kâtipliğine getirilmiştir. Böylelikle de, Osman'ın yönetiminde bir bütün olarak devletin bütün idari kademelerinde Ümeyyeoğulları'nın egemenliği geçerli olmuştur. Yine Osman döneminde Müslümanların ileri gelenlerinden oluşan istişare kurulu da bir aile meclisi kuruluna dönüştürülmüştür (Ebu Zehra, 1970: 42)

Halife Osman, devlet yönetiminin kapılarını sonuna kadar kendi kabilesine açarken, aynı şekilde devlet hazinesinden de yakın çevresini mahrum bırakmamıştır. Örneğin, Peygamber'in daha önce kovduğu amcası Hakem'i Medine'ye getirdikten sonra kendisine yüz bin Dirhem para verdiği gibi, Fedek arazisini de onun oğlu Mervan'a tahsis etmiş, Medine çarşısının gelirini yine Mervan'ın kardeşi Haris'e aktarmış, kendi damadı Abdullah b. Halid'e 400 bin Dirhem vermiştir. (Apak, 2006: 160) Halife Osman genel olarak iktidarı döneminde kabile-ganimet eksenli politikalarını devam ettirmiş, yukarıda birkaç örnek üzerinden verdiğimiz icraatlar bu anlayış üzerinde hüküm sürerken, kendisine yönelik eleştirilere şu cümle özelinde özetlenecek bir cevap vermiştir: *Tercihte niye dilediğim gibi davranmayayım! O zaman ne diye İmam oldum.* (İbn Kuteybe, 1967: 28)

İslam tarihinde ganimet-kabile-akide ilişkileri içerisinde özel bir yeri olan, bu bağlamda da bir zihniyetin kökeni olarak tarihe geçen Muaviye'den "kabile" başlığında olduğu gibi, burada da bahsetmek niyetinde değildik. Çünkü kitabımızın ilerleyen bölümlerinde ağırlık olarak bu ismi bir "zihniyet" başlığında ele alacağız. Öte yandan buraya kadar yazdıklarımız bağlamında Muaviye'nin biraz sonra ifade edeceğimiz görüşlerini vermek ve bu görüşler çerçevesinde Muaviye'yi "kapital İslam zihniyetinin kökeni" olarak ifade etmek kanaatimizce yerinde ve anlamlı olacaktır. Onun için bu bölümü Muaviye'nin sözleri ile noktalayıp, yazmış olduğumuz kavramlar üzerinden Muaviye gerçekliğini yorumsuz olarak aktaracağız. Muaviye halifeliğinin birinci yılında Medinelilere şu tarihi sözleri söyleyecektir: *"Sizin başınıza geçmem, sevginizi kazanarak değil, şu kılıcımla sizi dize getirerek oldu. Gönlüm size karşı İbn Ebi Kuhafe'nin (Ebu Bekir'in) ve Ömer'in yolundan gitmek istiyor. Ama bundan hiç hoşlanmadım. Osman gibi yürümek istiyorum, ama gönlüm bunu kabul etmedi. Hem bana, hem size yarar sağlayacak bir yol tuttum:* ***Güzel yeme, güzel içme.*** *Beni en iyiniz görmeseniz bile, ben sizi en iyi yönetecek kişiyim. Kılıcı olmayana kılıçla gitmeyeceğim. Sadece dilinizle söylediklerinize hiç aldırış etmem.* ***Hakkınızın tamamını vermediğimi görürseniz, benden bir kısmını kabul edin. Çünkü sel, çok olursa zarar, az olursa yarar getirir.***" (İbn Abdrabbih, 1953: 147)

Akide

Akide, sözcük anlamı itibariyle "Bir şeye inanarak bağlanış, inanç, din inancı" anlamına gelmektedir. Sözlük anlamıyla örtüşecek biçimde de Akide, dinin asli unsurlarının, inanç esaslarının bütününü ihtiva eder. Bu bütün içerisinde itikat edilen inanç, inanç sahibi kimse üzerinde akıl, gönül ve düşünce bağlılığının önemi nezdinde değer kazanır. Diğer bir ifadeyle aki-

desi zayıf olanın, inancı da zayıf olur. Hiç şüphesiz inanan insanın akidesinde ortaya çıkabilecek boşluklar ya da yorum farklılıkları inanca olan bağlılığının yönünü de tayin edecek; akide farklılıkları, inancı da hem anlama hem de yaşama konusunda başka uğraklara yöneltecektir. Çünkü inanç dediğimiz olgu bireyi aşıp toplumsallaştığı ölçüde genel kabul görecek, kabullenilecek ve buradan da sorgusuz itikat edilecek bir "manevi" alan ortaya çıkaracaktır. Burada akıl yürütme ve düşünmeden ziyade gönülden bir bağlılıkla sahip çıkma yaklaşımı, inancı toplumsal bir olgu haline getirecektir.

Özellikle dinsel inançlar noktasında akide kutsallaştığı ölçüde hayatiyet de kazanır. Ve inançlar için çoğu zaman feda eylemleri, ölümler, inanç sahipleri için hiç düşünülmeden kabul edilir. Renan bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Biz, yalnızca kesin bilgimiz bulunmayan şeyler uğruna şehid oluruz: İnsanlar, kesin gerçekler uğrunda değil, görüşleri (bunlar zanlardır) uğrunda ölürler. Bildikleri değil, inandıkları uğruna ölürler, konu hemen inandıklarıyla ilgili olduğu anda, (doğruluğuna ve bağlanmaya dair) en büyük delil ve kesin kanıt, uğrunda ölmemizdir." (Renan'dan Aktr:Cabiri, 2001:62)

İnançsal bir bağlılığın yarattığı bu ruh halini anlatan örneklerden Hassan Sabbah ve onun kurduğu eşitlikçi dervişan cumhuriyetleri önemlidir. Hasan Sabbah fikriyatında gelişen bu mücadele yönteminde, Sabbah'ın örgütçüleri inançları uğruna kendilerini feda etmekten kaçınmamışlar, buna karşın Ortodoks İslami yazarlar bu eylemleri "haşhaş" ve "afyon" kullanarak kendinden geçme, sonrasında ise bu ilaçlarla kendilerini yok etme gibi anlamış ve anlatmışlardır (Bulut, 2002: 71) Benzer biçimde bu zihniyetin bir başka tezahürü, Hasan Sabbah'ın uğruna mücadele verdiği eşitlikçi cumhuriyetler mücadelesini ve onun bu doğrultudaki inancını, "Batıniye mezheplerinin özü, şeriat yargısını dürüp kaldırmaktır...Çünkü onlar, Mecusilerin her şeyi

mubah sayan koludur. Muherremattan (dince yasaklanan şeyler) olsa bile, kadınları mubah, her mahzuru helal saydılar. Onların maksadı, saltanattı. Müslümanların mallarına ve ırzlarına el atmaktı, Müslümanlardan intikam almaktı. Bu sebeple Müslüman kanı döktüler, akla gelmedik belaları başlarına musallat ettiler" (İmam Gazali, 1993: 19) diye nitelemektedir. Halbuki, bir bütün olarak Batini mücadelesi, özelinde de Hasan Sabbah gerçeği adil, eşitlikçi bir toplum kurma mücadelesi ve inancından başka bir şey değildi. Bu gerçeklik de ancak yukarıda ifade ettiğimiz üzere akide farklılığı ve ayrılığı üzerinden açıklanabilir. Ve bilinen bir şey daha varsa, inancın toplumsal ilişkilerin dışında şekillenip gelişmeyeceğidir. Çünkü inanç ve inanma hali toplumların tarihsel ilişkilerinin bağrından kopup gelen ve yine o anlayış üzerine harekete geçen bir "akıl"dır. "İnanç'ta, anlamının bir türünde değil de, benimseme yönünde ısrar edişimiz, her inançta, sosyal-siyasi hayatla ilgili olduğu takdirde, önemli olanın kabul ettiği konu gerçekler ve bilgiler değil de, harekete geçirme güç ve kudretidir, 'manevi kabile' yapısı içinde birleştirmesidir. Tıpkı kelami fırkaları, sufi tarikatları, dini gruplar ve bunlar dışındaki kapalı topluluklar gibi." (Cabiri, 2001: 63) İnanç, bu haliyle bir taraftan geçmişten gelen itikat ve ilişkilerin ürünü biçiminde açığa çıkarken, diğer taraftan da içinde bulunduğu toplumsal dinamiklerin etkisinde kendisini yeniden üretir ve bu bağlamda da hem toplumsal dinamikler tarafından etkilenir hem de bu dinamikleri etkiler. Maxime Rodinson'un ifadeleri ile söylersek: "Gerçekten de inançların içeriğinin, yüksek ölçüde özerkliği vardır. Gelgelelim, bu içeriğin tahayyül edildiği, yorumlandığı, hayat verildiği, yüklendiği ve ete kemiğe büründürüldüğü biçim, sosyal temelin dalgalanmalarından büyük ölçüde etkilenir (Rodinson, 1972: 271)

İnanç; bağlılık ve o ruha adanma noktasında ifade ettiğimiz üzere çıkış noktasından başlayarak devam eden, buna karşılık

izlediği tarihsel süreçler içerisinde, toplumsal dinamiklerden etkilenen/şekillenen ve o dinamikleri etkileyen ve gerek bugünü gerekse de dünü anlamak bağlamında güçlü anahtar bir kavramdır. İnanç'ın, İslam tarihi içerisinde gelişim/değişim/ süreçlerine geçmeden, tarihten bir kısa olarak Thomas Münzer örneğini vermek istiyoruz. Bu tarihi kişiliği örnek olarak vermemizin sebebi kuşkusuz anlatmış olduğumuz inanç olgusunun onda vuku bulmuş halidir.

Thomas Münzer'den kısaca bahsedecek olursak; 1498 yılının sonuna doğru Almanya'da doğan Münzer Üniversite öğrenimini Leipzig ve Frankfurt Üniversitelerinde tamamladı. Yunanca, İbranice ve Latince dillerinde uzmanlaştı. Derin bilgisi ve genç yaşta doktorluk aşamasına ulaşması gibi başarıları sayesinde kısa zamanda bir kilisede papazlığa kadar yükseldi. Papazlığı süresince kilise dogma ve ayinlerine karşı vaazlar veren Münzer'in asıl özgünlüğü ve ayrıcalığı ise, siyasal ve dinsel görüşlerinin açığa çıkmasında oldu. Münzer siyasal ve dinsel görüşlerinin örtüşmesine dönük eylemlerinin en büyüklerinden birini "Köylüler Savaşı" olarak bilinen ayaklanmanın liderliğini gerçekleştirerek ortaya koymuştur. Bu ayaklanmanın hemen sonrasında "Tanrı'nın Ebedi Birliği"ni kuran Münzer, bu birliğin faaliyetlerini aktif biçimde sürdürmüş ve bu faaliyetlerinin bir zaferi olarak Muehlhausen şehir yönetimini ele geçirmiş, bu yönetimi de komünistik teokarsi yönetimine çevirmiştir.

Münzer'in bu hareketli siyasal hayatına eşlik eden fikirleri de, onu çağının din inanç ve anlayışından farklı kılmıştır. Münzer'e göre, "Kutsal-Ruh bizim dışımızda yoktur. Kutsal ruh, aklın ta kendisidir. Akla karşı kutsal kitabı çıkarmak demek, özü sözle öldürmek demektir. Çünkü, Kutsal kitabın sözünü ettiği kutsal ruh, bizim dışımızda yoktur. Kutsal ruh aklın ta kendisidir. İman, aklın insanda ete kemiğe bürünme-

sinden başka bir şey değildir ve bu nedenle Hristiyan olmayanlar da iman sahibi olabilirler. Bu iman, canlı duruma gelmiş bu akıl sayesinde, insan tanrısallaşıp kutsallaşır. Bu nedenle, cennet öbür dünyada olan bir şey değildir, onu kendi yaşamımızda aramak gerekir; ve iman sahiplerinin görevi de, bu cenneti, tanrının bu krallığını, yeryüzünde kurmaktan başka bir şey değildir." Nasıl ki, öbür dünyada cennet yoksa, tıpkı öyle, cehennem ve sürekli cehennem azabı da yoktur. (K. Marks, F.Engels, 2008: 104)

Münzer'e göre kurulacak bu tanrı krallığında hiçbir özel mülk, hiçbir sınıf ayrıcalığı olmayacaktı. Kurulacak bu toplumda bütün güçler, bütün egemen sınıflar devrime boyun eğecekler, bunu yapmadıkları sürece de ortadan kaldırılacaktı. Bu toplumda, tüm çalışmalar ve tüm mallar ortaklaşa olacak ve tam bir eşitlik ilişkisi çerçevesinde bir toplum düzeni kurulacaktı. Münzer, bu düşüncesini hayata geçirmek için daha önce ifade ettiğimiz birliği kurdu ve bu birlik kısa zamanda büyüyerek dalga dalga yayıldı. Ayaklanmalar kısa zamanda önlenemeyecek boyutlara ulaştı. Saksonya prensleri ayaklanmayı yatıştırmak için Allsted'e geldiler ve Münzer'i şatolarına çağırdılar. Münzer o şatoya gitti ve onlara "İncil"e dayanarak, dinsiz hükümdarları, özellikle İncil'e bir sapkınlık olarak bakan rahip ve keşişleri öldürmek gerektiğini söyledi. Çünkü dinsizlerin hiçbir yaşama hakları yoktur ve ancak seçilmişlerin kayrası (ihsan, lütuf) ile yaşarlar. Eğer prensler dinsizleri ortadan kaldırmayı reddederlerse, tanrı onlardan kılıcı geri alacaktır; çünkü kılıcın kudreti topluluğa aittir. Tefeciliğin, hırsızlığın ve eşkıyalığın bataği, tüm canlı varlıkları; sudaki balıkları, gökteki kuşları, toprak üzerindeki bitkileri, kendi mülkleri yapan prensler ve beylerdir. Sonra da, yoksullara, "çalmayacaksın!" buyruğunu vazederler ama kendileri ellerine düşen her şeyi kapar, köylü ve zanaatçının iliğini sömürürler; ama bir yoksul, neye olursa olsun,

karşı çıkar çıkmaz, asılır; ve bütün bunlara, doktor "Lügner", "Amin!"der. (K. Marks, F.Engels, 2008:106)

Münzer bu ayaklanmanın ortadan kalkması için de ancak bu ayaklanmaya sebep olan koşulların ortadan kalkması gerektiğini söyledikten sonra, "Ah! Benim aziz beylerim, tanrı demir bir çubukla eski kapların arasına ne de güzel vuracak! Eğer bana bu nedenle asi olduğumu söylüyorsanız, ne yapalım, öyle olsun ben asiyim" demiştir.

Münzer'in yukarda ifade ettiğimiz bu oldukça radikal ve devrimci düşüncelerini, Muehlhausen şehrinde "Çekiçli Thomas Münzer" isimli bildirisinde de görmek mümkün. Münzer bu bildirisinde, "Bütün dünya büyük bir sarsıntıya hazır olmalı. Öyle bir sarsıntı olacak ki, dinsizler devrilecek ve yoksullar yükselecektir." dedikten sonra bildirisini şu sözlerle bitirecektir: "Dinle, söküp atasın, yapasın ve dikesin diye, kendi sözlerimi senin ağzına koydum. Krallar, prensler, rahipler ile halk arasında demirden bir duvar çekildi. Dövüşsünler! Güçlü, dinsiz zorbaların yıkımı için, zafer kesindir." (K. Marks, F.Engels, 2008: 104)

Yukarıda ifade ettiğimiz ayaklanmalar sırasında başından yaralı bir şekilde bulunan Münzer, yaralı bir şekilde bir evde tutsak edildikten sonra prenslere götürülür ve orada işkence edilerek yaşamına son verilir. Belirttiğimiz üzere Hristiyan inancının bu radikal devrimci din ve toplum bilginini, inancın din, toplum ve siyasal alana dönük etkileri ve bu etkiler sonrasında beliren tartışmalı yanını açıklamak üzere verdik. Münzer'in bazı fikirlerinden ayrışsa da özellikle heteredoks İslam tarihinde, Münzer'le örtüşen ona benzeyen pek çok düşünür ve inancın olması üstelik bu inançların farklı kaynaklardan çıkıp aynı şeyleri söylemeleri, üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken bir nokta olarak karşımızda duruyor. Burada özellikle Batını olanı keşfetmek/bulmak ile, inancı bir ritüel ve ayin olarak görüp öyle yaşamak arasında ortaya çıkan ayrılıkla karşı kar-

şıyayız. Hiç şüphesiz bu ayrım, inancın yorumu noktasında beliren bir ayrım olmayıp, bundan da öte "inancı" ikbal aracı olarak görenlerle, inancı, inanılan değerlere (adalet, doğruluk, eşitlik, hakkaniyet vb.) bağlılık olarak görenlerin bir ayrımıdır.

Münzer'in izlemiş olduğu bu inançsal çizgiden sonra; İslam inancı içerisinde Akide'nin gelişim/değişim/süreçlerine kısaca değinip bu başlığı da burada noktalamak istiyoruz. Kabile ve Ganimet başlıklarında ifade ettiğimiz üzere İslam dininin gelişim ve ayrılık süreçlerinde bu olguların yanı sıra, inanç anlayışı ve yorumu da etkili ve belirleyici olmuştur. Öyle ki, bu gelişim süreci içerisinde inanç, ne yazık ki kimi zaman elde edilen ganimetlerin bir gruba,/zümreye,/sınıfa verilmesini hak gösterirken kullanılmış, kimi zamanda bir kabile,/aşiret,/soyun tahakkümü için inançsal bir güven sağlamıştır.

İslam inancının ilk ortaya çıkışı ve tebliği sürecinde, insanların İslami daveti kabul etmelerinin tek nedeni, bu Muhammedi davete olan inançları idi. Yani bu dönemde kabile ve ganimet bir tarafta, inanç başka bir tarafta siyasi kavga halindeydi. Çünkü Muhammedi davete bakışta, bu davetin içeriği ile birlikte bu daveti ortaya koyanın kabilesi, o kabile ile olan ilişkiler ve tabi ki bu davetin, ganimetin paylaşımı, elde edilmesi ve benzeri süreçlere dair dağılımı yönünde öne sürmüş olduğu ilkeler, davetin kabulünü ya da inkârını belirliyordu. Bu söylediklerimizden de anlaşılacağı üzere inanç olgusunun Muhammedi davetteki rolü, doğuşu ve gelişimi itibariyle, ganimetin ve kabilenin karşısında yer alarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifade ile Muhammedi daveti ilk kabul edenler, "inancın" gücü ve "ilkelerinin doğruluğuna" inandıkları için bu daveti kabul etmişlerdir. İnanç bu süreçte birleştirici, bütünleştirici ve saf, masum haliyle bir işlev görmüştür. Öyle ki, bu davetin ilerleyen aşamalarında "İnanç", saf inancın dışında, menfaat-ganimet-kabile çıkarları üzerinden de kabul edilmiş; bu bağlamda uy-

durma hadisler başta olmak üzere pek çok yalan, dini akide bu çıkarlar doğrultusunda dolaşıma sokulmuş; böylelikle de inancın ilkelerine ve doğrularına halel gelmiş, hak bilinen yolda, haksızlığa, zulme sıkça rastlanılır olmuştur.

Peki bu değişim/dönüşüm nasıl gerçekleşmiştir? Bu sorunun yanıtına geçmeden önce, Muhammedi davetin özellikle ganimet ve mal/mülk paylaşımı esaslarında hangi temel ilkelerle yola çıktığını görmemiz gerekiyor. "Kur'an ilk inen ayetleri ve sonrasında onu takip ayetler Hz. Muhammed'in peygamberliğini, aklını, ahlakının sağlamlığını ortaya koyarken, akabinde de Allah'ın birliğini, kudretini ve öte yandan da cennet ve cehennem inancını ortaya koymuştur. Kısaca bu dönemde inen ayetler üç sorunda yoğunlaşmıştır: Vahiy, tevhide ve ahiret. Tevhide ve ahiret konusunda inen ayetler, işte tam bu noktada Muhammed'i davetin mal/mülk edinme noktasında yaklaşımını ortaya koyuyor; ve bu yaklaşıma karşı, verili düzeni savunanlar da İslam inancının karşısında yer alıyordu. Çünkü bu ayetlerde mal, mülk sahibi yalancıların geçmiş dönemlerde hangi cezalara çarptırıldığı söyleniyor ve aynı zamanda bugün içinde yoksul ve fakirlere iyilik yapmamanın cezası olarak bu ayetler sunuluyordu." (Cabiri, 2001: 81) Öte yandan Kur'an'da yer alan şu ayet mal/mülk edinimi konusunda gayet açık bir yaklaşım ortaya koymaktadır: "...Altın ve gümüş'ü depolayıp da onları Allah yolunda harcamayanlara korkunç bir azabı müjdele. Gün olur, cehennem ateşinde onların üzerine lav dökülür de bununla onların alınları, böğürleri, sırtları dağlanır: İşte egolarınız için yığdıklarınız. Hadi tadın biriktirmiş olduklarınızı." (Tevbe 34-35) (Öztürk, 1993: 176)

Böylelikle Muhammedi davetin gerek ilk başlarda, gerekse de onu izleyen süreçlerde mal mülk edinimini şiddetli biçimde eleştirdiğini görüyoruz. Cabiri, bu davetin ilk döneminde Muhammed'i davetin siyasi anlamını şöyle yorumlayacaktır:

"Öteki, müşrikler, kafirler vb. sadece küfür ve şirklerden dolayı değil, ayrıca malda bencilliklerinden dolayı ve yoksullara iyilik yapmamaktan dolayı da ahirette olduğu gibi dünyada da ceza göreceklerdir. Bu aslında bir tür 'küfür'dür." (Cabiri, 2001: 82)

Muhammed'i davetin üç yıllık gizli davet döneminden sonra da mal, mülk sahiplerini eleştiren ayetler devam etmiş, ayrıca bu dönemde "malın kınandığı ve tehdit edildiği ayetler de inmiştir. (Bu, yirmiden fazla Mekke surelerinde söz konusudur) Medeni surelerde ise mal, ya yoksul ve fakirlere iyilik yapmaya teşvik, ya müşriklere savaş için ordu donatımına katılmaya teşvik, ya da gösteriş ve cimriliğin kınanması, mala dayalı otorite ve azgınlığın eleştirisi bağlamında söz konusu edilmiştir." (Cabiri, 2001:83-90)

Kur'an'ın, mal mülk edinimi ve bu mal mülk içerisinde yaşayanların durumuna ilişkin inen ayetlerinden birkaçı, bize zenginlerin ahiretteki sonlarını şöyle bildirmektedir: "Soldakiler, ne yazık ki o soldakilere! İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içinde, serin ve hoş olmayan kapkara dumandan bir gölge altındadırlar; çünkü onlar bundan önce varlık içinde safahata dalmışlardır." (44, Vakıa, 56/41-45. Ayrıca, bkz.Muminün, 23/33-164; Enbiya, 21/13; Hüd, 11/116) (Cabiri, 2001: 90-92)

Yine Kur'an'da ilk 23 suresinde (Necm suresine kadar) putların ismi hiç anılmadan, sürekli yoksulu doyurma, yetimi kayırma çağrıları yapılarak, büyük mülk (mal ve iktidar) sahiplerine yönelik cehennem tehditleri vardır (Eliaçık, 2010: 101) Ve bu ilk 23 surede eleştiriler büyük mülk sahipleri olan kabile ağalarına yani; Velid b. Mugire'ye, Umeyye b. Hakef'e, Ebu Cehil'e, Ebu Süfyan'a, Ebu Leheb'e, Utbe b. Rabia'ya, Ebu Amr es Sakafi'ye yönelecektir. Çünkü o dönemin ganimetini elinde bulunduran, egemen mal ve mülk sahibi bu büyük kabilelerdi. Bu kabilelerle, diğer kabileler ya da köleler, kabilesizler arasında

büyük iktisadi eşitsizlikler mevcuttu. Meselenin dikkate değer başka bir yönü de, bu kabile mensupları "bir tanrıya inanan, namazında niyazında insanlardı. Kâbe'nin yeniden yapımında Velid b. Mugire 'haram para getirilmemesini' istemişti... Ebu Cehil beş vakit namaz kılıyordu. "Vay o namaz kılanların haline" ayetinin yer aldığı Maun suresi onun hakkında nazil olmuştu...Bunların çoğu Kâbe'yi yedi defa tavaf eder, boy abdesti alır, Ramazan ayında oruç tutarlardı. (İbn'i Habib'in el Muhabber adlı eseri cahiliye dönemi Araplarının dini hayatına dair çok kıymetli bilgilerle doludur. Oradan anlaşılıyor ki, İslam'da dini ibadetlerin (nusuk) hiç birisi yeni değildi; başta yukarıdaki elebaşları olmak üzere cahiliye Arapları yapıyordu.) (Eliaçık, 2010: 200)

Akide bize bu noktada mal yığmanın, mülk ve servet edinmenin, onu Allah yolunda harcamayanların büyük kötülük ve ceza ile müjdelendiği bilgisini verir, benzer biçimde İslam Peygamber'i de aynı fikirleri öne sürer, mülk ve servet karşıtı bir duruş ortaya koyar. Bu hadislerden bir bölümünü aşağıda aktarıyoruz:

"Kâbe'nin Rabbine yemin olsun onlar zararda!", "Ey Allah'ın Resulü, annem babam sana feda olsun, onlar kimlerdir? Dedim. Dedi ki: 'Onlar mal yığanlardır! (Ebuzer'den: Müslim, Zekat, 301, (590); Buhari, Eyman 3, Zekat 43; Tırmizi, Zekat 1, (617); Nesai, Zekat 2, (5, 10-11)

"Altına tapanlara lanet olsun! Gümüşe tapanlara lanet olsun!" (Ebu Hureyre'den; Tirmizi, Zühd 42, (2376) "Ey Aişe! Cennette benimle olman seni mutlu edecekse dünyada bir yolcunun azığı kadarı ile kifayet et. Sakın zenginlerle sohbet arkadaşlığı etme. Bir elbiseye yama vurmadan eskimiş sayma." (Aişe'den; Tırmizi, Libas 38, (1781) "Miraç sırasında cennetin kapısında durup içeri baktım. Oraya girenlerin büyük çoğunluğunun yoksullar olduğunu gördüm. Zenginlerin cehennemlik-

leri ateşe gitmeye emrolunmuşlardı, geri kalanlarda mahpus idiler." (Useme İbn Zeyd'den; Buhari, Rikak, 51, Müslim, Zühd 93, (2736) "Zenginlik fitnesinin şerrinden ve yoksulluk fitnesinin şerrinden sana sığınırım." (Buhari; Devavat 38,40,42, Müslim; Zikr 15, 50) "Bir evin gölgesi, katıksız ekmek, ve ademoğlunun avretini örten şeyden ötesi fazladır. Ademoğlunun onda hakkı yoktur. (Tırmizi; Zühd, 9/206) "Komşusu aç iken tok yatan mümin değildir." (Kenzu'l Ummal; Hadis No: 24904) (Denek, 2010: 65-67)

Ebuzer'den aktarılan şu hadis kanaatimizce İslam Peygamberi'nin mülk/servet edinimine karşı tutumunu özetleyecek niteliktedir: "İnsanoğlu der ki, benim malım, benim malım. Senin yedikten sonra yok olan, giydikten sonra eskiyen ve sadece bağışladığının sana kaldığı malından başka bir şeyin var mı? Ey zenginler, yüce Allah sermayedarlığı men etmiştir. **Allah Resulü şöyle buyurdu: Kahrolsun altın! Kahrolsun gümüş!** Bu sözler üzerine Peygamber'in yanında bulunan sahabe Ömer'e bu sözlerin kendileri için ağır olduğunu ve ne tür malları ellerinde tutması gerektiğini sormasını istediler. Peygamber'in Ömer'e cevabı ise şöyle oldu: **"Dua edici bir dil, şükredici bir gönül ve imanda size yardımcı olacak bir eş."** (Şeriati, 2010: 127)

Akide, İslam inancının ilk kabul edenlerinde ağırlıklı olarak, ona bağlılığının, itikatin ve saf bir kabullenmenin göstergesi iken, zamanla gelişip büyüyen İslam toplumunda güç ve zenginliğin elde edilmesi için, hakim İslam gücünden yararlanmanın bir aracı durumuna düşmüştür ki, yukarda uzun uzadıya mülk ve servete ilişkin İslam inancının nasıl baktığını anlatmamızın sebebi budur. Diğer bir ifade ile İslam inancı mülk ve servet edinmeye adil ve eşit toplum düzenini bozduğu için karşı çıkmasına rağmen, bu çerçevede kesin hükümler belirlemesine karşın Muaviye örneğinde olduğu gibi kimi isimler Akideyi kişisel güç ve iktidarın elde edilmesi için yozlaştırmış, içini boşalt-

mış ve iktidarın hizmetinde bir inanç paradigması yaratmıştır. Öte yandan ifade ettiğimiz üzere, İslam akidesi, mal-mülk birikimini ve bu birikimle yaşamayı eleştirmiş, böyle yaşayanları cehennem ateşiyle uyarmıştı. Akide bu kadar açık iken, özellikle Halife Osman'dan itibaren Akide anlayışının özünün tahrip olmaya başlaması, Muaviye ile birlikte bu anlayışın yerini mülkiyetçi Sünni anlayışa bırakması, dinde yer alan ayrışmaların ve fırkalaşmaların gerçek sebebini ortaya koymaktadır. Öyle ki, akidenin eşitlik, adalet tarafında yer almayanlar; bunun yerine mülkiyetçi saltanat inancını kabul etmişlerdir. Bu bağlamda da Akide anlayışı Osman'dan itibaren değişip dönüşmeye başlamış; başta Kur'an olmak üzere hadislerde de öngörülen adalet anlayışı yerini zenginliği, serveti, mülkiyeti meşru ve hak gören akide anlayışına bırakmıştır. Bu evrimle "Akide' anlayışı, toplumsallaşıp, yaygınlaştıkça genel kabul görmüş ve inanç esasları içerisine mülkiyet, saltanat ve servetin meşruluğu dâhil edilmiş ve böylelikle de bu inanç yapısı genel kabul görüp, aslında olmayan mülkiyetçi bir zihniyet yaratmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

MUAVİYE İDEOLOJİSİNİN AYAK SESLERİ

Muaviye hitaben: Sen, sapkınlıkta çok ileri giden ve hedeften çok şaşan birisin.

Hz.Ali

Muaviye ideolojisi olarak nitelendirdiğimiz "dini yorum"; dinin, egemen olanın siyasetine alet edildiği, amaca ulaşmak için her yolun mubah sayıldığı, mal, mülk edinimi başta olmak üzere iktisadi eşitsizliklerin had safhaya ulaştığı bir ideolojiyi ve aynı anlama gelmek üzere dini bir yorumu ifade eder. Bu ideoloji gücünü ve kudretini Muaviye'de bulsa da, Muaviye dönemine gelmeden önce kuşkusuz onu önceleyen bir takım gelişmelerin sonucunda bu anlayış ve yorum ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan yine bu dönemin ortaya çıkmasında belli politik kişilikler, süreçler ve olaylar etkili olmuştur. Bu bölümde kısaca Muaviye dönemini önceleyen süreç ve olayları ele alacağız. Analizimiz çerçevesinde Muaviye dönemi öncesinde halifelerin Muaviye dönemi politikaları ile olan karşıtlıklarını ve zıtlıklarını değil, Muaviye zihniyetine yol açacak olan uygulamalarına değineceğiz. Bu bağlamda analizimizde karşıtlıklar ögesini değil, benzerlikler/öncelik ögesini kullanacağız.

Halife Ömer Dönemi

Halife Ebubekir dönemi Peygamber sonrası ortaya çıkan isyanları bastırmakla geçtiğinden ve bu dönem 2 yıl gibi kısa bir

sürece tekabül ettiğinden; Ebubekir döneminde uygulanan devlet ve siyaset yönetimine dair politikalar sonraki süreçte yaşanan idari ve mali gelişmeleri/değişimleri belirleyici bir noktada etkilememiştir. Bu nedenle Ebubekir dönemini hükümet politikaları analizimizin dışında tutup, Halife Ömer'le çalışmamıza devam edeceğiz. Fakat Ebubekir dönemine ilişkin şunu söylemek isteriz ki, Ebubekir'in halife seçilmesi sürecinde Ebubekir ve Ömer çok sıkı bir birliktelik göstermişler; Ömer, Ebubekir'in halife seçilmesi için bütün desteğini ortaya koymuş, hatta bu noktada Ali'ye sert sözler içeren mektuplar göndermiştir. Yine benzer mektuplar Ebubekir tarafından da Ali'ye gönderilmiştir. Ali'ye, bu mektuplarda, halifelik için Ebubekir'in layık bir kişi olduğu, dolayısıyla kimsenin ve özellikle'de Ali'nin bu süreçte "fitne" çıkarmaması gerektiği, böyle olması durumunda kendisi için iyi şeyler olmayacağı ve bu sebeplerle kimsenin sözüne uymadan Ebubekir'e biat etmesi gerektiği yazılmıştır (Ahmed Hilmi, 1982: 216-219) Bu süreçte gerek Ebubekir'in gerekse de Ömer'in önemle vurguladığı husus Halife'nin Kureyş kabilesinden seçilmesi düşüncesi olmuştur. Çünkü onlara göre Peygamber hangi kabileden ise Halife de o kabileden olmalıydı (Ahmed Hilmi, 1982: 212) Ve nihai olarak bu döneme damgasını vuran gelişmelerden birisi de Peygamber sonrası insanların Müslümanlık'tan ayrılmaları olmuştur. İlginçtir bu ayrılmaların önemli bir sebebini "zekat" verme zorunluluğu oluşturmuştur. Kimileri de Müslüman olarak kalacaklarını, ama zekat vermeyeceklerini dile getirmiştir bu süreçte.

Yukarıdaki satırlarda ifade ettiğimiz üzere Ömer, Ebubekir'in halife seçilmesi üzerine büyük destek vermişti. Belki de bu desteğin karşılığı olarak Ebubekir de iki yıl sonra onu on yıl sürecek bir makama, yani halifeliğe getirdi. Fetihlerin bu dönemde yükselmesi ve devlet teşkilatlanmasının bu dönemde oluşmaya başlaması kurulan devletin gelişip büyümesi açısından

belirgin bir öneme sahiptir. Bu önem devlet teşkilatlanmasının bundan sonra uygulanacak olan idari yönetim biçiminde belirleyici olması ve yükselen fetihler ile artan ganimetlerin toplumsal açıdan yaratacağı maddi zenginliğin etkileri bakımından ileri gelmektedir. Bu arada önemli bir noktayı belirtmekte fayda olduğu kanaatindeyiz. O da şu ki; Hz. Ali gerek Ebubekir'in halifeliğini gerekse de Ömer'in halifeliğini gönülsüz bir şekilde kabul etmiştir. (Çalışlar, 2010: 87) Hatta öyle ki, Ali ve Şiilerin "Erkan'ı Erbaa (dört direk) olarak andıkları Salman ı Farisi, Ammar, Mıkdad ve Ebuzer'in Ebubekir'in halifeliğini kabul etmedikleri, bunlara daha sonra Fazl, Zübeyr, Halid Bin Said, Bera, Übeyy, Ubadet, Ebul Husyem, Utbe ve Huzeyfe'nin katıldıklarını, sonrasında ise Haşimoğullarının bir bölümünün, muhacir ve ensardan kimilerinin Ali'nin evinde toplandıklarını ve Ömer'in bu evi içindekilerle birlikte yakmaya kalkıştığını biliyoruz. Bu olay sonrasında Ali'nin eşi Fatma'nın çocuğunu düşürdüğünü ve bu olaydan üç ay sonra öldüğü bilinmektedir. Bütün bunlar sonrasında Ali içine kapanık bir yaşamın içine girip, vaktini daha çok okuyarak, kendini dine vererek; ortaya çıkan sorunlara cevap ve çözüm getirerek geçirmiştir. Bu durumu önemli görmemizin ve burada belirtmemizin sebebi ise, İslam'da ortaya çıkan ayrılıkların ve ayrışmaların kökenine işaret etmektir. Özellikle Ali çevresinin Halifeliğin baştan beri Ali'nin hakkı olduğunu ileri sürmeleri ve bu noktada en önemli kanıt olarak Gadir'i Hum olayını işaret etmeleri dikkate değer bir tarihi gerçekliktir. (Yürükoğlu, 1992: 35)

Bizim halifelik iddia ve tartışmalarına bakış açımız ise Ali'nin diğer halifelerden önde olmak üzere İslam'da adaleti, eşitliği, hak ve hakkaniyeti savunan halife olarak tarihe geçmesidir. Muaviye'nin bu dönemde güçlenmesi ve Ali'nin halifeliği öncesi önemli görevlere getirilerek güç ve kudretini arttırması ise, bizi Ali öncesi Halifelerin bu noktada sorumluluğuna götürür. Bu

noktaya vurgu yaptıktan sonra Halife Ömer dönemine dönersek, bu dönemde daha önce ifade ettiğimiz üzere fetihlerin yükselmesi ile ganimetlerin arttığını görürüz. Artan bu ganimetlerin insanlar arasındaki eşitsiz dağılımı, Ömer döneminde iyice ortaya çıkmaya başlamış, bunun neticesinde de Halife bu durum karşısındaki hoşnutsuzluğunu ortaya koymuştur. Öyle ki, kendisinden önceki halife ve Peygamber dönemi politikalarını kendisi için rehber kabul eden Ömer, ortaya çıkan bu yeni gösterişli zengin sınıfa karşı çıkıyordu. Bunun için Ömer, "tayin edilmeden önceki mal varlıklarına göre bir artış beliren valilerin mal varlıklarına el koymaya da yöneldi" (Cabiri, 2001: 37) Buna rağmen, başta Muaviye olmak üzere dönem servet sahiplerininin, tarihin bu evresinden güçlenerek çıktığı da başka bir gerçekliğe tekabül eder.

Çalışmamızın başından itibaren ifade ettiğimiz üzere İslam tarihi içerisinde toplumsal yapı; akide, ganimet ve kabile arasındaki ilişkiler çerçevesinde kurulmuştur. Halife Ömer döneminde de ganimetin dağılımında yine akide ve kabile ilişkisi belirleyici olmuştur. Ganimetlere ulaşmada fetihlerin ve fetihlerin başarıya ulaştırılmasında da fethe çıkacak ordunun önemi bizi burada ordunun oluşumunda, kabile faktörüne götürür ki, bu noktada öncelikli olarak kabile faktörünün bu oluşum içerisindeki payına ve sonrasında ganimetin dağıtımına değineceğiz. Ömer döneminden itibaren "askere alınan kabile bireylerinin sayımı, soy yakınlığı veya ittifak esasına göre küçük kabileleri birbirine katma, dolayısıyla, büyük kabile toplulukları kurma şeklinde olmuştur. İstikamet Irak ve Suriye olduğundan, çoğu kez bir kabilenin iki bölüme ayrılması durumu ortaya çıktı: Suriye'ye gönderilen bölüm, Irak'a gönderilen bölüm. İşte burada, hep birlikte yeni bir kabile kütlesi oluşturmak üzere en yakın kabilelerle bir bölüm oluşturulduğu gözlenir." (Cabiri, 2001: 204) Böylelikle çeşitli kabilelerin "semtle-

rinden oluşan" (Basra, Kufe) kentler ortaya çıkmış, bu durum kabileler arasında bir güç savaşımı şeklinde farklı kabilelerin karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Kabile yapılanmasında ortaya çıkan bu yeni cepheleşme durumuna ek olarak; Ömer döneminde maaş divanı kurulması ve insanların alacakları maaşın kabilelerine ve akidelerine göre belirlenmesi, elde edilen ganimetin dağılımında kabile ve akide faktörünü ortaya çıkarır. Bu bağlamda maaş dağıtımının nasıl belirlendiği konusu ve bunun sonuçları önemlidir. Ömer maaş dağıtımını Hz. Peygamber'e yakınlık ve İslam'a girişte öncelik esasına göre ayarlanmasını istemiştir. Maaş dağıtımının hangi miktarlarda yapıldığı konusunda Taberi ile Ya'kubi farklı miktarlar vermiş, örneğin, Ya'kubi verilecek maaş miktarını Ebu Süfyan, Muaviye gibi Mekke halkının (Kureyş) ileri gelenleri için beş bin olarak yazar. (Cabiri, 2001: 229)

Buna karşı tarihi aktarımların ortaklaştığı bir nokta var ki, o da Ömer tarafından izlenen maaş dağıtımının Kureyş'in ileri gelenlerinin servetlerini arttırmasıdır. Servetlerde meydana gelen bu artış, ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere Muaviye başta olmak üzere, dönemin egemenlerinin ne derecede güçleneceğinin habercisi olmuştur.

Halife Ömer döneminin son icraatı olan yeni halife seçimi de, bir yönüyle sonradan alevlenerek yangına dönüşecek olan savaşın ilk işaretlerini vermişti. Peki bu nasıl olmuştu? Ömer halifelik için altı isim önermiş sonradan bu isimlere oğlu Abdullah'ı da danışman olarak katmıştı. Bu isimler arasında sonradan Ali'ye karşı savaşacak olan Talha ve Zübeyr ile Abdurrahman bin Avf (Osman'ın eniştesi, Sa'd bin Ebi Vakkas (Abdurrahman'ın amcaoğlu), Ali, Osman ve Ömer oğlu Abdullah'tır. Belirlenen isimlere ve bunların mensup oldukları kabilelere bakıldığında halifelik seçiminde yarışın Osman ve Ali arasında yaşanacağı aşikâr bir durum olarak karşımıza çıkar. Öyle ki, Hz.

Ali, halifelik için belirlenen ismi ve yaşanan bu gelişmeleri Nehc'ül Belağa kitabında şöyle değerlendirecektir: "...halifeliği öyle bir topluluğa bıraktı ki (Ömer'in vasiyetinde görevlendirdiği Şûra üyelerini kast ediyor) ben de bunların biriyim sanıldı. Allahım sana sığınırım; ne de danışma topluluğuydu bu. Onlardan benim hakkımda, birincisiyle (Şûra üyelerini kast ediyor) ne vakit bir şüpheye düşen oldu ki bu çeşit kişilere katıldım ben? Fakat inerlerken onlarla indim; uçarlarken onlarla uçtum; inişte, yokuşta onlarla bile oldum. İçlerinden biri, hasedinden gerçekten saptı; öbürü, damadı olduğundan ona uydu, benden yüz çevirdi; öbürleri de öyle işler ettiler ki anmak bile çirkin." (Hz. Ali'den Aktr. Çalışlar: 2010: 98)

Haşimoğulları'ndan Ali ile Ümeyyeoğulları'ndan Osman arasında geçen bu yarışma aslında yüzyıllar sürecek olan bir kavganın da ilk galibini ortaya koymuştu. Halifelik seçimine dönersek toplanan "Şûra ehli"nin toplandığında anlaşamadığını görürüz. Yine Ömer'in, böyle bir durumla karşılaşılması halinde, azınlığın çoğunluğa uyulması gerektiği öğüdü ve devamında da, "Beş kişi anlaşır, bir kişi reddeder ve çoğunluğa katılmazsa, onu öldürün. Aynı şekilde dördü anlaşır, ikisi reddederse, ikisi öldürülür. Üçe üç eşitlik olursa, oğlu Abdullah'ın görüşü çoğunluğu belirler, eğer Abdullah'ın görüşü de kabul edilmezse, Abdurrahman bin Avf'ın yanında olduğu taraf halife kabul edilir", demesiyle, halifelik seçiminde nasıl bir yol izleneceğini ortaya koymuştur. (Cabiri, 2001: 189)

Ali ise böyle bir yöntemin daha baştan halifeliği ya Osman'a ya da Abdurrahman'a getireceğini belirtmiş, aralarındaki akrabalık bağının böyle bir sonuca yol açacağını daha seçimler başlamadan görmüştü. Nitekim tartışmaların izleyen günlerinde uzlaşılamayan halife seçimi sonucunda Zübeyr, Ali lehine; Talha, Osman lehine; Sa'd bi Ubade'de Abdurrahman bin Avf lehine halifelik yarışından vazgeçtiler. Sonuç olarak halifelik seçimi için

iki isim öı plana çıktı. Ümeyyeoğulları'ndan Osman ve Haşimoğulları'ndan Ali. Bu durum üzerine Abdurrahman halifelik seçimi için nsanların görüşlerini öğrenmeye çalıştı. Ebuzer, Ammar bin Yasir, Miktad bin Esved gibi sahabeler Ali'nin halife olmasını isediler. Ve sonuç olarak, Ali'nin de halifelik seçiminin başında söylediği gibi Abdurrahman, Osman'ı halife seçti.

Özetlemek gerekirse, Halife Ömer döneminde küçük kabilelerin büyük kabilelerin çatısı altına girerek, kabile savaşlarının büyük kabileler arasında devam etmesi, ganimetin dağılımında Kureyş ileri gelenlerinin güçlerini daha da arttırması; Ömer döneminde artan fetihlerle birlikte ganimetin artması ve dolayısıyla zenginlerin çoğalması, dolayısıyla gelir dağılımın bozulması, Osman'ın halife seçilmesi sürecinde, belirlenen Şûra ehlinin, Ali ile Ümeyyeoğulları arasında bir kavganın fitilini daha o zamandan ateşlemesi, son olarak da Muaviye'nin, Ömer döneminde Şam Valiliği'ne getirilmesi gibi gelişmeler, Muaviye Saltanatının yaklaştığını haber veren gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Halife Osman Dönemi

Halife Osman dönemi İslam tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Kuşkusuz bu önem kitabımız boyunca vurgulamış olduğumuz bir zihniyetin yeşermesi, açığa çıkması ve sonrasında da giderek kök salması üzerine kuruludur. Ekonomi-politik düzlemde bu döneme rengini veren gelişmeler ise; zenginleşen tüccarlar olarak adeta bir "oligarklar'* sınıfının ortaya çıkması, kabile zihniyetinin devlet yönetimini kuşatma-

* Oligarşi: sadece belli bir grubun (askeri / siyasi / zenginler) ülkeyi yönetmesiyle ortaya çıkan yönetim biçimidir.

sı ve "ganimet üzerinden gelişen bir Müslümanlık sürecinin hızla yol almasıdır. Ve bu gelişmeler nihai olarak dinin içerisinde yer alma gayesini" ekonomik imtiyazlar elde etmek uğruna kuran ve bu minvalde de her türlü politik, siyasal oyunu oynayan bir zihniyeti yaratmıştır. Bu bağlamda Halife Osman dönemini beş ana başlıkta ele alacağız. Osman Kabilesi, Osman döneminde Ümeyyeoğulları'nın güçlenişi, bu dönemde zenginleşen zümreler, döneme ilişkin değişim gösteren mülk perspektifi ve nihai olarak "Osman'ın öldürülmesinde Muhalefetin tutumu" ile adı geçen dönemi incelemeye çalışacağız. Özellikle Muaviye siyasetinin politik arenadaki kodlarını anlamak bakımından bu dönemin oldukça önemli olduğunu düşünüyoruz.

Osman Kabilesi

Osman biraz önce ifade ettiğimiz üzere tartışmalı bir Şûra seçiminden sonra halife olmuştur. Osman'ın halifeliğe seçilişi bize hemen Osman'ın mensup olduğu soyu sormamıza sebep olacaktır? Çünkü daha önce ifade ettiğimiz üzere Arap- İslam topraklarının güç ilişkileri bizi kabileye oradan da ganimet ilişkilerine götürür. Osman Kabilesi bu bağlamda Mekke aristokrasisinin en güçlülerinden olan Ümeyyeoğulları kabilesindendi. Ki bu kabile Emeviler olarak da bilinip daha sonra Muaviye ile birlikte saltanata dayalı bir devlet de kurmuşlardır. Bu noktada "Hz. Osman'ın halife seçilmesi, Mekke'nin eski oligarşik sınıfının bir başarısı olarak görülebilir. Bu sınıf o zamana kadar yönetime hakim olan ve kendilerini idare eden kabilelerden memnun değildi ve üstünlüğün bir gün kendilerine geçeceğine inanıyordu" (Apak, 1998: 494) Bu inanışın arkasında ise ekonomik ve siyasal olarak güçlü bir geçmiş ve nüfus gücü bulunuyordu. Abdulaziz Duri, Claude Cahen gibi ben-

zer kalemler Osman'ın hilafetini Emevi Yönetimi'nin başlangıcı olarak saymışlardır. Bu soy "İslam'ın doğuşu sırasında nüfuz sahibiydi; Kureyş içinde diğerlerinden daha fazla mala ve kudrete sahipti. İslami harekete karşı direnişi yönetti ve otorite üzerindeki nüfuzları; Benu Mahzum'un reislerinin çoğunun Bedir Savaşı'nda ölmesiyle daha da arttı. Fetih (Mekke'nin Müslümanlarca alınışı) yılından sonra da Emeviler, nüfuzlarını tekrar diriltmek için ciddi bir şekilde gayret gösterdi ve Ebubekir ile Ömer'in hilafetinde büyük başarı kazandılar. Şeyhleri Osman'a yardım ettiler ve onun seçilmesi için esaslı bir rol oynadılar. Osman'ın hilafeti sırasında Medine'deki en güçlü gruptular." (Bulut, 2002: 196)

Halife Osman'ın mensup olduğu bu kabile, gerek İslam inancı öncesinde gerekse de İslam'ı kabul etmeleri sonrasında döneminin en güçlü kabilelerindendi. Halife Osman da bu güçlü kabile arasında ticaretle uğraşan zengin bir tüccardı. Halifenin mensup olduğu kabilenin gücü ile Osman şahsiyetinde beliren kişisel gücün ortaklaşmasını şu satırlarda görürüz: "Affanoğlu Osman (üçüncü halife) da zenginlerdendi ve halifenin ticaretle zengin olup dünya ve ahiret saadetini birleştirmesinde sakınca görmezdi. Çünkü ticaret helaldir ve zenginlik bir kusur değildir. Şükreden zenginler, sabreden fakirlere mukabildir (karşılıktır) Hz. Davut ve Hz. Süleyman (A.S.)'ın hâlleri buna delildir...Hz. Osman kendisi için Hz. Peygamber'in mescidi yanında bir saray yaptırdı ki, bu saray Zevra diye meşhurdur." (Ahmed Cevdet, 1981: 278)

Halife Osman'ın güçlü kabile dayanağı ve bu güce yaslanarak yapmış olduğu uygulamalar, bu noktada İslam tarihinde açılacak yepyeni bir sayfanın habercisi olarak karşımızdaydılar. Çünkü bu kabile yaklaşımı ile Ümeyyeoğulları yavaş yavaş bütün devlet yönetimini ele geçirmeye başlayacak ve Muaviye ile de bu süreç nihaiye erecekti.

Osman Dönemi'nde Ümeyyeoğulları'nın Güçlenişi

Halife Osman döneminin en göze çarpan ve akılda kalan olaylarından bir tanesi de, söz konusu halife döneminde kendi kabilesi de olan Ümeyyeoğulları'nın güçlenmesi ve iktidarı ele geçirmesidir. Halife, daha iktidara gelir gelmez bu eğilimde bir politika izlemiş ve bu doğrultuda ilk icraatlarını eski valileri görevlerinden alıp yerine kendi akrabalarını atayarak gerçekleştirmiştir. Böylelikle İslam inancı öncesinde de döneminin egemen kabilelerinden olan Ümeyyeoğulları, Osman'la birlikte iyice güçlenerek, iktidara kabile halinde yerleşmişlerdir. Ümeyyeoğulları'ndan Muaviye'nin babası olan Ebu Süfyanın, zaten Osman halife seçilir seçilmez söylemiş olduğu şu sözler, Osman'ın halifeliğinin nereye varacağını açıkça ortaya koymuştur: "Ey Ümeyyeoğuları! Hilafeti çabuk elde edin. Allah'a yemini olsun ki, onun sizin olmasını umuyordum. Hilafet artık sizin çocuklarınıza miras kalacaktır".

Halife Osman'ın valiler üzerinde gerçekleştirmiş olduğu, kabileler biçiminde devlete hâkim olma politikasına daha yakından bakmak istersek; bu uygulamanın ilk icraatını Kufe'de görebiliriz. Osman, daha halife olmasından iki yıl sonra Kufe valisi olan Sa'd bin Ebi Vakkas'ı görevinden alıp yerine anne bir kardeşi Velid bin Ukbe'yi tayin etmiş; görevi devralmaya gelen Velid'e, Sa'd "Bu göreve gelmek için senin mi zekân arttı yoksa biz mi ahmaklaştık" deyince, Velid, "Ey Eba İshak böyle söyleme, bu mülktür, mülk bir gün birisi tarafından, ertesi gün birisi tarafından yenir", cevabını vermiş, bunun üzerine Sa'd da ona, "Sizler bu görevleri, artık bir mülk (saltanat) haline getirdiniz", diye cevap vermiştir (Apak 1998: 494) Halife daha sonra da bu politika uyarınca, Mısır Valisi Amr b. El- As'ı görevinden alarak yerine sütkardeşi Abdullah Sa'd b. Eb'i Serh'i tayin etmiş, bundan yaklaşık iki yıl sonrasında da Ebu Musa el-

Eş'ari'yi görevden alarak, dayısının oğlu olan Abdullah b. Amir'i Basra valiliğine atamıştır. (Eliaçık, 2010: 148)

Osman, Kufe, Mısır ve Basra valiliklerine dönük olarak gerçekleştirmiş olduğu kabile odaklı devlet yönetme politikasına Şam valiliğini katmış mıydı acaba? Evet katmıştı. Çünkü Şam'da yine aynı kabileden olan ve öteden beri gösteriş ve saltanat içerisinde yaşayan şehrin Valisi Muaviye'yi görevinden almadığı gibi, daha önce Umeyr b. Sa'd'ın yönetiminde bulunan Hama, Humus, Kınnesrin, El Cezire ve Havran gibi şehirler ile Abdurrahman b. Alkame'nin emrindeki bölgeleri de onun yönettiği topraklara dahil etmiştir. İşte belli bir süre sonra İslam tarihi yazınına ve devlet yönetimine Saltanat'ı ve Mülk-Servet yığımını sokacak olan Muaviye'nin yükselişi de böylece başlamış oldu.

Osman'ın devlet idaresindeki kabileci yaklaşımı sadece valilerle sınırlı kalmadı. Halife, Peygamber'e ve Müslümanlara en çok eziyet eden ve Müslüman olduktan sonra da uygunsuz davranışları yüzünden Taif'e sürgün edilen Hakem ve onun oğlunu kendi döneminde Medine'ye getirtmiş ve aynı zamanda amcaoğlu da olan Mervan b. Hakem'i devlet kâtipliğine getirtmiştir. Yine, Halife Ömer döneminde "Müslümanların ileri gelenlerinden oluşan İstişare Kurulu, Osman'ın halifeliği döneminde Emevilerin aile meclisi haline getirilmiştir. (Apak,1998: 160)

Halife Osman devlet idaresini Emevi kabilesine mensup kişilerce doldururken, bu kimselerin ahlaki özelliklerine ve geçmişlerine de hiç özen göstermiyordu. Öyle ki, vali olarak atadığı kişilerin çoğu ancak Mekke'nin fethinde Müslüman olan ve "Tuleka" diye isimlendiren zümreden olup yine bunların bir kısmı da, geçmişleri ile şaibeli kimselerdi. Şam valisi Muaviye, Kufe Valisi Velid b. Ukbe ve devlet Kâtibi olan Mervan, Mekke'nin fethinde Müslüman olan "tuleka"lardandı. Yine Mısır valisi Abdullah b. Sa'd ise, Müslüman olduktan sonra irtidat (dinden çıkmak) etmiş, fetih gününde Osman'ın tavassutu ile

öldürülmekten kurtulmuştu. Öte taraftan Hz. Muhammed tarafından Mustalikoğulları'nın zekatını toplamak için görevlendirilen, fakat onların zekat vermek istemediğini belirtip geri gelen Velid b. Ukbe'yle ilgili daha sonra ayet inmiş ve o münafık olarak tavsif edilmişti. Yine Abdullah b. Sa'd mürtet damgasını yemiş, Mervan b. Hakem de "kovulmuş oğlu "kovulmuş'" olarak anılan kimse olarak tarihte yerini almıştı (Apak, 1998: 508) Ve bu kimseler Osman'ın halifeliği sırasında vali ve devlet kâtibi olmuşlardı.

Emevilerin Osman döneminde devlet idaresini ele geçirmesi ve güçlerini arttırarak büyümesi sadece "bürokrasi"de olmamış, aynı zamanda ganimetin ele geçirilmesi ve bir bütün olarak zenginleşmeleri de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu noktada adeta döneminin oligarşisini oluşturan bu yeni "sınıf"ın gelişimini ele alalım.

Osman Dönemi ve Zenginleşen Zümreler

Bir önceki başlıkta Halife Osman döneminde Ümeyyeoğulları'nın devlet yönetiminde geldikleri yeri ve bir kabile olarak iktidardaki güçlerini ifade etmeye çalıştık. Ve son olarak devlet bürokrasisindeki Ümeyyeoğulları "talan"ının sadece bu imtiyazla sınırlı kalmadığını, bu kabilenin aynı zamanda büyük bir zenginleşme içerisine girdiğini söyledik. Bu bölümümüze ismini veren "Muaviye İdeolojisinin Ayak Sesleri" kanaatimizce Osman döneminde kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştı. Çünkü bu dönem içerisinde devlet yönetimi adeta bir kabile ile kuşatılarak saltanata dönüştürülmüş, öte yandan da Muaviye dönemini aratmayacak kişisel servet ve zenginleşme eğilimleri baş göstermiştir.

Osman dönemi zenginleşme eğilimlerine geri dönersek, bu eğilimin yine ve öncelikli olarak Osman'ın kabilesi olan Emeviler içe-

risinde ortaya çıktığını görürüz. Dahası bu eğilimin arkasında da yine Halife Osman vardır. Öyle ki, Halife bu dönemde "daha önce Taif"e sürgün edilmiş olan amcası Hakem'i Medine'ye getirdikten sonra, kendisine yüz bin Dirhem para verdiği gibi, Fedek arazisini de onun oğlu olan Mervan'a tahsis etmiş, kendi damadı Abdullah b. Halid'e 400 bin Dirhem vermiştir.

Halife'nin, döneminde akrabalarına aktarmış olduğu İfrikiye* ganimetleri de bu döneme dair akılda kalan hadiselerden bir tanesidir. "Halife, valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh'i Afrika fethine gönderirken, eğer askeri harekâtı başarıyla tamamlayabilirse elde edilen ganimetlerin beşte birini kendisine vereceğini vaat etmişti. Ve bu fetihler sonrasında da vali Abdullah'a veya Hakemoğulları'na elde edilen ganimetlerin bir kısmı verilmişti. Ayrıca ilk gazvelerden (savaş) elde edilen ganimetlerin Abdullah'a, sonraki ganimetlerin ise Mervan'a verildiği bilgisi de kaynaklarda mevcuttu." (Apak, 1998: 161) Yine, Abdullah b. Sa'd'ın komutanlığını yaptığı İfrikiye fetihleri sonrasında, elde edilen bir buçuk milyon değerindeki ganimetlerin beşte biri Medine'ye gönderilmiş; bu ganimetler de yapılan müzayede sonrasında 500 Dinar karşılığında Mervan'a verilmişti. Mervan aldığı malların çok azını ödedi, kalan borcunu da ona bağışladı. (Eliaçık, 2010: 149)

Aşağıda Ya'kubi'den zikredilen şu hadise de, Halife Osman'ın akrabaları için devlet hazinesini nasıl kullandığını bize göstermektedir. Buna göre; Halife, Beytülmal görevlisine Hakem b. Ebi'l As'a bir miktar para vermesini emretmiş, görevli ise halifeye tepki göstererek, "Ben sizin veya sülalenizin değil, Müslümanların hazine memuruyum" cevabını verip, hazinenin anahtarını Osman'ın önüne atmıştır. Halife de bu cevaba kar-

* Kuzey Afrika Bölgesi

şın ona, "Sen bizim hazine memurumuzsun. Verdiğimizi alırsın, sustuğumuzda susarsın" cevabını vermiştir (Ya'kubi Tarih, 1960: 168-169) Halife Osman'ın, Beytülmal görevlisine "memur" olduğunu hatırlatması ve verilecek kararlarda kendisinin bağlayıcı olduğunu söylemesi sadece bu örnekle sınırlı değildi. Bu konudaki olaylardan birisi de şöyle gelişmiştir: "Kufe Valisi, Osman'ın ana bir kardeşi Velid bin Utbe, beytülmalden bir miktar ödünç almış, ama ödememişti. Beytülmal görevlisi, Abdullah bin Mes'ud borcunu ödemesini istedi. Borcunu ödemedi. Onu Osman'a şikâyet etti. Osman, şu cevabı verdi: 'Sen bizim hazine görevlimizsin. Beytülmalden aldığı için Velid'e yüklenme'. İbn Mes'ud, görevinden istifa etti, şöyle dedi: 'Müslümanların hazine görevlisi olduğumu sanıyordum. Sizin görevlinizsem, bu konuda size ihtiyacım yok.'"

Yine bazı kaynaklarda; "Osman'ın bazı yakınlarına Sevad'dan ikta (devlet toprağı) toprağı verdiği (Cabiri, 2001); savaşa katılmayanlara atlar verdiği; öte yandan Abdullah bin Mes'ud gibi bazı büyük sahabelerin atlarını kestiği; (bu tür tasarruflarını eleştirenlere karşı ise: 'Tercihte niye dilediğim gibi davranmayayım? O zaman ne diye İmam oldum' (Cabiri, 2001: 236-240) cevabını verdiği" nakledilir.

Halife Osman dönemi, "kabile" başlığında ifade ettiğimiz üzere, bu dönem kabile zihniyetinin en güçlü olduğu dönemlerden biri olup, bu dönem içerisinde gerek bu zihniyetin belirleyiciliğiyle gerekse de giderek genişleyen İslam topraklarındaki ganimetin etkisiyle büyük zenginleşmeler ortaya çıkmış; toplumsal yapıda zenginliğin ve safahatın etkisi iyice artmıştır. Fakat bu zenginlik adil ve dengeli bir şekilde toplumsal yapıya sirayet edememiş, aksine bu dönem içerisinde kişisel servetler artarak toplum adeta güçlenenler ve ezilenler olarak sınıfsal bir ayrıma kaymıştır. Güçlenenler bu dönemin özelliği olarak oligarklar gibi zenginleşirken, bu zenginliğin etkisi altın-

da bir bütün olarak dönemin meta fiyatları büyük artış göstermiş ve dolayısıyla da ezilen kesimler artan bu meta fiyatları altında giderek güçsüzleştirilmeye mahkum edilmiştir. Öyle ki, bu dönemde "At on bin Dinara, deve bin Dinara, tek hurma ağacı bin Dinara satılmıştır." (İbn Kuteybe, 1967: 27)

Yukarda ifade ettiğimiz üzere döneme damgasını vuran ganimetin çoğalmasında fetihlerin etkisi büyüktü. Artan fetihlerle "çevreden", "merkeze" akan mal ve haraç artışı zenginliği ve oligarşik bir yapıyı ortaya çıkarıyordu. Özellikle bu dönem içerisinde Horasan, Maveraünnehir (Ortaasya), Kıbrıs'tan gelen ganimetlerin miktarı gerçekten büyüktü. Bu çerçevede anlatılan şu olay önemlidir: "Müslüman fatihler, Kisra'nın hazinelerinden ikiyüz bin kese çıkardılar. Her kesede dört bin vardı. (Zehebi, 2002: 331) Ki bu toplamda 800 milyon Dinar eder. Benzer şekilde Mısır'dan tahsil edilenler de 112 milyon Dinardı. (Ya'kubi, 1960: 115) Afrika ganimetleri de ortaya çıkan bu oligark yapılanmada önemli bir yer tutar. Bu savaşlar sonrası Halife'nin özellikle bazı kimselere yüksek miktarda ganimet verdiği aktarılır. İbn Esir'in kendi tarihinde yazdığına göre, bu gazve sonrasında elde edilen humus (ganimetin beşte biri) Abdullah bin Sa'd b. Eb'u Serh'e verilmiştir. Yine bu gazvenin ikincisinde de elde edilen humus Mervan'a verilmiştir. Benzer biçimde İbn Ebil'l Hadid de "Trablusgarp'tan Tanca'ya kadar Batı Afrika'nın fethinden elde edilen ganimetlerin tamamının hiçbir Müslüman'a pay edilmeden, Osman tarafından Abdullah b. Ebi Serh'e verildiğini yazar. İbn Abdulhakem de Futuh-u Afrika adlı kitabında, Afrika gazvelerinde elde edilen ganimetin nasıl dağıtıldığını şöyle yazar: "Muaviye b. Hüdeyc Afrika'da üç savaş yapmıştır. Bunların ilki Osman'ın öldürülmesinden önce, hicrî 34 senesinde gerçekleşti. Ve Osman bu savaşın humusunu Mervan'a verdi. Bu savaşı halkın çoğu bilmez bile." Toplarn olarak ise Afrika ganimetleri için iki buçuk milyonluk anlaşma yapılmıştır. Bu, üç yüz kıntar altın-

dı (Zehebi,2002:319) (Bir kintar, 17 kilo ya da 1000 bin altın) Bu ganimetlerden Osman'a yani "merkez"e gönderilen pay ise beşte bir, yani 500 bin Dinara varıyordu.

Afrika ganimetlerinde göze çarptığı üzere, Halife Osman bir isme büyük ihsan eğliyor ve adeta onu servete boğuyordu. Bu isim Abdullah bin Ebi Serh. Ki bizim oligarklaşma süreci olarak nitelendirdiğimiz bu dönemden de tanıdığımız, bu zat kimdi acaba? Ve Osman bu isme neden bu değeri layık gördü? Bunun nedeni Abdullah'ın, Osman'la ortak hayat hikayelerinde gizlidir sanırız. Hemen söyleyelim ki Abdullah, Halife Osman'ın sütkardeşi. Ve Kureyş'in önde gelen isimlerinden birisi. Hz. Muhammed'le birlikte Medine'ye hicret eden Abdullah daha sonra dinden dönerek, müşrik olur. Bunun üzerine Peygamber Abdullah'ın öldürülmesini emreder. Bunun üzerine o da, Osman'ın yanına kaçar. Osman da, Abdullah'ı yanına alarak Peygamber'den onu affetmesini ister. Peygamber uzun bir süre düşündükten sonra onu affeder. Kureyş'in önde gelen bu zatı, Halife Ömer döneminde, Mısır'ın fethinde Amr bin As'ın ordusunun sağ kanadında komutan olarak bulunur. Osman döneminde ise, Amr bin As'ın yerine Mısır'a vali olarak atanan Abdullah, yukarda anlatıldığı üzere "başarılarını" sürdürmüş ve Afrika savaşlarında "servete" boğulmuştur.

Çalışmamızın başında ayrıntıları ile aktardığımız üzere, Arap-İslam toplumsal yapısı içerisinde çoğu zaman kabile ilişkileri ganimetin dağılımını belirlemiş, ganimetin elde edilmesinde ve dağılımda da "akide" ganimeti elde etmek üzere yeniden düzenlenmiş ve ganimet çıkarları için, inanç alanı yeniden oluşturulmuştur. Abdullah'ın bir "müşrikten" bir "oligark"a dönüşümün arkasında da işte bu ilişkiler ağı yatmaktadır.

Ganimet başlığı altında incelediğimiz üzere, Osman döneminde kişisel zenginliklerin nasıl artış gösterdiği ve bu oligark sınıfın nasıl türediği aşikâr bir durumdur. Bu noktada bu yeni "ser-

vet sahibi" sınıfı ayrıntıları ile ele alalım. Osman dönemi bu bağlamda onca hadis ve ayete rağmen yığılan servetlerin, mülkiyetçiliğin, abdestli zenginlerin bolca türediği bir dönemdir.

Bu zenginlerden söz edeceksek, ilk olarak zikredeceğimiz isimlerden birisi de Zübeyr bin Avam olsa gerek. Ki, ölümünden sonra terikesinin 59.800.000 Dirhem olması ona bu önceliği verir kanaatimizce. Zübeyr kimdi peki? Peygamber döneminden itibaren hep göz önünde olan, Ömer döneminde Ordu komutanlığına kadar yükselen Zübeyr; Ömer'in ölümü sonrasında halifelik için ismi önerilen altı isim arasına da girmiş; Hz. Ali'nin halifeliği sonrasında ise Talha ve Aişe ile birlikte Ali'ye karşı savaşmıştı. Medine'nin sayılı zenginleri arasında yer alan Zübeyr'in öldüğü sırada 1000 kadar kölesi ve 1000 kadar cariyesi (İbn Kesir, 1988: 404-405) olduğu nakledilmektedir. Öldüğünde geriye bin at bırakan Zübeyr'in Basra, Kufe, Fustat ve İskendireye'de evleri ve bahçeleri vardı.

Talha bin Ubeydullah da Osman döneminin büyük zenginlerindendir. O da Ömer sonrası adı halifeler arasında geçen altı kişiden biridir. Yine Zübeyr'le birlikte Ali'ye karşı Cemel vakasında Talha da vardır. 30 milyon Dirhemlik servete sahip olan Talha, ölümü sonrasında da 2.200.000 Dirhem ve iki yüz bin Dinar nakit para bırakmıştı. Sadece Irak'tan gelen geliri günlük bin Dinardı. Başka bir rivayete göre, Iraktan 400.000, Şurat'tan on bin Dinar gelir sağlıyordu. Sahip olduğu bu servet içerisinde Peygamber'in eşi Aişe'ye on bin Dirhem gönderirdi, Aişe de Ebubekir'in kızı olup, öldüğünde 1.020.000 Dirhem ve 200 bin Dinar para bırakmıştı (Cabiri, 2001:238)

Osman'ın vali olarak atadığı Sa'd bin Ebi Vakkas da miras olarak 250 bin Dinar bırakmıştı. Zeyd bin Sabit de öldüğünde sahip olduğu toprakların değeri yüz bin Dinardı. Yine Abdullah bin Mes'ud öldüğünde köle, ticari mal ve hayvan dışında, 90 bin mıskal altın bırakmıştı. Daha sonra Muaviye ile bir olup

Halife Ali'ye karşı bayrak açan Amr bin el-As da Osman döneminin zenginlerindendi. Halife Ömer döneminde Mısır valiliğine getirilen As öldüğünde 325 bin Dinar, bin Dirhem, yıllık 200 bin Dinar olarak hesaplanan Mısır'dan sağladığı geliri bırakmıştı. Mısır'daki toprağı Vahat'taydı, değeri on bin Dirhemdir. Ömer, Osman ve Muaviye döneminin önde gelen devlet görevlilerinden Amr'la ilgili olarak, Hz.Ali Sıffın savaşında şunları söylemiştir: "Allah katında insanların en faziletlisi ve sevimli görüneni hak ile hüküm veren kimsedir. Ey Amr! Sen hakkın nerede olduğunu çok iyi bildiğin halde neden böyle bilmemezlikten geliyorsun? Sen küçücük bir dünya tamahı için Allah'a ve Allah'ın dostlarına düşman kesiliverdin ve sen çok iyi biliyorsun ki bu dünya nimetleri sana daha evvel verilmişti de sonra yok olup gitmişti. Sana yazıklar olsun. Hainlere dost ve zalimlere yardımcı olmayasın. Vallahi ben senin pişman olacağın günü çok iyi biliyorum. Sen vefat edeceğin gün son derece pişman olacaksın; hiçbir Müslüman'a düşmanlıkta bulunmamayı ve verdiğin her hükümde rüşvet almamayı çok temenni edeceksin." (İbn'ül Esir, 1986: 335-336)

Abdurrahman bin Avf da dönemin zenginlerindendir. O, da Ömer sonrası ismi halifelik için geçen altı kişiden biridir. Medine'ye göç ettiğinde hiçbir şeyi olmayan Avf, ticaret yoluyla kazanç sağladı. Zamanla Medine'nin en zenginlerinden biri haline gelen Avf rivayete göre sadaka olarak üç kere malının yarısını verdi, birinci defa 4000 Dirhem, ikincide 40.000 Dirhem ve üçüncüde de 40.000 altın olarak, bu miktarlar gittikçe artmıştır. Avf'ın zenginliğini göstermesi bakımından nakledilen şu sözler önemlidir: Uhud savaşı esirlerinden 30 tanesini azad ettirdi ve her birine 1000 altın dağıttı. Tebük seferi için 500 at ve 500 yüklü deve verdi. Bir gün buğday, un ve çeşitli zahire yüklü yedi yüz devesi ile Medine'ye girdiğinde Hz. Âişe, Resulullah efendimizin, "Abdurrahman bin Avf, Cennete diz üstü girer", buyurdu-

ğunu bildirince, develerin hepsini yükleriyle birlikte Allah yolunda dağıtacağını söz verip, onu şahit tutmuştur. Bedir harbinde bulunup da sağ kalanların her birine, kendi malından 400 Dirhem (2 kg. civarında) altın para verilmesini vasiyet etti. Vasiyeti hemen yerine getirildi. Öldüğü sırada, Bedir'e katılanlardan hayatta kalan yüz kişiye, dört yüz Dinar vasiyet eden Avf, bol miktarda mal bıraktı. Bunlardan bir kısmı, insanların elini yoracak ölçüde baltacıklarla parçalanan altındı. Geriye bin deve, yüz at, Baki'de güdülen üç bin koyun bıraktı. Başka bir kaynağa göre, terikesinin değeri 320 bin olarak hesaplandı (Cabiri, 2001: 240)

Haris bin As da, Osman'ın ganimet dağılımdan "oligark" sınıfına yükselenlerdendi. Öyle ki, Osman, Peygamber'in yoksullara vakfettiği Medine'deki Vaki pazarını Haris b. Hakem'e bağışlamıştı. Yine zekat olarak Medine'ye gönderilen develerden bir kısmı da ona verilmişti. Osman'ın damadı da olan bu isme bu kez de yüz bin Dirhem ve Kazae Valiliği'nin sadakaları da verildi. Bu şekilde damadın geliri üç milyon Dirhemi aştı.

Osman'ın maliye bakanı olan Ya'la b. Ümeyye de Osman döneminin "oligark"larındandı. Öldüğünde halktan alacağı ile birlikte toplam olarak 800.000 Dinar (altın para) bırakmıştı. Bu zat, Cemel savaşında Halife Ali'ye karşı savaşan asilere (Aişe, Talha ve Zübeyr'e) parasal destek vermiş ve bu savaş için 600 deve ile 600.000 Dirhem parayı Aişe emrine vermişti (Şeriati, 2010: 206-212)

Osman döneminin en büyük "oligark"ı Muaviye'yi dönemin zenginlerinin en sonuna bıraktık. Zaten valilik görevi öncesi de mensubu olduğu kabile ile birlikte döneminin aristokratlarından biri olan Muaviye'nin Osman dönemiyle birlikte yıldızı iyiden iyiye parlar. Valiliğe gelmesiyle birlikte kisrai* bir

* Araplar tarafından Sasani Kralları için kullanılan bir unvan.

hayat sürdürmeye başlayan Muaviye, çok mal biriktirerek servet ve zenginliğini aşırı derecede arttırır. (Ahmet Cevdet, 1985: 418) Adeta bir Bizans hükümdarı gibi çılgınca israfta bulunan, uşak ve hizmetçi kullanmada tamamen Bizans'ı taklide koyulan Muaviye, bazı köy ve çiftlikleri de pervasızca mülkiyetine geçirir (Zeydan, 2009: 25) Kuş tüyünden elbiseler giyen Muaviye'nin (İbn Kesir, 1988: 237) ayrıca değişik bölgelerde arazi parçaları bulunmaktaydı. Şam ile Vadi el-Kura arasında yer alan Kubbeş adlı çiftliği, Vadi el-Kura'da yer alan toprakları ayrıca Vasıt çiftlikleri bu araziler arasındaydı. Sadece Vasıt çiftliklerinin yıllık geliri beş milyon Dirhemi aşıyordu. Muaviye bütün bu servete rağmen türlü entrikalarla her fırsatta halkın avucundaki parayı da gasp etmeye çalışıyordu.

Halife Osman da daha önce gördüğümüz üzere dönemin en güçlü, aristokrat kabilelerinden biri olan Ümeyyeoğulları kabilesine mensup, ticaretle uğraşan zengin birisiydi. "Osman, nefis ve pahalı yemekler yer, dişlerini altın tel ile bağlatır ve değerli elbiseler giyerdi." (İbn Kesir, 1988: 237) "Öldürüldüğünde de, hazinedarının yanında 500 bin Dirhem ve 150 bin Dinar bulundu. Rebeze'de bin deve bıraktı.100 bin Dinar zekat geliri vardı. Vadilkura, Huneyn ve başka yerlerdeki topraklarının değeri 100 bin Dinardı. Pek çok at ve deve bıraktı. (Zehebi, 2002: 461) Medine'de yedi ev yaptı. (İbn Kuteybe 1967: 32)

Halife Osman döneminde ganimetlerin "çevreden", "merkeze" -başta Ümeyyeoğulları olmak üzere dönemin güçlü ve egemen çevrelerine- akması, çevrede yarattığı huzursuzluk oranında, şafakta doğacak yeni bir kavganın da haberini veriyordu. Bu kavga, oligarşik düzenin devamlılığını isteyen çevreler ile bu düzene karşı olan ve ezilenler cephesinde yer alan kimselerin arasında geçecek bir kavga idi. Bu kavgada Hz. Ali genel olarak ezilenler cephesinin temsilcisi olarak karşımızda dururken, bunun tam karşısında Muaviye cephesi yer alacaktır. Tabi

ezilenler cephesi içerisinde, Hariciler denilen akımı da unutmamak gerekiyor. Her ne kadar daha sonrasında Hz. Ali ile ters düşüp, hatta Hz. Ali'yi öldürseler de çıkışı itibariyle Hariciler ezilenlerin bir örgütlenmesi olarak değerlendirmekteyiz.

Öte yandan Osman dönemi içerisinde iyiden iyiye ortaya çıkmaya başlayan ve bir düzen olarak yerleşen egemen-zengin zümre esasına dayalı devlet ve toplum yapılanması, bu çerçevede Muaviye zihniyeti olarak ifade edeceğimiz düzenin tam da kökenine, bu zihniyetin kök saldığı tarihe denk düşmektedir. Öyle ki, çalışmamızın ilerleyen sayfalarında ayrıntıları ile göreceğimiz üzere, başta inanç anlayışının yozlaşması ve bozulması esas olmak üzere, kabilecilik mantığında belli zümrelerin zenginleşerek, hâkim sınıf haline gelmesi; öte yandan bu mantalitenin egemen inanç konumuna yükseltilip, ezilen kitlelerin de inanç ve mücadele cephesinde önlerinin kapatılması, ezcümle Muaviye zihniyeti olarak nitelendireceğimiz anlayışın yeşerdiği süreci açıkça ortaya koymaktadır.

Son olarak şunu ifade edelim ki, Osman döneminin en çok güçlenen ve bu gücünü de gelecekte Halife olarak taçlandıracak ismi olan Muaviye, bu dönem içerisinde bir taraftan maddi dünyasını genişletirken, öbür taraftan da kendi zihin dünyasında kotardığı inanç anlayışını dinin merkezine yerleştirmeye çalışıyordu. Bundan sonra ele alacağımız "Osman dönemi ve değişen mülk perspektifi" isimli konu başlığımızda Osman döneminin değişen zihin dünyasını ve bu süreç içerisinde Muaviye'nin rolünü ele almaya çalışacağız.

Osman Dönemi ve Değişen Mülk Perspektifi

Osman dönemi pek çok açıdan yeni bir düşün sistematiğinin Arap-İslam devletine egemen olacağının ipuçlarını vermekteydi. Bu düşün sistematiğinin merkez noktasını ise

mülk kazanma ve ona ulaşma sürecinde yürütülecek olan işlerin meşru kabul edileceğine dair dini-politik yaklaşım oluşturuyordu. Diğer bir ifade ile Halife Osman döneminden itibaren "servet" boyutunu da aşan büyük mülkler, kişiler için oldukça meşru ve kabul edilir bir hak durumuna gelmişti. Öyle ki, gerek "ganimet" başlığı adı altında gerekse de "Osman Dönemi ve Zenginleşen Zümreler" başlığı altında ayrıntıları ile verdiğimiz rakamlar üzerinden de görüleceği üzere bu kişisel mülkler, Arap-İslam devletinde yeni bir düşünce anlayışının ortaya çıktığı koşulları bize gösteriyordu. Gerçi halife Ömer'den itibaren dağıtılacak olan "ata"nın "peygambere yakınlık" ve "İslam'a girişte öncelik" esasına göre verilmesi, mülkün ve servetin belli ellerde yığılmasına sebep olmuştu, ama Ömer bu durumun yaratabileceği tehlikeleri görüp bir dizi önlem alma yoluna da gitmişti. Bunun için Ömer'in bazı valileri, mülklerinde meydana gelen belirgin bir artış nedeniyle görevden aldığını daha önce yazmıştık. Yine Ömer'in bu tasarrufuna karşın kendisinden sonra halifelik için aday gösterdiği kimselerin (Talha, Zübeyr, Avf, Osman) döneminin en zenginlerinden olması, öte yandan yine bu dönemde mülkü ile âdeta bir saltanat kuran Muaviye'nin yükselişine ses çıkarmaması, Ömer dönemi açısından akılda tutulması gereken noktalar olarak tarihte yerini almıştır.

Osman dönemi mülk anlayışı, bu anlayışın getirdiği yaşam felsefesi noktasına geri dönersek, şunu görürüz ki, bu dönem içerisinde âdeta bir bütün olarak mülk ve zenginlerle ilgili "hadisler" ve "ayetler" ya yok sayılmış ya da görmemezlikten gelinmiştir. Daha önce de "ganimet" başlığı altında ifade etmiş olduğumuz "hadisleri" konunun önemine binaen burada tekrar yazmak istiyoruz ki; yukarıda Osman dönemine yönelik olarak söylemiş olduğumuz mülk anlayışında "akide"nin nasıl ortadan kaldırıldığı iddiasını dayanaklandırabilelim. Hadislere

geçersek: "Şu Uhud dağı kadar Dinarım (altınım) olsa ey Ebuzer, evimde üç gece bırakmak istemem. Ancak üzerimdeki bir borç sebebiyle tek Dinarı koruyabilir, geri kalanını da Allah'ın kullarına şöyle şöyle dağıtılmasını emrederdim." Ve elleriyle önüne, sağına soluna dağıtma işareti yaptı (Ebuzer'den; Buhârî, Zekât 4; İstikrâz 3, Bed'u'l-Halk 6; İsti'zân 30, Rikâk 13, 14; Müslim, Zekât 34 (992)

"Her ümmet için bir fitne vardır, benim ümmetimin fitnesi de maldır." (Ka'b İbnu İyâz'dan; Tirmizî, Zühd 26, (2337) "Altın ve gümüş (biriktirenler) kahrolsun!" diye haykırdı ve bunu üç kere tekrar etti. (Abdurrezzak'tan; Kutüb-i Sitte; Zekat, 2011, İbn Kesir; Tövbe 34. ayet tefsirinde) "Bir adam, Allah'ın Resulü'ne uğradı. Peygamberimiz yanında bulunan zâta: "Şu gelen kimse hakkında görüşün nedir?" diye sordu. Adam: "O, halkın zengin eşrafındandır, bir kıza tâlib olsa hemen verirler, birisi lehine şefaatte bulunsa, hemen kabul ederler" dedi... Derken az sonra bir adam daha uğradı. Peygamberimiz "Peki bunun hakkında görüşün nedir?" dedi. Adam: "Ey Allah'ın Resulü! Bu, Müslümanların fakir takımındandır. Bir kıza tâlib olsa vermezler, şefaatte bulunsa itibar etmezler, bir şey söylese dinlemezler?" cevabını verdi. Bunun üzerine dedi ki: "Bu, onun gibilerin bir arz dolusundan daha hayırlıdır?" (Sehl ibn Sa'd'dan; Buhârî, Rikâk 16, Nikâh 15, İbn Mâce, Zühd 5, (4120) (Eliaçık, 2009c)

Bunlara benzer daha onlarca hadisi İslam tarihi içerisinde bulmak olanaklıyken (Eliaçık, 2010: 142-146) ve buna mukabil olarak mülk ve zenginlik karşıtı hadis ve ayetler de gözler önünde iken, Osman dönemi içerisinde milyonlarca Dirhemi bulan zenginleşmelerin açıklarnası nasıl yapılabilir? Üstelik bu zenginliğe ve mülke boğulan bazı kimselerin şaibeli geçmişleri, çoğunun Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olması gibi nedenler -ki bunlar denilince ilk akla Şam valisi Muaviye, Kufe Valisi Velid b. Ukbe ve devlet Kâtibi olan Mervan gibi kimse-

ler gelmektedir- yapılması gereken bu açıklamayı daha da güçleştirmektedir?

İslam tarihi açısından açıklanması güç bulunan diğer bir Osman dönemi vakası da Muaviye olayıdır. Daha önce söylediğimiz üzere Osman'ın kabileci devlet yönetimi anlayışı, Muaviye valiliği için gösterilebilecek bir sebep olsa da, yine de bu durum Muaviye'nin bu dönemdeki gücünü ve iktidarının geldiği noktayı açıklayamaz. Ömer döneminde sadece Şam valiliği görevini üstlenen Muaviye, Osman döneminde adeta Şam eyaletini yönetir olmuştur. (Ham, Hunus, Kınnesrin ve Havran gibi yerler de Muaviye'ye bağlanmıştır) Daha Halife Ömer'den itibaren kurmuş olduğu mülk saltanatı ile öne çıkan ve Ömer'in "Arabın Kisrası" olarak nitelendirdiği bu ismin göz göre göre halifelik bildiği yolda güçlü adımlarla ilerletilmesi ne ile, nasıl açıklanabilir?

Ömer dönemi içerisinde dört sene gibi bir süre Şam'da vali olarak görev yapan Muaviye'nin, "Eyle'den Rum hududuna, El-Cezire'de dahil olmak üzere, Akdeniz sahiline kadar, bütün vilayetlerin idaresinin -Halife Osman zamanında- hem de 12 yıl boyunca Muaviye'nin elinde kalmasının izahı nasıl verilebilir?" (Mevdudi, 2003:40) Bunun izahı şu açıdan da önemlidir ki; Şam bölgesi stratejik ve ekonomik olarak bölgenin en önemli valiliklerinden birisi idi. Böyle bir bölgenin, mülk ve iktidar hırsında; egemen-muktedir zümrelerin temsilcisi olan, bu zihniyetini de uygulamış olduğu politikalarla sürekli ortaya koyan bir kimseye verilmesi, ancak bu zihniyete ortaklık etmekle ya da bu zihniyeti tehlikeli görmemekle mümkün olabilir düşüncesindeyiz. Çünkü bu bölge "mevki itibariyle İslâm memleketlerinin en mühimlerinden biriydi. Bir tarafı tamamen şark hududunu, diğer tarafı ise İslâm devletlerinin garb hududunu teşkil etmekteydi. Bu keyfiyet stratejik bakımdan öyle bir durum arz ediyordu ki, eğer Şam valisi merkezî hükümete karşı

ayaklanacak olsa memleketi ikiye bölmesi mümkündü. İşte Muaviye, böyle bir yerde uzun müddet vali olarak kalmış ve bu beldeyi kendi iradesine iyice râmetmişti. Öyle ki, vali Muaviye, hükümet merkezinin kuvvet ve emri altında değildi, belki hükümet merkezi onun inayetine, yardımına muhtaç bir duruma gelmişti" (Mevdudi, 2003: 40)

İşte böyle bir stratejik konumda, hem de tam 12 yıl boyunca bu bölgelenin "hükümdarlığını" üstlenen Muaviye vakti zamanı gelince, o güne kadar oluşan iktidar ve saltanat hırsını ortaya çıkarmış ve Halife Ali'ye karşı biat etmeyerek halifeliğe aday olmuş ve Ali'nin ölümü sonrasında da halife olmuştur. Hiç şüphesiz Muaviye'nin bu güce ve konuma gelmesinde tek başına kendisi sorumlu değildi! Muaviye'nin bu güce ulaşmasında en önemli isimlerden birisidir Osman. Muaviye ile Osman oğlu Said arasında, Horasan valiliğinin Said'e verilmesi üzerine geçen "gerilimli" bir konuşmada Said bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Vallahi senin asla erişmen mümkün olmayan bir noktaya gelmen için babam her türlü iyiliği yaptı ve seni en iyi bir mevkiye getirdi ancak sen hiç de onun başına gelen musibetten dolayı bir teşekkür de bulunmadın ve onun arkasından da kimseyi mükafatlandırmadın. Tutup şu oğlunu (Yezid) öne geçirdin, ona Müslümanlardan bey'at aldın" (İbn'ül Esir, 1986:489)

Muaviye'nin tamda oğlunu hilafet makamına getirmesi ve devleti bir saltanat-mülk devletine dönüştürmesi, zaten Osman dönemi politikalarının bir sonucu olarak cereyan etmiştir. Bu bağlamda Osman oğlu Said'in Muaviye'ye sitemi ve yakarışı anlaşılabilir değildir. Belki anlaşılabilir olan husus şudur ki; Babasının Muaviye'ye gösterdiği hürmeti Said'de Muaviye'den beklemiş ama görmemiştir. Onun için de Muaviye'ye böyle veryansın etmiştir. Osman döneminde değişim ve dönüşüme uğrayarak toplumcu çizginin tamamen terk edilip, yerine mülkü ve kişisel zenginliği hak ve kabul gören bir anla-

yışın nasıl şekillendiğini göstermesi bakımından Osman ile Amr b. el As arasında geçen şu konuşma da oldukça önemlidir. "Abdu'l-Varis b. Muharrir anlatıyor: Bana ulaştığına göre; Hz. Osman, Amr b. As'ı Mısır valiliğinden alınca Medine'ye gelmişti. Yeni vali Amr'in göndermediği kadar bir malı Hz. Osman'a yolladı, Bunun üzerine Hz. Osman Amr'a 'Ebâ Abdullah! Görüyorum ki Mısır develeri sen ayrıldıktan sonra iyi süt vermeye başlamış!' dedi. Amr b. El-Âs da: 'Tabi, çünkü siz yavrularını sütsüzlükten bir deri bir kemik bıraktınız.'" dedi (Zehebi, 2002: 70) Osman'ın mülk anlayışı ile adalet çizgisi yukarıda anlatılanlardan da görüldüğü üzere "egemenler" yönlüdür. Şimdi bu yönü ve çizgiyi açığa çıkaran bir isim ile Ebuzer ile çalışmamıza devam edelim.

Osman'ın Mülk Perspektifini Açığa Çıkaran Sahabe: EBUZER ve Dönemin Önemi

Osman dönemi, mülkçü zihniyet hâkimiyetinin nasıl şekillendiği ve bu zihniyetin arkasında ne olduğu sorularının cevabını bulabileceğimiz, dönemin en yetkin isimlerinden birisidir Ebuzer. (Ebuzer'le Osman-Muaviye mücadelesini en yetkin bir dilden Ali Şeriati'nin *Ebuzer* isimli çalışmasından okumak mümkündür.)* İslam'ı ilk kabul eden sahabelerden biri olan Ebuzer; Peygamber döneminden öldüğü güne kadar döneminin bilgili, alim ve "devrimci" sahabelerinden biri olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Peygamber'in ölümünden itibaren Hz. Ali'nin yanında saf tutan, aynı şekilde yaşadığı dönem boyunca yoksulların ve ezilenlerin hakları için mücadele eden Ebu-

* Ben de bu çalışma bağlamında sözü geçen dönemi bu eserden de istifade ederek yazmaya çalıştım.

zer, özellikle yaşamının son demlerini Osman ve Muaviye'ye karşı mücadele ederek geçirmiş, bunun bedelini de Osman'ın Rebeze çölüne sürgün emriyle sürgünde ölerek ödemiştir.

Peki Osman'la Ebuzer arasında neler geçmişti? İşte bu sorunun cevabı, Osman döneminde oluşan mülk perspektifinin hangi zihniyet etrafında oluştuğunun cevabını verecek; buna mukabil olarak da; Muaviye Zihniyeti'nin arka planını yine Osman ve Ebuzer arasında geçen tartışmalarda görebileceğiz. Ki zaten Osman, Ebuzer ile baş edemediğinde, onu Muaviye'nin yanına sürgün etmiş, ayrı şekilde Muaviye de Ebuzer ile mücadelesinde çaresiz kalınca onu tekrar Osman'ın yanına göndermiş, Osman'da onu en son olarak kimsenin olmadığı Rebeze çölüne sürerek ölümle başbaşa bırakmıştır.

Ebuzer'in Osman'a muhalefeti, ifade ettiğimiz üzere daha Osman'ın halife seçilmesi ile birlikte ortaya çıkmıştı. Çünkü Ebuzer, "Osman'ın Beni Ümeyye'ye olan aşırı rağbetine ve bunların İslami devlet üzerindeki güçlü nüfuzuna şahit oluyordu. Hilafet rejiminin saltanat rejimine dönüştüğünün, padişahlık debdebesinin ve protokollerinin İslam hükümetinde uygulandığını, şehvetperestliğin ve dünya düşkünlüğünün İslam'ın siyasi sistemindeki zühde ve takvaya galebe çaldığını görüyordu. Peygamber'in dostlarının çoğunun da değiştiğini görüyordu. Zübeyr, Talha ve Abdurrahman b. Avf (Şûra'da Osman'a oy verenler) birçok mal mülk edinmişler, Sa'd bin Ebi Vakkas, 'Akik'te çok güzel, geniş salonları, kocaman bahçesi olan büyük bir ev yaptırmıştı." (Şeriati, 2010: 34)

Ebuzer, Osman'ın sergilemiş olduğu kabileci politika anlayışı karşısında muhalefeti günden güne arttırıyor, ortaya çıkan her yeni durum Ebuzer'in tepkisini çekiyordu. Bu durumlardan birisi de Haybem kalesinin tümü ve Afrika'dan gelen verginin beşte birinin Osman tarafından amcası Mervan b. Hakem'e (Peygamber'in kendisini ve babasını sürgüne gönderdiği kişi) bağışlan-

ması idi. Aynı zamanda Haris b. Ebu'l-As'a üç yüz bin ve Zeyd b .Sabit'e yüz bin Dirhem verilmesi de Ebuzer'in tepkisini çekmişti. Ebuzer bu durum üzerine mescitte şu ayeti okumuştu: "Altın ve gümüşü toplayıp Allah yolunda harcamayanlar var ya, onlara çok çetin bir azabı müjdele". Ebuzer'in bu davranışını duyan Mervan ve Osman, sonrasında Ebuzer'i çağırıp bu davranışı yüzünden Ebuzer'le tartışacaklardır (Şeriati, 2010: 18) Ebuzer'in sonrasında da Osman aleyhine tenkitleri devam edecek, özellikle mülk ve ganimet dağılımı konusunda Osman'a karşı muhalefeti sürecektir. Bu gelişmeler içerisinde bir gün Ebuzer, Osman'ın yanına gitmiş ve orada Osman, Ebuzer ve Ka'bu'l-Ahbar* (Osman'ın veziri ve danışmanı) arasında şu konuşma geçmiştir: "Osman Ka'b'a dönüp sordu: 'Yöneticinin beytülmalden bir malı alıp ne zaman gücü yeterse geri ödemesi caiz midir?

"Ebuzer: 'Hayır, caiz değildir!'

"Ka'bu'l –Ahbar: 'Bunda bir sorun yok.'

"Ebuzer (Ka'b'a hitaben): 'Yahudizade! Bizim dinimizi bize mi öğretiyorsun?' Ka'b şikâyetçi gözlerle Osman'a baktı.

"Osman: 'Bana eziyetlerin ve dilinin dostlarımı yaralaması ne kadarda artmış!'"Bu sözler üzerine Osman ve Ebuzer arasında şiddetli bir tartışma başlamış ve Osman sonunda öfkeden titreyen bir ses tonuyla Ebuzer'e "Şam'a git" demiştir. Böylelikle Ebuzer ilk sürgün yeri olan Şam'a gitmiş, bu kez Orada da mülkçü zihniyetin önderlerinden olan Muaviye'ye karşı büyük bir muhalefet başlatmıştır.

Şam'a gelen Ebuzer Muaviye'ye karşı da muhalefetini sürdürmüş; Muaviye yönetiminde şahit olduğu haksız uygulamalara ve değişen mülk uygulamalarına karşı tepkisini her ortamda dile getirmiştir.

* Ömer'in zamanına kadar Müslüman olmayan Yahudi din adamı.

Muaviye ise bu gelişmeler üzerine kendisine karşı yoğun bir muhalefet ortaya koyan Ebuzer için, Osman'a bir mektup yazmış ve şöyle demiştir: "Beni dara sokup işimi zorlaştırıyor. Etrafındakileri sana karşı ayaklandırmasından korkuyorum. Eğer Şam halkına ihtiyacın varsa Ebuzer'i buradan al". Bunun üzerine Osman, Muaviye'ye şu cevabı yazmıştır: "Devrim dişlerini göstermiştir. Neredeyse alev alacak. Sen bu yaranın üstünü açma. Ebuzer'i en huysuz bineklere bindirip, ona sert davranacak birisiyle buraya gönder. Halkın önünü al. Sen de olabildiğince soğukkanlı davran" (Şeriati, 2010: 139) Muaviye bunun üzerine Ebuzer'i Medine'ye göndermek üzere yola çıkarır. Uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Medine'ye gelen Ebuzer'le Osman arasında şu diyalog geçmiştir:

"Osman: 'Neden Şam halkı iğneli dilinden bu kadar şikâyet ediyor?'.

"Ebuzer: 'Mal biriktiriyorlardı. Ben de onları ateşle dağlanmakla müjdeledim.'

"Osman: 'Sen, bizim 'Allah'ın eli kapalıdır ve o fakirdir, biz zenginiz' dediğimizi mi sanıyorsun?'

"Ebuzer: 'Eğer böyle düşünmüyorsan, o zaman Allah'ın malını kulları arasında paylaştır. Sana nasihat ettim, beni hain ilan ettin, dostuna nasihat ettim, o da beni hain ilan etti.'

"Osman: 'Yalan söylüyorsun. Sen ayaklanma istiyorsun ve onu arzuluyorsun. Şam'ı bize karşı ayaklandırdın.'

"Ebuzer: İki arkadaşının kurduğu sistemi devam ettir. Böyle yaparsan kimsenin seninle alıp veremediği olmaz.'

"Osman: 'Anasız! Sana ne bundan!'

"Ebuzer: 'Vallahi iyiliği emretmekten ve kötülükten sakındırmaktan başka benim hiçbir gerekçem olamaz.'

"Osman'ın çehresi öfkeyle kaplandı ve bağırmaya başladı.

"Osman: 'Siz bana söyleyin, ben bu yaşlı ve yalancı adama ne yapayım? Döveyim mi? O Müslüman topluluğunu

birbirinden ayırmıştır. İslam topraklarından sürgün mü edeyim?'

"Ali: 'Ben firavun ailesinden iman etmiş olanların söylediklerini sana söylerim': 'Eğer yalancı ise yalanı kendisine dönecektir. Eğer doğru sözlüyse sizin için öngördüğü şey başınıza gelecektir" (40/Mu'min Suresi 28) (Şeriati, 2010: 141) Ali'nin bu sözleri üzerine, Ali ve Osman arasında sert bir kavga yaşanacak ve sonuç olarak Osman, Ebuzer'le oturmayı ve konuşmayı yasaklayacaktır. Fakat buna rağmen Ebuzer, Osman'a karşı muhalefetini sürdürmüş ve fırsat bulduğu her ortamda kölelerin özgürlüğü, eşitlik ve servet paylaşımı için Osman'ın düzenine karşı sözler sarf etmiştir. Osman'ın, Ebuzer'e bu işleri ne zaman bırakacağını sorduğunda ise, Ebuzer ona "Sefillerin hakları sermayedarlardan alındığı vakit" cevabını vermiştir.

Osman'la Ebuzer arasında geçen mülk anlayışına dair önemli bir kavga da, Abdurrahman b. Avf olayında cereyan etmiştir. Buna göre, bir gün Osman'ın da eniştesi olan ve aynı zamanda Ömer sonrası halifelik için Şûra'da ismi geçen, Avf'ın mirasını getirip Osman'ın önüne yığmışlardı. Bu mallar o kadar çoktu ki, Osman'la orada dikilen adam arasında engel oluşturmuştu. Bu durum üzerine Osman, Avf'a yönelik olarak şu sözleri söylemişti: "Ümit ederim Allah, Abdurrahman'a hayır versin. Zira o sadaka verip misafir ağırlıyordu. Şimdi gördüklerinizde malından geriye kalanlardır. Veziri ve danışmanı da olan Ka'b da bu sözleri teyid etmiş ve "Doğru söylüyorsunuz Ey Müminlerin Emiri! Helal kazandı, helal harcadı ve ardındakileri helal bıraktı. Allah ona dünya ve ahrette iyilik bağışlamıştır. Ebuzer, Osman ve Ka'b arasında geçen bu sözleri duyduktan sonra çılgına dönmüş ve yolda bulduğu bir deve kemiğini eline aldıktan sonra Ka'b'ı aramaya koyulmuştu. Ebuzer Ka'b'ı Osman'ın yanında buldu ve elindeki deve kemiğini kaldırıp Ka'b'ın kafasına indirdi, Ka'b'ın kafası ya-

rıldı ve kanlar içinde kaldı sonrasında. Ve ardından Ebuzer bağırmaya başladı:

-Ey Yahudizade! Sen ardında bu kadar mal bırakıp ölen birisi için, Allah ona dünya ve ahrette hayrı vermiştir mi diyorsun? Sen Allah'a sorumluluk mu yüklüyorsun?

"Bir gün Peygamberle birlikte Uhud'a doğru yürüyorduk. 'Ey Ebuzer' dedi. 'Buyur Ey Allah'ın Resulü' dedim.

"'Sermaye sahipleri öteki dünyada sefildirler.' Ardından yine seslendi: 'Ey Ebuzer!' 'Anam babam sana defa olsun, buyur Ey Allah'ın Resulü dedim.' Dedi ki 'Allah yolunda Uhud dağı kadar servet dağıtsam, öldüğümde ondan iki kırat kalmasını istemem.'

-Ey Allah Resulü iki kantar mı?

-Hayır iki kırat!* Ardından şöyle dedi: 'Ey Ebuzer! Sen fazla olanı istiyorsun, ben az olanı..."

Ebuzer, Peygamberle aralarında geçen bu konuşmayı aktardıktan sonra Osman'ın vezirine dönüp şu sözleri söyledi:

-Allah Resulü bunu istiyor. Ey Yahudizade, sen, Abdurrahman b. Avf'ın bıraktıklarına helal diyorsun öyle mi? Söyle bakalım, Abdurrahman bu malı nereden getirdi? Allah ona gökten mi gönderdi? Yoksa halkın hakkından ve milletin elinin emeğinden mi topladı? Yemin ederim ki bu malların sahibi kıyamet günü, keşke bu mallar akrep olup beni soksalardı diyecekler. Peygamber şöyle buyurdu: 'Altın ya da gümüş, bütün mallar cimrilik edilirse, sahibini yakan bir ateştir. Ta ki onu Allah yolunda harcayıncaya kadar...' Sen, Abdurrahman bu paralardan sorumlu değil mi diyorsun, Ey Ka'b! Vallahi yalan söylüyorsun ve seninle aynı fikirde olan herkes yalan söylemiştir." (Şeriati, 2010: 145-146)

* İslami ölçü birimi; Altın olarak; 0,2125 gr, Gümüş olarak; 0,2475 gr.

Bu sözler üzerine Osman'la Ebuzer arasında çok sert bir konuşma geçmiş ve Osman Ebuzer'i ıssız bir çöl olan Rebeze'ye sürgün etmiş ve Ebuzer ölene kadar da orada kalmıştır. Ebuzer'in ölümü pahasına savunduğu adalet ve toplumcu çizgi işte bu noktada Osman dönemi "egemenler" siyasetini ifşa eder, dile getirir, yerle yeksan eyler. İslam Peygamberi'nden gördüğü ve birebir tanık olduğu, dostluğu ile yaşama geçirmeye çalıştığı toplumcu anlayış, mülk ve saltanat karşıtı yaşam perspektifi ve adalete olan sonsuz inancı Ebuzer'i çölde öldürülmeye kadar götürdü. Bizzat Peygamber'in en yakın dostlarından biri olan Ebuzer, Peygamber'de gördükleri üzerine Osman'ın ve Muaviye'nin iktisadi ve siyasi çizgisine muhalefet ettiği için böyle cezalandırılmıştır. Bu noktada görülüyor ki, Ebuzer şahsında toplumcu çizgi Osman ve Muaviye'nin mülk hırsına ve servet iktidarına odaklanan yaklaşımına yenik düşmüştür. Ve ne yazık ki bu yenilgi hâlâ devam etmekte, İslam dini içerisinde hâlâ mülk ve saltanatı savunanların dedikleri geçerli olmaktadır.

Osman dönemi ile adeta özdeşleşen bu mülkçü ve saltanat odaklı zihniyeti anlamak bakımından, Ebuzer'le bütünleşen bir isim daha vardır: Ammar Bin Yasir. Ammar bin Yasir'e bu dönemin politik mücadeleleri bağlamında kısaca burada değinmek istiyoruz. Çünkü Ammar da Osman'a muhalefetin en önemli isimlerinden biri idi. Hatta Cabiri'ye göre Ammar bin Yasir'in Osman'a karşı muhalefeti Ebuzer'e göre 'köktenci' bir siyasi muhalefetti. Ammar çatışmacı ve eylemci bir muhalifti. Ammar'la ilgili anlatılan şu tarihi olay bu açıdan önemlidir: "Peygamber'in ashabından bir bölük toplandı. Osman'ın, Hz. Muhammed'in, Ebubekir ve Ömer'in sünnetine aykırı davrandığı noktaları belirttikleri bir mektup yazdılar...Sonra bu bölük, mektubu bizzat Osman'ın eline verme konusunda sözleşti. Mektubu getiren on kişi içinde Ammar bin Yasir ve Miktad bin Esved de vardı. Osman'a vermek üzere mektubu getirdik-

lerinde mektup Ammar'ın elindeyken, yavaş yavaş Ammar'ın yanından ayrıldılar, o tek başına kaldı. Ammar, yoluna devam edip, Osman'ın yanına vardı. Ondan izin istedi. Bir kış günü ona izin verdi. Yanında Mervan bin hakem ve Umeyyeoğulları'ndan bazıları varken, Osman'ın huzuruna çıktı. Mektubu ona verdi. Osman, mektubu okudu ve 'Bunu sen mi yazdın' diye sorunca, 'evet' cevabını verdi. Osman 'yanında başka kimler vardı?' diye sordu, Ammar şu cevabı verdi; 'Yanımda senin korkundan dağılan bir bölük insan vardı.' Osman 'Onlar kimdi?' diye sorunca, 'Onları sana söyleyemem' dedi. Osman 'Onlar arasında niye sen buna cesaret ettin?' deyince, Mervan şöyle dedi: 'Ey mü'minlerin emiri! Bu siyah adam (Ammar) insanları sana karşı kışkırttı. Sen eğer onu öldürürsen, ardından sevdiğin birini kaybedersin.' Osman 'Onu dövün' dedi. Ona vurdular, Osman da onlarla beraber vurdu. Karnını yaraladılar. Kendinden geçti. Çekip evin kapısı önüne bıraktılar." (Cabiri, 2001: 288-289)

Ammar da, tıpkı Ebuzer gibi, Osman'a karşı muhalefetini tüm baskılara karşın sürdürmüş; Muhammed bin Ebi Bekir ve Muhammed bin Ebi Huzeyfe ile birlikte Osman'a karşı tepki hareketlerinin eş güdürnünü sağlayan bir "yüksek kurul" gibi mücadele etmişlerdir. Ammar'a kitabımızın ilerleyen bölümlerinde sık sık yer vereceğimiz ve "Çevre Muhalefetinin Sesi" başlığında Ammar'a özel bir başlık ayıracağımız için, Ammar'la ilgili durumu burada noktalayalım ve devam edelim.

Osman döneminde vuku bulan oligarşik düzen temsilcileri ile ezilenlerin mücadelesi arasında ortaya çıkan bu savaşım önemlidir. Bu savaşımda, Şair Abdurrahman b. Hanbel el-Cumahi'nin, Mervan b. Hakem'e haksız yere humustan para verilmesi üzerine, Osman'a yönelik yazdığı şu mısralar bu açıdan dikkate değerdir:

"Bütün insanların Rabbi olan Allah'a andolsun ki Allah hiçbir şeyi başıboş bırakmadı. Lakin sen bizim için bir fitne ola-

rak yaratıldın ki, ya biz seninle müptela olalım yahut da sen bizimle. İki emin, şüphesiz bize yolun aydınlık olanını beyan ettiler ki, hidayet ondadır. Hile ile hiçbir Dirhemi almadılar. Ne de bir Dirhemi arzularına göre harcadılar. Halbuki sen kullanın hakkı olan beşte biri (humusu) Mervan'a verdin. Öyle ise senin gayen çalışanlardan ne kadar uzak." (Şeriati, 2010: 209) Osman bu sözlerden dolayı Cumahi'yi Hayber kalesinin zindanlarına attırdı. Bu bağlamda değişen mülk perspektifi ile doğrudan ilgili olmasa da döneme mahsus önemli gördüğümüz bir gelişmeyi sayfalarımıza taşımak istiyoruz. Ki bu gelişme "Halife Osman döneminde tek bir kitap haline getirilen Kur'an'a, yani Osman tarafından yazılı hale getirilen Kur'an'a, ezilenlerin ve yoksulların safında yer alan Halife Ali'nin itiraz etmesi ve hâkim olduğu yere Osman'ın yazdırdığı Kur'an'ı sokturmamasıdır. Buna karşın Osman'ın yazdırdığı ve derlediği Kur'an'ın daha sonra elde tek kalan Kur'an olması sebebiyle bundan sonra İslam ülkelerinde hukukun ve hükümlerin belirlenmesinde bu Kur'an geçerli olmuştur (Çalışlar, 2010: 103) Bu önemli gelişme de kanımızca değişen mülk perspektifi ile birlikte okunduğunda ya Osman'a olan güvensizliği ya da iktidar çatışmasında ortaya çıkan bir vakayı ortaya çıkarır ki; bu noktada yorum okuyucuya aittir.

Devam edersek; Osman dönemi değişen zenginlik, mülkiyet bilincinin arkasında, o döneme hâkim "haraç"a dayalı kabile eksenli ganimet ekonomisinin yanı sıra, bizatihi Osman'ın mülkiyeti ve zenginliği hak ve meşru sayan yaklaşım biçimi de söz konusudur. Bugün elimizde olan ve Ebuzer ile Osman arasında geçen diyaloglar ile yukarda zikrettiğimiz hadiseler bu iddiamızı gerçeğe dönüştürmede birebir söz sahibi olmaktadır. Bu açıdan Osman döneminde, bir bütün olarak serveti ve mülkiyeti kutsayan ve bu eksende yeni ve zengin bir zümre ile iktidara hakim bir sınıf yaratan anlayışla karşı karşıya kalıyoruz.

İşte bu düşünce bir süre sonra iktidarı tam anlamıyla "yolsuzluğa" ve "saltanata" boğacak olan Muaviye döneminin yapı taşlarını oluşturmaktadır. Zaten daha öncede ifade ettiğimiz üzere Muaviye, Osman döneminden itibaren kendisini devlet başkanlığına hazırlamış, mülkiyeti ve saltanatı kutsayan devlet modelini daha o zamandan itibaren oluşturmaya başlamıştı.

Osman'ın Öldürülmesinde Muhalefetin Tutumu

Osman'ın 12 yıl süren halifeliğinin ilk altı ya da yedi yılında Osman'a karşı büyük bir muhalefetin ortaya çıkmadığı bilinir. O yüzden bu dönemlere "sükûnet" dönemi denilir. Bundan sonra geçen yıllar ise muhalefetin etkin olduğu ve başkaldırı seslerinin iyiden iyiye duyulmaya başlandığı yıllar olarak bilinir. Muhalefet döneminin ortaya çıkmasında ise bir taraftan Osman'ın iktidara geldiği günden beri izlediği kabileci tutum ve dost/akrabalarına dönük olarak izlediği kayırmacı politikalarla, söz konusu dönemden başlamak üzere fetihlerin durması ve ganimetin azalması gibi faktörler etkili olmuştur.

Osman'a karşı yapılan muhalefete baktığımızda genel çerçevede iki eksenli muhalefet çizgisini görmüş oluruz. Bu çizgiden ilki "merkezde" yer alan Ali, Talha- Zübeyr'in muhalefeti iken, diğer çizgi "çevrede" yer alan zayıfların, yoksulların, Osman'ın devlet yönetimine dair izlediği muhalif çizgidir. Merkezde yer alan muhalif çizgide yine kendi arasında ikiye ayrılır. Bu çizgilerden ilki Talha ve Zübeyr'in başını çektiği ve dönemin aristokratlarının iktidar için Osman'a karşı muhalefet ettikleri merkez çizgisi iken, diğer çizgide "zayıfların" siyasetini merkeze taşımak isteyen Ali çizgisidir. Muaviye ise Osman'a karşı yürütülen bu muhalefet sürecinde kimi tarihçilere göre gelişmeleri uzaktan izlemiş; adeta Osman'ın öldürülmesini bekleyerek yerine kendisini hazırlamıştır. Bu çerçevede Muaviye

muhalefetini de, "merkezde" yer alan "çekingen" muhalefet olarak nitelendirmek mümkündür.

Talha-Zübeyr Muhalefeti

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Talha ve Zübeyr, Ömer sonrası halifelik için aday olarak ortaya çıkan/çıkarılan dönemin aristokratlarındandır. Büyük servetleri ve mülkiyetleri ile adeta oligarşik bir düzenin simaları olarak tarihte yer alan bu isimler, Osman'ın halifeliği döneminde her ne kadar zenginleşmiş olsalar da, Osman'ın öldürülmesi ve Osman'a karşı muhalefeti örgütlemeleri bağlamında bir hareketin yönlendiricileri de olmuşlardır. (Cabiri, 2001: 246)

Bu hareket de diğer muhalif hareketlerin beslendiği gibi çevreden beslense de; "merkezde" yer alan ve bu muhalif unsurlardan da faydalanarak, Osman iktidarını devirip onun yerine geçmeyi hedef alan bir muhalif hareketti diyebiliriz. Bu durum, Osman'ın öldürülmesi sonunda yerine Halife olarak geçen Ali'ye karşı, onların sözüm ona Osman'ın katillerini isteme noktasındaki muhalefetinde açıkça ortaya çıkar. O kadar ki, Osman'ın öldürülme sürecinde, dönemin muhaliflerini "destekleyen" bu isimler, Osman'ın ölümü sonrasında işi Ali'yle -Osman'ın katillerini bulma bahanesi üzerinden- savaşa kadar getirmişlerdir.

Osman'ın öldürülme sürecinde bu isimlerin aktif rolünü ortaya koyan belge ise, "Osman"a başkaldıranları Medine'ye gitmeye çağıran (sahabe adına "çevreye" gönderilmiş) mektubun arkasında onların olduğu gerçeğidir ki, bu konuda tarihi kaynaklar ortak görüş bildirir. Bu mektubun metni şöyledir:

"...İlk muhacirlerden ve Şûra ehlinin kalanlarından bölgedeki sahabe ve tabiine: Allah'ın kitabı değiştirilmiştir. Peygamberimizin sünneti değiştirilmiştir. Halifenin hükümleri değiştirilmiştir. Resulullah'ın sahabesinden ve onlara güzelce

uyanlardan bu mektubumuzu okuyanların, Allah aşkına bize gelmesini, hakkımızı alıp bize vermesini istiyoruz. Haydi yanımıza gelin...Hakkımız elimizden alındı, fey'imize el konuldu, işimiz engellendi. Medine'deki isyancılar arasında olan ve Kufe isyancılarının önderi durumunda bulunan Ester en-Nehai, insanların gözü önünde, bu mektubu Talha'ya gösterdiğinde, inkar etmedi; ötesi Talha zaten Medine'deyken Osman'a başkaldıranları kışkırttığını gizlemiyordu. Bilakis o hem Kufe halkını hem de Basra halkını Osman'a karşı kışkırtıyordu. Talha onlara şöyle diyordu: 'Osman, sizin kuşatmanıza aldırmıyor. Yiyecek ve su gidiyor. Suyun gitmesini engelleyin.' Osman, ona kuşatmadan şikâyet ettiğinde ise Talha, Osman'a: 'Sen değiştirdin, sen değiştirdin' diye cevap vermiştir. Osman bu sözler üzerine: 'Allahım! Talha bin Ubeydillah'a layığını sen ver. Çünkü bunları bana karşı kışkırttı durdu.'" (Cabiri, 2001: 246-247) demiştir.

Talha ve Zübeyr'in Osman'a karşı muhalefetinde beliren ganimet ve kabile çıkarları için iktidarı ele geçirme mantığı, Osman'ın ölümü ile iyiden iyiye ortaya çıkmıştır. Ali'nin halifeliği sonrasında Ali'ye karşı Osman'ın katillerini bulunması siyaseti üzerinden yürüttükleri politika ve Ali'nin halifeliğine ortak olma talepleri bu iddianın dayanağını ortaya koyar. Öyle ki, Ali halife olduktan sonra gönülsüz bir biçimde Ali'ye Bey'at eden Zübeyr ve Talha, Bey'at bittikten sonra Ali'ye şöyle dediler: "Sana niye Bey'at ettiğimizi biliyor musun, ey müminlerin emiri?" Ali ise onlara cevaben: "Evet, itaat etmek üzere Ebu Bekir, Ömer ve Osman'a Bey'at ettiğiniz gibi" cevabını vermiş; Onlar da Ali'nin bu sözleri üzere tarihe geçecek şu sözleri sarf etmişlerdir: "Hayır, sana (işte) iktidarda olmak üzere Bey'at ettik.." Bu ortaklık da Zübeyr'in Irak Valiliği ve Talha'nın Yemen Valiliği talebi yatıyordu. Buna karşılık Ali, onlara hiçbir görev vermek istememiş bunun üzerine İbn Abbas: "Basra'ya Zübeyr'i, Kufe'ye Tal-

ha'yı tayin etmesini öğütledi, Ali güldü ve şöyle dedi: 'Hayret doğrusu! Irakayn'de (Basra ve Kufe'de), adamları ve malları var insanların üzerlerinde halim olunca, sefihi (beyinsizi) tamahla elde ederler, zayıfı belayla vururlar, güçlüye sultanla (iktidarla) güç yetirirler." (İbn Kuteybe, 1967: 51-52)

Talha ve Zübeyr muhalefetinde onlarla birlikte yürüyen bir isme burada dikkat çekmek istiyoruz. Hz. Muhammed'in eşlerinden Aişe. Aişe, özellikle tarihe Cemel vakası olarak geçen savaşta Talha ve Zübeyr'le bir olup Kufe'de devesinin üzerinde Ali'ye karşı savaşmıştır. Osman'ın halifeliğinin son dönemlerinde, Osman'a muhalefet eden ve Osman aleyhine konuşan Aişe, Osman öldürüldükten sonra onun kanını aramaya başlamıştır. Ve "Vallahi Osman mazlum olarak katledildi ve ben onun kanını mutlaka arayacağım" diyerek bu davada ne kadar kararlı olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşın Ubeyd, Aişe'ye: "Neden kanını arıyorsun? İlk defa Osman'ın yanlış uygulamalara giriştiğini ve yoldan inhiraf* ettiğini söyleyen ve 'Şu yaşlıyı öldürünüz, o küfretti' diyen sen değil miydin' diye sorunca Aişe, "...Ben bunları söylemiştim, onlar da aynı şeyleri söylemişlerdi, ancak benim sonradan söylediğim sözlerim ilk defa söylediklerimden daha doğru ve hayırlıdır." (İbnü'l Esir, 1986: 210) cevabını vermiştir. Fakat Aişe burada böyle söylemesine, yani Osman döneminde Osman'ın yanlış uygulamalarına muhalefet ettiğini ve onun politikalarını doğru bulmadığını ifade etmesine karşın, Ali'ye karşı savaşa hazırlandığı süreçte, "Hicr" mevkiinde yanında toplananlara şu sözleri söyleyerek kendi kendini tekzip etmiştir: "Ey insanlar! Biliniz ki muhtelif şehirlerden gelen bir sürü ayak takımı ile Medine'den bir sürü kölemsi kimseler bu zulmen öldürülen adamın etrafını çevir-

* Doğru yoldan sapma, dönme

miş, yaşının gereğini yapmış olduğu bazı uygulamaları reddetmişlerdi. Halbuki o kendinden önceki arkadaşlarının yaptıklarını tekrarlamıştı. O korunması gereken şeyleri korumuş ve uzaklaşması gereken şeylerden de uzak durmuştu. Bu adamlar herhangi bir delil ve özür bulamayınca ona düşmanlık etmeye başlamış ve nihayet haram bir kanı haksız yere dökmüş, haram bir beldede, haram bir ayda, kendilere haram olan mallara el koymuşlardır. Vallahi Osman'ın tek bir parmağı bu tip insanların yeryüzünü dolduran sayısız benzerlerinden çok daha hayırlıdır. Vallahi onların ileri sürdükleri hususlarda ve ona düşmanlık ettikleri konularda o günah işlemekten tamamen arınmış ve altının, içinde bulunan yabancı maddelerden temizlenmesi veya bir elbisenin kurutulup temizlenmesi gibi bu türlü kötülüklerden tamamen uzaklaşmıştı." Osman'la ilgili sonradan böyle canhıraş bir savunma ve hak arama mücadelesine giren Aişe, yukarıdaki sözlerine benzer sözleri bir defasında da Basra'da şöyle dile getirmiştir: "Bir zamanlar Müslümanlardan bazıları Hz. Osman'a gelip valilerin yaptıklarından şikâyet ediyorlar ve bizi Medine'de ziyaret ederek istişarede bulunup bu valililerin yaptıkları uygulamaları anlatıyorlardı. Biz de olaylara bakıp değerlendirmeler yapıyor ve gerçekten Hz. Osman'ın bu işlerden uzak olduğunu, tertemiz ve vefalı olduğunu anlıyor, diğer taraftan bu haberleri getiren adamların facir*, gaddar ve yalancı olduklarını görüyorduk. Onlar gerçekten bize söylediklerinin dışında başka işler çevirmek istiyorlardı. Ancak güçlendiler, çoğaldılar ve nihayet gelip Hz. Osman'ın evini kuşatarak haram olan bir kanı haram olan bir ayda ve haram olan şehirde haksızca ve hiçbir özürleri olmaksızın akıttılar. İşte size düşen tek bir şey varsa o da Osman'ın kanını talep etmek ve

* Azan, günaha dalan, yemin ve sözünde yalancı çıkan kişi.

katillerini yakalayarak Allah'ın kitabının hükümlerini uygulamaktır." (İbnü'l Esir, 1986: 211-217) Aişe Osman'ın öldürülmesi sonrası neden böyle tutarsız davranmıştı peki? Ya da Aişe'nin Ali karşısındaki bu düşmanlığı nasıl açıklanabilirdi? Bu noktada Aişe ile Ali arasındaki kişisel kavgalardan ziyade,* Aişe'nin iktidar mücadelesinde Talha ve Zübeyr'in yanında olması dolayısıyla Ali ile savaşa girdiğini söyleyebiliriz. Bu noktada Ali'nin Basra valisi Osman b. Huneyf, Aişe ve yanındakilere: "Bu arkadaşınıza neden karşı gelip intikam almak istiyorsunuz?" diye sormuş, onlar da: "Biz onu hilafete bizden daha layık görmüyoruz. O kendi yaptığını kendi adına ve kendisi için yapmıştır" şeklinde cevap vererek bu kavgada amaçlarının iktidarı ele geçirmek olduğunu açıkça ortaya koymuşlardır. Hâlbuki, şimdi Halife Ali'yi bu makama layık görmeyenlerden Zübeyr, daha Ebubekir'in halifeliği döneminde Ali'ye biat edilmesi için seferber olmuş ve bu seferberliğini de Ebubekir'i tehdide kadar götürmüştür. (İbnü'l Esir1986: 217)

Aişe'ye geri dönersek, Aişe, Ali'ye karşı örgütlenen bu ordu içerisinde "bir komutan" ve "savaşçı" edasıyla çarpışmış, ta ki devesinin ayakları kesilene kadar da savaştan bir an bile vazgeçmemiştir. Savaşı kaybettikten sonra da Ali'ye "Ey Ali, Ey sevgililerin katili, ey insanların arasını ayıran kişi! Allah seninde çocuklarını yetim bıraksın, Abdullah'ın çocuklarını yetim bıraktığın gibi." (İbnü'l Esir, 1986: 262) diyerek, ona karşı duyduğu kini ve nefreti dile getirmiştir. Ali ise Aişe'yi bu savaş dolayısıyla şöyle eleştirmiştir: "İnsanları toplayıp getirdin, işte sonunda dağılıp gittiler, bir kısmı diğer bir kısmını öldürdü." Daha genel olarak Cemel savaşına girişenleri ise şöyle eleştirmiştir, Halife Ali: "Onlar öyle bir zulümde bulundular, yaptıklarını da

* Beni Müstalik Seferi dönüşü cereyan eden ve tarihi 'Gerdanlık Olayı' olarak da geçen olaylar.

inkâr etmediler, ne dilleriyle bu zulme karşı durdular, ne elleriyle; bırak ki onlar kendilerinin sayısınca Müslüman öldürdüler." (Filiz, 2011: 22)

Toparlamak gerekirse Osman'a karşı yürütülen muhalefeti kendi ganimet ve kabile çıkarları için örgütleyen Talha, Zübeyr ve Aişe, yürütülen bütün bu muhalif sürecin yönlendiricisi olmuşlar ve bu amaçlarını da Osman'ın öldürülmesinden hemen sonra açığa çıkarmışlardır. Öyle ki, bu isimler, Osman öldürüldükten sonra hem Ali'nin halifeliğine ortak olmak istemişler, hem de Ali'ye Osman'ın katillerinin bulunması için savaş açmışlardır. Ahmet Hilmi'ye göre: "İslam için bundan büyük darbe olamazdı. Kezâ, Muaviye ve Emeviler için bundan büyük şans eseri umulamazdı. Aişe, Talha ve Zübeyr, Osman'ın katillerini Ali'den istiyorlardı. Hâlbuki İmam-ı Ali buna muktedir değildi. Şam'ın Muaviye'ye bağlı olduğu muhakkaktı. Osman'ın katilleri ise bütün ihtilalciler olup, halifenin maiyetindeki kuvvet bunlardan ibaretti. Bilfiil katil olan Gafiki vesaire Mısır askeri kumandanlarından olduğu için, bunları yakalayıp kısas tatbik edebilme yolunda halifenin elinde hiçbir kuvvet yoktu." Bütün bunları Aişe, Talha ve Zübeyr'de bildiğine göre Ali'ye savaş açılmasının sebebi neydi? Ahmet Hilmi'nin bu soruya cevabı da şöyledir: "Cemel muharebesini meydana getirenlerin ortaya attıkları sebep, hiçbir sebep, hiçbir vakit kabul edilemez. Onlar muharebeyi şu iki sebepten biriyle yapmışlardır. Ya Osman'ın katledilmesi keyfiyetinde Ali'yi methaldar (Bir işe karışmış ya da bir işte parmağı olan) gördükleri için, veyahut da şahsi garazları." (Ahmet Hilmi, 1982: 253)

Hz. Ali Muhalefeti

Ali'nin halife Osman'a karşı muhalefeti deyim yerindeyse Osman'ın halifeliğinin ilk gününden itibaren başlamıştı. Ömer

sonrası gerek kurulan Şûra'nın yapısında gerekse de Şûra sonrası verilen kararda kendisine haksızlık yapıldığını düşünen Ali, halifelik için de Osman'ı değil kendisini bu makama layık görüyordu. Osman halife seçildikten sonra bu düşüncesini açıkça ortaya koymuş ve Şûra heyetine dönerek: "Beni dinleyiniz eğer doğru söylüyor isem kabul ediniz, doğru söylemiyorsam reddediniz" deyip, şöyle devam etmiştir:

-Allah için cevap veriniz. Aranızda fetih ve Rıdvan biatının ikisinde de Resulullah'a biat eden başka kimse var mı?

-Yok, dediler.

-Allah için doğru söyleyin! Aranızda Hz. Peygamber'in Allah'ın emri ile Gadir'i Hum günü kendisinden sonraki imam olarak nasip ettiği ve 'ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Allah'ım onu dost edineni dost edin. Ona düşmanlık edineni de düşman edin' dediği benden başka kimse var mı?

-Yok, dediler.

-Allah için doğru söyleyin! Aranızda Resulullah vefat ettiğinde kendisini yıkayan, kefenleyen ve defneden benden başka kimse var mı?

-Yok, dediler.

Ali yukarıda sıraladığımız sorulara benzer pek çok soru sorup her birinde 'Yok' cevabını aldıktan sonra oradan bulunanlara şu konuşmayı yapmıştır: "O halde! Peygamberimiz'in sözlerinden de açıkça belli olduğu ve kendiniz de bunu doğruladığınıza göre, eşi ve benzeri olmayan Allah'tan sakınmanız gerekir. Sizi Allah'ın öfkesinden sakındırırım. Allah'a isyan etmeyiniz ve emaneti ehline veriniz, peygamberin sünnetine uyunuz. Eğer bu konuda muhalefet ederseniz, Allah'a muhalefet etmiş olursunuz. Hilafeti ehil olana ve aynı zamanda hakkı olana veriniz.'" (Aycan ve Söylemez, 2002: 226-229)

Yukarıda anlatılanlardan da görüleceği üzere, Ali'nin Osman'a karşı muhalefeti daha başından kendisine haksızlık ya-

pıldığı vurgusu üzerinedir. Osman döneminin ilerleyen dönemlerinde ortaya konulan politikalara baktığımızda da, Ali'nin Osman'a karşı muhalefetinin bir süreklilik arz ettiğini görürüz. Özellikle ganimetin dağılımı, kabileci yaklaşımların bu dönemde egemen olması, servetin belli ellerde toplanarak yoksulluk ve yolsuzluğun bu dönemde yükselmesi gibi etkenler bir yerde Ali'yi doğal muhalefet temsilcisi konumuna da getiriyordu. "Çevre"den merkeze akacak olan muhalefet hareketinde Ali adeta bir köprü gibiydi. Öte taraftan Ali kişiliğinde vücut bulan adaletin egemen kılınması ve eşitlikçi toplum düşüncesi de, Ali'yi Osman karşısında bir muhalefet hareketine dönüştürüyordu.

Osman dönemi muhalefet hareketleri, özellikle hilafetinin son dönemlerinde iyice artmaya başlamıştı. Ganimetin usulsüzce dağıtımından, kabileciliğin yükselmesine, muhalefetin kimi zaman şiddetle bastırılmasından, Peygamber'in sünnetine uyulmamasına kadar bir dizi sorun, muhalefetin Osman'a karşı beslediği kini ve öfkeyi arttırıyordu. Kufe'de başlayan ve Eşter tarafından bastırılan isyan bu büyük muhalefet hareketinin gidebileceği nokta konusunda açıkça uyarıda bulunuyordu. İsyancılar halifeyi Resulullah'ın sünnetinden sapan biri olarak görmekle birlikte, yine de bazı taleplerde bulunuyorlardı. Buna göre Kufe'ye vali olarak Abdullah b. Kays atanmalı, Beytülmal görevlisi Huzefe b. El Yaman olmalı ve divandan maaşı kesilenlerin maaşı ödenmeliydi. Osman bu olaylar karşısında Ali'yi sorumlu tutmakla beraber, isyancıların isteklerini kabul edeceğini de bildiriyordu. Buna karşın Kufe'ye Abdullah değil, Ebu Musa el-Eşar-i atadı.

Kufe'de isyan ateşi daha sönmeden bu kez de Mısırlılar Medine'ye gelerek, Mısır valisinin görevden azledilmesi istediler. Durumlarını öncelikle Medine mescidinde bulunan Ensar ve Muhacirin'e anlattılar. Buna karşın Ali, Mısırlılara kendilerinin doğrudan Halife'yle konuşmaları gerektiğini söyleyip, aracı olma

isteğini kabul etmedi. Halife Ali'nin böyle davranmasının sebebi ise, hem Osman'ın Ali'yi isyancılarla bir görmesi hem de Ali'nin Osman'la daha önceki konuşmalarından bir sonuç alamaması idi. (Aycan ve Söylemez, 2002: 226-229)

Buna rağmen Ali yine de Osman ile görüşüp Mısır Valisi'nin görevinden azledilmesini istedi. Bu sırada Mısırlılar da isteklerinin yerine getirilmesi konusunda ısrarcı oldular ve sonunda Osman ikna olarak isteklerini yerine getireceğini, Muhammed b. Ebi Bekr'i vali olarak oraya atayacağını duyurdu. Bunun üzerine Mısırlılar Ali'yi de kefil görerek Medine'den Mısır'a geri dönmek üzere yola çıktılar. Fakat bu kez de, yolda halife Osman'ın kölesi üzerinde buldukları bir mektup ile aslında hiçbir şeyin değişmediğini fark ettiler. Bulunan mektupta Mısır valisine gelenlerin öldürülmesini ve kendisinin işine devam etmesi yazıyordu. (İbn Kuteybe, 1967:39)

Bunun üzerine Mısırlılar kızgınlıkla Medine'ye dönüp bu mektubu herkese okudular. Bu olay üzerine neredeyse herkesin Osman aleyhtarı konuma geldiği belirtilir. Huzeyloğulları, Zühreoğulları, Mahzumoğulları, Gifaroğulları muhalif hareketin faal üyeleri arasında idi. Aişe, Medinelilere: "Resulullah'ın şu elbisesi daha eskimedi. Osman onun sünnetini eskitti diyordu. Mervan ise bu durumun karşılığı olarak Aişe'ye mektup yazıyor ve onu isyana teşvikle suçluyordu. (Aycan ve Söylemez, 2002: 85)

Öte yandan Ali, Mısırlılara Osman'la konuşacağını ve bu durumu aydınlatacağını söylüyor, onları telkin etmeye çalışıyordu. Ali, Osman'a bu olanların ne anlama geldiğini sorduğunda ise, karşısında cereyan eden meselelerden bihaber bir halifeyi buluyordu. Öyle ki, Osman iddia edildiği gibi bir mektup yazmamış, mektubu Osman'ın devlet kâtibi olan Mervan yazmıştı. Bunun üzerine isyancılar Mervan'ın kendilerine verilmesi gerektiğini söylediler. Osman ise Mervan'ı onlara vermedi.

Bu sırada mektup olayı dört bir taraftan duyulmuş; Kufe ve Basra'dan Medine'ye gruplar gelmeye başlamıştı. Gelen gruplarla birlikte artık halifenin de görevi bırakması istenir olmuştu. Ancak Osman bu talepleri kabul etmedi.

Bu yaşananlar bir zaman sonra ortaya çıkacak büyük gelişmelerin habercisiydi sanki. Ve öyle de oldu. Halife Osman bir gün camide dövüldü. Bunun üzerine Ümeyyeoğulları Osman'ın yanına gelip onun etrafında toplandılar. Bir süre sonra Ali'de Osman'ın yanına ziyarete gitti. Fakat orada bulunan Ümeyyeoğulları Ali'ye yönelik olarak: 'Ey Ali, bizi perişan ettin ve Emiru'l Mu'minine yapılanı sen yaptırdın. Eğer istediğin şeye ulaşırsan dünya başına yıkılacak' (Aycan ve Söylemez, 2002:86) diye tehdit ettiler.

Bu noktada Ali'nin muhtelif zamanlarda Osman'la konuştuğunu ve bu konuşmalarda yapılan hataları kendisine iletti̇ğini hatırlatmamız gerekiyor. Bu konuşmaların birinde Ali, Osman'a çıkan kargaşalıklardan Mervan, Muaviye, Sa'id İbn'i As, Abdullah ibn'i Abir'in sorumlu olduğunu söylemiş ve Osman'a yönelik olarak, "Sen, bu adamların sözünü dinliyor bizimkini dinlemiyorsun"demiştir. Osman'da bunun üzerine "Pekala, bundan sonra hep sizin sözünüzü dinleyeceğim", diye cevap vermiştir. (Mevdudi, 2003: 132) Yine bu kargaşa döneminde Ali, Osman'ın yanına giderek ona şu şikâyette bulunmuştur: "Ben meseleyi yatıştırmak, ortalığı düzeltmek için uğraşıyorum, Mervan yeniden işleri bozuyor, karıştırıyor. Sen de, bir ara Allah'ın Resulü'nün minberine çıkarak bizzat halka teminat verdin. Fakat evine döndükten sonra, cami kapısında duran Mervan halka küfretmeğe başladı ve bunun üzerine ateş yeniden alevlendi." (Mevdudi, 2003: 132)

Osman'ın camide dövülmesinin hemen sonrasında, Halife çağrıda bulunarak isyancıların bütün isteklerinin kabul edileceğini duyurdu. Buna karşın, isyancılar daha önce de ben-

zer gelişmelerin olduğunu, fakat bir sonuç alamadıklarını gerekçe gösterip Hicri 35 senesi Zilka'da Halife nin evini kuşatıp, halifeyi öldürdüler. Sonrasında halifenin cesedini kapının önüne koydular ve cesedi kimse kaldırmadığı için o ceset üç gün öylece orada kaldı. Üç gün sonrasında, Halife'nin cenazesi kaldırıldı. "Cenaze namazına 4 veya 7 kişi katıldı. Ali, Talha ve Zübeyr gibi önde gelen sahabeler cenazeye katılmadı. Cenazeyi taşıyan kimseler taşlandı ve yaralanmalar oldu. Cenazesi Medine'deki Müslüman mezarlığına gömülmedi, ancak dış duvarın yanına gömülebildi. Daha sonra Muaviye döneminde duvar değiştirilerek mezarlık içine dahil edildi. (Eliaçık, 2010: 50)

Peki, Osman'ın ölümünde ya da ölümü öncesinde Halife Ali'nin tutumu ne olmuştur. "Bazı kaynaklara göre, özellikle de harici kaynaklara göre, Ali'nin insanları Osman'a karşı kışkırttığını ve savaşa kışkırtma noktasında katıldığını ortaya koyuyorsa da (Cabiri, 2001:247), öteki Sünni veya Şii kaynaklar Ali'ye böyle bir suçlama yöneltmekten kaçınırlar. Ali'nin bu süreçte Osman ve İsyancılar arasında arabulucu olduğunu, ötesi Osman'ın sıkıştığında bir sığınak gibi Ali'ye yöneldiğini, Ali'nin de Osman'ın evinin kuşatılmasında oğulları olan Hasan ve Hüseyin'i Osman'ın evinin önüne nöbet için gönderdiğini yazarlar. Bu bağlamda kaynaklar, Ali'nin, Osman'a karşı yapılan isyanı "ne emrettim ne de beğenmezlik ettim" atasözünün içeriğine yakın biçimde sunarlar. (Cabiri, 2001: 247)

Aslında bu hissiyat ve düşünce Osman'dan, Ali'ye karşı da bu şekilde belirir. Öyle ki, Osman, Ali'ye Mescid-i Haram'da şöyle seslenir: "Yemin olsun, ey Hasan'ın babası, ölmeni mi, yaşamanı mı istediğimi bilemiyorum, ölürsen senden sonra başkasına kalmayı istemiyorum. Çünkü yerini tutacak birini bulamam. Yaşarsan, seni destek ve dayanak edinen, seni bir mağara ve sığınak gören bir isyankârı affetmem. Onu benden sa-

dece senin yanındaki konumu, senin ona konumun alıkoyar. Ben, babasına isyankâr bir oğlan gibiyim. Ölürse, onu üzer, yaşarsa ona isyan eder. Beni yer ile gök arasında (iki arada bir derede) bırakma. Şayet beni öldürürsen, benim yerimi tutacak birini bulamazsın. Ben seni öldürürsem, senin yerini tutacak birini bulamam."Rivayet'e göre Ali, bu cümleleri dinlerken başının ağrısı dolayısıyla, kıvranıyordu. Ve bu sözlere karşı şu cümleleri söylemekle yetindi: "Konuştuğunda cevap da var. Ama ben, başımın ağrısı dolayısıyla sana cevap verecek durumda değilim." (Cabiri, 2001: 247)

Bütün bu tarihi rivayetler ve olaylar sonrasında şunu diyebiliriz ki; Ali, Osman karşısında "çevrenin" sembolü olarak "merkezde" yer alan siyasi ve dini bir önderdir. Özellikle Osman'ın halifeliğin son 6-7 yılı ganimet çıkarları çevresinde, kabilecilik politikaları ve buna bağlı olarak bozulan inanç yapısı ile sona doğru yaklaşan bir süreci yaşamaktaydı. Bu bağlamda Ali'nin Osman'ın ölümü noktasında doğrudan bir rolü olmadığı kanaatini taşımakla birlikte "çevre"nin Ali üzerinde yoğunlaşması ve Ali'yi halifeliğe taşıma istemleri bu son üzerinde etkili olmuştur. Halife Ali de Nehcü'l Belağa isimli kitabında bu doğal süreci ve Osrnan'ın ölümü ile ilgili gelişmeleri şöyle anlatmıştır: "Bu işi emretmiş olsaydım katil olurdum; yok, engellemiş olsaydım ona yardım eden olurdum. Bununla birlikte ona yardım eden, 'Kendisinden daha hayırlı olduğum kimse onu yardımsız bıraktı' diyemez. Onu yardımsız bırakan da, 'Benden daha hayırlı olan kimse ona yardım etmiştir' diyemez. Size onun durumunu özetleyeyim: Eline yetki geçti; ancak kötü icraatta bulundu. Siz de kaygılandınız; ancak kötü tepki verdiniz. Ortaya icraat koyan hakkında da, ona tepki veren hakkında da Allah'ın bir hükmü vardır!" (Hz. Ali, 2007: 55) diyerek, Osman karşısında sergilediği muhalif tutumun "güncel" ve "politik" yanını netleştirmiştir. Ali'nin Osman'ın karşısın-

daki bu tutumu hayatı boyunca da devam etmiş ve onun için ne "zalim" ne "mazlum" demiştir.

Çevrenin Muhalefeti

Osman dönemi, önceki sayfalarda işaret ettiğimiz üzere büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem içerisinde değişen akide yapısı, özellikle mülk ve zenginlik üzerine akideyi bozan değişimlerin bu dönemde şiddetini arttırarak ortaya çıkması, kabilecilik zihniyetinin devlet idaresinde egemen kılınması; öte yandan bu dönem içerisinde yaşanan zenginliğe karşın geniş halk kitlelerin yoksulluk içinde kalması, çevrenin Osman'a karşı muhalefetinin hangi dinamikler üzerinde ortaya çıktığını gözler önüne sermektedir. Osmanın halifeliğinin özellikle ikinci dönemi olarak da ifade edilen son 6 ya da 7 yılı da bu büyük kargaşalıkların habercisi olarak geçmiştir. Halife Osman'ın ölümü aslında bu büyük kargaşalıkların istenmeyen bir sonucu olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. İstenmeyen sonucu diyoruz; çünkü çevreden gelen yoksullar, ne için muhalefet ettiklerini ve neye karşı olduklarını çoğu zaman ortaya koymalarına rağmen, bunun karşılığını alamamışlardır. Ali'nin muhalefeti başlığında da ifade ettiğimiz üzere, Mısırlılara verilen sözlere rağmen, yolda ele geçirilen mektup ve bu mektupta yazanlar bu noktada bardağı taşıran son damla olarak bilinir. Hele ki mektup olayının açığa çıkması sonrasında, mektubu yazan olarak tarihe geçen Mervan'ın cezalandırılmaması, çevredeki isyancılar açısından kabul edilebilecek bir durum değildi. Bütün bunlara karşın Mervan'ın, görevden azledilmesi yerine, bir de asiliklerine müsaade edilmesi yaşanan kavganın varabileceği noktaları göstermesi açısından yol gösterici olmalıydı.

Çünkü bu kargaşalıklar ve isyanlar birden bire patlak veren ve zamansız yakalanılan isyanlar değildi. Ve bu isyanların işa-

retleri; toplumsal şikâyetler ve huzursuzlukların artık kınına sığmaz bir şekilde dile getirilmesiyle açığa çıkmıştı. Daha önceki sayfalarımızda ayrıntıları ile açıkladığımız üzere yaşanan olaylar, Halife Osman döneminin, halkın tepkisini çeken ve halk muhalefetini oluşturan olaylarındandı. Bu olaylara dair tepkiler her geçen gün artarken, 656 yılında Mısır'dan 600 kişilik bir grup umre yapmak bahanesiyle Mısır'dan Medine'ye doğru hareket ettiler. Gelen bu grubu, Osman'ın talebi üzerine Ali karşıladı ve onlarla konuşarak sorunların çözüleceğini söyledi ve sonrasında bu grup geri döndü. Fakat sonrasında yaşanan malum gelişmeler tepkileri dindirmediği gibi daha da çoğaltti. Yine aynı yıl Mısır'dan, Basra'dan ve Kufe'den gruplar halinde insanlar haç bahanesiyle yola çıktılar. Mısırlılar şikâyetlerini şöyle dile getirdiler: "Osman Allah'ın Kitabı"nı mahvetti (yani Müslümanları tek bir nüsha üzerinde birleştirdi); arazilerin bir kısmını, develerin ve davarların otlağı olarak kullanmak üzere, devletin malı yaptı; devlet işlerine Ümeyyeoğullarını tayin etti; akrabalarını kayırdı; Hz. Peygamber'in ashabına kötü muamelede bulundu; Afrika'dan gelen ganimetten Mervan'a özel hisse verdi; işte bu sebeplerle ona karşı çıktık." Yine İbn Ser'in anlatımı ile Kufeliler ile görüşmeye giden Ali, Küfelilerle şu beş konuda anlaştı: "Vazifelerinden alınanlar yerlerine iade edilsin; mağdur ve haksızlık edilenlere hakları verilsin; fey eşit olarak dağıtılsın; taksimde adil olunsun; devlet idaresinde adaletli ve liyakatli kimseler çalıştırılsın."

Bütün bu şikâyetler ve taleplere karşın Osman'ın tutumu ise bu suçlamaları reddetmek şeklinde oldu. Osman'ın isyancılara cevabı şöyleydi: "Kur'an'a gelince; o, Allah katındandır. O'ndan geldiği gibidir. İstediğiniz şekilde okuyup ihtilaf etmenize mani olmak için onu toplattım. Arazi meselesine gelince; Allah'a yemin olsun ki, kendi devem ve koyunum için hiçbir şey ayırmadım, bu arazilerde sadece devletin develе-

ri otlamaktadır. Mervan'a hususi para verme işi ise; bu, onların beytu'l-malıdır, istedikleri şekilde kullanırlar. Resullulah'ın ashabına iyi davranmadığım hususuna gelince; ben de bir insanım; severim ve kızarım. Kim bende hakkı olduğunu söylüyorsa veya kim zulmedilmiş olduğunu iddia ediyorsa, işte ben buradayım; isterse hakkını alır, isterse bağışlar." (Hizmetli,1985: 162)

Oysa, Osman'ın verdiği bu cevap tarihi gerçekliklerle pek uyuşmuyordu. Gerek Kur'an toplatılması hususunda ortaya çıkan itirazlar, gerek kendisinin sahip olduğu servet, gerekse de, kendi kabilesine yönelik kayırmacı ve ayrımcı uygulamaları isyancıların dile getirdiği biçimde cereyan etmişti. Ayrıca ashaba yönelik davranışlarında da Osman'ın tutumu, kendisinin dile getirdiği sevme-kızma yönünde değil, var olan haksızlıkları dile getirenleri cezalandırma yönünde tepki çeken uygulamalardı. Ebuzer başta olmak üzere dönemin muhalif seslerine yönelik uygulamalar bu durumun en canlı uygulamaları olarak tarihe geçmiştir.

656 yılına geri dönersek Mısır, Basra, Kufe'den gelenlerle birlikte Osman'ın halifeliğine tepki duyanlar öncelikli olarak taleplerinin yerine getirilmesi konusunda, Osman'la anlaşmaya çalıştılar. Fakat yaşanan "mektup" olayı, Mervan'ın isyancılara hakaret ve küfürleri, isyancıların Mervan'ın teslim edilmesi yönündeki isteklerinin kabul edilmemesi ve buna benzer gelişmelerin cereyan etmesi, isyancıların taleplerini değiştirmeleri yönünde etken oldu. Gelinen noktada isyancılar Osman'ın halifelikten ayrılmasını istediler. Osman ise bu talebe yaklaşmadı; sonrasında ise daha önce değindiğimiz malum gelişmeler oldu. Osman'ın evi kuşatıldı, yirmi gün süren çatışmalar sonrasında halifenin evi ateşe verildi ve Osman öldürüldü. Kimi tarihi kaynaklara göre Osman'ı, Ebubekir oğlu Muhammed öldürmüştü. Fakat dediğimiz üzere bu konu tartışmalıdır. Ama

tartışma götürmeyen bir gerçek Muhammed'in, Osman'ın muhalifleri arasında yer almasıdır.

Osman'ı çepeçevre kuşatan çevre muhalefeti gerek ekonomik olarak uğradıkları haksızlıkların bir sonucu olarak, gerekse de Osman temsiliyetindeki yönetimin uygulamalarına tepki olarak yıllarca Osman'a karşı mücadele etmişler, bu mücadelelerinde "merkez"de yer alan muhalefetle de işbirliği yapmışlardır. Bedevilerin* bu siyasal ve toplumsal muhalefetinin geldiği nokta ise Osman'ın öldürülmesi ve yeni bir dönemin başlaması olmuştur.

Çevre Muhalefetinin Sesi: Ammar Bin Yasir

Osman'ın muhalifleri arasında yer alan ve "çevre" ile ilişkileri yoğun olan dönemin büyük isimlerinden biridir Ammar bin Yasir. Oldukça radikal ve keskin söylemleri ile Osman'a karşı sert bir muhalefet çizgisi izleyen Ammar, Osman'ın öldürülmesinden önce ve sonrasında muhalif tutumu ile belleklerde iz bırakmıştır. Ali çevresinden olan ve yaşadığı son ana kadar Ali'nin yanında yer alan Ammar, Osman'a karşı muhalefetinde ölümü göze alırcasına hareket etmiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Ammar, Osman'a karşı tepkilerin dile getirildiği bir mektubu ona götürdüğünde, Mervan'ında kışkırtmasıyla feci şekilde dövülmüş, karnı yaralanmış ve Ammar kendini kaybettikten sonra kapının önüne bırakılmıştır.

Muhammed bin Ebi Bekir ve Muhammed bin Ebi Huzeyfe ile, Osman'a karşı hareketlenmelerin eşgüdümünü sağlayan Ammar, bu yöndeki çizgisinden ödün vermeyen, "devrimci" biri olarak bilinir. O kadar ki "çevredeki" yoksullar Medine'yi

* İlerde Bedevileri daha ayrıntılı olarak işleyeceğiz.

işgal ettiklerinde, Osman isyancıların taleplerinin yerine getirileceği vaadiyle başta Ali olmak üzere dönemin sözü geçenlerinden yardım istemiş, buna karşılık Ammar böyle bir yardımdan sakınmıştır. Ali ve bir kısım sahabe isyancıları evlerine geri dönmek üzere iknaya çıktıklarında, Ammar bu girişime katılmamış ve Osman tarafından gönderilen Sa'd bin Ebi Vakkas'a "Yemin olsun ki, onları, geri çevirmeyeceğim" (Cabiri, 2001:289) diyerek diğer sahabelere katılmamıştır. Osman'ın ölümü sonrasında da hem Osman'ın katillerini destekleyerek hem de Emeviler'e karşı Ali'nin yanında yer alarak muhalif çizgisini sürdüren Ammar'ın, Sıffın Savaşı'nda dile getirdiği şu sözler takınmış olduğu muhalif siyasetin billurlaşmış ifadeleridir: *'Zalim birinin kanını istediklerini öne süren bir kavme karşı benimle gelin ey Allah'ın kulları! Onu öldürenler, iyi insanlardır, kötülüğü eleştirenlerdir, iyiliği emredenlerdir... Yemin olsun, onların kan istediklerini sanmıyorum. Artık onlar dünyanın tadını aldılar, onun içine iyice daldılar, zevkine iyice vardılar..Bu kavmin, itaat ve yönetimi hak ettikleri, İslam'a girişte öncelikleri yok... Diktatör hükümdar olmak için, 'İmamı' haksız yere öldürüldü diyerek' yandaşlarını aldattılar."* (Cabiri, 2001: 291)

Ammar, Ali'nin Sıffın savaşında, hakem önerisini kaybetmesi üzerine de "Ey mü'minlerin emiri! Yemin olsun ki Muaviye bunu sana tuzak olarak çıkardı. Bunu kabul eden yok olur, reddeden hakim olur. Ne oluyorsun ey Hasan'ın babası? Bizi dinimizde şüpheye düşürdün, onlardan ve bizden ölen yüz bin kişiden sonra gerisin geri çevirdin. Bu kılıçtan önce olmalı değil miydi? Talha'dan, Zübeyr'den, Aişe'den önce? (İbn Kuteybe, 1967: 127) Ammar söylem ve eylemleri ile İslam tarihinin "ayrıksı" isimlerinden biridir. Bu ayrıksılığı Ammar'ın devrimci yönünü ortaya koyar bir noktada. Bir noktada ise dönemin sosyolojik ve güç ilişkileri içerisinde kimsenin söyleyemediği sözleri Ammar, hem de "içerden" biri olarak söyler. Örneğin Ce-

mel vakası öncesi Aişe'nin, Halife Ali'ye karşı savaş düşüncesini -Kufe halkına seslenerek- şu sözlerle eleştirmiştir: "Vallahi ben de kesinlikle biliyorum ki, O, Peygamberimiz'in hem dünya hem de ahretteki hanımıdır. Lakin Allah sizi Aişe ile imtihan edip, sizin Hz. Peygambere mi yoksa hanımına mı uyacağınıza bakmak istedi." (Zehebi,2002: 20) Yine Sıffın Savaşı'nda Muaviye taraftarlarına şöyle seslenmiştir Ammar: "Ey Iraklılar! Siz Allah'a ve Resulüne karşı çıkıp onlarla mücadele eden, Müslümanlara karşı isyan ederek müşriklere yardımcı çıkan adama bakıp durmak ister misiniz? Yüce Allah dinini aziz kılmak ve Resulünü ortaya çıkarmak için Hz. Peygamber'i gönderdi. Ama o zaman bu adam ona yanaşmamış ve İslam'a rağbet etmemişti. Resulullah vefat ettikten sonra da işte bugün gördüğünüz gibi Müslümanlar günahkâr bir adama tabi olmuş. İşte sizler ona karşı dayanın ve onunla savaşınız." (İbnül Esir, 1986: 300) dedikten sonra, "Vallahi bizi vurup da darmadağın etseler bile hak üzere, onların ise batıl üzere olduklarını biliyorum." (İbnül' Esir, 1986: 314) diyerek, verdiği mücadeleye olan inancını açıkça ortaya koymuştur.

Ölümüne kadar "çevre"nin, yani ezilen geniş halk yığınlarının sesi olarak mücadele veren Ammar, bu mücadelesini Sıffın'da etmiş olduğu şu sözlerle noktalamıştır: "Biz sizinle onun inişi için savaştık. Bugün ise te'vili (yorumu) için savaşıyoruz."

Ammar yukarda ifade etmiş olduğu sözlerle aslında nasıl bir politik ve siyasi hat izlediğini, bu savaşımı hangi eksenlerde ortaya koyduğunu açıkça ifade ediyor. Dinin ilk ortaya çıktığı ve yayılmaya başladığı çileli ve zorlu dönem olan "Mekke" döneminde Müslüman olan ve başta anne ve babası olmak üzere yakınlarını bu savaşta kaybeden Ammar, bu dini kabile zihniyetine, mülk sahiplerine ve güçlülere karşın kabul etmiş ve daha o zamanlardan egemenlere karşı, güçsüzlerin yanında saf tutmuş ve hayatını da hep bu savaşım ek-

seni üzerine kurmuştur. Peygamber'e yakınlığı, İslamiyet öncesinde dayanan Ammar'ın ailesi de ilk Müslüman olanlardandır. Müslümanlığı kabullenmenin en zor olduğu dönemde onca işkenceye, baskıya rağmen bu dini seçen ve bu doğrultuda da ölüm dahil her türlü sona razı olan; ezilenlerin sesi Ammar, mülk sahiplerine, kabile ağalarına, dönemin egemenlerine karşı, mülksüzlerin, kabilesizlerin ve yoksulların yanında durarak bu dini benimsemiştir. Ammar bu yanıyla, Osman dahil Mekke döneminde Müslümanlığı seçen güçlü kabile üyelerinden oldukça farklıdır.

Çalışmamızın başlarında da söylediğimiz üzere Mekke döneminde, Müslümanlığı seçen güçlü kabile üyeleriyle, zayıf kabile üyeleri arasında ya da kabilesizler, köleler arasında büyük fark vardır. Çünkü güçlü kabile üyesinin herhangi biri Müslümanlığı seçtiğinde onu koruyacak ve kollayacak bir kabilesi vardır. Oysa ki güçsüz kabileler ve köleler için durum tam tersidir. Bu kişiler Müslümanlığı kabul ettiğinde çeşitli işkencelerle ve baskılarla karşılaşıyordu.

Tam da bu nedenledir ki Ammar gibi zayıflar için Müslümanlık direncin, zaferin ve mücadelenin adı iken, Osman gibi güçlü kabile üyeleri için Müslümanlık, mücadele ve kurtuluşun yerine yeni bir din ve toplum örgütlenmesidir. Bu anlamda "Osman her ne kadar, tıpkı Ammar gibi, Mekke dönemini yaşamışsa da, onun Peygamber döneminde para sağlayan 'devlet adamlarından' ve Ebu Bekir ile Ömer zamanında büyük danışmanlardan biri olarak konumu, onu başka çeşit bir "yorum"a itiyordu. Çağımızdaki yaygın deyimleri kullanma iznimiz varsa, şu mantıkla hareket ettiklerini söyleyebiliriz: Ammar, "devrim mantığıyla", İslam'ın putlara, Kureyş ileri gelenlerine ve savurganlara karşı devrimci mantığıyla düşünüyordu. Oysa Osman, Muaviye ve benzerleri 'devlet mantığıyla' düşünüyorlardı. (Cabiri, 2001: 290) Bu devlet mantığı yorumu ya da

algısı da, Ammar gibi "çevrenin" mantığıyla İslam'ı gören ya da yaşayanlarla taban tabana zıt bir yönde gelişmektedir. Mülk karşıtı hadisler içerisinde de gördüğümüz üzere, İslam zenginliğe, mülk biriktirmeye karşı adalet ve hakkaniyeti savunarak, eşitlikçi bir toplum öngörmektedir. Oysa ki Osman döneminden itibaren mülkün gösterişi ile saltanatın sesleri bütün toplumu sararken, bu sesler Muaviye'den itibaren bütün İslam toplumuna egemen olmaya başlamıştır.

Çevrenin, mülkün egemenliğine ve saltanata karşı, adalet eksenli bir toplum ve idari yönetim biçimini savunması çevre ile Halife Osman arasındaki muhalefetin temelini oluşturur. Bu ayrım ve çatışma da Muaviye bir dönüm noktası oluşturmuş ve İslam anlayışı içerisinde, Muaviye zihniyeti diye de adlandırabileceğimiz dini "yorum" bütün İslam ülkelerinde hâkim olmaya başlamıştır

Osman'ın Öldürülmesinde Muaviye Muhalefeti

Muaviye ve kabilesinin Osman'ın öldürülmesi sürecinde sergilemiş oldukları tutuma geçmeden önce, o süreçte yaşananlarla ilgili birkaç hadiseyi aktarmakta yarar olduğu görüşündeyiz. Çünkü bu hadiselerde göze çarpan husus bu ölümün sosyal-politik gelişmelerin ışığında cereyan ettiğidir. Bu hadiselerden birini hemen aktaralım. Osman'ın evinin kuşatılması esnasında Zeyd v. Sabit, Ensar'a çağrıda bulunuş ve "siz Allah'a ve onun elçisine yardım ettiniz. Öyle ise Peygamber'in halifesine de yardım ediniz" dedi. Sehl b. Huneyf, Zeyd'in bu isteğine "Ey Zeyd, Osman seni Medine'nin hurmalarıyla doyurdu" şeklinde cevaplandırdı. Zeyd, Ebu Eyyup el Ensari'ye başvurdu, o da '"sen yardım et ona, çünkü

sana çok hurma ağacı verdi" diyerek, Zeyd'in isteğini reddetti. Yine Mervan'ın, Halife Osman için yardım talebinde bulunduğu Aişe, hacca gideceğim diyerek bu talebi kabul etmedi. Öte yandan Medine'de muhtemel tehlikeyi fark edenlerin bir kısmı şehri terk ettiler. Halife Ali'ye de şehri terk etmesini; Halife Osman'a bir şey olduğunda kendisinin kınanabileceğini söylediler.

Osman'ın evinin kuşatılmasına karşın Medineli Müslümanlardan gerekli destek bulunamaması gözleri, valiliklere çevirdi. Osman'da bu durum üzerine kimi kaynaklara göre tüm valiliklere, kimine göre ise sadece Şam ve Basra valiliklerine haber göndererek yardım istedi. Bu talebe olumlu cevap veren valiler, isyancıların üstesinden gelebilecek kadar asker gönderdiler. Buna göre "Şam'dan Habib b. Mesleme, Mısır'dan Muaviye b. Hudeyc, Kufe'den Kaka b. Amr ve Basra'dan Mucaşi halifeye yardım amacıyla gönderilmiştir."

Burası önemlidir ki, Halife Osman'ın evi günlerce kuşatma altında tutuluyor, isyancılar şehri neredeyse abluka altına almış ve yaşanabilecek tehlike an be an yaklaşırken bu askerler sınırda bekleyip, Osman'ın öldürülmesine mani olmuyor. Muaviye kabilesi, bu tutumuyla adeta Osman'ın öldürülmesine seyirci kalıyor ve gerek bu süreçte gerekse de Osman'ın evinin kuşatıldığı kırk-elli gün boyunca hiçbir adım atmayıp, isyancılarla, halifeyi karşı karşıya bırakmak suretiyle pasif bir politik tutum izliyor. Bunun sebebi ise: "Ümeyyeoğullarının, halifenin artık sonunun geldiğine inanmaları ve bu durumda ellerinde bulunan idareyi bırakmamak için yeni ve daha kuvvetli bir dal aramalarıdır. Onlara göre Hz. Osman'ın kanını dava etmek daha çıkarlı bir yoldur. Çünkü Ümeyyeoğulları aksi takdirde idarenin ellerinden tamamen çıkacağının bilincindedirler." Bu yaklaşımı Halife'nin evini kuşatan isyancılara Mervan'ın söylediği şu sözlerde görebi-

liriz: "Siz bizim elimizdeki idareyi ele geçirmek için geldiniz" (Aycan, 2001: 86-87)

Diğer taraftan Muaviye'nin Osman'ın öldürülmesi sürecinde ve ölümünden sonra izlediği politik tutum ahlaki ve politik olarak tam bir ibretlik örneğidir. Öyle ki, Muaviye Osman'ın evinin kuşatıldığı zaman dilimi boyunca önce askerlini geç göndermiş, sonra da geç gönderdiği askerleri Medine dışında tutarak içeri girmelerini önlemiştir. Dolayısıyla da Medine'ye girmeyen Muaviye askerleri olaylara müdahale etmeden geri dönmüşlerdir. Muaviye'nin Osman'ın ölümü sürecinde izlediği tutum aslında bir bütün olarak halifenin öldürülmesinden sonra yaşanan olaylar bütününde okunduğunda daha anlamlı hale gelecektir. Muaviye'nin, bu süreçte izlediği pasif tutum ya da seyirci olma politikası, Osman'ın ölümünden sonra, bu kez önce bekle gör politikasına dönüşecek, sonra da Muaviye adeta Osman'ın varisi gibi Halife'ye biat için Osman'ın katillerinin bulunması şartını koşacaktır. Oysa ki, bir vali olarak onun böyle bir yetkisi ya da talebi söz konusu değildir.

Muaviye, yukarda anlattığımıza benzer türlü oyun ve entrikalarla idareyi ele geçirdikten sonra, ashaptan Ebu Tufeyl ile yaptığı şu konuşmayla da, Osman'ın öldürülme sürecinde nasıl bir politika izlediğini açıkça ortaya koyuyor:

"'Muaviye, Ebu Tufeyl'e soruyor;

-Sen Osman'ın katillerinden değil misin?

-Hayır, fakat orada bulunanlardan ve yardımcı olmayanlardanım.

-Seni yardım etmekten alıkoyan nedir?

-Muhacirun ve Ensar yardım etmedi ben de etmedim.

-Fakat halifeye yardım onlar üzerine vacipti.

-Ya Emire'l-Mü'minin, Şam ehli seninle birlikte olduğu halde seni yardım etmekten alıkoyan nedir?

-Benim, Osman'ın kanını talep etmem ona yardım değil mi?

Bu sözler üzerine Ebu Tufeyl güler ve *"Osman tıpkı şairin 'Ben hayatta iken gerekli olan yardımı yapmadın, öldükten sonra benim için yas tutuyorsun' dediği gibi siniz der."* (Aycan, 2001: 88)

Yukarda anlatılan rivayetten çıkarılabilecek tek sonuç ise, Muaviye'nin Osman'ın evi kuşatılmışken ona yardımcı olabileceği halde buna yanaşmaması ve neredeyse onun ölümünü bekleyerek, bundan siyasi rant elde etme isteğidir.

Osman'ın öldürülmesi sonrasında yaşanan başka bir vaka da bu tezi güçlendirecek nitelikte bir önem taşır. Tarihe Cemel vakası olarak geçen ve Osman'ın öldürülmesi sürecinde, Osman'ın katillerini cesaretlendirmekle, onları isyana teşvik etmekle suçlanan kimselerin, bu kez Osman'ın katillerini bulmak bahanesiyle, Ali'ye karşı açtığı savaşın adı olan Cemel savaşında Muaviye'nin sergilediği tutum, onun Osman'ın ölümüne "siyasi rant" üzerinden yaklaştığını bir kez daha ortaya koyar. Öyle ki, bu savaşta sözüm ona Osman'ın katillerini bulmak için Talha, Zübeyr, Aişe gibi dönemin önde gelenleri bir araya gelmiş ve Osman'ın katillerinin bulunması için meşru halife olan Ali'ye savaş açmışlardır. Ve ne ilginçtir ki bu "büyük" savaşta, dönemin önde gelen egemenlerinin yanında, Osman'ın katillerinin arandığı savaşta, Cemel vakasında Muaviye yoktur. Peki, Muaviye neden bu savaşta yoktur? Amaç aynı olduğu halde Osman'ın Şam valisi Muaviye neden "yoldaşlarının" yanında, Ali'ye karşı saf tutmamıştır? Bunun nedeni Suriye için o dönemde söz konusu olan Rum tehdidi değildi. Asıl neden Muaviye'nin o dönemde bekle gör politikasını izlemesi ve yeni halife ile halifeye karşı çıkan kuvvetlerin çarpışmasının sonunu gözlemekti. Muaviye bu savaşın sonucuna kendine rakip gördüğü belli kimselerden kurtulacaktı. Dolayısıyla ona göre her halükarda kendisi kazanacaktı ve onun için savaşa müdahil olmamak ve savaşın sonucu-

nu beklemek onun kazancına idi. Osman'ın katilleri meselesi ise nasıl olsa sonra yine çözülürdü!

Öte yandan Muaviye, Osman'ın katillerini bulma görevini kendisi için meşru halifeye karşı da bir güç gösterisi olarak kullandığı için, bu görevde tek başına olmalı ve yanına kimseyi almamalıydı. Yanına kimseyi almamalıydı ki, bu işin sonunda haklı, kazançlı ve galip çıkan kendisi olsun! Muaviye'nin hayatı boyunca belirleyici olan entrika dolu siyasetinin de yansımalarıdır bu yaşananlar. İşte bu yüzden de, Cemel topluluğunun Şam'a gelmesine sıcak bakmıyordu Muaviye. Onun için asıl olan kendisine göre rakip olan her iki tarafın da karşı karşıya gelmesi ve bu savaşının sonucuna göre onun yapacağı hamle idi. Muaviye bu planını şöyle ifade eder: "Eğer Cemel ashabı galip gelirse onlar bana Ali'den daha ehvendir, eğer Ali onlara galip gelirse ben de ona yapacağımı bilirim" (Aycan, 2001: 95-96)

Diğer taraftan Cemel erbabından da, Muaviye'ye karşı bir soğukluk vardı. Onlar da, Muaviye'nin yanlarında yer almasını pek istemiyorlardı. Öyle ki, Zübeyr b. Avvam'ın, "Hz. Ali'nin düşmanı olan ve elinde maddi ve insan gücü bulunan Muaviye'nin yanına gidelim önerisine Velid B. Ukbe karşı çıktı. Velid'in tepkide bulunmasının sebebi Muaviye'nin maktul halife muharasa (kuşatma) iken kendisinden yardım istediği halde yardım etmemesi ve ölünceye kadar da beklemesidir. O bu sebepten dolayı Şam'dan başka bir yere gitmek gerektiğini belirtir. (İbn Kuteybe, 1967: 96)

Muaviye işte böyle bir tarihsel kişiliktir. Halife Ali öldürülene kadar, Osman'ın katillerini bulma bahanesiyle Ali'nin halifeliğini tanımamış ve ona biat etmemiş, ama yine aynı Muaviye Osman'ın katillerini bulmak üzere yola çıkan, "asiler topluluğuna da" katılmamıştır. Ve bu topluluğun amacını kendi amacı gibi görmemiştir. Çünkü Muaviye'de aslolan Osman'ın katillerinin bulunması değildi; eğer öyle olsaydı, bu inancını ve

davasını koruyarak Halife Ali'nin kararına uyar, valilikten çekilir ve böyle bir durumu kendi iktidar amaçları için kalkan olarak kullanmazdı. Aynı şekilde aslolan Osman'ın kanını gütmekse, Cemel topluluğuna katılır onlarla birlikte olurdu.

Zaten daha öncede ifade ettiğimiz gibi Muaviye'nin bu politik manevraları henüz Osman ölmeden başlamıştı. Öyle ki, Osman'ın evi kuşatılmış ve günlerce gözetim altında tutulmuşken, sessiz kalan, sanki onun valisi değilmiş gibi hareket eden Muaviye'den başkası da değildi. Çünkü Muaviye ve kabilesi için o anda, ölü bir halife, sağ bir halifeden daha elzemdi. Bu ifadenin doğruluğu Muaviye ve kabilesinin Osman'ın ölümü sonrası takındığı tutumda ve nihai olarak oturmak istedikleri iktidar koltuklarını ele geçirme hırsında ortaya çıkar. "Nitekim, Muaviye'nin Medine'de Muhacirin ve Ensar'ı hedef alarak tehdit etmesi, Medine'deki Ümeyyeoğullarını Hz. Ali'ye 'Sen bizi helak ettin, bu işi mümirlerin emirine sen yaptın, eğer isteğine ulaşırsan dünyayı başına yıkarız' deyip, onu hedef edinmeleri ve yine Velid b. Ukbe'nin 'Haşimoğulları, Osman'ın yerine geçmek için onu öldürdüler' demesi, hedefin kesinlikle belli olduğunu gösterir. Hatta ilk iki rivayette olduğu gibi hedef daha Halifenin sağlığında belirlenmiştir. Bunun sebebi, Hz Ali'nin, her ne şekilde olursa olsun, Hz. Osman'ın ölümünden sonra en kuvvetli halife adayı olmasıdır. Ayrıca Hz. Ali'nin, olayların tabii olarak ortaya çıkardığı, kendisine sığınılan bir lider olmasının Ümeyyeoğullarının boy hedefi haline gelmesine ve ilgisi olmadığı halde bir çok işin de ona mal edilmesine sebep olduğu belirtilir." (Aycan, 2001: 89)

Nihai olarak Halife Ali, Muaviye'nin entrika ve oyunlarla dolu dünyasını -ki bu dünya ganimet çıkarları çevresine kalabalık kabilelerle iktidarı ele geçirmek ve oradan da akideyi bu iktidara göre düzenlemekle eşdeğerlidir- iyi çözmüş ve gerek Osman'ın öldürülmesi sonrası Muaviye'nin tutumunu, gerek-

se de bir bütün olarak Muaviye zihniyetini şu sözlerle dile getirmiş ve açığa vurmuştur: "İsyan ve yalan, kişinin dinini de dünyasını da ifşa eder; onu ayıplayana eksikliğini gösterir. Osman'ın öldürülmesinden bir şey elde edemeyeceğini biliyorsun. Bazı topluluklar, doğru olmayan şekilde bir iş istediler.* Allah'a dayanarak tevilde bulundular, ancak Allah onları yalanladı. Amelinin akıbetini övülmüş yapanın sevineceği ve Şeytan'ın kendisini yönlendirmesine imkân verip, onunla çekişmeyen kişinin pişman olacağı bir günden sakın. Bizi Kur'an'ın hükmüne davet ediyorsun; oysa sen onun ehli değilsin. Biz senin talebine değil, Kur'an'a ve onun hükmüne icabet ediyoruz. Vesselam..." (Hz. Ali, 2007: 306)

Halife Ali, bu ve benzeri sözlerle Muaviye'ye pek çok kereler iyilik, doğruluk, hak ve adalet dilinden yaklaşırken onu doğru yola, insanlığın hizmetine davet ederken, Muaviye ise, entrika ve yalana dair kurduğu dünyada aklını ganimetin safahatına ve iktidarın saltanatına kaptırmıştı. Ali onu her defasında kendi iktidarına davet edip, saltanatını eleştirdikçe O, "Eğer Osman'ı öldürmediğini söylüyorsan hilafeti bırak ki, insanlar arasında Şûra olsun. İnsanlar görüş birliğine vardıkları kimseyi başlarına getirsinler." (Aycan, 2001: 101) diyerek, kendi zihin dünyasının, saltanat dolu kodları ile konuşuyordu. Bu öyle bir kod idi ki, yukarda Şûra'dan bahsederken, seçimden, halk görüşünden bahsederken, iktidara gelir gelmez, bütün bu değerleri yerle bir edecek ve oğlu Yezidi halife tayin ederek dinde etkileri bin yıl sürecek olan saltanatı getirecektir.

Ki bu saltanatı "masum inananlar" nezdinde içerisinde en fazla meşrulaştıracak olan hadise de, "Osman'ın katillerinin bulunması" yönlü geliştirilen politika olmuştur. Şahin Filiz'e göre

* Cemel'de karşı karşıya geldiği asileri kastediyor.

bu takiyye politikası da bugünkü takiyye zihniyetin İslam tarihi içerisindeki kökenine işaret etmektedir. Filiz'e göre, "Muaviye, Ümeyyeoğullarının hakkını savunmak bahanesinin arkasına sığınarak, Osman'ın katillerinden intikam almak üzere, Ali'ye karşı tarihte ilk defa bir "mağduriyet takiyyesi"ne imza atmış oldu. Bu takiyye İslam tarihi boyunca, dinin haksızlık ve adaletsizlik üzerine kurulu düzenlerin örtüsü olarak kullanımı durumlarında karşılaşılabilecek tüm engelleri bertaraf etmek üzere, model olarak kullanılmaktadır. Hem suçlu hem güçlü olduğu halde, Muaviye ve onun bağlıları, mazlum ve mağdurların biricik hakkı ve tutumu olan direnme ve başkaldırıyı da istismar aracı olarak kullanmışlardır." (Filiz, 2011: 18)

İşte bundan sonraki bölümümüzde, bu saltanat dünyasına nasıl gidildiğini, mülkiyetin nasıl kutsanarak meşrulaştırıldığını, zorbalık ve hilelerle muhalif olanların nasıl susturulduğunu ve etkileri bin yıl süren ve halen de sürmeye devam eden bir zihin dünyasının nasıl inşa edildiğini görmeye çalışacağız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR ZİHNİYET'İN EGEMENLİĞİ

"Bu ümmetten kimse Muaviye kadar mal mülk sahibi olmayacaktır"

'Ka'bül Ahbar

Halife Osman döneminde ayrıntıları ile incelemeye çalıştığımız üzere İslam içerisinde vuku bulan "ganimet Müslümanlığı", bunu yaratmak ve desteklemek için başvurulan "kabile desteği" ve buna mukabil söz konusu amaca ulaşmak için her türlü politik ve siyasi mücadeleyi ortaya koyan "Saltanat destekçileri", Muaviye ile adeta zirve noktasına taşınmış ve Muaviye ile İslam tarihi yeni ve etkisi yüzyıllarca sürecek bir döneme girmiştir. Bu dönem, iktidarı ele geçirmek için her türlü yolun meşru sayıldığı, kişisel servet ve ganimetlerin artarak 'Oligarşik' bir düzenin kurulduğu, "mazlum inancından", "zulüm inancının" egemen kılındığı bir süreci ve bu süreçle beraber meşruiyet kazanmaya çalışan bir zihniyeti göstermektedir bizlere. Tarih ve bugün açısından söz konusu zihniyetin anlaşılması için dönemi bir; "Muaviye vurgusu" üzerinden, iki; Muaviye'yi iktidara taşıyan ekonomi-politik ilişkiler açısından ele almaya gayret göstereceğiz. Ve bu bölümde Muaviye'yi bir siyasetçi olarak çalışmamıza uygun biçimde okuyacağız.

Muaviye Kabilesi

Ümeyyeoğulları ya da Emeviler olarak bilinen Muaviye kabilesi, Muaviye'den başlayarak, Ebu Süfyan, Harb, Abdişems,

ları, Esedoğulları, Teymoğulları, Haris b. Fihroğulları, Abdimenafoğulları diğer bir cepheyi oluşturmuşlardır. Bu iki cephenin liderliklerini de, Abdimenafoğuları ile Abdüddaroğulları oluşturmuştur.

Bu iki cephe arasında başlayan muhalefet bir süre sonra görev paylaşımı ile çözülmüş, Abdüddaroğulları liderliğindeki cepheye, Kâbe perdedarlığı, Sancaktarlık, Meclis Başkanlığı görevleri verilmiş; Abdimenafoğularına da, Kumandanlık, hacılara su dağıtma, hacılara ziyafet verme görevleri verilmiştir. Bu yetki ve görev dağılımı Peygamberin Mekke'yi fethine kadar ve ondan sonrada devam etmiştir.

Abdimenaf cephesi onun ölümüne kadar yetki paylaşımı konusunda mutabık kaldı. Fakat onun ölümünden sonra yetki paylaşımı bu kez oğulları arasında yeniden dağıtıldı. Bu kez de hacılara su dağıtımı ile hacılara ziyafet verme Abdimenaf oğlu Haşim'e, kumandanlık da diğer oğlu Abdüşems'e bırakıldı.

Tekrardan revize edilen iş paylaşımı sonrasında gerek Haşim gerekse de Abdüşems bir yandan egemenlikleri arasına giren görevlerini yerlerine getiriyorlar, diğer yandan da ticari faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Haşim, bu ticari faaliyetlerini kışları Yemen'de yazları da Suriye'de geçiriyordu. Benzer biçimde Abdüşems de Habeşistan'a ticari amaçlı seferlerde bulunuyordu. Abdüşems ölümünden sonra da onun kumandanlık görevini Ümeyye aldı. Ümeyye akraba ve yakınları çok olan, zengin bir kişiydi. Belki de bu gücünün farkında olarak, amcası Haşim'le ters düşüp onunla rekâbete giren Ümeyye, amcasına karşı bir mücadele başlattı. Fakat bu mücadele sonrası başarısız oldu.

Ümeyye ismi burada önemli. Kabilesine de ismini veren Ümeyye ile Haşim arasında başlayan bu kavga aslında yüzyıllar boyu sürecek olan Ümeyyeoğulları (Emeviler) ile Haşimoğulları kavgasının da başlangıcını oluşturacaktır. Öyle ki, Muaviye'nin dedesi olan Ümeyye ile Peygamberin dedesi olan Haşim arasın-

da başlayan bu kavga ve düşmanlık, Peygamber döneminde Ebu Süfyan ile Ali Döneminde Muaviye ile Yezid döneminde Hüseyin'le ve sonrasında da bir bütün olarak Emeviler ve onu takip eden Muaviye zihniyeti ile Ali taraftarları arasında sürüp gidecektir. Bu kavganın bugünde halen sürdüğü egemen din anlayışını sürdüren, mülkiyet ve saltanat sevdalılarının Muaviye ekolünde, bu kavganın karşısında yer alanlarında genel olarak Ali çizgisinde yollarına devam ettiklerini söyleyebiliriz.

Ümeyye'ye geri dönersek, Haşim karşısında aldığı yenilgi ve ile birlikte Şam'a giden ve burada 10 yıl kalan, Ümeyye sonrasında yeniden Mekke'ye dönmüştür. Bu süre içerisinde gücü ve nüfuzunu koruyan Ümeyye, Mekke'ye döndüğünde de bu güçle yoluna devam etmiştir. Ümeyye sonrası, kabilesinin başına Harb geçmiştir. Harb, Kureyş'in ficar savaşlarında komutanlık yapmış döneminin etkin liderlerinden biridir. Fakat onunda Abdulmuttallib ile arası Yahudi bir kimseyi öldürmesi sonrasında bozulmuş ve bu bozulan ilişki Harb'in, Maktül'ün diyeti olan yüz deveyi amcaoğluna verene kadar devam etmiştir. Bu olayla birlikte iki kabile arasındaki ayrışma güçlenerek devam etmiş; Peygamberin de Haşimoğulları kabilesi arasında olması sebebiyle Ümeyyeoğullarının kabilecilik kini ve öfkesi yeniden açığa çıkmıştır.

Ebu Süfyan'ın İslam Karşıtı Mücadelesi ve Saltanata Giden Yol

Harb'in oğlu olan Ebu Süfyan'ın asıl ismi Sahr ibn Harb'dir. Daha çok Ebu Süfyan ismiyle bilinen ve döneminin zengin tüccarlarından olan Ebu Süfyan'ın hayatının büyük bir bölümü İslamiyet'e karşı mücadeleyle geçmiştir. Muaviye'nin babası olan bu zat'ın kabilesinin büyük çoğunluğu ve bizzat kendisi de Mek-

ları, Esedoğulları, Teymoğulları, Haris b. Fihroğulları, Abdimenafoğulları diğer bir cepheyi oluşturmuşlardır. Bu iki cephenin liderliklerini de, Abdimenafoğuları ile Abdüddaroğulları oluşturmuştur.

Bu iki cephe arasında başlayan muhalefet bir süre sonra görev paylaşımı ile çözülmüş, Abdüddaroğulları liderliğindeki cepheye, Kâbe perdedarlığı, Sancaktarlık, Meclis Başkanlığı görevleri verilmiş; Abdimenafoğularına da, Kumandanlık, hacılara su dağıtma, hacılara ziyafet verme görevleri verilmiştir. Bu yetki ve görev dağılımı Peygamberin Mekke'yi fethine kadar ve ondan sonrada devam etmiştir.

Abdimenaf cephesi onun ölümüne kadar yetki paylaşımı konusunda mutabık kaldı. Fakat onun ölümünden sonra yetki paylaşımı bu kez oğulları arasında yeniden dağıtıldı. Bu kez de hacılara su dağıtımı ile hacılara ziyafet verme Abdimenaf oğlu Haşim'e, kumandanlık da diğer oğlu Abdüşems'e bırakıldı.

Tekrardan revize edilen iş paylaşımı sonrasında gerek Haşim gerekse de Abdüşems bir yandan egemenlikleri arasına giren görevlerini yerlerine getiriyorlar, diğer yandan da ticari faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Haşim, bu ticari faaliyetlerini kışları Yemen'de yazları da Suriye'de geçiriyordu. Benzer biçimde Abdüşems de Habeşistan'a ticari amaçlı seferlerde bulunuyordu. Abdüşems ölümünden sonra da onun kumandanlık görevini Ümeyye aldı. Ümeyye akraba ve yakınları çok olan, zengin bir kişiydi. Belki de bu gücünün farkında olarak, amcası Haşim'le ters düşüp onunla rekâbete giren Ümeyye, amcasına karşı bir mücadele başlattı. Fakat bu mücadele sonrası başarısız oldu.

Ümeyye ismi burada önemli. Kabilesine de ismini veren Ümeyye ile Haşim arasında başlayan bu kavga aslında yüzyıllar boyu sürecek olan Ümeyyeoğulları (Emeviler) ile Haşimoğulları kavgasının da başlangıcını oluşturacaktır. Öyle ki, Muaviye'nin dedesi olan Ümeyye ile Peygamberin dedesi olan Haşim arasın-

da başlayan bu kavga ve düşmanlık, Peygamber döneminde Ebu Süfyan ile Ali Döneminde Muaviye ile Yezid döneminde Hüseyin'le ve sonrasında da bir bütün olarak Emeviler ve onu takip eden Muaviye zihniyeti ile Ali taraftarları arasında sürüp gidecektir. Bu kavganın bugünde halen sürdüğü egemen din anlayışını sürdüren, mülkiyet ve saltanat sevdalılarının Muaviye ekolünde, bu kavganın karşısında yer alanlarında genel olarak Ali çizgisinde yollarına devam ettiklerini söyleyebiliriz.

Ümeyye'ye geri dönersek, Haşim karşısında aldığı yenilgi ve ile birlikte Şam'a giden ve burada 10 yıl kalan, Ümeyye sonrasında yeniden Mekke'ye dönmüştür. Bu süre içerisinde gücü ve nüfuzunu koruyan Ümeyye, Mekke'ye döndüğünde de bu güçle yoluna devam etmiştir. Ümeyye sonrası, kabilesinin başına Harb geçmiştir. Harb, Kureyş'in ficar savaşlarında komutanlık yapmış döneminin etkin liderlerinden biridir. Fakat onunda Abdulmuttalib ile arası Yahudi bir kimseyi öldürmesi sonrasında bozulmuş ve bu bozulan ilişki Harb'in, Maktül'ün diyeti olan yüz deveyi amcaoğluna verene kadar devam etmiştir. Bu olayla birlikte iki kabile arasındaki ayrışma güçlenerek devam etmiş; Peygamberin de Haşimoğulları kabilesi arasında olması sebebiyle Ümeyyeoğullarının kabilecilik kini ve öfkesi yeniden açığa çıkmıştır.

Ebu Süfyan'ın İslam Karşıtı Mücadelesi ve Saltanata Giden Yol

Harb'in oğlu olan Ebu Süfyan'ın asıl ismi Sahr ibn Harb'dir. Daha çok Ebu Süfyan ismiyle bilinen ve döneminin zengin tüccarlarından olan Ebu Süfyan'ın hayatının büyük bir bölümü İslamiyet'e karşı mücadeleyle geçmiştir. Muaviye'nin babası olan bu zat'ın kabilesinin büyük çoğunluğu ve bizzat kendisi de Mek-

ke'nin fethine kadar Müslüman olmamış, bu fethe kadar geçen 21 yıllık süreç boyunca savaş başta olmak üzere, her türlü mücadele yöntemleri ile İslam inancına karşı mücadele etmişlerdir. Hz. Muhammed'in peygamberlik döneminin tamamının 23 yıl olduğu hatırlanırsa, bu 21 yıllık sürecin önemi daha yakından kavranır.

Ebu Süfyan başta olmak üzere kabilesinin, neden bu inanca bu derece karşı olduğu düşüncesi de yine dönemin sosyopolitik yapısının kabile-ganimet ilişkileri anımsandığında anlaşılabilir. Daha önce kabile ve ganimet başlıklarında anlattığımız üzere, ekonomik yapının üretilmesinde esas iki temel direği oluşturan bu faktörler, dönemin alt yapısını oluşturmakta ve alt yapıda belirleyici olan bu faktörler diğer tüm üst yapı kurumlarını da etkilemekteydi. Bu noktadan hareketle o döneme bakarsak, Ebu Süfyan ve kabilesinin ekonomik gücü, sahip oldukları kabile ağırlığı ve bunun üzerine kurdukları ticari ilişkilerle ortaya çıkmaktaydı. O dönemde babası Harb'den devraldığı kumandanlık görevi Ebu Süfyan'a Mekke'de savaş zamanlarında komuta yetkisini vermekte; hac zamanlarında da yine bu yetki ile güvenliği sağlamakta idiler. Hac olgusu daha önce ifade ettiğimiz üzere dönemin -ki bugün de aynısı olmakta- ticari pazarını oluşturmakta ve bu pazara hâkim olanlar büyük ganimet elde etmekte idi. Öyle ki, o dönemde ticari malların pazarlanması ve tüccarların kendi mallarının pazara hazır olması için, Hacc'ın ifa edilme tarihleri bile değiştirilmiştir.

Ebu Süfyan ve kabilesi de geçmişten bugüne bu ekonomik pazar denetimi üzerinde etkili idi. Kâbe'de ellerinde bulunan putlardan da çeşitli gelirler elde eden bu kabile, birden put egemenliğinin yıkılması ve egemen konumlarından olma gibi kaygılarla bu yeni dine karşı çıkmışlar; Ebu Cehil, yaşadıkları bu rahatsızlığı; zaten önceden beri Peygamber sülalesi ile hac görevlerinin paylaşımı konusunda süregeldiğini, şimdi de onla-

rın kabilesinden birinin peygamberliğini kabul edemeyeceklerini söyleyip, bu konuda Lat ve Uzza putları üzerine yemin etmiştir. (Polat, 2008: 186-187) Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Ebu Cehil'in "hacıları sulama, doyurma, danışma Abdimenaf oğullarında olur, ayrıca peygamberlik de onlarda olursa bize ne kalacak." sözleri Muhammedi davete karşı oluşun, ekonomi-politik yanını ortaya koymakta, bu oluşumda da Ümeyyeoğulları ve dönemin egemen kabileleri başı çekmekte idi.

Buraya kadar Ebu Süfyan ve egemen kabile zihniyetinin neden İslamiyet'e karşı çıktığını ve bu karşı çıkışın hangi dinamikler üzerine şekillendiğini görmeye çalıştık. Şimdi ışığımızı Ebu Süfyan'dan yana çevirelim ve onun kimliği üzerinden, Muaviye ailesinin İslam'a bakış açısını ve İslam'a karşı yapmış oldukları mücadeleleri görmeye çalışalım.

Dönemin zengin tüccarlarından olan Ebu Süfyan, ticaretle uğraştığından, başta Şam olmak üzere pek çok bölgeye sefer düzenliyor, yükselen zenginliği ve ticari zekası yanında okuma yazma bilmesinin de getirdiği avantajla, kabilesi içinde maddi ve nüfuz gücü olarak gün geçtikçe yükseliyordu.

Ebu Süfyan bu güçlü ve gösterişli yaşantısını Mekke ve kabilesi içinde sürdürürken, tam da bu dönemde İslam Peygamberi Muhammed'in tebliği ile karşılaştı. Buna karşın, Ebu Süfyan bu çağrıya olumlu karşılık vermediği gibi, Peygamber'e ve Müslümanlara karşı başlatılan her türlü politikanın da içinde oldu. (Kılıç, 1998: 5) Sonrasında da Peygamber'i Kâbe'ye çağıran ve onun davasından vazgeçmesini isteyen, buna karşılık olarak da, Peygamber'e bazı tekliflerde bulunan Kureyş eşrafının içerisinde yer aldı Ebu Süfyan. Gerek bu eşrafa karşı peygamberi savunan, gerekse de o dönemde Peygamber'in yanında olan Halife Ali'nin babası Ebu Talip, Ebu Süfyan'dan "Dost görüntüsü vermeye çalışan, ancak içinde gürül gürül kaynayan kinleri gizleyen" biri ifadesini kullanır (Aycan, 2001: 27)

Ebu Süfyan ve dönemin kabile ağalarının bu kini ve düşmanca politikaları, o dönemde o kadar ileri gitmiştir ki, Müslümanlar önce Habeşistan'a sonra da Medine'ye gitmek zorunda kalmışlardır. Fakat bu kin ve düşmanlık hep söylediğimiz üzere bir inanç mücadelesi ya da anlamsız bir kin ve düşmanlık değildi; bu kin, kabile ağalarının saltanatlarının sarsılması ve güçlerini kaybetmeleri düşüncesi üzerine ortaya çıkan bir kindi.

Mekke'de üstü örtük süren bu 10 yıllık savaştan sonra, Medine'ye gelen Müslümanlar gelişlerinin ikinci yılının sonunda fiili savaş başlattılar. Bu ilk savaşın hedefi de Ebu Süfyan'ın Şam'dan gelen ticaret kervanın vurulması olarak belirlendi. Ebu Süfyan bu kuşatma haberini alır almaz, Mekkelilerden yardım istedi ve aynı zamanda da, kervanın yönünü çevirerek Mekke'ye götürdü. Bu esnada yola çıkan Ebu Cehil komutanlığındaki Mekke güçleri Bedir'de Müslümanlarla savaştı. Bu savaş Ebu Süfyan ve kabilesi açısından, İslamiyet'le mücadeleleri bağlamında bir dönüm noktası oluşturmuştur. Çünkü bu savaşta Ebu Süfyan'ın Kayınpederi ve oğlu Hanzala ölmüş, diğer bir oğlu Amr da bu savaşta esir düşmüştü. Hanzala'yı Halife Ali'nin öldürdüğü söylenir, hatta bu söylemden öteye geçerek, bizzat Halife Ali'nin yazdığı kitapta açıkça ifade edilir. (Hz. Ali, 2007: 267)

Savaşın Ebu Süfyan ailesi üzerindeki etkisi tahmin edileceği üzere derin olmuş, Ebu Süfyan bu savaş üzerine intikam yeminleri ederek, bu savaşın intikamını almadıkça yıkanmayacağını ve saç ve sakalını kestirmeyeceğini (Kılıç, 1998: 9) söylemiştir. Aynı şekilde Ebu Süfyan'ın karısı da bu savaş üzerine intikam yeminleri etmiş, hatta Uhud savaşına katılan kadınları o organize etmiştir. Bedir savaşı sonrası öldürülen Ebu Cehil yerine Kureyş'in başına getirilen Ebu Süfyan, hemen intikam almak için hazırlıklara başladı. Bu hazırlıklar genel olarak para ve adam toplamak üzerine yoğunlaştı. Bunun içine kurtarılan kervanın sadece sermaye iştirakleri dağıtıldı ve kârın tamamı

bu savaşın finansmanı için ayrıldı. Böylece 250.000 Dirhem toplanmış oldu. (Kılıç, 1998: 11) Uhud savaşı öncesi tarihe geçen Sevük gazvesi ile iki Müslüman'ın öldürülmesi, onların kaldığı çiftliğin ateşe verilmesi; buna karşılık Ebu Süfyan ve Safvan kervanlarına saldırı düzenlenerek 100.000 Dirhem külçe altına el konulması, Uhud savaşına giden süreci kısaltmış oldu.

Ebu Süfyan ve Mekkeliler bu intikam ve kin duyguları ile Uhud savaşına girdiler. Özellikle bu savaş öncesi Ebu Süfyan'ın karısı olan Hind binti Utbe'nin savaşa karşı taraftarlarını yol boyunca teşvik ettiğini Hind'in bu tutumunun nerdeyse yaşam boyu sürdüğünü söyleyebiliriz. Savaşa gelirsek, savaş Mekkelilerin, yani Ebu Süfyan ve taraftarlarının galibiyeti ile sonuçlandı. Ebu Süfyan savaş sonrası büyük bir tepenin başına çıkarak "Bedir'in intikamını aldık" diye bağırdı. Hind'e dönersek, "Hind savaş içerisinde var gücünü sarf ederek babası, kardeşi, amcası ve üvey oğlu Hanzala'nın intikamını almaya koştu. Şehid düşen Müslümanların kulak ve burunlarını kesti. Kiraladığı Vahşi isimli bir köle ile de Peygamber'in amcası ve en büyük desteği Hamza'yı katlettirdi, sonra da göğsünü yararak ciğerini çıkarıp çiğnedi. Annesinin bu hareketine istinaden çok daha sonraları Muaviye'ye 'ciğerleri çiğneyen kadının oğlu denildi.'" (Aycan, 2001: 28)

Uhud Savaşı sonrası yaşanan Hudeybiye anlaşması ve fiiliyatta gerçekleşmeyen Hendek savaşı gibi olaylar üzerinden Ebu Süfyan ve kabilesinin Müslümanlara karşı mücadelesi sürmüştür. Bu arada belirtmekte fayda var ki; Muaviye'nin tarihi kayıtlara düşen ilk savaşı Hendek olmuştur.

İslam peygamberinin 628-629 yılında Ebu Süfyan'ın kızı ile evlenmesi, Ebu Süfyan açısından bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Mekke döneminde bu kabilenin ilk Müslümanlarından olan ve daha sonra karşılaştığı baskı karşısında kocası ile Habeşistan'a göç eden Ümmü Habibe, koca-

sının ölümü sonrasında da dinine sadık kalmış, Peygamber'in evlilik isteğine de olumlu cevap vermiştir. İbn Habib'e göre bu olayla Ebu Süfyan, Peygamber'e karşı yumuşamaya başlamıştı. Bu düşüncenin doğru olmadığı yönünde de tarihi aktarımlar vardır. Buna karşın, bu evlilikle Ebu Süfyan ailesi ile de bir yakınlaşma başlamıştı. Daha sonra göreceğimiz üzere bu yakınlaşma devam edecektir.

Ebu Süfyan'ın Müslümanlara karşı mücadelesine geri dönersek, Süfyan bu mücadelesini ancak Mekke'nin fethine kadar sürdürebilmiştir. Çünkü Mekke'nin fethi ile ölümle burun buruna kalan Ebu Süfyan zorla da olsa Müslüman olmuş ve 21 yıl savaştığı İslamiyet'i kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu kılıç zoru ile gerçekleşen Müslümanlık, gerek Ebu Süfyan'da gerekse de karısı Hind'de yer yer açığa çıkmıştır. Örneğin Ebu Süfyan kendisinin de katıldığı Huneyn savaşında "Müslüman ordusunun başlangıçtaki kısa süreli panik ile kaçmasına sevinerek, bu kaçışın artık denize kadar durdurulamayacağını" ifade ederek bu noktadaki niyetini açıkça ortaya koymuştur.

Ebu Süfyan, yukarıda ifade ettiğimiz üzere Mekke'nin ele geçirilmesi sonrasında Müslüman olmuştu. Bununla birlikte Ebu Süfyan'ın güçlü kabile nüfuzu ve oligark bir zengin olarak döneme damgasını vuran toplumsal ağırlığı, Müslümanlığı kabul etmesiyle başka bir evreye girmiştir. Kimi yazar ve yorumculara göre başta Ebu Süfyan olmak üzere dönemin kabile zenginlerinin, zorla Müslüman olduktan sonra, tepki ve öfkeyle Müslümanlara zarar vermelerinin önüne geçmek için onlara kimi imtiyazlar tanınmıştır. Bu imtiyazlar verilerek, böylece bu kabile reisleri ürkütülmeyecek ve onlardan gelecek tehlikeler önlenecekti. Burada bir noktaya dikkat çekmemiz gerekiyor ki, kanaatimizce kabile reislerinin tepki göstermesinin arkasında yine kabile önderliği yörüngesinde ganimet çıkarlarının korunma tepkisi yatıyordu. Diğer bir ifade ile bu 'tuleka'lar, Müslü-

manlıkla birlikte servetlerinin de yitip gitme endişesiyle, İslamiyet'e zarar verebilirlerdi. Böyle bir düşünce dönemin hakim ekonomi-politik yapısını düşününce akla mantıklı geliyor. Öte yandan yine yeni kurulan bir devlet ve toplum yönetiminde, dönemin egemen ve tehlikeli sınıflarına karşıdan cephe alıp onlarla savaşmak mantıklı olmayabilirdi. Tüm bu yaklaşım ve değerlendirmeleri doğru kabul etsek bile, o dönem içerisinde Ebu Süfyan başta olmak üzere Muaviye kabilesine verilen imtiyazların, diğer kabile ve kişilerle kıyaslanamayacak ölçüde büyük olduğunu söyleyebiliriz. Hatta, tarihleri iktidar ve güç hedefinden ibaret olan bu kabilenin, aldıkları bu imtiyazlarla yeni düşlere girdiklerini bile söyleyebiliriz. Ki, Osman ile başlayıp, Muaviye ile taçlanan Emevi saltanatı bu iddialarımızı doğrular niteliktedir. Markizi de bu konuda şu değerlendirmeyi yapıyor: "Resulullah'ın, Ebu Bekir'in ve Ömer'in valileri arasında nasıl Haşimoğullarından kimsenin olmadığına bir bak. Bu ve benzerleri, Ümeyyeoğullarının dişlerini biledi, kapılarını açtı, bardaklarını doldurdu ve içlerini tutuşturdu." (Cabiri, 2001:195)

Ebu Süfyan ve ailesi de ganimet odaklı bu Müslümanlık anlayışını çok iyi değerlendirdiler. Örneğin Ebu Süfyan "Peygamberin kendisine olan maddi ve kişisel tutumuna göre, İslam'a olan tavırlarını ya barışçıl ya da hasmani olarak değiştirebiliyordu. Bundan dolayı Hz. Muhammed onu ve diğer bazı aile fertlerini maddi anlamda taltif ederek, onları İslam toplumuna kazandırmaya çalışmıştır. Bir keresinde Peygamber kendisinin Ebu Süfyan'a karşı gösterdiği bu kadar ilgi ve itinaya rağmen onun hiç de tatminkâr davranmadığından yakınmıştır." (Polat, 2008: 191)

Oysa bu ilgi ve alaka hiç de azımsanacak nitelikte değildi. Örneğin, Peygamber amillerini (vali-tahsildar) seçmede Ümeyyeoğuları ve onların müttefiklerini göz önünde bulundurmuş; başta Mekke olmak üzere, Taif, Necran, Kinde, Yemen, Umman,

Bahreyn,Teyma, Hayber ve Fedek amillerinin hepsi bu kabile ve müttefiklerinden seçilmiştir. Ebu Süfyan bu idari teşkilatlanmada Taif ve Nağran'ın vergi memuriyeti ile görevlendirilmiştir. (Cabiri, 2001:195) Oğlu Muaviye'de kimi yazarlara göre Peygamber'in vahiy kâtipliğine, kimilerine göre ise idari kâtipliğine getirilmiştir.

Ebu Süfyan ve ezcümle tulekaların ganimet paylaşımındaki konumları da farklı olmuş, diğer savaşa katılanlardan daha fazla ganimetle ödüllendirilmişlerdir. Örneğin Mekke'nin fethinden sonra gerçekleşen Huneyn savaşında Ebu Süfyan ile oğulları Muaviye ve Yezid 100'er deve ile 40'ar Ukiye* almışlardır. Böylece üçü toplam 300 deve ile 120 Ukiye almışlardır. Alınan bu pay ise diğer savaşan Müslümanların payının çok üstünde olup bu payı sadece Kureyş'in önde gelen liderleri almakta idi. Ebu Süfyan da bu durumun farkında olarak aldıkları ganimet sonrasında Peygamber'e şöyle demiştir: "Babam anam sana feda olsun! Ey Allah'ın elçisi! Sen hem savaş hem de barış zamanında cömertsin!" Peygamber'in kılıç zoruyla Müslüman olan ve hayatlarının büyük bölümünü İslam'a karşı savaşarak geçiren bu kimselere tanımış olduğu ayrıcalıklar ise Ensar** tarafından hoş karşılanmamış hatta bu konuda şikâyetler dile getirilmişti. "Aslında, İslamiyet'i herkesten önce kabul eden ve onun uğrunda bunca fedakârlık yapan Muhacir*** ve Ensar'ın, İslam'ı en son ve ancak bir mağlubiyet sonunda kabul eden yeni Müslümanların (Müelllefi-i Kulub) ganimet mal-

* Arabistan'da Bir Ukiye 40 Dirhem=125 gram gümüş; Mısır'da Bir Ukiye 12 Dirhem=37,5 gram

** Mekke'den Medine'ye hicret edildiği zaman, Peygamber'e ve muhacirlere kucak açıp tüm imkânlarıyla yardım eden Medineli Müslümanlar.

*** İslamiyet'in ilk yayıldığı dönemde karşılaşılan baskılar karşısında Medine'ye göç etmek zorunda kalmış olan Müslümanlara verilen ad.

larından ayrıcalıklı bir biçimde fazla verilmesini hoş görmemeleri çok doğal bir şeydi." Bu doğal durum karşısında da halk rahatsızlık ve şikâyetlerini dile getiriyordu: "Kılıçlarımız hâlâ Kureyş'in kanıyla bulaşık duruyor. Hz. Peygamber Kureyş'e verip bizi neden mahrum bırakıyor." (Zeydan, 2009: 91)

Peygamber, halkın dile getirdiği bu şikâyetleri ve ganimet dağılımı konusunda ortaya konulan rahatsızlığı duyduktan sonra, onlarla konuşmak istemiş ve bu konuşmanın başında da öncelikle onların haklı olduğunu söylemiştir. Fakat, Peygamber onlara, 'Küfürden daha yeni, az vakit önce kurtulmuş olanlara fazla veriyorum ki, gönüllerini hoş edeyim. İslamiyet'te devam etsinler ve diğerleri de onlara uyarak Müslüman olsunlar. Sizi ise, sarsılmayan çok güçlü inancınıza havale ediyorum. Ey Ensar topluluğu! Onların koyun ve deve ile avunmalarına karşı, Allah elçisinin arkadaşlık ve dostluğu sizin için daha değerli ve şerefli değil mi?' diyerek yapılan itirazlara cevabını söylemiştir. Peygamber'in, Müellef-i Kulub'a karşı ortaya koymuş olduğu bu politik yaklaşımın neden gerekli olduğunu ve bunun getireceği olumlu sonuçları da yazar şöyle ifade etmiştir: "Hz. Peygamber'in eski putperest liderlere karşı tutumu eğitici idi. Onlara İslamiyet'ten önce olduğu gibi sürekli özel bir statü vermeden onları İslam toplumun bünyesine dâhil etmeye çalışmıştı. Onlara, hem mağlubiyet ve bundan dolayı bilinçaltında yer eden öç alma duygularını, hem de kabile önderleri olarak yönetimde yer alma düşüncelerini yenmelerinde yardımcı olmak için maddi ve politik taltiflerde bulunmuştu. Böylece kendilerini daha iyi ve hızlı bir şekilde İslam'la özdeşleştirebileceklerdi. Bu özel lütuflar sayesinde Hz. Peygamber tüccarların Müslümanlarla savaş zamanlarında uğradıkları ve Müslümanlara karşı nefret duymalarında büyük rol oynayan maddi kayıplarını da bu vesileyle gidermek istiyordu. Yavaş yavaş hâlâ devam edegelen İslam öncesi hayat ve düşünce alışkan-

lıklarını düzeltiyor, onlara karşı geçmişlerinden dolayı herhangi bir öç alma politikası uygulamıyordu." (Polat, 2008: 192)

Yazarın bu öngörüleri ve temennilerine karşın gerek Ebu Süfyan ve ailesi, gerekse de Müellef-i Kulup olarak nitelendirilen Müslümanlar tarihin ilerleyen seyirlerinde tam aksi yönde hareket etmişler; buna mukabil olarak da Halife Ali hariç diğer halifeler bu kabilenin ayrıcalıklı konumlarını devam ettirmişlerdir. Öyle ki, Ebubekir döneminde Ridde (dinden dönme) savaşları ile önemli sancaklara atanan Muaviye soyu, Ömer döneminde de bu gücünü korumuş ve arttırmıştır. Ömer döneminin Mekke, Taif, Yemen, Umman, Yemame, Bahreyn, Suriye, Cezire (Mezopotamya) ve Mısır valiliklerinin Ümeyyeoğulları ve onların müttefiklerinden oluşması bu halin en açık göstergesidir. Diyeceğimiz o ki başta dine ısınmaları ve dine zarar vermemeleri için onlara tanınan ayrıcalıklar, neredeyse bir devlet politikasına dönüşmüş ve tabir yerindeyse, İslam'ın başından beri, devletin yöneticileri olmuşlardır. Ümeyyeoğullarının devlet yönetimindeki bu aşırı gücü Osman döneminde zirve noktasına ulaşmış, Muaviye ile birlikte de beklenen ve hedeflenen Emevi Devleti bir saltanat olarak kurulmuştur. Burada Ebu Süfyan'ın, iktidar ve güç odaklı Müslümanlık anlayışını göstermek açısından, tarihsel süreçte cereyan eden bir olayı hatırlatmak istiyoruz. Ebubekir'in halife seçilmesi sonrası yaşanan bu olayda Mekke'nin aristokratlarından olan Ebu Süfyan ve oğulları Ebubekir'e karşı Ali'nin halife olmasını istediler. Bu gerekçelerinde de yine kabile mantığı egemendi. Ebu Süfyan ve oğullarına göre, Ebubekir'in kabilesi olan Teymoğuları Kureyş'in zayıf kolundan biriydi. Onun için halifelik Ali'de olmalıydı. Bu noktada Ebu Süfyan ve Ali konuşmalarını anlatan çeşitli rivayetler vardır. Bu rivayetlerin ortak noktası ise Ebu Süfyan'ın Ali'nin yanına gelip, halifelik için onu uygun gördüklerini söyleyip, gerekirse bunun için kılıç kullanabileceklerini dile getirmesidir. Yine rivayetlerdeki or-

tak diğer bir nokta da Ali'nin, Ebu Süfyan'ın önerisini samimi ve doğru bulmadığı, amacının fitne çıkarmak olduğu ve zaten kendisinin de eskiden beri İslam'a düşman olduğu yönünde fikirler ileri sürmesidir. (Cabiri, 2001: 181)

Şimdi bizatihi Ali'nin sözleri üzerinden, Ebu Süfyan'ın bu önerisi ile neyi amaçladığını ve niçin kendisinin bu öneriyi kabul etmediğini görmeye çalışalım: "Ey insanlar! Fitne dalgalarını kurtuluş gemileriyle aşın! Birbirinizden nefret etme yolundan sapın! Öğünme taçlarını başınızdan çıkarın! Kanatla uçan ya da teslim olup rahatlayan kurtulur. Bu, acı bir su ve yiyenin boğazına takılan bir lokmadır. Olgunlaşmasından önce ürünü hasat eden, kendisine ait olmayan arazide ekin eken gibidir. Konuşursam "yönetimi ele..." geçirmeyi arzuluyor derler. Susarsam, 'ölümden korkuyor' derler. Bütün olanlardan sonra böyle düşünmek ne kadar yanlış! Allah'a yemin ederim ki, Ebu Talib'in oğlu, ölüme bir çocuğun annesinin memesine düşkünlüğünden daha düşkündür. Aksine gizli bir ilmin üzerine sarıldım; eğer onu açsaydım, derin kuyudaki ipler gibi ileri geri sallanırdınız." (Hz. Ali, 2007: 30)

Ebu Süfyan'ın, Ali'ye halifelik önerisinin sonrasında yaşananlar ise, Ali'yi doğrular nitelikte gelişmiştir: Okumaya devam edelim: "Ebu Süfyan, Hz. Ali'ye dedi: 'Bu işi niçin Ebubekir'e bırakırsın? O, 'Beni Tamim kabilesindendir. Ben bunu beğenmiyorum. İmdi Mekke'ye adam gönderip çok asker toplayıp imameti buna revam görmem.'

"Hz. Ali dedi: 'Bu güç bir şeydir, Müslümanla düşman olursun ve sana ziyan erişir.'

"Ebubekir işitti ki, Ebu Süfyan bu gibi sözler söyler ve biat etmek istemez. O anda Ebu Süfyan'ın oğlu Yezid'i çağırıp Şam serhaddininin beyliğini ona verdi. Yezid, Ebu Süfyan'ın oğullarının büyüğü idi. Babası, Ebubekir'in oğluna beylik verdiğini duyunca o gece geldi biat etti." (Taberi, 1983: 7) İşte Şam'da

bir tehdit ve tehlike ile başlayan beylik, diğer halifelerin de bu tehdit ve güç karşısında yer yer sessiz kalması ile, yer yer de bu güce destek vermesiyle bir süre sonra etkileri bugüne kadar ulaşan bir zihniyete ve saltanata dönüştü.

Makrizi, Ebu Süfyan kabilesinin geldiği bu noktayı ve bu noktanın tarihsel seyrini şöyle yorumlamıştır: "Uzun yıllar boyunca bu ve benzeri konularda kafa yordum durdum...Sonunda Allah'a hamdolsun, Ümeyyeoğulları'nın halifeliği alış ve Haşimoğulları'nın engelleme sebebini kavradım. Çünkü, uzantısı süren işlerin başlangıcı (kökeni) de sürer gider. Her şeyin aşağıları, üstünlerine bağlıdır. Gizli her işin sebebi ortaya çıkarılınca, şaşkınlıkta biter.." (Cabiri, 2001: 194)

Bu ifadelerden de çok açık bir biçimde anlaşılacağı üzere, Emevilerin hilafet ve saltanat gücü Osman ya da Muaviye ile ortaya çıkan bir güç değil, geçmişi ve sürekliliği olan bir güçtür. Saltanata giden yolda döşenen taşlar, bu yolu, bütün karşı çıkışlara ve mücadelelere rağmen amacına ulaştırmış, hedeflenen kabile devleti oligarşik bir biçimde kurulmuştur. Makrizi'nin bu sürece dair yaptığı değerlendirmeler bu anlamda oldukça yerinde ve önemlidir. Cabiri de Makrizi'nin değerlendirmelerini şöyle yorumluyor: "Emevilerin iktidarı ele geçirmelerini ve rakipleri Haşimoğullarını uzaklaştırmalarını sağlayan sebep ve etkenler konusundaki Makrizi'nin bakış açısını siyaset dilimizle anlatacak olursak, 'Şûra' sırasında adayları Osman bin Affan'ı kabul ettirebildiklerini ve silahlı karşılaşma alanında Ali bin Ebi Talib'e karşı zafer kazanmayı başardıklarını söyleyebiliriz. Çünkü onlar başından beri devletin sahipleriydi'" (Cabiri, 2001: 195) Patrica Crone'nin de kurulan bu devlete ilişkin yorumu gelinen noktayı özetlemesi bakımından önemlidir: "Kısaca Emeviler kendi müdahalelerini bir restarasyon olarak gören Osmanilerdi: Kraliyet yanlıları kazanmış, meşru monarşi yeniden tesis edilmiş ve isyancılar etkisiz hale getirilmişti." (Crone, 2007: 53)

Muaviye'nin Müslüman Oluşu

Muaviye'nin Müslüman olması ile ilgili tarihi seyri hadis okumalarında çelişkili bir biçimde görmekteyiz. Tarihi kaynakların bir kısmı Muaviye'nin, Mekke'nin ele geçirilmesinden önce Müslüman olduğunu öne sürmekte ise de, tarihi kaynakların çoğu Muaviye'nin Mekke'nin ele geçirilmesi ile Müslüman olduğunu rivayet etmektedir. Peki Muaviye'nin Müslümanlığı kabul etmesi noktasında ortaya çıkan bu çelişki nereden kaynaklanmakta? "Hadislerde Muaviye Anlatımı" başlığında da göreceğimiz üzere, Muaviye'nin Müslüman olma tarihi başta olmak üzere Muaviye ile ilgili tarihsel aktarımlar, çoğu yerde Muaviye'yi yüceltmek, onu övmek, onun büyüklüğünü ortaya koymak üzerinden geliştiğinden; Muaviye'nin Mekke'nin fethi ile birlikte Müslüman olduğunu söylemek, yani onu bir "Tüleka" (Mekke'nin ele geçirilmesinde salıverilmeyi ifade eder) ve "zorla Müslüman olduğunu" gösteren, 'Müellefe-i Kulub' olarak dile getirmek Muaviye yandaşları tarafından kabul edilebilecek bir husus olmasa gerek. Kitabımızın ilerleyen bölümlerinde bu Muaviye yandaşlığının nerelere kadar uzandığını, Muaviye'ye lanet edenin Allah'a lanet etmekle eşdeğer olduğunu söyleyecek kadar (Aycan ve Söylemez, 2002: 115.) Muaviye aşığı olan tarihçileri göreceğiz. Bu noktada şunu söylemek gerekir ki, Muaviye yandaşlığı apaçık olan söz konusu tarihçilerin ve bu tarihçilere kaynak olan tarih yazımlarının bir sonucu olarak çelişkili, tutarsız ve diğer tarihi kaynaklarla uyuşmayan bir Muaviye tarihselliği ortaya çıkmaktadır. Yani Muaviye nezdinde -yukarıda okuduğumuz gibi- karşımıza çıkan bu tutarsız tarih bilgilerinin nedeni yine Muaviye yanlı, bilimsellikten uzak çalışmalardır. Ki, bu çalışmalarla diğer objektif ve bilimsel çalışmalar yan yana getirildiğinde, sadece Muaviye'nin Müslümanlığı konu-

sunda değil, diğer konularda da ortaya çıkan bu birbiriye uyuşmayan tarihi bilgileri görebiliriz.

Muaviye'nin Mekke fethi öncesi Müslüman olması ile ilgili tarihi rivayetlere dönersek, Muaviye, bu anlatımların birinde hicretin yedinci senesinde, Peygamber ve yanındakilerin Kâbeyi ziyaret etmesi sırasında Müslüman olmuştur. Bu rivayete karşın Zehebi "Madem ki Muaviye'nin İslam'a girişi eski ise, neden Hz. Peygamber onu Müellefi-i Kulub'tan sayarak ganimetten hisse ayırdı" diyerek, bu konudaki haklı tepkisini ortaya koymuş, yine İbn Hacerde, Vakidi'den rivayet edilen Muaviye'nin Umretu'l Kaza'da* Müslüman olduğu yönündeki anlatıma karşı çıkmış bu anlatımın Sa'd b.Ebi Vakkas'ın Sahih'te anlattıklarına ters düştüğünü söylemiş ve eklemiştir: "Umretu'l Kaza yaz aylarında yapıldı ve Muaviye o zaman kâfirdi." (Aycan, 2001: 32-33)

Muaviye'nin Müslüman olması ile ilgili rivayetlerin birinde iş öyle bir noktaya varmıştır ki, Muaviye Mekke'nin ele geçirilmesinden önce Müslüman olmuş, hatta Umretu'l Kaza'da Hz. Muhammed'i traş bile etmiştir. İbn Hanbel'den rivayet edilen bu olaya göre Umretu'l Kaza esnasında Merve'nin zikredilmesi Muaviye'nin Umre'de olduğuna dair bir delildir. Bu delil uyarınca da Muaviye bu umre ziyaretinde hem Müslüman olmuş hem de nasıl oluyorsa o döneme kadar en büyük "düşmanlarından" biri olan Hz. Muhammed'i traş etmiştir. İrfan Aycan'a göre de bu rivayetler o günün şartlarında mümkün olamayacak gelişmeleri gerçekmiş gibi sunmaktan başka bir şey değildir. Aycan şöyle diyor: "Hâlbuki Umretu'l Kaza'nın yapılması esnasında (7/629) Mekkelilerin şehri üç günlüğüne Müslümanlara terk ettiği malumdur. Karşılıklı iki tes-

* Hicretin yedinci yılında yapılan Kabe ziyareti.

lim arasındaki gergin ortam düşünüldüğünde, Mekke, müşriklerin lideri Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye'nin, Müslümanlarla umre yapması, hele hele Hz. Muhammed'in yanına kadar sokulup, bir de O'nu traş etmesi o günün şartlarında pek mümkün görünmemektedir (Aycan, 2001: 34)

Muaviye'nin Mekke'nin fethinden önce Müslüman olduğunu iddia eden bu rivayetlerin gerçek olmadığını ve Muaviye'nin Müslümanlığı asıl olarak Mekke'nin ele geçirilmesinden sonra kabul etmek zorunda kaldığını gösteren en büyük kanıt da, Huneyn savaşında yaşananlardır. Bilindiği üzere bu savaş Mekke'nin ele geçirilmesinden yaklaşık bir ay sonra Havazin Kabilesi ve onların müttefikleri ile yapılan bir savaştır. Bu savaş Müslümanlar tarafından kazanıldı ve savaşın sonunda ganimet dağılımında "Müellef-i Kulub" olarak adlandırılan zoraki Müslümanlara, kalpleri İslam'a ısınsın diye daha fazla pay verildi. Peki "Müellef-i Kulub" içerisinde yer alanlardan birisi de kimdi derseniz; cevabın Muaviye olduğunu hemen görürsünüz. Bu cevaptan da çok açık bir şekilde anlaşılacağı üzere, Muaviye; "Müellef-i Kulub" içerisinde yer alan ve zorla Müslümanlığı seçen biriydi. Yani Muaviye ancak Mekke'nin ele geçirilmesinden sonra zorla Müslüman olmuştu. Diğer taraftan başta Muaviye'nin babası olmak üzere Muaviye kabilesinin neredeyse tamamı Mekke'nin fethine kadar Peygamberle savaşmış, bu savaşlarda da pek çok kabile üyelerini kaybetmişlerdir. Bu bağlamda zaten Mekke fethi öncesi, bırakın Muaviye'nin Müslümanlığını, Müslümanlar ile bu kabile arasında büyük bir düşmanlık ve iktidar çatışması hâkimdir. Bu hâkimiyet dönemin sosyopolitik ilişkileri içerisinde, çıkarların çatışmasında bir hegemonya mücadelesine dönüşmüştü. Muaviye de bu mücadele de aristokrat kabilenin bir üyesi olarak Müslümanlara karşı savaşmıştı.

Muaviye'nin Vahiy Kâtipliği Meselesi

Sosyal bir olguyu ele alırken tarihsel, ilişkisel ve yapısal bir metodoloji ile o olguya yaklaşmak, amaç edinilen konunun ya da olayın aydınlatılması açısından gerekli ve geçerli bir inceleme yöntemi olarak karşımıza çıkar. Yoksa ampirik verilerle desteklenip, pozitivist bir metodoloji ile sosyal bir konuyu ele alıp buradan anlamlı sonuçlar çıkarmak mümkün değildir. İslam tarihi incelemelerinde, en çok yapılan hata pozitivist bir dille olay ya da kişilere yaklaşma ve bu bağlamda da istenilen her şeyi dilediği gibi tanıtmak noktasında ortaya çıkıyor.

Yukarıdaki satırları Muaviye'nin vahiy katipliği bağlamında bir ön giriş olarak yazmamızın nedeni, bu meselenin birçok yerde Muaviye'nin kutsallaştırılması ya da en hafif deyimle yüceltilmesi bağlamında ortaya konulmasıdır. Muaviye, Vahiy kâtipliği yapmış mıdır ya da yapmamış mıdır? Bu meseleyi aşağıda inceleyeceğiz; fakat bu incelemenin açığa çıkardığı sonuçlar bizim açımızdan önemli değildir. Öncelikle bunu söyleyelim. Bu düşüncemizin nedeni de bilimsel inceleme alanı olarak, tarihin, pozitivist gözlemle değil yapısal bir analizle incelenmesi üzerine sahip çıktığımız metodoloji ve olayların zahiri değil, batini yanına olan inancımızdır.

Şimdi gelelim bu sözlerimizin açılımına ve Muaviye'nin Vahiy kâtibi olup olmama meselesine. Pozitivist bir analiz bir olayı sadece göründüğü gibi ele alır ve bu görünümden bilimsel bir yazın üretmeye çalışır. Hâlbuki, hiçbir olay göründüğü gibi değildir. Marks'ın dediği üzere, "görünen gerçek olsaydı bilime gerek kalmazdı". Onun için biz gerek bu hadisede gerekse de diğer meselelerde görünenle değil, görüntünün arkasında yaşanan gelişmelerle ilgileniyoruz. Tabi ki bu incelememiz anlık bir zaman dilimi üzerinden değil bütünsel bir yaklaşımdan yola çıkıyor.

Bu değerlendirmelerimiz ışığında Muaviye'nin vahiy kâtipliği meselesine gelirsek, öncelikle şunu ifade edelim ki, Muaviye'nin vahiy kâtipliği ile ilgili tarihsel yazımlar gerçeği yansıtmaktan uzak, Muaviye yanlısı tarih okumalarıdır. Muaviye anlatımlarında hep karşımıza çıkan, "Peygamberimizin kayınbiraderi olan ve aynı zamanda vahiy kâtipliğini de yapan Muaviye" hazretleri diyen, sonradan da "Allah ondan razı olsun" açıklaması ile tarihi ters düz eden, gerek bilimsel olmayan yaklaşım tarzı ile gerekse de görünenin etkisinde kalan inançsal yapısı ile karayı ak eden, bu düşünce yapısı ne yazık ki bugün halen İslam yazınında egemen tarihsel yazılımlar olarak karşımıza çıkıyor.

Daha önce de değindiğimiz üzere, İslam Peygamberi'nin politik bir uygulama alanı olarak, zoraki Müslümanları İslam'a ısındırmak, onlardan gelebilecek tehlikeleri bertaraf etmek için onları çeşitli idari görevlere getirme, elde edilen ganimetten fazla pay dağıtma gibi döneme damgasını vuran olaylar, bu politik perspektifin sonucunda ortaya çıkmıştır. Daha açık bir ifade ile o dönemde Muaviye ailesine yapılan iyiliklerde, ganimetten fazla pay verilmesi de, verilen idari görevler ve buna benzer diğer ayrıcalıklı uygulamalar da Müslümanlığı, "bu zoraki Müslümanlardan" gelebilecek tehlikelerden korumak içindi. Bu noktada yinelemekte fayda gördüğümüz bir hadisi tekrar yazmak istiyoruz: Ümeyyeoğulları başta olmak üzere "zoraki Müslümanlara" neden ganimetten fazla pay verildiği sorusuna, Hz. Muhammed şu cevabı vermiştir: "Küfürden daha yeni, az vakit önce kurtulmuş olanlara fazla veriyorum ki, gönüllerini hoş edeyim. İslamiyet'te devam etsinler ve diğerleri de onlara uyarak Müslüman olsunlar. Sizi ise, sarsılmayan çok güçlü inancınıza havale ediyorum. Ey Ensar topluluğu! Onların koyun ve deve ile avunmalarına karşı, Allah elçisinin arkadaşlık ve dostluğu sizin için daha değerli ve şerefli değil mi?" Bu ha-

disten de çok açık bir biçimde anlaşılacağı üzere, Peygamber döneminde "Müelllefi-i Kulub" sınıfına yönelik bütün ayrıcalıklar onların yüceliğinden değil, bilakis onların güvensizliğinden ve tehlikesinden ileri geliyordu. Bu bağlamda zaten peygamberin yaşamının 23 yılının 21 yılında ona karşı savaşmış olan Muaviye'nin babası Ebu Süfyan'a iyilik yapmasının başka bir izahı da pek mümkün gözükmemektedir. Bizim bu "iyilik" olarak ifade ettiğimiz "hâl" de, yine safiyane duyguların harekete geçme hâli ya da sadece verili düzeni korumak için yapılan bir politik hamle değil, dönemin egemenlik ilişkileri içerisinde "karşı tarafın da" kazandığı mali ve idari başarıdır da.

İşte bu sosyal ve tarihsel gerçeklik ışığında yaşanmışlıkların arka planına baktığımızda, o dönem içerisinde belli görev ve kademelere getirilen, ganimetten fazla pay verilen bu kişiler; dönemin iktidar ilişkileri içerisinde bu mevki ve ayrıcalıkları, bir noktada sahip oldukları kabile gücünün ayrıcalığı ile elde etmişler ve yine bu kişilere tanınan ayrıcalıkların diğer bir nedenini de, yeni düzenin korunması politikası oluşturmuştur

Tarihi rivayetlerde Muaviye'nin vahiy kâtipliğine gelirsek, burada karşımıza, Muaviye'nin Ayet'ül Kürsi'yi yazdığı iddia edilir ki, bunun dışında cla başka bir ayet yoktur. Oysa bu ayetin tarihsel geçmişine baktığımızda, ayetin hicretin ilk yıllarında geldiğini ve bu yıllarda da bırakın Muaviye'nin kâtipliğini onun Müslüman bile olmadığını görürüz. Müslüman olmayan bir kimsenin ayetleri yazmasının gerçekleşebilme ihtimalini de varın siz düşünün.

Bunun dışında, Muaviye'nin sadece birkaç kere Peygamber'in yanında kâtiplik yaptığını ileri sürenler vardır; ki bunu dile getirenlerde birkaç defa kâtiplik yapmakla, kişinin kâtip olamayacağını ve onun kâtipler zümresine katılamayacağını ileri sürerler.Yine Abdulhay el-Kettani ve Abbas Mahmud Akad ile Cehşiyari, tarihi incelemelerinde Muaviye'nin vahiy kâtip-

liği ile ilgili bir bulguya rastlayamadıklarını ileri sürerler. Ahmed b. Hanbel'den aktarılan bir rivayete göre de, Mekke'nin ele geçirilmesinden sonra Ebu Süfyan, Peygamberin yanına gelerek oğlu Muaviye'yi, kâtiplikle görevlendirmesini istemiş o da kabul etmiştir (Aycan, 2001: 46-47)

Muaviye'nin kâtipliği konusunda yazılanları toplarsak, onun en azından birkaç defa da olsa kâtiplik yaptığını, ama bunun vahiy katipliği olmadığını görürüz. Öte yandan, dönemin ilişkileri içerisinde Muaviye ve kabilesinin elde ettiği ayrıcalıklar da, yaşanan iktidar ilişkilerinin bir sonucu olarak cereyan etmiştir. Eski düzen sahipleri ile yeni düzenin koruyucuları arasındaki savaşta; Muaviye gibi isimler belli noktalara getirilmiş; yine ele geçirilen ganimetlerde, bu kabile üyelerine belli bir oranda fazla pay verilmiştir.

Nihai olarak şunu ifade edelim ki; baştan da söylediğimiz gibi Muaviye'nin bu görevde yer alıp almaması, onun tarih önündeki yerini değiştirmeyecektir. Çünkü insanlık; geçmişini, yalan ve entrikaya dolanmış yazımlar ve kişilikler üzerinden değil, hak ve hakikat üzerinden arayacaktır

Siyasi Yelpazede Muaviye'nin Yükselişi

Tarih, bir olayın kökenini ya da var oluşunu bize gösterirken, şüphesiz o olaylara sebebiyet veren gelişmeleri, çevresel faktörleri, ez cümle o olayı başlatan ya da başlamasına katkıda bulunan dinamikleri de gösterir. Bu bağlamda Muaviye'nin siyasi yelpazede yükselişi daha önceki sayfalarımızda aktardığımız üzere, "Müelef-i Kulub"e tanınan ayrıcalıklı bir politikanın ve "Müellef'i Kulub"ün iktidar mücadelesinin bir sonucudur. Bu politikada bilindiği üzere egemen kabile boylarının, toplumdaki ayrıcalıklı konumları göz önünde bulundurularak, onlara gerek ganimet dağılımında, gerekse de idari görevlendir-

melerde ayrıcalık tanınıyor, öte taraftan da bu kabile üyeleri verili güçleri ile bu ayrıcalıklara sahip olmak üzere bir mücadele veriyorlardı. Böylelikle bu egemen kabileler Müslümanlar tarafından pasifsize edilecek ve zararsız hale getirilecek, diğer taraftan da bu kabileler kendileri açısından istediklerini elde edecekti. İşte Muaviye ve onun ailesi de bu sınıftan olup, Peygamber'in ayrıcalık tanımak zorunda kaldığı ailelerdendi.

Müellefi Kulub'un bu ayrıcalıklı ve imtiyazlı konumu Halife Ali hariç, diğer halifeler döneminde de korundu ve sürdürüldü. Bu politika uyarınca daha öncede idari görevlere getirilen Ümeyyeoğulları, Muaviye'nin siyasi yelpazede var olması ve yükselmesini de, Ebubekir'in Halifeliği ile güçlendirdi. Ebubekir kendi döneminde Muaviye'nin kardeşi Yezid'i Suriye'ye gönderdiği üç komutandan biri olarak seçti. Bunun öncesinde herhangi bir ordu komutanlığı olmayan Yezid'in seçilmesinde Ömer'in belirleyici bir rolü olmuştur. (Aycan, 2001: 54) Yezid'in ordu komutanlığında yola çıkan bu ordunun, sancağını da Muaviye taşımaktaydı.

Yezid'in ordu komutanlığı, Muaviye'nin de sancaktarlığı ile başlayan askeri hiyerarşideki bu yükseliş, fethedilen kimi yerler sonrasında yerini idari-siyasi yükselişe bıraktı. Gerek Yezid gerekse de Muaviye daha düne kadar bu dine karşı kılıç sallarken, bugün bu dinin adeta cengaverleri durumuna getirilmişlerdi. Öyle ki, Yezid'in Şam valiliği, Muaviye'nin de Ürdün ve civarına vali olarak seçilmesi kabile, ganimet düzleminde yürüyen siyaset stratejisinin sonuçları olarak görülebilir. Burada her iki ismin de askeri savaşlarda göstermiş olduğu başarılar ve üstünlükler dolayısıyla yükselmiş olduğunu söylemek ise, ilgili tarihi yapısal, ilişkisel ve bu ilişkileri açığa çıkaracak olan kabile-ganimet-akide bağlamında okumamak anlamına gelir ki, o zaman bu tarihi okumalar da bilimsellikten uzaklaşır ve hakkaniyet anlayışına ters düşer.

Ürdün fetihleri ile yıldızı parlayan ve buraya vali olarak atanan Muaviye'ye geri dönersek, Kayseriya fethi sonrasında ağabeyi Yezid'in ölmesiyle birlikte Şam'a vali olarak atanan Muaviye, devlet örgütlenmesinde en etkili görevlerden birinin başına getirilmesi ile ailesini ve babası olan Ebu Süfyanı sevindirmiş; onun bu valiliği ile de Ümeyyeoğulları yeniden güç kazanmıştı. Bu öyle bir kabile gücü idi ki önce valilik makamı, sonra,halifelik ve sonrasında da bir kabile devleti kurulacaktı bu güçle. Her ne kadar Muaviye bu göreve sınırlı yetkilerle getirilmiş olsa da, Şam valiliği ile birlikte onun "krallık" dönemi de başlamıştı. Muaviye, Şam'da devletin maaşlı bir valisi olmasına rağmen, daha valiliğinin ilk yıllarından itibaren şaşaalı bir hayat sürdürmeye başlamış; Ömer döneminde aldığı yıllık bin Dinarlık maaş o dönemin bütün valilerinden fazla olsa da, Muaviye'ye bu maaş da yetmemişti.

Bizans'tan devralınan toplumsal yaşamın, Muaviye'nin kurmaya başlamış olduğu bu saltanat düzenini etkilediği, buna karşın bu durumun yine Halife Ömer tarafından da eleştirildiği bilinir. Öyle ki, Halife Ömer'in Şam ziyaretlerinin birinde, bu durum iyice açığa çıkmış bunun üzerine Halife de, Muaviye'ye; "ihtiyaç sahiplerinin varlığına rağmen nasıl böyle şaşaalı bir hayat sürdürdüğünü sormuş", Muaviye de bu soruya; "düşmana yakın olduğunu, casusların bulunduğunu, onlara heybetli bir sultan imajı vermek lazım geldiğini", bu yüzden de zengin bir yaşam sergilediğini öne sürerek yanıt vermiştir. Fakat Muaviye'nin bütün bu sözlerine rağmen, Halife, kendisine "Arabın Kisrası" cevabını vermiştir. Öte yandan, "Halife'nin Muaviye'ye söylediği 'kapıda ihtiyaç sahipleri varken' sözünden harcamaların devlet kasasından yapıldığı sonucu çıkarılabilir. İşte böyle bir hayat daha sonraları sadece Müslümanlar tarafından tenkide tutulmayacak aynı zamanda Müslümanlar arasında fitneye de sebep olacaktır." (Aycan, 2001:64)

Muaviye'nin bu saltanat tipi valiliği, Ömer'in öldürülmesi ve Osman'ın halifeliği ile kendini iyiden iyiye hissettirecek; Muaviye adeta orada bir özerk yönetim uygulayacaktır. Örneğin Osman'ın halifeliğe geçişi ile birlikte valilerin birçoğu görevden alınırken, Muaviye'ye hiçbir şey olmamıştır. Üstelik bu görevde de tam 12 yıl kalmıştır Muaviye. Onun kaldığı bu süre ise, onu halifeliğe hazırlamak için yeterli bir zamandı. Bu zaman zarfında zaten Muaviye'nin kontrolündeki yerler de genişlemiş; Ömer zamanında sadece Şam (Dımeşk) şehri ve ahalisi Muaviye'nin kontrolü altında iken, Osman'la birlikte bu topraklar Hama, Hımıs, Kınnesrın, Havran, el-Cezire, Lazkiye bölgeleri ile "Şam Vilayetleri" altında genişlemişti. Mevdudi, Şam valiliğin stratejik önemini göz önünde bulundurduktan sonra, Muaviye'nin bu makamda 12 yıl kalmasının getirdiği sonucu şöyle yorumlamıştır: "Muaviye, böyle bir yerde uzun müddet vali olarak kalmış ve bu beldeyi kendi iradesine iyice râmetmişti. Öyle ki, Vali Muaviye, hükümet merkezinin kuvvet ve emri altında değildi, belki hükümet merkezi onun inayetine, yardımına muhtaç bir duruma gelmişti." (Mevdudi, 2003: 89)

Ürdün valiliğinden hemen sonra Şam Valiliği'ne getirilen Muaviye, oradan da Halifeliği eline alarak yaşamının yarısını vali ve halifelikle geçirmiştir. Bu noktada Muaviye aslında daha halife olmadan kendi saltanatını kurmuş, genç yaşında oturmuş olduğu Valilik koltuğuna da, halife olana kadar kimseye bırakmamıştır. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, "Tüleka" ehlinden olan, Muaviye'ye ve kabilesine daha İslam'a girdikleri andan itibaren tanınan ayrıcalıklar, bir zaman sonra onların güçlerini tahmin edilemeyecek noktalara vardırmıştır. Ürdün idaresinden Şam Valiliği, oradan da, Halife Ali'ye açılan savaşlar ve nihai olarak kurulan bir Emevi hanedanlığın başkanlığı... Gösterişle, zenginlikle, mülkle bezenen bu hanedanlığın kurucusu olan Muaviye, kısa zamanda siyaset merdivenlerini

hızla tırmanmış, kabile devletine giden yolda emin adımlara yürüyerek ve türlü entrikalar çevirerek bu devleti kurmuştur.

Saltanata Giden Yolda Sıffin Savaşı

Osman'ın öldürülmesi sonrasında, dönemin egemenlerinin, Osman'ın ölümünü bahane ederek, iktidar savaşlarına girmesine daha önce değinmiştik. Cemel vakası bu savaşların en şiddetlisi ve en büyüğü idi. Muaviye de bu savaşlarda, ortaya çıkacak yeni iktidar yapılarmasına göre planlar kurgulamış, eğer Talha-Zübeyr ikilisi savaşı kazanırsa onlarla uzlaşabileceğini ve oradan iktidara uzanabileceğini düşünmüş, tersi durumda eğer Ali savaşı kazanırsa, bu kez de bizzat kendisinin fiili savaş başlatacağını dile getirmişti.

Gerek Halife Osman'ın öldürülmesi sürecinde gerekse de ölümünden sonraki süreçte, Osman yanlısı tutumu her ne kadar öne çıkmasa da; Muaviye Cemel Vakası sonrası bir cengaver edasında Osman'ın katillerinin bulunmasını talep ediyor, bu doğrultuda Halife Ali'den gelen biat et çağrılarına da, "öncelikle Osman'ın katilleri bulunsun sonra halifelik meselesini Şûra ile çözeriz", şeklinde cevap veriyordu. Bu talebini de meşru halifeye karşı bir vali olarak yapıyordu. Bu durum ise aslında yapılanın tamamen siyasi bir manevra olduğunu gösteriyordu. Öyle ki, Muaviye, Osman'ın akrabası olarak hareket etmiyor, bir devlet görevlisi olarak Ali'nin halifeliğini tartışmaya açıyordu. Öte taraftan, "Muaviye'nin, Hazreti Ali'den (R.A.) Şam Valisi sıfatıyla, Hazreti Osman'ın (R.A.) kanını istemesi tamamen kanunsuz bir talepti. Onun bu şekildeki hareketi, merkezî hükümete itaatsizlikte bulunmak demekti. Muaviye, o zaman elinde bulundurduğu valilik kudretini kendi şahsî menfaati için kullanmış oluyordu. Bunun da kanunsuz bir hareket olduğu meydandadır. Muaviye, Şam Valisi olarak merkezî hükümetin bir

elemanı idi. Osman'ın katillerinin tecziyesini (cezalandırmak) merkezî hükümetten talep etmesi, kanunen kendisine düşmeyen bir vazifeydi.. Hatta işin garibi şudur ki, Muaviye, meşru ve merkezî hükümetten, Osman'ın (R.A.) katilerinin bulunmasını ve cezalandırılmasını talep etmekle kalmıyordu, "Bu katilleri bana verin, cezalarını ben vereceğim" diyordu. Ne hakla? Niçin? Orası belli değildi" (Aycan, 2001:100)

Aslında belliydi; Muaviye bu politik-psikolojik saldırısı ile Halife Ali'yi gözden düşürmeye çalışıyor, diğer taraftan da kendi gücünü gözler önüne serip, halifelik yolunda emin adımlarla ilerlemeye çalışıyordu. Ali'nin biat çağrılarına karşın, Muaviye'nin sarf etmiş olduğu şu sözler bu durumun en açık kanıtıdır: "Sen muhacirleri Osman'ın katli için tahrik ettin, Ensar'ı da ona yardımdan alıkoydun. Cahiller sana uydu, seninle kuvvet buldular. Fakat Şamlılar Osman'ın katillerini bize teslim edinceye kadar seninle savaşa karar verdiler. Eğer bunu yaparsan hilafet meselesi de Şûra'ya havale edilir. Muaviye savaş öncesinde taraftar bulmak için yazmış olduğu mektuplarda, Osman'ı öldürenin Ali olduğunu dile getirmiş, bu uğurda onunla savaşacaklarını, eğer Osman'ın katillerini kendilerine verirlerse, ancak o zaman savaştan vazgeçeceklerini, yeni halifeyi de Şûranın seçeceğini söylemiştir (Aycan, 2001: 100)

Ali ise Muaviye'nin bu sözlerine karşılık; Osman'ın katillerinin yakalanması ve onlardan hesap sorulması bahsinde, ondan önce Osman'ın çocuklarının olduğunu, bu konunun kendisini ilgilendirmediğini söylüyordu. Muaviye'nin bu politik manevrasını ve olayın Osman'ın katillerinin bulunmasından çok öte bir gayeyi amaçladığını anlayan Ali, Muaviye'ye şöyle yazıyordu: "Batıl şeyleri iddia etmekle, yalanları insanın kafasına sokmakla, senin konumundan yüksek olanı gasp etmekle, kulaklarının işittiği ve onunla göğsünün dolduğu haktan kaçarak, sana etinden ve kanından daha gerekli olanı inkâr etmek-

le seleflerinin yolundan gittin...Benden sonra Müslümanlar için bir -su kaynağına-* gidişe ya da dönüşe görevlendirilmenden veya onlardan birisinin üzerine sana anlaşma ya da sorumluluk verilmesinden Allah korusun! (Hz. Ali, 2007: 331) Ali, Muaviye'ye bu sözlerle cevap verip her seferinde onun karakter ve kişilik olarak ne kadar zayıf bir yapıya sahip olduğunu söyleye dursun; O, Ali'ye karşı, kendini başta savaş olmak üzere her türlü mücadeleye hazırlıyordu. Kabile ve ganimet çıkarları için bildiği bütün savaş metotlarını kullanan; düşmanını önce parayla, makamla; sonrasında da, söz ya da kılıçla durdurmaya, yok etmeye çalışan Muaviye, Sıffın savaşı öncesinde de gerek psikolojik olarak, gerekse de fiili savaşa hazırdı artık.

Mısır valisi Kays b. Sa'd b. Ubade'nin, Sıffın savaşı öncesi görevden alınması tam da yukarda ifade etmeye çalıştığımız Muaviye'nin savaş stratejilerinin birine örnek teşkil eder. Mısır Valiliğine Ali tarafından atanan Kays, göreve geldiğinde, Osman taraftarı olan Beni Mudlic kabilesi hariç diğer kabilelerden biat aldı, yalnız O kabilenin bir kısmı ve onlara destek veren on bin kişi Kays'a biat etmedi. Kays, dönemin koşulları içerisinde onlarla savaşmanın doğru bir politika olmadığını düşündüğü için, onlarla savaş yolunu seçmedi. Aksine o süreç için onlarla ılımlı bir ilişki kurdu. Öyle ki, Kays, bu politikasıyla Mısır'da sükûneti temin etmek istiyordu ki; bu politika o dönemi kargaşa ile geçiren Ali açısından da anlamlıydı. Buna karşılık Muaviye Kays'ın bu politik yaklaşımının "hassasiyetinden" hemen yararlanma yoluna gitti. Kays ile yazışmaya, ona mektuplar yazmaya başladı. Önce Kays'a Irak Valiliğini vaat ederek onu kendi yanına çekmeye çalıştı, onu tehdit etti (Zehebi, 2002: 68) Kays ise Muaviye'ye

* Bir çıkar sağlama ya da rahata kavuşturma konusunda görev almasını kast etmektedir.

şöyle cevap verdi: "Beni aldatmak istemene, bana tamah etmene ve beni tuzağa düşürmek istemene hayret ediyorum. Beni insanların en hayırlısı, emirliğe en layık olanı, hakkı en iyi söyleyeni ve Resulullah'a en yakın olan bir insana itaatten çıkarıp kötülüğe mi düşürmek istiyorsun? Ve dolayısıyla beni kendine boyun eğdirmeğe mi çalışıyorsun? Sana itaat etmek demek insanlar içerisinde ehliyetçe en uzak olana, insanlara zorla şahitlik ettirmeğe çalışana, sapık ve Resulullah'a en uzak olan birisine itaat etmek demektir. Sen yoldan çıkaranların ve yoldan çıkmış olanların torunlarındansın. Sen iblisin tağutlarından* bir tağutsun." (İbnü'l Esir, 1986: 278) Kays'ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere, Muaviye'nin bu planı işe yaramadı. Bunun üzerine Muaviye diğer planını devreye soktu. Bu plan uyarınca Muaviye'nin, Kays ile yakın ilişki içinde olduğu, Kays'ın da kendi yanında olduğu propagandası yayılacak, bu propagandalar uyarınca da Kays, Ali tarafından görevden alınacaktı. Muaviye bu sinsi planı uyarınca Şamlılara "Kays aleyhinde bulunmayınız, o bizim tarafımızdadır. Onun gizli nasihat içeren mektupları geliyor, görmüyor musunuz; O, sizin kardeşleriniz olan Heribta (Osman yanlılarının bulunduğu bölge) kahramanlarına ihsanda bulunuyor, emniyetlerini temin ediyor" diyerek, güya Kays'ın kendi yanlarında olduğu propagandasını yaymak istedi. Muaviye, bu sözlerden yayılacak propagandanın gücüne inanarak Medineli taraftarlarına da "...Kays, Osman'ın kanı için mücadele eden kardeşlerimizden elini çekti. Fakat siz bu durumu gizleyin, çün-

* Tağut: Allah'ın koyduğu ölçüler dışında ölçüler koyan, insanı Allah'a ibadetten alıkoyan, Allah ve Resulüne tabi olmayı engelleyen; Allah'ın hükümleri dışında hükümler koyan; zalim bir diktatör, halkın seçtiği seçkin bir zümre, bir meclis, bir grup bilim adamı veya Allah'ın kitabından kaynaklanmayan âdet, alışkanlık ve düşünce.

kü ben; taraftarlarımızla Kays arasında olanlar Ali'ye ulaşırsa onu azledeceğinden endişe ediyorum" (Aycan, 2001: 102) diye yazmış, sözüm ona bu bilgilerin gizlenmesini istemişti. Oysa ortada apaçık bir gerçek vardı ki, o da; Muaviye tam da bu bilgileri, bu propagandaları yayıp, Kays'ı görevden uzaklaştırıp, Mısır'ı ele geçirmenin yollarını arıyordu.

Sıffın savaşı öncesinde Muaviye'nin bu entrika yüklü planı istediği gibi yürüdü. Ve Ali bu propagandalara karşılık, Kays'dan Heribta'daki muhaliflere savaş açmasını istedi. Kays açılacak bu savaşın kendilerine bir fayda sağlamayacağı görüşünü ileri sürdü ise de, Kays valilikten azledilmekten kurtulamadı. Ve Kays valilikten alınıp yerine Muhammed b. Ebi Bekr tayin edildi. Ve böylece de nihai olarak Muaviye'nin bu planı başarıya ulaştı.

Sıffın öncesi ortaya çıkan bu durum Ali açısından yeni bir kargaşa ve karışıklık (Demircan, 2002: 110) yaratmışken, Muaviye açısından bu durum bir zaferi müjdeliyordu. Bu zafer de Muaviye'nin stratejik planlarının başarıya ulaşması idi. Bu psikolojik savaşı, fiili çatışmalar izledi. Sıffın öncesi bu çatışmalarda Ali ve Muaviye taraftarlarından ölenler oldu. Örneğin Hz. Ali'nin el-Cezire bölgesine vali olarak atadığı Eşter ile Muaviye'nin bölgedeki görevlisi ed-Dahhak b. Kays el-Fihri arasında meydana gelen olaylar bu fiili çatışmalardan birisini oluşturur. Aynı şekilde Sıffın öncesi Ebu'l-A'ver es-Sulemi ile Eşter arasında çıkan çatışmalar da, adım adım Sıffın'ın yaklaştığını gösterir.

Muaviye'nin bu süreçte gerek fiili çatışmalarla, gerekse de Osman'ın öldürülmesini bahane eden propaganda yüklü söylemleri ile kendini savaşa nasıl hazırladığı; maksadının burada, Osman'ın öldürülmesi değil, halifeliği ele geçirme hırsı olduğu açıkça bellidir. Çünkü zaten Muaviye bu savaş sonrasında da yine fiili çatışma ve propaganda siyaseti ile Ali ölene kadar onunla çatışmış ve hiçbir zaman ona biat etmemiştir. Ali ise

bu süreçte savaşın artık kaçınılmaz bir hale geldiğini görmüş ve ordusunu Nuhayle'de toplayarak savaşını başlatmıştır.

Sıffin'in Siyasal Okuması

Sıffın savaşının siyasal okuması ifadesinden kastımız bu olayı basit bir Muaviye-Ali kavgası gibi görmek ya da bu savaşı bir yazarın ifade ettiği gibi "Maktul halifenin katillerini arayanlarla bu arayışı asi olarak görüp bu arayışa katılanları cezalandırmak" (Demircan, 2002: 112) isteyenlerin bir savaşı olarak görmek yerine, savaşı; tarafları, meydana geliş süreci, savaş sonrası gelişmeleri ile bir bütün olarak görüp, yaşanan savaşı siyasal bir zemine oturtma yaklaşımıdır.

657 yılında bugünkü Irak sınırları içerisinde Fırat nehrinin sağ kıyısına yakın Rakka'nın doğusunda yapılan; Nihai olarak üç ay süren bu savaşa Muaviye cephesinden 83 bin ile 120 bin arasında olduğu söylenen bir topluluk ile Ali cephesinden ise, 50 ile 150 bin arasında olduğu öne sürülen bir ordu katılmıştır. (Bu savaşta sahabenin çoğu Ali saflarına katılmıştı ki, bu sayının 800'ü bulduğu rivayet edilir.) Ve sonuç olarak toplamda bu savaşa, asgari olarak düşünsek bile, 100 bine yakın insan katılmıştır. Bu rakam bile tek başına savaşın ekonomik boyutunun nasıl gerçekleştirildiği üzerine ciddi bir uyarıcıdır. Öyle ki, bir tarafta bir devlet başkanı, halifesi, diğer tarafta ise o devlet başkanın valisi vardır. Ne var ki, söz konusu vali bu savaş gücü ile de göstermiştir ki, valiliğin sınırlarını çoktan aşmış ve bir devlet başkanı konumuna gelmiş/getirilmiştir. Suriye eyaletini bir oligark havasında 16 yıl yöneten, halifeler değişmesine rağmen "değişmeyen vali" sıfatı ile devlet içinde devletlik kuran, arkasına almış olduğu kabile ve onun ganimet çıkarları ile her geçen yılda büyüyen, güçlenen bir oligarşik düzenin temsilcisi olan Muaviye, bu savaşı ile aslında döneminin ege-

menler cephesinin savaşını vermektedir. Bu savaşta aslında karşı karşıya gelenler oligarşi ile halktır.

Oligarşinin temsilcileri ile ezilenlerin, yoksulların, dışlananların savaşıdır bu. Ammar b. Yasir'in bu savaşın siyasal tahliline dair söylemiş olduğu sözleri, savaşın siyasal okumasını görmek bakımından oldukça öğreticidir: "Zalim birinin kanını istediklerini öne süren bir kavme karşı benimle gelin ey Allah'ın kulları! Onu öldürenler, iyi insanlardır, kötülüğü eleştirenlerdir, iyiliği emredenlerdir...Yemin olsun, onların kan istediklerini sanmıyorum. Artık onlar dünyanın tadını aldılar, onun içine iyice daldılar, zevkine iyice vardılar...Bu kavmin, itaat ve yönetimi hak ettikleri, İslam'a girişte öncelikleri yok...Diktatör hükümdar olmak için, 'İmamı' haksız yere öldürüldü' diyerek yandaşlarını aldattılar".

Yine Yasir'in Muaviye ve ordusu için söylemiş olduğu "Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Kur'an'ın indirilmesi sırasında onlarla nasıl savaştıysak tevili (çeviri-yorumu) içinde savaşacağız." (Demircan, 2002: 131) sözü de savaşın siyasal okuması açısından uyarıcı ve öğreticidir.

İşte Yasir'in dile getirdiği dini anlama, yorumlama farkı bu savaşın asıl nedenidir. Yasir'in de söylediği gibi savaşın bir tarafında oligarşinin ve kabile odaklı ganimet savaşçılarının hükümdarı, diğer tarafında ise kölelerin, yoksulların, ezilenlerin temsilcisi vardır. En azından kümelenmeler bu şekilde oluşmuştur. Daha savaşın başlangıcında Muaviye'nin, Ali ve ordusunu sudan mahrum bırakma girişimleri; buna karşın Ali'nin ordusunun bu girişimleri sonuçsuz bırakıp suyu ele geçirmelerine rağmen, her iki taraf için de kullandırmaları iki grup arasındaki zihniyet, ahlak ve inanç farklılığını ortaya koymuştur. Muaviye öyle zihniyette sahip bir kişiliktir ki, Sıffın'a Ali'den önce gelip Fırat nehrine yerleştiğinden Ali'yi sudan mahrum bırakma yoluna gidebilmiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi,

bu bir zihniyet meselesidir ve bu zihniyet yıllar sonra tekrar ortaya çıkmış, bu kez de Muaviye oğlu Yezid, Ali oğlu Hüseyin'i susuz bırakarak öldürmüştür.

Savaşta çarpışan bu iki zihniyet temsiliyetinin farkını görmek bakımından, Akil b. Ebi Talib ismi de önemlidir. Bu isim halife Ali'nin kardeşi olup, Sıffın'da Ali'ye karşı, Muaviye'nin yanında saf tutmuştur. Peki bu nasıl olmuştur? Akil, kardeşi Ali halife olduktan sonra onun yanına gelmiş ve ondan maddi yardımda bulunmasını istemiştir, bunun üzerine Ali, kendisine devlet hazinesinden yardım edemeyeceğini, onun kendisine emanet olduğunu söyleyerek geri çevirmiştir. Akil de bunun üzerine Muaviye'ye gitmiş ve aynı talebi bu kez ona iletmiştir. Hayatının hemen hemen her döneminde para ile insanları kendisine bağlayan, onları susturan, paranın egemenliğine inanarak bunu bir strateji haline getiren Muaviye, Akil'in de bu isteğini, sahip olduğu bu zihniyet uyarınca kabul etmiş ve ona istediği parayı vermiştir. Akil'in yanında olmasını da kendisinin üstünlüğüne, gücüne ve kudretine bağlamış, daha doğrusu bu yönde bir propaganda içerisine girmiştir. Akil'in Muaviye taraftarlığı bu minvalde, kardeşinin karşısında, Muaviye yanında savaşmasına kadar ilerlemiştir. Diyeceğimiz Muaviye'nin sürekli tekrarladığı ve artık onun zihniyetini oluşturduğu "paranın iş gördüğü yerde konuşmaya, konuşmanın iş gördüğü yerde kılıca gerek görmeme" perspektifi, burada da devreye girmiş ve paranın gücü ile Akil kardeşine karşı Sıffın'da savaşmıştır.

Muaviye'de vuku bulan bu para gücü ile insanları egemenliği altına alma yaklaşımı bu savaşta da belirmiş ve savaşta kendisine destek olan kabilelere; savaşı kazanmaları halinde kendilerine ekonomik destekte bulunacağı sözünü vermiş, Ali taraftarlarının bazıları da bu söz üzerine Muaviye tarafına geçmeyi düşünmüşlerdir. Muaviye'yi savaşa getiren de işte bu zihniyet idi. Paranın egemenliğine inanması ve saltanat devleti-

ni kurmak için parayı sürekli silah aracı olarak kullanmasıdır. Halife Ömer döneminden itibaren "krallar" gibi yaşayan ve oligarşik bir devlet yönelimine giren Muaviye için Ali, kabul edilebilecek bir halife değildi. Öyle ki, Ali halifeliğe gelir gelmez bırakın Muaviye'nin saltanatını tanımayı onu hemen görevden almak istedi. Fiili olarak bunu gerçekleştiremese de, Muaviye yerine Sehl b. Huneyf'i Vali olarak atadı. İşte bu gelişmeler yaşam amacı ganimet elde etmek olan, yaşam amacı tiran olmak isteyen; bu minvalde bir yaşam felsefesine bürünen Muaviye için yok olmak anlamına geliyordu. Ali Şeriati'nin sözleriyle "Böylesi bir zamanda Ali gelmekte ve bu makamları, son yirmi beş yıl boyunca en derinlere kök salan, din, cihat ve Allah adına herkesi kendilerine itaat ettiren bu kişilerin elinden hemen almak istemektedir. Osman'ın ve Muaviye'nin bahşişlerinin haberinin, dünyadaki tüm zenginleri bile hayrete düşürdüğü bir dönemde Ali'nin gösterdiği tepki, sarsıcı, inanılmaz ve tahammül edilemez bulunmuştu" (Şeriati, 2010: 176)

Sıffın savaşı bu bağlamda Muaviye için güncel gelişmelerin ortaya çıkardığı bir savaş değil; hele hele Osman'ın katillerinin arandığı bir savaş hiç değil, bu savaş Muaviye için saltanatını koruma savaşıdır. Derebeyi gibi valilik yapan, döneminin oligarşisinin temsilcisi olan Muaviye için bu savaş, aynı zamanda geleceğinin de belirleneceği bir savaştı. Yani kaçınılmaz olarak bu savaş ortaya çıkmıştı. Onun için savaş boyunca Ali'nin hiçbir önerisine yaklaşmamış, oraya toplanan 100 bin insanı da bu noktada bir insan kıyımına sürüklemiştir. Bütün kurnazlığı ile kendi önerisini Ali'nin geri dönmesi üzerine kuran Muaviye, Ali tarafından önerilen bire bir savaşma teklifini de geri çevirmiş, Ali tarafından "yiğitçe" dile getirilen bu öneriyi korkup kabul etmemiştir. (Demircan, 2002: 128) Bütün bu entrikalar içinde günlerce süren Sıffın savaşının sonunda Ali galip geldi. Fakat bu galibiyetle beraber binlerce insan öldü, sa-

kat kaldı, büyük zorluklar içerisinde Sıffın'da aylarını harcadı. Ammar b. Yasir gibi yaşamını Muaviye zihniyetine karşı savaşa adamış, yoksulların, ezilenlerin safında kılıç sallamış bir "devrimci" bu savaşta öldürüldü.

Hakem Tuzağı

Sıffın muharebesinin sonunda yenilen Muaviye ve onun kurmayları, şimdi ne yapacaklardı? Bu yenilgiyi kabul edip, saltanatlarının yok olmasına göz mü yumacaklardı? Serveti, ganimeti, zenginliği inançlarının merkezine oturtanlar bu mağlubiyeti kabul edip, evlerine mi döneceklerdi? Muaviye'nin o güne kadar yaptıklarını göz önünde bulundurursak, bu soruların cevabını kolaylıkla "hayır" olarak yanıtlayabiliriz. Ki öyle de oldu. Muaviye kurmaylarından Amr İbnu'l As savaşın yenilgisi sonrasında Muaviye'ye "dahiyane" fikrini açıkladı. Savaşın sonucunu, "seçilecek hakemlerin belirlemesi" fikrini ileri sürdü. Sanki savaşın sonucu belli olmamıştı, sanki Muaviye, "eğer savaş devam etseydi ya Ali'den aman dileyecektim ya da kaçmaya karar vermiştim" (Aycan, 2001: 108) dememiş gibi, As, savaşın galibini belirlemek için hakem önerisini ileri sürdü "Şimdi biz, Kur'an'ı mızraklarımızın ucuna takalım ve diyelim ki: İşte, bizimle sizin aranızda hakem olacak işbu kitaptır" (Mevdudi, 2003: 115) dedi. "Bu öneri ileri sürüldü; çünkü Muaviye ve ordusu savaşı kaybetmişti. Olması gereken, savaşın galibi olarak Ali'ye biat edilmesi ve Muaviye'nin cezalandırılması idi. Ama yaşamı, kurmuş olduğu oyun ve entrikalardan ibaret olan Muaviye için bu fikir çok yerindeydi ve savaşın sonucunu değiştirmek için bundan iyisi de olamazdı. O da öyle yaptı, hemen bu fikri Ali ve ordusuna ulaştırdı. Ali'de, Ordusu da Muaviye'nin bu önerisinin kabul edilemez olduğunun, hilekâr bir öneri ile karşı karşıya olduklarının farkındaydılar; fakat buna

rağmen Ali ordusundan bir kesim bu öneriyi değerlendirilebilir buldu. Ali bu durum karşısında onlara, "Ben onları sizden daha iyi biliyorum. Ben onların çocukluklarını da büyüklüklerini de biliyorum, onlar çocukların ve büyüklerin en şer olanlarıydı. Söyledikleri söz hak, fakat onların bu sözle istedikleri batıldır." (Mevdudi, 2003: 108) "Ey Allahın kulları! Hakkınızı aramaya devam ediniz ve samimiyetinizi ve bağlılığınızı sürdürünüz. Düşmanınıza karşı savaşmağa devam ediniz. Ben Muaviye'yi, Amr'ı, Ebi Muayt'ı, Habib'i İbn'i Ebi Serh'i ve Dahhak'ı çok iyi tanıyorum. Onların Kuranla ve dinle ilgileri yoktur. Ben onları sizden daha iyi bilirim, çünkü çocukken beraber olduk ve büyüdükten sonra da beraber vakit geçirdik. Onlar çocukken de son derece kötü idiler, şerli idiler. Büyüyünce de o kötülük ve şerliklerini sürdürdüler. Size yazıklar olsun, aldanmayasınız! Vallahi bu Kuran sahifelerini sırf sizi aldatmak ve size tuzak kurmak için havaya kaldırmışlardır." demesine rağmen, Hakem önerisini destekleyen askerlerini düşüncelerinden vazgeçiremedi. Çünkü bu askerler, "Allah'ın kitabına davet edilip de ona icabet etmemek bize yakışmaz ve bunu kabul edemeyiz" dedikten sonra, Ali'ye "Ey Ali, Allah'ın kitabına icabet et. Sen buna davet edildiğin halde icabet etmezsen, biz seni şu karşımızdaki kavmin arasına katıncaya kadar oraya sürükler ve Affanoğlu Osman'a yaptığımızın aynısını sana da yaparız" demişlerdir. Sayıları 20 bini bulan ve tarihe Hariciler olarak geçen bu asker grubu, hakem önerisi fikrini desteklemede o kadar ileri gittiler ki, Ali ordusunun saldırılarını durdurmak zorunda kaldı. Böylece yüz on gündür Sıffın'da bulunan ve bu süre zarfında yirmi beş bin askerini kaybeden Ali, bu öneriyi kabul etti. Bu noktada savaşın zaten kazanılmak üzere olduğunu, onun için de bu hakem önerisinin tuzaktan başka bir şey olmadığını söyleyen, El-Eşter'in şu sözleri gelinen noktanın önemini göstermesi bakımından önemlidir: "Ey Irak ehli.

Ey zillet ve korkaklığın timsalleri! Şu anda bu adamlara üstün gelmiş durumda iken, sizin onları yenmek üzere olduklarınızı gördükleri sırada, mushafın sahifelerini elleriyle yükseğe kaldırarak sizi Allah'ın kitabına davet ediyorlar. Halbuki onlar çoktan Allah'ın emirlerine sırt çevirmişler ve kendisine bu Kur'an'ın indirildiği insanın sünnetinden sapmışlardır. Bana bir müddet daha mühlet veriniz ve ben neredeyse zafer elde ediyorum." (İbn'ül Esir, 1986: 322-323)

Hakem önerisinin kabul edilmesi ile Muaviye, Ali'ye bağlı bir vali konumundan ona eşdeğer bir lider konumuna yükseldi. Bu dönüşümle, bir anda uzlaşılacak taraf konumuna yükselen Muaviye, Ali'nin ordusundaki kargaşalıktan da yararlanarak görüşmelerin nasıl yapılacağı, gündemin nasıl oluşturulacağı konularında belirleyici taraf oldu. Kimlerin hakem seçileceği konusunda yaşanan süreçte bu, hilenin nasıl giderek bir felakete yol açacağının işaretiydi sanki. Öyle ki, Muaviye hakem olarak Amr ibn-i Âs'ı tayin etmişti. Ali de kendi hakemi olarak Abdullah b .Abbas'ı hakem olarak seçti. Fakat baştan hakem teklifini kabul eden ve Ali'nin bütün karşı çıkmalarına rağmen bu düşüncelerinde ısrarcı olanlar, Ali'nin seçtiği bu hakemi de Ali'nin akrabası diye kabul etmediler. Yine Ali'nin "Eşter benim hakemim olsun" önerisini de "O bizi birbirimize kırdırmak istiyor" gerekçesiyle reddettiler. (Mevdudi, 2003: 110.) Ali'ye hakem olarak Ebu Musa el Eş'ari'yi seçtiler. Fakat Ebu Musa'nın amcaoğulları Eşariler, Muaviye ordusundaydı; öte yandan Ebu Musa'nın da Küfe'lileri, Ali'nin ordusuna katılmamaları yönünde uyardığı rivayet edilenler arasında idi. Daha da vahim olanı Cernel savaşında Hz. Ali, Ebu Musa'dan valisi olması dolayısıyla yardım talebinde bulunmasına rağmen o yardım etmemişti (İbn'ül Esir, İslam Tarihi, 268) Böyle bir kimsenin Ali'ye hakem olarak seçilmesi de kabul edilebilecek bir durum değildi. Buna karşın ismi geçen kişinin Ali'nin hakemi

olarak seçilmesi, bu seçimde ısrarcı olan Eş'aş b. Kays'ın, Ali'yle geçmişe dayanan ihtilaflarından kaynaklanıyor olsa gerek. Özellikle Ali'nin, öncesinde Kays'ı Kinde ve Rebia komutanlıklarından azletmesi onun yerine, Hasan b. Mahduc ez-Zuheli'yi tayin etmesi gibi faktörler yapılan seçimde, Kays'ın belirleyici olma durumun ne kadar sağlıksız olduğunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Aslında daha baştan da Kays'ın hakemliği istenmiyordu, ama Halife Ali de bu noktada çaresiz kaldığını şu sözlerle dile getiriyordu: "...Yâ İbni Abbas! Ne yapayım, ben aralarında zayıf kaldım, onlar da harpte iyice yoruldu. Şu Eş'as b. Kays'a baksana; 'Hakem konusunda asla iki tane Mudurli olmaz illa birisi Yemenli olacak' diye tutturdu" (Zehebi, 2002: 105)

Hakemler seçildikten bir yıl sonra kararlarını açıklamak için karşı karşıya geldiler. Fakat karar aşamasına gelmeden vuku bulan bir olay daha vardı ki, bu da yaşanan bu sürecinin garabetliklerini göstermesi bakımından ibret vericidir. Bu garabet, kayda alınacak belgelerde kimin isminin önce yazılacağı ve Ali için "Emiru'l Mu'min" sıfatının kullanılıp kullanılmayacağı noktasında ortaya çıkmıştı. Muaviye tarafı bu tartışmanın sonunda Ali için Emiru'l Mu'min sıfatını kabul etmediler, ve metne Ali ve Muaviye diye yazdırdılar. Böylece savaşan taraflar bir kez daha eşit konuma getirtilip, baştan beri iktidara odaklı Muaviye siyaseti, meşru bir zeminde tartışılmaya açılmış oldu. Alınan kararın sonucuna gelirsek şunu ifade edebiliriz ki; bugün olanlar, dünün hazırlıklarının sadece bir açıklaması olarak dile gelir. Hakemlerin açıkladıkları karar da tam bu şekilde oldu. Bu karara göre Muaviye'de, Ali'de görevlerinden alındı ve yeni halifenin "Şûra" tarafından seçileceği söylendi. Bir başka rivayete göre ise, Ali'nin hakemi ile Muaviye'nin hakemi aralarında alınacak karar üzerine anlaştılar ve bu kararın Ali'nin hakemi olan Ebu Musa tarafından açıklanacağı üzerine söz birliği ettiler. Ebu Musa da kararı bu şekilde açıkladı. Ne var ki,

daha sonra Muaviye'nin hakemi sözünde durmadı ve şu sözleri söyledi: "Ebu Musa'nın söylediklerini ve müvekkilini azlettiğini işittiniz. Onun müvekkilini kendisi azlettiği gibi ben de azlediyorum, mümessilim Muaviye'yi de halife olarak bırakıyorum. Çünkü o, Osman b. Affan'ın velisi ve onun kanını talep edendir, onun makamına insanlar içinde en layık olanıdır." (İbn'ül Esir, 1986: 116)

Halife Osman'ın öldürülmesi sonrasında Muaviye'nin Ali aleyhine başlattığı muhalefet, Sıffin savaşı ile sonlandı. Fakat bu son Muaviye ile ilgili tartışmaları bitirmek bir yana, yeni ve farklı tartışmaların doğmasına yol açtı. Örneğin Muhammed Nur Denek'e göre Kur'an sayfalarını mızrakların ucuna takarak, savaşın sonlandırılmasını istemek, "gizli şirk"ten başka bir şey değildi; ve bu şirk (Allah'a ortak koşma), gizli şirk olup insanlığa ve hakikate diğer şirk türlerinin hepsinden daha çok zarar vermiştir. "Çünkü artık o, tevhid elbisesi giymiş ve tevhid dini içinde tanınmayacak şekilde kamufle olmuştur.." (Denek, 2010: 25) Yine İrfan Aycan, hakem olayı sonrası yapılan eleştirilerin özetini şöyle sunuyor: "Sıffın'da yenilginin eşiğinde iken, önce Kur'an sayfalarını mızrakların ucuna taktırarak savaşı durdurmasını bilen ve bu olayla Hz. Ali'nin ordusunda ayrılık ve fitne çıkmasına sebebiyet veren Muaviye, mücadeleyi savaş meydanından politik mücadele zeminine kaydırmış; Ezruh'ta da iktidar merdivenin son basamağına çıkmıştır. Buraya kadar isyan ve Halife'yi tanımama şeklinde gelişen Muaviye'nin tavrı, bundan sonra çok daha değişik bir boyut kazanacak ve o her türlü teşebbüs gücüyle idareye el koymaya çalışacaktır." (Aycan, 2001: 117)

Mevdudi'nin hakem meselesine dair görüşü ise, bu meselenin hakemler tarafından baştan sona yanlış ele alındığı yönündedir. Biraz uzun da olsa şimdi onun bu konuda neler söylediğine bakalım: "Hakemlerin ikisi de salâhiyetlerinin hududunu aşmış ve vazifeleri olmayan mevzulara müdahale etmişler-

dir. Bu zevat-i muhterem ikisi de yanlış bir yol tutmuştu. Onlar, yanlış, bir şekilde Hazreti Ali'yi hilafetten azletmeye teşebbüs etmişlerdir. Halbuki, Hazreti Ali (R.A.) Hazreti Osman'ın (R.A.) şahadetinden sonra, usul gereğince ve kanunî çerçeve dahilinde, meşru bir şekilde halife seçilmişti. Hakem tayini anlaşmasında bu iki zat-i muhtereme halifeyi azletmek hususunda hiçbir selahiyet verilmemişti. Esasen onlar bu mevzu için hakem tayin edilmemişlerdi. Yani onlar halifeyi azletmek selahiyetini haiz hakemler değillerdi. Sonra, o zaman, Muaviye, bizzat halifelik iddiasında da değildi. "Ben halifeyim" demiyordu. Muaviye o zaman, devrin devlet reisinden veya halifesinden, daha evvelki imam ve halife Hazreti Osman'ın (R.A.) katillerini taleb ediyordu. Muaviye, Osman'ın (R.A.) kan davasını güdüyordu. Hilafet iddiasında bulunmuyordu. Bütün bunlar şöyle dursun, burada başka bir hata daha vardı: Bu iki zat, halifelik meselesini halletmek için hakem tayin edilmiş olduklarını sanmışlardı. Ancak, hakem tayini anlaşmasında bu hususa dair hiçbir bahis yoktu..." (Mevdudi, 2003:120)

Halife Ali de hakem olarak seçilen kişilerin bu hususta hadlerini aştıklarını ve yanlış karar verdiklerini şu sözlerle ifade etmiştir: "Dinleyiniz. Tayin etmiş olduğunuz bu İki sahabe, Kuran'ın ahkamına göre hakemlik yapacakları yerde, onun hükümleri ile birlikte Allah'ın gösterdiği doğru yolu da bir tarafa bırakarak kendi düşüncelerinin arkasına takılmışlardır. Meseleyi o şekilde halletmeye kalkmışlardır ki, bundan önce, kimse böyle bir hakemlik; ne görmüş ne de duymuştur. Daha evvelki usullerde de görülmemiş ve duyulmamıştır. Anlaşmada ikisi de ihtilafa düştü. Ve ikisi de mevzu üzerinde anlaşamadılar." (Mevdudi, 2003:121)

Öte yandan İslam içindeki pek çok fırka ve grup ile Şii, Caferi ve Alevi inancına mensup olanlar açısından, ne Muaviye'nin ne de Hakemlerin aldıkları kararın siyasal bir meşruiyeti olmuş-

tur. Hatta Hakem olayıyla birlikte Ali'den uzaklaşarak kendi muhalif örgütlenmeleri kuran Hariciler, Cemel, Sıffın ve Hakem olaylarına katılanlar ile Muaviye taraftarlarını kafir olarak görürler. (Mustafa, 2001 :87) Ez cümle hakem olayı ile sonuçlanan Sıffın savaşı ile hiçbir şey çözülmedi. Bilakis hakemlerin aldıkları karar, var olan kavgaları, çatışmaları daha da şiddetlendirdi; ayrılıklar ve bölünmelere daha da çoğaldı; bütün bunlar yanında bu savaş ile Muaviye saltanat yolunda büyük bir zorluğu daha aşmış oldu.

Bu noktada bizce önemli olan bir hususu vurgulamak istiyoruz. O da şu ki; Hakem olayı Muaviye'nin kurmayı Amr İbnu'l As tarafından formüle edilip sahneye sokulmuştu; ama bu olay ilk defa Muaviye döneminde ortaya çıkmamıştı. İşin esası dini konularda Kur'an'a başvurulması bir gelenekti, ama bu kez, gerek uygulama biçimi olarak gerekse de konunun açıklığı itibariyle Kur'an'ın, Sıffın savaşında tahkim olarak kullanılması ilk defa karşılaşılan bir durumdu. En azından İslam dini açısından bu böyleydi. Halife Ali de bu durumun farkında olarak, Muaviye'nin "Kur'an aramızdaki ihtilafı çözsün" önerisini şöyle eleştirmişti: "Hangi Kur'an mukaddestir? Amr İbn Âs'ın mızrağı üzerindeki kağıt ve yazıdan ibaret olan bu Kur'an mı? Kağıt ve yazı mukaddes değildir. Mukaddes olan bu manadır. Bu Kur'an bir mesajdır, sözdür. Kur'an'ın mesajının, Kur'an'ın sözünün, yolunun ve uygulamasının olduğu yerde Kur'an'ın kendisi de vardır. Eğer yoksa kağıt, kalem ve mürekkepten ibarettir. Bunlarla savaşın, bunlar bir aldatmacadır ve yalandır. (Şeriati, 2010:120) İfade etmiş olduğumuz üzere İslam dini içerisinde daha önce böyle bir durumla karşılaşılmamıştı. Öte yandan yine Halife'nin kutsal olanı değerlendirme ve ele alma analizi de, Ali'nin yukarda aktardığımız eleştirilerini haklı kılıyordu. Bu noktada Ali'nin tepkisi yerinde ve anlamlı bir tepki idi. Fakat şu var ki, "kutsal" olanın dine alet edilmesi ve iktidar çı-

karları için kullanılması, Muaviye döneminde başlamadı ve onunla da bitmedi. Ne yazık ki dinin, egemenlerin çıkarları doğrultusunda kullanılması, dün olduğu gibi bugün de var olan bir gerçekliktir. Örneğin 312 yılında I. Konstantin de İncil'i tam da bu amaç çerçevesinde kullanmıştı. Buna göre Konstantin ancak rakibi olan Maxentius'u yenerse tek başına imparator olabilecekti. Fakat ortada bir sorun vardı. Bizanslı Hristiyanlar savaşa karşı oldukları için askerlik yapmak istemiyorlardı. Konstantin bunun üzerine din adamlarından bir din ordusu kurulmasını istedi. Ve böylece tarihte ilk defa tek tanrılı bir din ordusu kurulmuş oldu. Fakat yine de Konstantin istediği asker sayısına ulaşamadı ve bu sayı ile savaş başladı. Savaşın ilerleyen safhalarında ise Konstantin savaşı kaybedeceğini anlayınca, askerlerine mızraklarının ucuna İncil'i takmalarını söyledi. Ve nihai olarak da bu taktik sayesinde, savaş Konstantin lehine kazanılmış oldu (Denek, 2010: 28)

Sıffın savaşına yakından bakıldığında da yaşanan sürecin, Konstantin'in izlediği yönde bir gelişim gösterdiğini ve Muaviye'nin bu savaşla birlikte güçlenip, sonra iktidarı ele geçirdiğini, yine kendisine bu öneriyi getiren Amr el As'ı da Mısır Valiliği'ne getirdiğini ve bu ismin yıllarca Beyt'ül Mal'e vergi ödemeyerek servetine servet kattığını görürüz. Ki Halife Ali ve Ammar'ın Sıffın savaşında, Amr'a yönelik şu sözleri de Amr'a "içeride" yönelik eleştirilerin geldiği noktayı göstermesi bakımından dikkate değerdir: Örneğin Ali, Amr'a "Sen ne zaman fasıkların velisi, müminlerin düşmanı olmadın ki" (Zehebi, 2002: 106) diye, tepkisini gösterirken, Ammar da ona, amacının Osman'ın kanını takip etmek değil, Mısır Valiliği'ni almak olduğunu söylemiş ve "Vallahi benim bildiğim bir şey varsa senin hiçbir konuda Allah'ın rızasını talep etmediğindir. Şunu bil ki eğer bu gün öldürülmezsen, yarın nasıl olsa ölürsün. Ve sen kendin düşün. İnsanlar kendi niyetlerine göre mükâfatlandırılırlar. O halde senin ni-

yetin nedir? Onu bir kendine sor. Sen bu sancağı taşıyan kimseye ve Resulullah'a karşı daha evvel üç defa savaşmıştın. Bu diğerlerinden daha hayırlı bir çarpışma değildir." (İbnü'l Esir, 1986: 313) diyerek, Amr'a olan tepkisini ortaya koymuştur.

Bu başlığı noktalarken şunu söyleyelim ki, Muaviye'nin hakem fikri önerisi, kabile çıkarlarının egemen olduğu, ganimeti tek elde toplamak için bütün güçlerin kullanıldığı bir devleti kurmaktan başka bir anlam taşımıyordu. Fakat yazık olan şu ki; tarih bu olayları "adli" birer vaka olarak kaydedip, "sahabeler" arasındaki sorunlara indirgediği için, bugünün egemenlerinin sınıf çıkarlarının, dünün, kabilelerinin ganimet çıkarlarında zuhur ettiğini görememiştir. Mehmet Çelik'in çok yerinde ifadeleri ile söylersek: "Bu yüzdendir ki, Cemel'de 10.000*, Sıffın'da 70.000 Müslümanın kanının müsebbipleri İslam kaynaklarında ortaya konamamıştır. Açıkça belirtildiği gibi Hz. Aişe, kadınsal duygusallığının, Talha ve Zübeyr dünyevi çıkarlarının etkisiyle, dini duyguları emellerine alet etmişlerdir. Birçok İslam aliminin 'hüsn'ü niyet ve içtihat farklılığı' tezleri havada kalmaktadır. Hele hele Muaviye ve Amr b. As'ın sahabe oluşları noktai nazarından hareket edilerek, bu içtihat farklılığı kriteriyle değerlendirilmeleri ciddiye dahi alınamaz. İsyankâr bir valinin saltanatı ele geçirmek için, bir halifenin kanını ve Allah'ın kitabını emellerine alet etmekten başka bir şekilde değerlendirilemez." (Çelik, 2000: 45)

Sıffın Savaşı Sonrası Muaviye Saldırıları

Sıffın savaşı sonrasında gücünü pekiştiren ve meşruiyetini kabul ettirme yolunda büyük kazanımlar elde eden Muaviye,

* Kimi kaynaklarda bu sayı 20.000 olarak geçer

bu zaferini yeni saldırılarla sürdürmek istedi. Bu bağlamda ilk olarak Mısır'ı ele geçirmek üzere harekete geçti. Bilindiği üzere Muviye'nin Mısır üzerindeki oyunları daha önce başlamıştı. Mısır valisi Kays'ın görevden alınmasında ve yerine Muhammed b. Ebi Bekir'in göreve getirilmesinde onun gerçekleştirmiş olduğu entrikalar belirleyici olmuştu. Muaviye şimdi de yine Mısır'da Halife Osman'ın katillerinin bulunması yönünde kışkırtmalar yapıyor, Sıffın zaferini, Mısır'ın ele geçirilmesi ile taçlandırmak istiyordu. Bu çerçevede Muaviye, Muaviye b. Hudeyc el-Kindi es-Sekuni'yi Osman'ın kanının talebi iddiasıyla kışkırtmış ve daha sonrasında da Amr b. El-As komutasında 6000 kişilik bir orduyu Mısıra göndermiştir.

Durumun vahametini ve tehlikesini anlayan Halife Ali de, Mısır'daki karışıklıkların Muhammed tarafından bastırılamayacağını düşünüp yerine Eşter'i vali olarak göndermeye karar verdi. Fakat Eşter, yolda bir Muaviye taraftarı tarafından zehirlenerek öldürüldü. (Demircan, 2002: 177) Muhammed ise gittikçe yaklaşan tehlikeyi görerek Halife Ali'den asker talebinde bulundu. Ali ise bu yardım talebine yetersiz asker sayısı nedeniyle olumlu cevap veremedi. Sonradan topladığı askerleri yola çıkarmak istediğinde ise artık iş işten geçmişti; çünkü Mısır valisi Muhammed öldürülmüş ve Mısır ele geçirilmişti.

Muaviye Mısır'ı ele geçirdikten sonra saldırılarına devam etti. Mısır'dan sonra, Basra, Irak, Hicaz ve bu vilayetlere bağlı Yemen ve Faris'e de saldırlar düzenleyen Muaviye bu saldırılar sonrasında, ismi geçen yerleri ele geçiremese de, bu savaşlar süresince Ali'nin tarafında psikolojik ve fiziki tahribatlar yarattı. Yine Kufe, Temr, Enbar, Cezire, gibi bölgelere Muaviye, Ali'yi yıpratmak ve psikolojik ve fiziki zararlar vermek için komutanlarını gönderdi. Bütün bu saldırılar süresince, Muaviye binlerce askerini yukarıda ifade etmiş oldu-

ğumuz bölgelere gönderdi, yüzlerce Ali taraftarı öldürüldü, malları yağmalandı. Örneğin bu savaşlarda Ali'nin hakim olduğu Kutkutane bölgesine, Muaviye üç bin askerini gönderdi. Yine Hiyt,'e gönderilen asker sayısı altı bindir. Mekke'yi ele geçirmek için iki defa toplamda beş bine yakın askerle saldırı düzenledi; ama her iki saldırıda başarısızlıkla sonuçlandı. Muaviye'nin Ali'ye karşı düzenlemiş olduğu bütün bu saldırılar bir taraftan Ali'yi fiziki ve psikolojik olarak zor durumda bırakırken, diğer taraftan da, bu savaşlar süresince Muaviye'nin toplumsal ağırlığı artıyordu. Örneğin Yemen'de bulunan Ali aleyhtarı göstericiler bu süreçte isyan edip, Osman'ın katillerinin bulunması talebini yükselttiler. Hatta daha da ileri giderek zekâtlarını vermediler. Ali buradaki isyanları bastırmak için Yemenli Yezid b. Enes el-Erhabi'yi gönderdi. Yezid şehre geldiğinde, tamamen Ali muhalifi bir kent ile karşılaştı. Yemenliler, Yezid' e Osman'a bağlı olduklarını ve Ali'nin kimi gönderirse göndersin bundan vazgeçmeyeceklerini söylediler. Muaviye'ye de mektup yazıp yardım istediler, gelirse ona biat edeceklerini söylediler. Muaviye bunun üzerine 660 yılında Busr b. Ebi Ertat komutasındaki bir orduyu Hicaz ve Yemen'e gönderdi. Bu ordu yolculuklarındaki güzergâhlar boyunca (Mekke, Medine, Taif), Muaviye adına biat alıp, yeni görevliler atadılar. Yemene geldiklerinde de büyük katliamlar gerçekleştiren bu ordunun, Necran, Cişan ve Hadramevt gibi yerleşim yerlerinde katlettikleri insan sayısı 30.000'i buldu. (Aycan, 2001: 128)

Ali ise bu savaşlar süresince bir taraftan Haricilere karşı savaşıyor, diğer taraftan kendi tarafını disipline etmeye gayret gösteriyor ve aynı zamanda da Muaviye'nin saldırılarına karşı çıkmaya çalışıyordu. Ne var ki, ifade etmiş olduğumuz üzere, bütün bu süreçlerde Muaviye'nin gücü artıyordu. Bundan dolayı da bazı Ali taraftarları Muaviye'nin safına geçiyordu.

Örneğin Ali'nin Bahreyn Valisi Numan b. Aclan bu taraftarlardan biridir. Numan bu psikolojik harp içerisinde tarafını Muaviye olarak belirlemiş hatta beytülmale ait mallarla birlikte Muaviye tarafına geçmiştir (Demircan, 2002: 182) Bu süreçte benzer durumlar Muaviye lehine cereyan ettiğinden, savaşın seyri de onun lehine sonuçlanmıştır. Halife Ali bu noktada Muaviye'nin politik duruşunu ve olayların geldiği noktayı, Muaviye'ye gönderdiği bir mektupta şöyle ifade etmiştir: "İnsanlardan birçok kişiyi helak ettin; onları sapkınlığınla kandırdın; denizin dalgasına attın. Karanlıklar onları kaplıyor; şüpheler onları birbirlerine çarpıyor. Hedeflerinden saptılar. Topuklarının üzerinde gerisin geriye döndüler. Arkalarına döndüler." (Hz. Ali, 2007: 293)

Kabile ve ganimet mücadelelerinin asırları bulduğu Ali dönemi ve öncesi süreç, Muaviye'yi de bu eksende ganimet odaklı bir kabile mücadelesine sokmuştu. Muaviye'den, Ebu Süfyan'a, Abdüşşems'e kadar Ümeyyeoğullarının Haşimoğulları ile kavgası hep ganimet zemini üzerinden, kabile rekâbeti biçiminde gelişmiş ve Ali dönemine kadar da böyle süregelmiştir. Muaviye bu sürecin, Ali karşısındaki en büyük rakibi olarak, savaşımını hep Ali'ye karşı bu eksende vermiştir. Bu savaş gelinen nokta itibariyle Muaviye lehine sonuçlanmış ve dönem itibariyle saflar da üçe ayrılmıştı. Saflardan ilkini dönemin egemenlerini, güçlü kabilelerini temsil eden Muaviye, ikincisini "güç" olarak "merkez"de yer almasına rağmen, taban olarak ve düşünsel eğilim olarak "çevre"yi yani yoksul, güçsüz ve zayıfları temsil eden Ali, bir üçüncüsünü de yine "Ali"ye benzer ve daha radikal eğilimlerle hareket eden Hariciler oluşturmuştur. Bütün bu parçalanma ve kamplaşma içerisinde de saflar keskinleşmiş ve düşmanlıklar had safhaya ulaşmıştır. Bu saflaşma ve ayrışma neticesinde Hariciler, halife Ali'yi öldürmüşler, Muaviye'yi de öldürmek istemişler ancak başaramamışlardır. Ha-

ricilerin suikastından yaralı olarak kurtulan Muaviye, kimi rivayetlere göre Ali oğlu Hasan'ı da zehirleterek yıllardır mücadele verdiği halife koltuğuna oturmuş ve böylelikle de Emevi devleti kurulmuştur

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MUAVİYE İKTİDARI

İnsanlar birbirlerine tapıyorlar; ya da paralara, altınlara, yiyeceklere, üne, şan'a, bilmedikleri için de Yüce Tanrı'ya taptıklarını sanıyorlar.
Şeyh Bedrettin

Muaviye İdaresinin Politik Konumu

Çalışmamızın bu bölümünde Muaviye'nin iktidara nasıl geldiğini, hangi dinamiklerin onu nasıl iktidara taşıdığını; Muaviye'nin, iktidarı döneminde uygulamış olduğu politikaları, pek çok açıdan anlamaya ve anlatmaya çalışacağız. Bir politikacı ve "halife" olarak sadece kendi döneminde değil, kendisinden yıllarca sonra da pek çok kişiyi etkilemiş, pek çok kişi üzerinde izler bırakmış ve yine pek çok kişinin de nefretini kazanmış Muaviye'yi, Muaviye yapan etmenlerin tamamını bu satırlarda okumak elbette ki pek mümkün olmayacaktır. Bu noktada amacımız en azından bu yöndeki çalışmalara bir katkı olması derecesinde de olsa bu gerçekleri görmeye çalışmak olacaktır. Çünkü burada sorgulanan ve bu günün hâkim "din siyasetine" de damgasını vuran, bu gün de âdeta "Yeni Muaviye Siyasetleri" ortaya koyan, geliştiren hâkim bir zihniyet ile karşı karşıyayız. Mazlum ve ezilen kitleleri görmeyen, aksine bu kitleleri var eden, süreklileştiren, bunun üzerine zenginlik ve saltanat kuran; öte yandan tıpkı Muaviye döneminde olduğu gibi, bugün de yarattığı "çarpık inanç zihniyeti" ile kitleleri arkasına alan, üstelik bütün bu gerçeklikleri görünmez kılan bir zihniyetin inceleme altına alınması, gözler önüne serilmesi bütün-

sel ve tarihsel bir analizin zorluğu açısından kolay olmayan bir inceleme alanıdır. Dilimiz döndüğünce bu hâkim zihniyetin köklerini burada aramaya çalışacağız.

Muaviye İktidara Nasıl Geldi?

Tarih hiç kuşkusuz "kişi"lerin, kişisel kahramanlıkları, üstün yetenekleri ya da benzeri öznel özellikleri üzerinden yürüyen ve okunan bir manzumeler dizesi olmamıştır ve olmayacaktır da. Bu bağlamda Muaviye dâhil, herhangi bir ismin tarihteki yeri ve tarihe dair etkisi okunmak istendiğinde, o sürece dair toplumsal, siyasal koşulların hesaba katılması, toplumsal ilişkiler ağının açığa çıkardığı güç ilişkilerinin yeniden ve yeniden okunması gerekir.

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız görüşleri Muaviye'nin yaşamış olduğu tarihi döneme ve o tarihi dönemin ilişkilerine uyarlarsak, o dönem içerisinde kişisel yetilerin dışında ve onlardan da önemli olarak ganimet gerçekliği ile kabile ilişkilerinin döneme damgasını vurduğunu görürüz. Diğer bir ifade ile Arap-İslam coğrafyasının erken dönemleri başta olmak üzere, Muaviye dönemi ve sonrasının güç ilişkilerini açığa çıkaran yapı; elde tutulan ganimetin büyüklüğü ve aidiyeti olunan kabilenin gücüdür. Bu iki güç aynı zamanda toplumsal ağırlığı olan kişi ve isimleri de bağrından çıkaracaktır da bu anlamda. Öyle ki, çalışmamızın başlarında da söylediğimiz üzere İslamiyet'in ilk çıkışında, Müslüman olanlar en çok ezilenler, kabilesizler ve kölelerdi. En çok korunanlar da yine büyük kabile üyeleri ile ganimete sahip olan orta ve üst sınıf tüccarlardı. Hatta İslam Peygamberi'nin ilk dönemlerde karşı karşıya kaldığı tehlikelerden korunması da, amcası olan Ebu Talib'in onu, kabile mensubu olarak korumasına dayanıyordu.

İşte tüm bu gerçeklikler üzerinden Muaviye'ye baktığımızda, Muaviye kabilesinin geçmişten bugüne büyüklüğünü, gü-

cünü ve o kabilenin sahip olduğu serveti, zenginliği görürüz. Tekrara düşmemek adına, Muaviye'nin mensup olduğu, Ümeyyeoğullarının tarihsel gücüne ve toplumsal ağırlığına değinmeyeceğiz. Önceki sayfalarımızda bu gerçekliği açıkça ortaya koyduk. Hatta o kadar ki, Hz. Muhammed Mekke fethi ile başta Muaviye olmak üzere Ümeyyeoğullarına sahip oldukları kabile gücünden ve ganimet hırsından dolayı herkesten fazla ganimet vermişti. Bu politikanın sebebi aslında etkinliği, gücü, toplumsal tabanları olan kabilelerin, İslam'a zarar vermemek için ganimetle susturulmak istenmesi idi. Hatırlanacağı üzere Peygamber bu gerçekliği şöyle ifade etmişti: "Küfürden daha yeni, az vakit önce kurtulmuş olanlara fazla veriyorum ki, gönüllerini hoş edeyim. İslamiyet'te devam etsinler ve diğerleri de onlara uyarak Müslüman olsunlar." Evet Muaviye ve kabilesi böyle avunuyor, avutuluyordu. Avunma/avutulma durumu toplumsal bir gerçekliğe işaret ediyordu. Bu gerçeklik dönemin toplumsal yapısı içerisinde kabilelerin gücü ve ganimetin, kabileleri güçlü kılan etkisi idi. Bu kabile gerçekliği, Peygamber döneminden itibaren Muaviye'nin kabilesini güçlendirmiş, devlet katında çeşitli görevlere getirmiş; Ümeyyeoğulları, Mekke'nin fethi ile güçlenmiş ve toplumsal ağırlıkları artmıştır. Kısas'ı Enbiya'da bu durum şöyle açıklanmakta: "O zamanlarda Allah'tan korkan zahitler dünya adamlarından ayrılmakta, dünyayı sevenler ise Emevilere kapılmakta idi. Haşimoğullarının Hz. Peygamber'in işleriyle ve emirleriyle meşgul olup da Dünya'yı arkalarına attıkları, Resul'ü ile Allah'a yaklaşmayı Dünya'ya karşı tuttukları günlerde, Mekke'de Ümeyyeoğullarının reis oldukları zamanlar daha halkın zihinlerinden çıkmamış olduğundan, İslam olduktan sonra da elde ettikleri reisliği Mekke'nin fethinden evvelki olduklarından yine kavm-i kabile davası ve sevdası meydana geldi" (Ahmet Cevdet, 1985: 175)

Ümeyyeoğullarının, Mekke fethine kadar İslam'a karşı savaşıp buna rağmen, yine de daha İslam'ı seçer seçmez muteber bir kabile olarak varlığını sürdürmesi, ancak kabile gerçekliğinin varlığı ile anlaşılabilir. Ekonomik gücün, ganimetin büyüklüğü ile orantılı olarak büyümesi ve bu büyüklüğün de kabile gücünü ortaya çıkarması, Arap-İslam coğrafyasında kabilelerin hareket tarzını ve politik girişimlerinin arka planını aydınlatması açısından önemlidir. İşte bu önemin tarihsel gücü anlaşılırsa, Muaviye'nin de neden iktidara bütün "tarihi eleştirilere" rağmen geldiği anlaşılabilir. Muaviye'nin kişisel özellikleri üzerinden yürüyen bu tarihi eleştiriler, kabile gücü olmasa bile Muaviye'nin halife olacağı üzerinden dile getirilmektedir. Muaviye'nin para ile olan ilişkisi, iktidara ulaşmak için her türlü yolu mübah görmesi, bu eksende türlü hile ve oyunlarla, entrika yüklü, gösteriş üzerine kurulu bir hayat sürdürmesi bu eleştirilerin sebepleri olarak dile getirilmektedir.

Bu sebeplere yol açan gelişmelerin neler olduğuna ilerde değineceğiz. Şimdi yine Muaviye'nin kabile gücünden istifade ederek, devlet kademelerinde yükselişine ve oradan da halifeliğe geçişine giden sürecin izlerine dönelim. Bilindiği üzere Muaviye esas olarak Şam valiliğine gelmesi ile birlikte, gücünü ve egemenliğini kazanmış, dönemin diğer bütün valililerinden farklı olarak bir yönetimle ve etkinlikle görevini sürdürmüştür. Üstelik bu gücü ve yaşantısı, Ömer tarafından tepkiyle karşılanmasına rağmen, görevini sürdürmesinde herhangi bir sakınca görülmemiştir. Ömer sonrası, Osman'ın valiliği ile birlikte, hem egemenlik sınırları genişlemiş hem ekonomik gücü muazzam ölçüde büyümüş olan Muaviye, kitle tabanı olarak da arkasına dönemin zenginlerini ve güçlü kabilelerini almıştır. Güçler savaşında egemenlerin, ganimet sahiplerinin, kabile reislerinin yanında yer alan, kişisel serveti ve yaşantısıyla da bu sınıfın tipik bir temsilcisi durumunda olan Muaviye, Ali'yle olan sava-

şına da bu güçler etrafında girmiştir. Ali temsil ettiği kesimler ve yaşantısı ile daha çok güçsüzlerin, kabilesizlerin, ezilenlerin yanında yer alırken, Muaviye bunun tam zıddı bir sosyal yapıdan Ali ile savaşmış ve bu savaşında da galip gelmiştir diyebiliriz. Çünkü toplum bu noktada gelişimini ve bu gelişim dinamiklerini egemenler-ezilenler cephesinden ortaya koymuştur. Elde edilen ganimetin büyük bir kısmına el koyan egemenler; köleler, kabilesizler, zayıf kabilelerin mensupları ile bir savaşım vermekteydi. Muaviye tam bu noktada egemenlerin cephesine uygun düşen bir lider olarak pozisyon almış ve mülk sahiplerinin, ganimet sahiplerinin, kabile reislerinin yanında yer almıştır. Oral Çalışlar bu durumu şöyle ifade ediyor: "Muaviye bu duruma uygun düşen bir önder olduğu için başarı kazandı. İktidar kavgasının nihai zaferi onun oldu. Muaviye'nin, Ali ve Haricilerle olan kavgası zengin yoksul, ezen-ezilen kavgasıydı... Ali, yoksullara daha yakın bir halkçı çizgiyi temsil ederken, Muaviye son savaşlarla iyice büyüyen ve zenginleşen İslam'ın en üst kesimlerini temsil ediyordu. Zaten öyle olduğu için kazandı." (Çalışlar, 2010: 148)

Muaviye'nin sosyal yaşamda temsil ettiği kitle ve güçler Çalışlar'ın da haklı olarak belirttiği üzere onu iktidara taşımıştır. Muaviye kabilesi de zaten geçmişten bugüne incelediğimiz gibi iktidar mücadelesinde ön saflarda yer almış, dönemin önde gelen kabilelerindendir. İşte Muaviye'yi iktidara getiren de tam da bu güçler savaşı olmuştur. Gerek Muaviye şahsında gerekse de kabilesi olan Ümeyyeoğulları gücünde, gelişen ganimet odaklı iktidar mücadelesi onları iktidara taşımıştır. Zaten Muaviyedönemi ve sonrası Emevi Dönemi politikacılarına baktığımızda, devlet başkanlarının iktidara getiren kabile-ganimet ilişkilerine sadık kaldıklarını ve hükümet etme politikalarını bu dinamik üzerine kurduklarını görürüz. "Mücadele etme, birlikte yeme, Kureyş'in meşruluğu" (Cabiri, 2001: 320) olarak vuku

bulan bu politikalarda Muaviye birlikte yiyerek mücadele etmeyi ve bu mücadelede de kabilesini ganimete ortak etmeyi hep bilmiştir. Bu durum sadece onunla da sınırlı kalmamış, kurulan Emevi devletinde de nerdeyse bütün devlet başkanları / halifeler aynı zemin üzerinde bir politika uygulamışlardır. Ekonomik olarak kişisel zenginliklerin arttırılmasına, servete, mülkiyetçiliğe meyleden bu politika siyasal olarak da kabile egemenliğine, baskıya ve despot bir rejime dayanmıştır. Kısacası Osman ile başlayıp Muaviye ile başlayan ganimet odaklı kabile egemenliği onun kurduğu devlet idarecileri eliyle de sürdürülmüştür. Peki, Muaviye özellikle iktidara ulaşmada ganimeti nasıl kullanmış, ganimeti bir iktidar aracı olarak siyasal mücadelesinde politik bir silah aracı olarak nasıl kullanmıştır? Şimdi de bu sorumuza cevap arayalım.

Bir Muaviye Silahı Olarak Ganimet ve Baskı Politikaları

Muaviye'yi iktidara taşıyan önemli bir etken olarak, onun ganimet odaklı politik mücadelesini görüyoruz. Gerek valiliği döneminde gerekse de halifelik için mücadele ettiği süreç ve sonrasında halifeliği döneminde, ganimeti politik bir mücadele biçimi olarak gören Muaviye; bu noktada elinde bulundurduğu ganimeti hep bir savaş aracı olarak kullanmıştır. İktidara ulaşmak için hasımlarını para ile susturma ya da para ile kitleleri etrafında toplama yoluna giden Muaviye; bu yol üzerinde ilerlerken de her türlü hile ve entrikayı da kullanmıştır. Nerdeyse politik yaşamının tamamını, maddi güçle hedefini ele geçirme üzerine kuran Muaviye için "Ka'bül Ahbar: 'Bu ümmetten kimse Muaviye kadar mal mülk sahibi olmayacaktır.'" (Ahmed Cevdet, 1985: 220) diyerek, Muaviye zenginliğinin boyu-

tunu gözler önünde sermiştir. Daha önce de ifade etmiş olduğumuz üzere Muaviye'nin sahip olduğu bu zenginlik; hile, entrika ve para eksenli politik mücadele biçimleriyle birleşerek Muaviye'yi iktidara taşımıştır. Peki, Muaviye hangi durumlarda ve hangi süreçlerde sözü edilen politik tutumunu ortaya koymuştu? Şimdi örnekler üzerinden, Muaviye'nin bir politikacı olarak bu silahı nasıl kullandığı ile devam edelim.

Siyasi muhaliflerini susturmak için sürekli onlara vaatler sunan başta para olmak üzere mevki ve makam teklifleri ile onları ele geçirmeye çalışan Muaviye, parayı bütün hayatı boyunca iktidar savaşının bir silahı olarak kullanmıştır; O kadar ki; "O, paranın iş gördüğü yerde konuşmaya, konuşmanın iş gördüğü yerde kılıca gerek görmediğini" söyleyerek bu stratejisine ne kadar güvendiğini ve inandığını ortaya koymuştur. Kendisini bu yönde eleştiren, en azından harcamış olduğu paraların çok olduğunu söyleyenlere karşı da, "muhtemel bir savaş bundan çok daha fazlasına mal olur" diyerek bu politikasına olan inancını ortaya koymuştur.

Yaklaşık 40 yıla yakın iktidar koltuğunda oturan Muaviye, Mekke'nin fethi ile zorla Müslüman olan gruptan olsa da, kabilesinin gücü ve hâkim kabilelerin desteği ile daha Müslümanlığı kabul etmesinden kısa bir süre sonra valiliğe getirilmiş ve o koltuktan da, halifeliğe geçene kadar inmemiştir. Özellikle Halife Osman döneminde artan huzursuzluklar ve sıkıntılar nedeniyle Kufe'den, Muaviye idaresindeki Şam'a sürgün gönderilenlere Muaviye oldukça cömert davranmış, sunmuş olduğu ikram ve iltifatlarla onların gönlünü kazanmaya çalışmıştır. (Gömbeyaz, 2010: 307) Bu dönem içerisinde Şam'a sürgün gönderilenlerden biri olan Ebuzer'in durumu bu noktada çarpıcıdır. Hakkın eşit dağılımı, adaletin sağlanması uğruna Osman'a muhalefet ettiği için Şam'a sürgün gönderilen Ebuzer, geldiği yerde de durumun değişmediğini, yine halkın büyük kısmının

yokluk içinde sıkıntı yaşarken Muaviye'nin saraylar yaptırdığını ve bu doğrultuda politikalar izlediğini görünce, ona karşı da oldukça sert bir muhalefet ortaya koymuş; Muaviye ise Ebuzer'i susturmak üzere baskı ve sindirme ile birlikte para teklifi dâhil her yola başvurmuştur. Ebuzer bütün bu baskılara direnmiş ve Muaviye'nin para teklifi dâhil, bütün vaatlerini geri çevirmiştir. Şam'da kaldığı süre zarfında Muaviye iktidarına karşı mücadele eden Ebuzer en sonunda Osman'ın yanına gönderilmiştir (Şeriati, 2010: 126)

Muaviye'de vuku bulan "paranın iş gördüğü yerde" diğer mücadele biçimlerine gerek olmadığı anlayışı, Halife Ali'nin ölümü sonrasında halifeliğini ilan eden Ali oğlu Hasan'ın halifeliği döneminde de, ona karşı da bir mücadele biçimi olarak ortaya çıkmış; Muaviye, Hasan'a halifeliği kendisine bırakması karşısında türlü vaatlerde bulunmuş, yüklü bir ganimet teklifi ile Hasan'ın karşısına çıkmıştır. Bu süreçte Muaviye "gerek para gerekse de hile ile bütün önemli kişileri de yanına çekmiş"; Hasan'a da başta ekonomik teminatlar olmak üzere bir dizi dini ve idari teminatlarda bulunarak halifeliği ondan almıştır. Fakat Muaviye daha sonra verdiği sözlerde durmamış başta oğlu olan Yezid'i halife seçerek/seçtirerek yapılan anlaşmayı geçersiz kılmıştır (Zelyut, Öz 1990: 109-110)

Söz bu noktaya gelmişken Muaviye'nin oğlu Yezid'in halife seçilme sürecinin de nasıl geliştiğini, Muaviye'nin bu noktada parayı, iktidara ulaşmak için kullanılan bir ganimet aracı olarak nasıl meşrulaştırdığını görmeye çalışalım. Öncelikle şunu belirtelim ki, "Muaviye kendisini Müslümanların ilk padişahı olarak gören" bir devlet adamı olarak; Yezid'i halife seçtirmeden de İslam dinine saltanatı çoktan sokmuştu zaten (Mevdudi, 2003: 122) Fakat Yezid'in halife seçilmesi ile saltanat ve kabile dini resmi olarak kurulmuş, Emeviler olarak tarihte kabileye bağlı bir din kurulmuştu. Peki, bu nasıl olmuştu? Yezid'in

halife seçilme fikri ilk olarak Muaviye'nin Kufe Valisi Mugire'den çıkmıştı aslında. Muaviye'nin kendisini valilikten azledeceği bilgisini alan Mugire, ilk iş olarak hemen Yezid'in yanına gelmiş ve ona şu sözleri söylemiştir: "Her gelen sahabeler ve Kureyş'in büyükleri yavaş yavaş ölüp gidiyorlar. Anlayamıyorum, Emirülmümin sana biat edilmesi hususunda niçin işi geciktiriyor?" Bu sözler üzerine de, Yezid hemen babasının yanına gitmiş ve babasına meseleyi anlatmıştır. Muaviye ise bu gelişmeler üzerine tekrar Mugire'yi yanına çağırmış ve olan bitenin ne anlama geldiğini ona sormuştur? Bu soruya; "Osman'ın ölümü sonrasında Müslümanlar arasında kargaşalık çıktığını, bu kargaşalığın tekrar yaşanmaması için halkın şimdiden Yezid'e halife olarak biat etmesi gerektiği yönünde" cevap vermiş ve Mugire böylece Yezid'in halifeliğini de resmi olarak ilk defa gündeme getirmiştir. Öte yandan Muaviye, bu durumun halka nasıl anlatılacağı sorusunu sormuş Mugire ise; "Kufelilerin işini ben hallederim, Basralılarınkini de Ziyâd. Bundan sonra de zaten kimse muhalefete kalkmaz" cevabını vermiştir. Bu konuşmadan sonra Kufe'ye dönen Mugire, on kişi buldu ve bu kişilerden oluşan bir heyet hazırladı. Bu heyetin başına da oğlu olan Musa İbn'i Mugeyre'yi getirdi. Otuz bin Dirhem ile bir araya getirilen ve sonrasında "mümessiller heyeti" olarak halife Muaviye'nin yanına giden bu heyet, Muaviye'den Yezid'in halife olmasını daha doğrusu onun veliahtlığını talep ettiler. Muaviye ise Musa'yı yalnız olarak yanına çağırıp ona şu soruyu sordu:

"'Baban' bu şahısların imanlarını kaç paraya satın aldı?"

Musa'nın cevabı aynen şöyle oldu: "*Otuz bin Dirheme Muaviye..*"

Muaviye ise ona, tarihe geçecek ve Muaviye'nin ganimet-iktidar ilişkilerine nasıl baktığını ortaya koyacak şu cevabı verdi: *Yazık, din ve imanlarım pek de ucuza satmışlar, dedi* (Mevdudi, 2003: 124-125) Muaviye böyle demesine rağmen ve durumun

gerçekliğini ilk elden bilmesine rağmen, diğer valilerine de haber salarak oğlunu bu şekilde halife seçtirmiştir.

Ganimeti bu bağlamda iktidara ulaşmak için meşru ve hak bir yol olarak gören Muaviye, para ile insanları kendi tarafına çekmeyi hep bir yol olarak uygulamıştır. Örneğin Ali oğlu Hasan'ın taraftarlarından olan ve onu, Muaviye'ye karşı direnmeye ve savaşa çağıran Kays b. Sa'd ile Hasan'ın öncü komutanlarından olan Ubeydulah b. Abbas'a, Muaviye kendisinin tarafına geçmeleri için türlü vaatlerde bulunmuştur. Bu vaatler Kays tarafından kesin bir şekilde reddedilse de, Ubeydullah aynı tepkiyi göstermemiş ve Muaviye'nin tarafına geçmiştir (Gömbeyaz, 2010: 308) Yine Muaviye, Sıffın Savaşı esnasında kendisine destek olan kabilelere, savaşta galip gelmeleri halinde maddi destekte bulunacağı üzerine vaatlerde bulunmuş, bu vaatlerden etkilenen bir kısım Ali taraftarı da bu sözler üzerine Muaviye'nin safına geçmiştir (Demircan, 2002: 127)

Muaviye iktidarını güçlü kılmak ve yaymak noktasında da ganimeti oldukça cömertçe kulanmış, "amacına ulaşmak için, Arapların desteğine muhtaç olduğundan, ölçüsüzce para dağıtarak yandaş toplamaya çalışmıştır". Öyle ki, "Muaviye'nin yanında 60.000 asker vardı ve bunlara yılda 60.000.000 Dirhem harcıyordu. Şu durumda askerin her birine yılda 1000 Dirhem veriyordu. Bu miktar halife Ömer devrinde verilen maaşın iki katından çoktu." Muaviye aynı şekilde kendisine askeri destek veren ve idaresini güçlendiren kabilelere de ayrı önem verir, onları diğer askerlerden ayrı tutardı. Örneğin Yemen kabileleri bu kabilelerdendi. Muaviye sayıları 2000'i bulan bu Yemenlileri diğer askerlerle bir tutmaz, onlara iki kat daha fazla maaş verirdi. Bu noktada Zeydan, Muaviye'nin parasını sadece askeri harcamalarda "cömertçe" kullanmadığını ifade eder ve şöyle der: "Muaviye, paranın gücünü yalnız askeri ve orduyu kendine bağlanmak için kullanmıyordu. Kendisine yandaş topla-

mak ve kin ve nefretini söndürmek içinde kullanıyor ve bu amaçla bol miktarda para dağıtıyordu." (Zeydan, 2009: 223)

Amr b. El As ismi de Muaviye'nin ganimet odaklı kişi, grup ve kabile kazanma ve buradan da iktidarı ele geçirme politikasına çok uygun bir örnektir. Öyle ki, bu zat döneminin en zenginlerinden olup, Ömer ve Osman dönemlerinde dörder sene Muaviye döneminde ise iki sene Mısır valiliği yapmıştır (Ahmed Cevdet, 1985: 185) Fakat valiliği sırasında kendisinden başta vergi toplamak üzere pek çok konuda şikâyetçi olunmuş, bunun üzerine Halife Ömer ona ağır bir mektup yazmış, Osman'da şikâyetlerin devam etmesi üzerine onu valilikten azletmişti. Osman'ın ölümü ile birlikte tekrar siyaset sahnesine çıkan Amr, önceleri Halife Ali'nin yanında yer almış, fakat Muaviye'nin sunmuş olduğu vaatler üzerine saf değiştirmiş ve Muaviye'nin safına geçmiştir. Hatta Muaviye ile birlikte Sıffın savaşına katılmış, onun hakemliği rolünü üstlenmiş ve daha önce varılan anlaşmanın aksine bu savaşın sonu ile birlikte halifeliğin Muaviye'ye geçtiğini ilan etmiştir. Muaviye ise Amr'ın bu hizmetlerini karşılıksız bırakmamış ve daha önce verdiği sözü de tutarak ona Mısır Valiliği'ni vermiştir. Hakem fikrinin de "mucidi" olan Amr, bu becerileri ile sadece Mısır valiliğini almakla kalmamış aynı zamanda Beytülmal'e de hiç vergi ödemeyerek Mısır'ın bütün gelirini kendi almıştır (Gömbeyaz, 2010: 309)

Muaviye'nin iktidarı nasıl ele geçirdiğine, ganimeti bir iktidar silahı olarak nasıl kullandığına ve iktidarda uzun süreler nasıl kaldığına dair soruları cevaplandırmak adına, Ziyad bin Ebi Serh ismi de önemlidir. Ziyad bin Ebi Serh, Muaviye'nin iktidarında önemli bir yer teşkil eden Sakif Kabilesi'ndendir. Halife Ömer döneminden itibaren devlet yönetiminde resmi görevlerde bulunan Ziyad, Hz. Ali döneminde de bu görevlerini sürdürmüş ve bu dönemde Faris'de Vali olmuştur. Ziyad'ın özellikle Halife Ali döneminde askeri olarak sergiledi-

ği başarılar ve Faris'te gösterdiği "başarılı" yönetim, Muaviye'nin dikkatini çekmiştir. Muaviye bunun üzerine kendisine biat etmek için Ziyad'a tehdit dolu mektuplar göndermiştir. "Çünkü Muaviye askeri ve maddi imkâna sahip Ziyad'ın, neler yapabileceğini iyi kestiriyor bu meselenin müspet ya da menfi şekilde halledilmesine çalışıyordu." (Aycan, 2001: 129) Fakat Muaviye'nin göndermiş olduğu bu tehdit dolu mektuplar işe yaramamıştı. Muaviye bunun üzerine Ziyad'ın Basra'daki ailesine baskı uygulanması ve mal ve mülklerine el konulmasını emretmiş; bu emir üzerine de Muaviye'nin Komutanı Busr, Ziyad ve kardeşlerinin çocuklarını hapse atmış ve bazı akrabalarına da baskı uygulamıştır. İşte bu noktada Muaviye'nin Kufe Valisi Mugire, aynı kabileden olması hasebiyle Ziyad ile kendisi görüşmüş ve onun Muaviye'ye biatını sağlamıştır.

Ziyad'ın, Mugire ile görüşmesinden sonra Muaviye'ye biat etmesi ise saf bir ikna çabasıyla gerçekleşmemiştir. Buna göre Ziyad'ın serveti, Basra'da kardeşinin oğlu tarafından muhafaza edilmektedir. Muaviye, Ziyad'ın servetinin Basra'da olduğunu öğrenince hemen Mugire'ye bu serveti devlet adına müsadere etmesi üzerine emir vermiş ve bu bağlamda onu Ziyad'la görüşmeye göndermiştir. Mugire, Ziyad ile görüştükten sonra onu Muaviye'ye biat ettirmiş, Basra'da bulunan serveti içinde Muaviye'ye burada böyle bir servet yok diyerek mektup yazmıştır. Ve böylece her iki tarafında isteği olmuş bir yanda elde bulundurulan ganimet korunmuş öbür yanda da tehlike içeren bir komutan ele geçirilmiştir.

Ziyad ele geçirildikten sonra Kufe'ye geldi ve orda büyük bir hürmetle karşılandı. Çünkü Ziyad'ın ve Ziyad'la birlikte bazı Ali taraftarlarının Muaviye safına geçmesi bütün İslam beldelerinde hâkimiyetin tesis edilmesi üzerinde ciddi bir katkı sağladı. Öte yandan, "Ülkenin her tarafında geçici de olsa bir uzlaşmanın sağlanması, Muaviye ve Hz. Ali taraftarlarının mü-

nasebetlerinde gözle görülür bir yumuşama meydana getirdi." (Aycan, 2001: 171) Muaviye, Ziyad özelinde ele geçirdiği bu psikolojik ve fiziki üstünlüğü öyle bir noktaya getirdi ki, daha doğru bir ifade ile bu üstünlükten daha fazla yarar elde etmek için bu olayı öyle bir noktaya taşıdı ki, Sakif kabilesinden olan Ziyad'ı kardeşi ilan etti. Hem de öyle fahri bir kardeşlik değil, basbayağı biyolojik olarak onun kendi kardeşi olduğunu ilan etti. Peki, bunu nasıl sağladı Muaviye? Bu konuda tarihi pek çok rivayet olmakla birlikte, Muaviye'nin elde etmiş olduğu bu psikolojik ve fiziki güçten daha çok yararlanmak için, Ziyad'ı daha önce babasının başka bir kadınla olan ilişkisinden doğan kardeşi olarak ilan etmesi tarihi gerçekliklerle örtüşen bir sav olarak karşımızda durmaktadır. Öyle ki, Ziyad, Muaviye'nin safına geçtikten kısa bir süre sonra Basra'ya vali olarak atandı ve burada Muaviye'nin iktidarını korumak üzere daha önce benzeri görülmemiş bir otorite kurdu ve hatta adi suçları önlemede bile çok başarılı oldu (Aycan, 2001: 173) Ziyad'ın bu başarıları ise, Muaviye tarafından takdirle karşılandı ve bir süre sonra Mugire'den boşalan Kufe Valiliği'ne de o getirildi. Böylece hem Basra hem de Kufe valisi olan Ziyad, arttırılmış yetkileri ile Muaviye iktidarına daha bir bağımlı hale getirildi ve bu bağımlılığın sonucu olarak da Ziyad, Muaviye iktidarı için büyük zulümlere, baskılara imza attı. Bu bağlamda Ziyad'ın hutbe okurken taşlanması olayı önemlidir. Peki bu olay nasıl cereyan etmişti? Sorumuzun cevabı ile devam edelim. Basra ile Kufe Valiliği'ni bir arada yapan ilk kişi olan Ziyad, Küfe'de halka hutbe okumak istediğinde halk onu taş yağmuruna tutmuş, bunun üzerinde O da hemen adamlarını yanına çağırmış ve kendisine taş atan kimseleri bizzat sorgulayarak tespit etme yoluna gitmiştir. İnsanları yemin ettirerek sorgulayan Ziyad bu sorgu sonrasında otuz ile seksen arasında değişen insanı suçlu bulmuş ve onların ellerini kestirmiştir (İbn'ül Esir, 1986: 468) İşte bu olay,

gerek Ziyad'ın halk tarafından nasıl karşılandığının, gerekse de Ziyad'ın bundan sonra yapacağı baskıların ipuçlarını görmek bakımından oldukça önemlidir. Ziyad'ın bu baskıya ve zulme dayalı politikası ise bu olay başta olmak üzere hep susturma-sindirme anlayışı üzerine sürmüştür.

Bu susturma-sindirme politikalarına en önemli örneklerden birisi de, Küfe'de bulunan Hucr ve taraftarlarına yapılan baskılardır. Hucr, Kufe'de iken hem Ali taraftarlığı ile ön plana çıkmış hem de Ziyad egemenliğindeki ekonomi politikalarına karşı çıkmıştır. Hucr'un bu muhalefeti ise Küfe'de taraftar toplamış ve bu nedenle de hem Ziyad için, hem de Muaviye iktidarı için gözle görülür bir tehlike haline gelmişti. Bu gelişmeler üzerine Hucr ve on iki arkadaşı hapsedildi. Ziyad, Muaviye'ye onların öldürülmesi talebiyle şu mektubu yazdı: "Bu Turabiyye-Sebeiyye (Ali taraftarları) sapıklarının reisi Hucr b. Adiy, Emir'l Mü'mine karşı çıkıp, Müslümanların birliğini bozdu ve bize harp ilan etti. Allah da onlara karşı bizi muktedir kıldı. Ben şehrin seçkinlerini, yaşlılarını ve dindarlarını çağırdım. Bu kimseler, onlardan gördüklerine ve yaptıklarına şahadetde bulundular. Bu seçkin ve Salihlerin şahadetlerini mektubumun altına iliştirdim." (İbn'ül Esir, 1986: 181) Bu arada Hucr'un arkadaşlarından Amr b.el-Hamık ve Rufa b. Şeddat el-Beceli Cezire bölgesinde yakalanmışlar, Muaviye'nin emri ile kafaları kesilmiş ve kesik kafaları ile şehirden şehre dolaştırılmışlardır (İbn'ül Esir, 1986: 181)

Ziyad'ın Basra'da yerine vekil vali olarak tayin ettiği, Semure b. Cündeb de Ziyad'ın baskıcı ve totaliter yönetimine katkı sağlayarak, adeta Ziyad'ı aratmamıştır. Basra'da despot bir yönetim kuran Semure, "İbn Sirin"in anlattığına göre burada sekiz bin kişiyi öldürtmüştür. Ziyad ona, "Bu öldürdüklerin arasında günahsız kimselerin olmasından korkmuyor musun?" diye sormuş, Semure'de ona, "Eğer öldürdüklerimin bir katı-

nı daha öldürseydim yine korkmazdım" cevabını vermiştir. Ebu Sevvar el-Adevi de, Semure'nin kendi akrabalarından Kur'an'ı Kerim'i de tam olarak bilen 47 kişiyi bir günde öldürdüğünü söylemiştir (İbn'ül Esir, 1986: 469)

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Muaviye, "paranın iş gördüğü yerde konuşmaya, konuşmanın iş gördüğü yerde kılıca gerek görmemekteydi". Çünkü karşısındaki "düşmanı" etkisiz hale getirmek için, "para" diğer savaşma kalemlerinden daha az maliyetle, bu sorunu çözebilirdi. Onun için hiç "kılıca", "savaşa" gerek kalmadan, insanları "para" ile susturma, sindirme yolu daha mantıklı ve makuldü. Yukarda verdiğimiz bir dizi örnek, Muaviye'nin bu düşüncesini nasıl operasyonel bir şekilde yaşama geçirdiğini açıkça ortaya koymakta. Biz yine bu düşünceye uygun olarak Muaviye'nin imza attığı birkaç olaya daha değinelim. Bu olaylardan ilki Halife Ali'nin Basra Valisi ile ilgilidir. Buna göre Ali'nin Basra Valisi olan Abdullah bin Abbas ile Ebu'l-Esved ed-Dueli arasında bir anlaşmazlık çıkar. Ebu'l Esved de, Abdullah bin Abbas'ın beytülmalden kendisine harcadığı ithamıyla Ali'ye mektup yazar. Bu durum üzerine Ali de, aldığını haber vermek üzere İbn Abbas'a bir mektup yazar. İbn Abbas ise bu iddiaları reddeder, sonrasında Ali'nin bu konu üzerine baskı yapması üzerine de akrabalarını çağırır ve onların korumasında mallarını alıp Mekke'ye gider ve oraya yerleşir. Nihai olarak da Muaviye ile, "aldığı mallar kendisinde kalmak üzere" anlaşır. Yine Muaviye, Hasan bin Ali ile bir dizi başka şartla birlikte "parasal" konularda da anlaşma yoluna gider ve onu halifelikten vazgeçirmeye yöneltir. Bu çerçeve de "Hasan, Muaviye'den değeri beş milyonu bulan Kufe beytülmalini ve Faris'in Darebecerd haracını da istemiştir. Ötesi, Muaviye, Hasan ve Hüseyin'in atalarını iki yüz kese arttırmış; onların yıllık beşbin Dirhem olan Ata'larını bir milyon Dirheme yükseltmiştir. Aynı şekilde Abdullah bin Abbas'ın Ata'sını da bu kadar yapmıştır. (Taberi, 1987: 326) Mua-

viye bir taraftan Ali oğulları Hasan ve Hüseyin için ganimetin kesesini bu şekilde "cömertçe" açarken, öte taraftan da Irak halkını Ali'ye kışkırtmak için yine "ganimeti" bolca dağıtma yoluna gitmiştir. Yine Muaviye oğlu Yezid, benzer ganimet politikasını Hüseyin'e karşı kışkırtmak üzere Irak halkı üzerinde kullanmıştır. Sıffın savaşı ve öncesinde de pek çok kabileyi "vaatler" üzerinden saflarına katma yoluna giden Muaviye, bu çerçevede Ziyad b. Hasafa'ya da haber göndermiş, "Ey Rabia oğullarının evladı! Ali bizim aramızdaki akrabalık bağlarını kopardı. İmamımızı öldürüp onun katillerini korudu. Seni aşiretinle birlikte bize yardım etmeğe davet ediyorum. Vallahi eğer ben zafere erişecek olursam sana kesinlikle söz veriyorum ki, arzu ettiğin en büyük iki şehirden birine vali olarak tayin ederim". Ziyad ise, Muaviye'nin bu sözlerine, "Ben rabbimden bana gelen apaçık bir delil görüyorum. Allah bana iman nimetini ihsan ettikten sonra kalkıp günahkârlara yardımcı olmamı." (İbn'ül Esir, 1986: 326) cevabını vermiştir.

Buraya kadar yazdıklarımız bağlamında şunu ifade edebiliriz ki; Muaviye bir "devlet" ve "din" adamı olarak ganimeti iktidara ulaşmanın bir aracı olarak görmüş, yeri ve zamanı geldiğinde insanları etkisiz hale getirmek için hep bu yola başvurmuştur. Aynı şekilde kabile önderlerinin ve dönemin "ileri gelen" insanlarının dostluğunu kazanmak içinde bu yola başvuran Muaviye, ganimetin insanlar üzerindeki etkisini iyi görerek iktidarını sağlamlaştırmış ve bu zihniyet üzerine kurulu bir devlet inşa etmiştir. Öyle ki, Muaviye sonrası Emevi halifeleri de hep bu yolu izlemiş, "ganimet", "kabile" de siyaset yapmak için öngörülen, rakipleri susturmada ve muhalefeti önlemede belirleyici araç haline getirilmiştir. Benzer biçimde Muaviye siyasi rakiplerini susturmak-sindirmek üzere baskı politikalarını da hiçbir çekince koymadan siyaset arenasına sürmüş, bu minvalde hapis, işkence ve öldürme dahil bütün zulüm po-

litikalarına imza atmıştır. Özet olarak Muaviye siyasetinde, muhalefeti bertaraf etme yollarından ganimet ve baskı politikası, sonuna kadar kullanılmıştır.

Muaviye İktidarının Siyasi Niteliği

Muaviye'nin siyasi iktidara uzanan çizgisi, bundan önce de gördüğümüz üzere başta ganimet politikaları olmak üzere, her türlü politik aracın iktidarı ele geçirmek için ortaya konulduğu bir süreci ihtiva eder niteliktedir. 20 yıllık valiliği ve bu valilik dönemlerinde sahip olduğu ayrıcalıklar, zengin ve gösterişli yaşantısı, onu dünden bugüne tarihte "incelenmesi" gereken bir kişilik olarak yazdırırken; iktidarı ele geçirmek için uygulamış olduğu para, kumpas, tehdit, propaganda, askeri mücadele ve siyasi suikastlar onu başarıya ulaştırmış ve Muaviye nihai olarak devlet başkanı olmuştur. Kitabımızın muhtelif sayfalarında bu politikaları gördüğümüz için tekrardan iktidarı ele geçirme politikalarına yeniden değinmeyeceğiz.* Bu noktada şunu ifade edelim ki, "Kimi zaman her türlü maddi-manevi teklif ve vaatlerle uzlaşma yolları arayan ve müsamahasının öne çıktığı yöntemler, kimi zaman da zikredilen bu yöntemlerin işe yaramadığı, yeterli olmadığı veya amaca hizmet edemediği yerde, devreye sokmaktan hiç de çekinmediği tehdit, baskı, sindirme, yıldırma, hatta öldürerek ortadan kaldırma gibi metotlarla Muaviye, ister birey, ister grup, isterse kitle bazındaki muhaliflerini bertaraf etmeyi bilmiştir." (Gömbeyaz, 2010: 329)

Muaviye iktidarı ele geçirmek üzere valiliği döneminde uygulamış olduğu bu politikaları halifeliğinde de sürdürdü.

* Muaviye'nin iktidarı ele geçirmek üzere ortaya koyduğu politikalar Melek Yılmaz Gömbeyaz'ın "Muaviye B. Ebu Süfyan'ın Muhalefeti Bertaraf Etme Yöntemleri" makalesinde ayrıntıları ile okunabilir.

Çünkü onun için önemli olan iktidarın ele geçirilmesi ve sürdürülmesi idi. Öte yandan Muaviye dönemi ile birlikte iyice genişleyen devlet sınırları ve bu genişlemenin yarattığı ganimet bolluğu, inancı da, insanları kalbi duygularından uzaklaştırarak iyide iyiye güce tapınmaya, serveti ele geçirmeye ve siyasetin bir parçası olarak onu egemenler lehine kullanmaya yöneltti. Nihai olarak bir taraftan Muaviye'nin ganimet ve kabile eksenli inanç ve iktidar perspektifi, diğer taratandan da inananların gelişen/değişen koşullara göre inancını, menfaatine meyletmesi Muaviye dönemi siyaset anlayışını gücün, ganimetin ve kabileciliğin siyaseti olarak karşımıza çıkarmıştır. Bir diğer ifadeyle Osman'la birlikte kök salan ve devletin temel politik gidişatına yön veren "Abdestli zenginler", Muaviye ile birlikte tamamen kendi kontrollerinde olan bir düzen ve devlet yaratmışlardır. Bu ifadeler mübalağalı bir anlatımın dile getirilişi değil, tarihsel bir gerçekliğin söze yansımasıdır. Aycan da aynı gerçekliğe işaret ederek, Muaviye dönemi iktidar siyasetinin yol açtığı bu gelişmeleri şöyle eleştirmiştir: "..Muaviye'nin meselelere bu açıdan bakması, yani iktidarın yürümesi için her yolu çare olarak görmesi, çevresinde menfaatkâr, fakat iş gören bir zümrenin oluşmasına sebep oldu." (Aycan, 2001: 141) Yozlaşan bu çevre ile Muaviye başta oğlunu halife ilan etme, hapishaneler kurma, koruyucu edinme, angarya işçiliği başlatma vb. (Crone, 2007: 68) birçok politika ile "adalet devleti" yerine, "saltanat devletini" hayata geçirdiler. Saltanat devleti nasıl bir zihniyet ile örüldü ve bu zihniyet nelere imza attı? Şimdi kısaca bu gelişmelerin nasıl cereyan ettiğine bakalım.

Muaviye İdarecileri ve Yezid Vakası

Muaviye iktidarının "saltanat" odaklı devlet yaklaşımını anlamak adına Muaviye döneminin idarecilerine ve valilerine bak-

mak yeterlidir. Halife Osman döneminin de yöneticileri olan, Emeviler ve Sakif kabilesinin üyelerinden oluşan bu idareciler, Muaviye dönemi siyasetinin de en önemli aktörleri olmuşlardır.

Bu noktada Muaviye dönemi siyasetçilerine daha yakından bakarsak, Mervan b. El Hakem, Abdullah b. Amir, Said b. El As, Ziyad, Mugire b. Şube gibi, Osman döneminin egemen siyasetçileri ile geçmişi entrikalarla dolu, Emevi ve Sakif kabilelerine mensup kimselerle karşılaşırız. Örneğin Mervan bin el Hakem; uzun yıllar ailesi ile Peygamber'e karşı savaşan, Müslüman olduktan sonra da yine Peygamber tarafından uygunsuz tavırları yüzünden sürgün edilen Mervan, yakın akrabalığı dolayısıyla Halife Osman'la birlikte birden bire devlet kademelerinde yükselmiş, divan kâtipliğine kadar bu yükselişini sürdürmüştür. Osman'ın öldürülmesi sonrasında, Halife Ali'ye karşı dönemin aristokratlarından Talha ve Zübeyr'le birlikte savaş açan Mervan, Ali'nin öldürülmesi ile Muaviye döneminde yine devletin "üstün" yöneticilerinden biri haline gelmiştir. Öyle ki, Hicaz valiliği ile başladığı görev de ikinci Muaviye sonrası halifeliğe kadar yükselmiştir. Kitabımızın önceki bölümlerinde Mervan'ın, Halife Osman dönemi ile nasıl ganimete boğulduğunu ayrıntılı olarak gördüğümüz için, burada Mervan'la ilgili kısa bir hatırlatma yapmayı yeterli görüyoruz. "Mervan, Osman'ın müşaviri ve tüm işlerini gören kişiydi. Ermenistan fethedildiğinde Osman oranın humusunu Mervan'a bağışladı. Buna ek olarak Fatıma'nın miras hakkı olan ve Ebubekir'in ondan aldığı "Fedek" arazisini Mervan'a verdi. Ondan sonra da ona yüz bin Dirhem bağışladı. Afrika'nın humusu Medine'ye geldiğinde, Mervan onu beş yüz bin Dinara satın aldı. Ancak Osman bu miktarı da ona bağışladı (Şeriati, 2010: 206) İşte böyle tarihsel bir kişilik, Muaviye döneminin uzun yılar valiliğini yapıp, siyasi mekanizmalarının başında yer almıştır.

Muaviye'nin Mısır valiliğini yapan Amr bin el-As'ın da, bu noktada Mervan'dan aşağı kalır yanı yoktur. Amr'la ilgili bilgileri daha önceki sayfalarımızda aktardığımızdan, bu noktada yeniden Amr'ın siyasi geçmişine değinmeyeceğiz. Ömer, Osman ve Muaviye dönemlerinin bu güçlü siyasetçisi, her dönem itibariyle şikâyet edilen, güvenilmeyen ve akıllarda, dönemin aristokratlarından yüklü servet sahibi biri olarak kalmış ve tarih de onu böyle yazmıştır. Muaviye'ye özellikle Sıffın da hakemlik önerisi ile büyük bir zafer armağan eden Amr, bu mücadelesinin karşılığını ölene kadar elde ettiği Mısır valiliği ve Beytülmal'e vergi ödemeyişi ile almıştır. Öldüğünde de döneminin önde gelen zenginleri gibi büyük bir servet bırakmış; 325 bin Dinar, bin Dirhem; yıllık 200 bin Dinar olarak hesaplanan Mısır'dan sağladığı gelir; Mısır'daki, değeri on bin Dirhem olan toprağı ile döneminin büyük zenginlerin arasına adını yazdırmıştır. Amr'ın ölümü sonrasında yerine oğlu Abdullah, Mısır'a Vali olarak atanmış; böylece kabileciliğin bayrağını Abdullah devralmıştır.

Muaviye döneminin önde gelen isimlerinden biri de Mugire b. Şube'dir. Sakif kabilesinden olan Mugire'nin yükselişi Halife Ebubekir dönemine kadar uzanır. Ebubekir döneminde Ridde savaşlarına katılan ve bu savaşlarda kumandanlık yapan Mugire, Halife Ömer döneminde bu yükselişini sürdürmüş, nihai olarak da bu yükseliş onu valiliğe kadar taşımıştır. Muaviye iktidarını güçlenmesinde başlıca söz sahibi olan Sakif Kabilesi ve onun bir üyesi olan Mugire, Halife Ali'nin öldürülmesi sonrası Muaviye'nin yanında yer almış, Halife Hasan'ın görevden alınması sürecinde de elçi olarak görevlendirilmiş ve sonrasında da Kufe Valiliği'ne getirilmiştir. Kufe Valiliği süresince ve sonrasında Muaviye'ye sadık bir vali olan Mugire, Muaviye'ye karşı savaşan gerek Ali taraftarlarını gerekse de Haricileri "ustalıkla" sindirmiş, Öyle ki, Haricilere karşı Ali yanlılarını savaşa sürmüş ve Harici isyanları böylelikle kanlı bir şekilde bas-

tırılabilmiştir. Ayrıca önceki sayfalarımızda da ayrıntılı bir şekilde ifade ettiğimiz üzere, Halife Ali'nin Faris Valisi olan Ziyad, Muaviye ve Mugire'nin baskıları üzerine Muaviye tarafına geçmiş ve bu geçişi sağlam kılmak adına Ziyad, Muaviye'nin nesebine dâhil edilmiştir.

Mugire'nin valiliğini ve zihniyetini anlamak adına ibret verici olaylardan birisi de, şüphesiz Yezid'in halife seçilme sürecidir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Mugire bu süreçte etkin bir rol oynamış, paralı adamlar tutarak onlardan bir heyet oluşturmuş ve bu heyeti de Muaviye'ye, Yezid'in halifeliğini isteyen bir heyet gibi göndermiştir. Bu heyetin başında olan Mugire oğlu Musa ile Muaviye arasında da şu ibret verici diyalog yaşanmıştı:

> *"Muaviye: 'Baban' bu şahısların imanlarını kaç paraya satın aldı?*
>
> *"Musa: Otuz bin Dirheme Muaviye..*
>
> *"Muaviye: Yazık, din ve imanlarını pek de ucuza satmışlar."* (Şeriati, 2010: 125)

İşte bu zihniyet tüm gerçekliklere rağmen, Muaviye'nin valisi olmuştu. Mugire vakası, Muaviye iktidarının siyasi niteliğini okumak bakımından oldukça çarpıcı bir tarihsel gerçekliktir.

Mugire'nin halifelere veliaht tayin ettirme düşüncesi ise, aslında kendisi açısından yeni olan bir durum da değildi. Mugire daha önce de Halife Ömer'e oğlu Abdullah'ı halife seçtirmesini söylemişti: Ömer'de bu öneriye, "Allah canını alsın! Bu sözünle Allah rızasını murat etmedin! Bizim, sizin işlerinizde gözümüz yok, aile efradımdan birisini bu işe teşvik etmek istemedim" diye cevap vermiştir (Şakir, 1989: 522) Görüldüğü üzere Mugire saltanat düzeninin önde gelen aktörlerinden biri olarak ve kendi konumunu güçlü kılmak adına, yer yer bu politikalara başvurmuştur. Nihai olarak, Yezid gibi

birisini de bu saltanat tahtına oturtturarak ilerde doğacak olan katliamlara da sebep olmuştur.

Yezid'in üç yıl süren halifeliğinde tarihe geçen en önemli olay, kuşkusuz Hz. Hüseyin'in katledilmesidir. Bu olay gerek akidenin nasıl bir tahribata uğrayıp bozulabileceğinin göstergesi olması bakımından, gerekse de ekonomik çıkarların başta din olmak üzere bütün değerleri altüst edebileceğini göstermesi bakımından ibretle gözlemlenebilecek bir tarihi vaka olarak karşımızda durmaktadır. Yezid tarafından gerçekleştirilen bu katliamı, konu başlığımızın sonunda kısaca ele alıp değerlendireceğiz.

Mugire'ye geri dönersek, onun Muaviye ile olan ilişkilerinin tamamıyla karşılıklı çıkarlar ilişkisi üzerine kurulduğunu, bir kez daha, Muaviye'nin Mugire'ye, Halife Ali'ye karşı küfür edilmesini ve aşağılanmasını şart koşan emirlerinde görürüz. Öyle ki, Muaviye bu konuda Mugire'ye şunları söyler: "Ali'ye sürekli olarak küfretmeyi ve onu kötülemeyi ihmal etmeyeceksin. Osman'a da rahmet okuyup sürekli mağrifet dileyeceksin. Ali'nin ve adamlarının ayıplarını her fırsatta ortaya koyacak, onları kötüleyip duracaksın. Osman'ın taraftarlarını sürekli övecek, Ali'nin taraftarlarını ise yere batıracaksın." Mugire, işte bu noktada ifade etmiş olduğumuz karşılıklı çıkarlar ilişkisini şu sözleriyle faş eder: "Sen beni denedin ve bu şekilde ben de denenmiş oldum." Ötesi, Hücr b. Adiyy, Mugire'nin Ali'ye küfrettiğini duyunca ona, "Allah sizi kötülükle ansın ve size lanet etsin" demiş, yine bir defasında da Mugire konuşurken, "Behey adam şu adamlarına emir ver de kesmiş olduğun maaşlarımızı bize dağıtsınlar. Bu mallar senin değildir. Sen bu göreve başladığından beri müminlerin emiri Hz. Ali'yi sürekli kötüleyip duruyorsun" demiştir. Hücr bu sözleri söyledikten sonra, Mugire minberden inip evine gitmiş, sonrasında da yanına gelen adamları, Mugire'ye: "Bu adamın sana karşı böyle

cesurca sözler söylemesine neden izin veriyorsun? Bu şekilde davranmakla otoriteni sarsıyor ve müminlerin emiri Muaviye'nin sana karşı tavır takınmasına vesile sağlamıyor musun?" şekilden sorular sormuşlar. Mugire ise onlara, yine Muaviye ile arasında olan ilişkinin bir menfaat ilişkisinden başka bir şey olmadığını ortaya koyan şu cevabı vermiştir: "Ben onu çoktan öldürdüm. Bekleyin ve görün, benden sonra buraya gelecek. Emire karşı da aynı tavrı takınmaya kalkışacak ve yeni vali de onu hemen öldürüverecek. Ben ömrümün sonlarına doğru, ecelimin yaklaştığı bir sırada bu şehrin ileri gelenlerinden ve iyi insanlarından birisini öldürmek istemem. Ayrıca böyle davranıp da onu ve arkadaşlarını öldürecek olursam onlar mutluluğa ererler, ben ise şekavete (zorluk, sıkıntı) düşerim. Onlar öldürülürse Muaviye dünyasını tımar etmiş, Mugire ise ahretini kaybetmiş olur." (İbn'ül Esir, 1986: 479)

Muaviye'nin en güçlü ve geniş yetkilere sahip valilerinden biri de Ziyad'dır. Muaviye'nin valiliği öncesinde de devlet yönetiminde bulunan Ziyad; Basra valisi olan Ebu Musa el-Eşari'nin kâtipliğini yapmış, Ömer döneminde Basra'da bazı görevlerde yer almış ve nihai olarak da Ali döneminde önce mal memurluğu, sonrada Fars Faliliği yapmıştır. Ali'ye karşı savaşın en canlı olduğu dönemde, baskı, tehdit ve türlü entrikalarla Muaviye safına geçen Ziyad, bu safa geçme sürecini Muaviye'nin nesebine de dâhil olarak onunla kardeş olma "şerefine" ulaşarak sürdürmüştür. Kısas-ı Enbiya'da geçen anlatıma gören Ziyad-Muaviye kardeşliğini, Ebu Süfyan, Ömer'in meclisinde dile getirmiş, bunu daha sonra öğrenen Muaviye de; Ziyad, Faris'e emir olarak atandığı zaman ona haber göndermiş ve kendi tarafına geçmesini istemiştir. Aksi takdirde onun için iyi olamayacağını söylemiştir. Ziyad ise bunun üzerine Muaviye'nin kendisine tehdit dolu olan bu mektubunu Hz. Ali'ye açmış ve herkesin önünde Muaviye aleyhine konuşmuş-

tu. Ali ise Ziyad'ın bu durumu karşısında tarihsel doğruluğu sonrasında iyice anlaşılacak olan şu sözleri söylemiştir: "Ben seni bu vilayete tayin ettim ve sen bence bu işin ehlisin, fakat Ömer zamanında Ebu Süfyan'ın ağzından çıkıvermiş olan bir söz ile sen onun nesebine ve mirasına konamazsın. Muaviye ise şeytan gibi insanın önünden arkasından, sağından solundan gelir. Ondan sakınmanı tavsiye ederim."(Ahmed Cevdet, 1985: 184) Ali'nin bu sözlerinin tarihsel önemi şuradadır ki, Muaviye tehdit, şantaj vesaire yollarla Ziyad'ı safına katmış, Ziyad da daha sonra "mücahit" bir Muaviye idarecisi olarak, Muaviye idaresi karşıtı herkesi kılıçtan geçirmeye dayalı bir siyaset izlemiş,O'nu oğlu Ubeydullah takip etmiş, O da Ali'nin oğlu Hüseyin'i Kerbela'da tam anlamıyla katlettirmiştir. İşte bir siyasi zihniyet bu şekilde gelişip serpilmiş, Ziyad oğlu ile Muaviye oğlu bir olup Ali oğlu Hüseyin'i katletmişlerdir. Ki bu katliam aslında egemenlerin zihniyetlerini ve neseplerinin devamlılıklarını göstermesi bakımından tarihsel bir ibret belgesi olup, bu zihniyet o günden bugüne de Muaviye yanlılığı ile sürüp gelerek safını belli etmiştir.

Ziyad'la devam edersek: Muaviye safına geçtikten sonra da vali olarak görev yapan Ziyad, bir süre sonra nasıl bir süreçle Muaviye'nin valiliğine getirilmiş olduğunu unutup, adeta Muaviye "cengaverliği" rolüne girmiş ve onun için canla başla savaşmıştır. Öyle ki, Ziyad önce Muaviye'nin saltanatını kuvvetlendiren ve arttıran, sonrasında da zan ve şüphe üzerine Muaviye karşıtı olduğu herkesi cezalandırma yoluna giden bir idareci olarak, halk üzerinde büyük baskı ve şiddet uygulamıştır. Deyim yerindeyse, Muaviye ve pek tabi ki O, düzenin saltanatı için bir savaş vermiştir (Ahmed Cevdet, 1994:195) Ziyad bu savaşına yakın akrabalarını da ortak etmiş, "Basra'ya vali tayin edildiği zaman kayınbiraderini Basra kadılığına, kardeşinin oğlunu beytülmalin başına, kendi kabilesinden Abdullah

b. Amr b. Gaylan es-Sakafi'yi güvenlik teşkilatının başına ve yine birçok akrabasını küçük yerleşim merkezlerinin idareciliğine getirmiş (Aycan, 2001: 146), aynı şekilde bu geleneği oğlu Ubeydullah bin Ziyad'da sürdürmüş, Kufe ve Basra valilikleri ile Emevi Saltanatının koruyuculuğunu o da sürdürmüştür. O da tıpkı diğer birçok Emevi valisi gibi Hz. Ali'ye, onun bir lakabı üzerinden (Ebu Turab) söverek Ali düşmanlığını en uç noktalara kadar götürmüştür (Ahmed Cevdet, 1994: 197)

Ziyad'ın Muaviye ve saltanat düzeni için nasıl bir politika izlediğini göstermesi bakımından, aşağıda anlatacağımız tarihi vaka da ibret vericidir. Buna göre Ziyad Basra Valisi olduktan sonra, Horasan kumandanlığı için Ebu'l As oğlu Osman kardeşi Hakem'i davet etmek istemiş, fakat davet yanlışlıkla Amr'ı Gifar'i oğlu Hakem'e gitmiş, bunun üzerine Ziyad bunun bir Allah işi olduğunu söyleyerek Hakem'i Horasan'a kumandan tayin etmiştir. Hakem-Gifari Horasana gittikten sonra da, pek çok muharebedle büyük ganimetler elde etmiştir. Olayın devamı Kısas-ı Enbiya'da şöyle geçer: "..Elde edilen ganimetlerden paralar ve altınlar gaziler tarafından taksim edilmeyip hepsinin Şam hazinesine gönderilmesi için Muaviye tarafından Ziyad'a bir emirname gönderilmişti. Ziyad bu emri Hakem-i Gifariye gönderdiği talimatta şöylece yazdı: "Muaviye'nin bana gönderdiği emirde ganimet paralarının kendisi için ayrılması yazılı olduğundan paraları ve altınları gazilere taksim etme" diye bildirmişti. Buna cevaben Hakem de yazdığı mektupta, "Emir'ül Mü'minin sana yazdığı emir bana geldi, Bence Allah'ın kitabı Emir'ül Mü'min'in mektubundan üstündür" diye bildirdi ve halka 'hisselerinizi alınız' diyerek bütün ganimet mallarını halka taksim etti."(Ahmed Cevdet, 1994: 195) Görüldüğü üzere bir tarafta ganimeti halka taksim eden bir idareci perspektifi, diğer tarafta da Muaviye ile birlikte âdeta "sermaye diktatörlüğü" kurmaya çalışan bir devlet görevlisi Ziyad.

Muaviye meşhur "hakemci" valisi Amr'ın komutanlarından biri olan ve daha sonra Mısır Valiliği'ne getirilecek olan Muaviye b. Hudeyc'den de burada kısaca bahsetmekte yarar var. Muaviye b. Hudeyc, Osman'ın taraftarlarından biri olarak onun ölümü sonrasında Muaviye'nin safına geçmiş ve pek çok savaşta yer almıştır. Sıffın savaşı sonrasında Muaviye, Ali'nin hâkim olduğu yerleri ele geçirmeye çalışırken, adaşı olan Muaviye bin Hudeyc'i de Mısır üzerine göndermiştir. Amr bin As'la birlikte bu sefere çıkan ve aynı zamanda onun kumandanlığını yapan Muaviye, Mısır'ı ele geçirdikten sonra Halife Ali'nin Mısır Valisi olan, aynı zamanda da Halife Ebubekir oğlu olan Muhammed bin Ebubekir'i öldürmüş ve ölüsünü de ölmüş eşeğin karnına koyarak yaktırmıştır. Mevdudi bu olayla birlikte, İslam tarihinde artık öldürülmüş bulunanların cesetlerinin de cezalandırıldığı sürecin başladığını söylemektedir (Mevdudi, 2003: 153)

Muaviye iktidarının siyasi niteliği, Muaviye idarecilerin nevi şahsında da görüldüğü üzere saltanat, ganimet ve baskı üçgeninde yaşam bulan bir anlayıştır. Hiçbir idarecisi ne geçmişi ile ne de yaptıkları ile adalet ve hakkaniyeti gözetmemiş; tıpkı onlar da Muaviye gibi her türlü entrika ve oyun ile devlet katına gelmişler ve devleti de yine bu zihniyetle yönetmişlerdir.

Hüseyin'in Katli ve Bir Zihniyet Gerçekliği

Yezid'in halifeliği, çalışmamızın önceki sayfalarında da gördüğümüz üzere, her türlü siyasal ve demokratik meşruiyetten öte, dönemin egemenlerinin türlü oyun ve hileyle Yezid'i bu makama oturtması ile gerçekleşmiştir. Tarihin garip bir tesadüfü değil, yaşanan bir zihniyetin devamı olarak, tıpkı Yezid de babası Muaviye gibi halifeliğe geçişte bu yolu kullanmıştır. Bizatihi bu geçişi Muaviye gerçekleştirmiştir. Hz. Hüseyin'in, Yezid tarafından katledilmesi gerçekliği de aslında bu siyasal

düşüncenin geçmişine uyan ve geleceğini de böyle baskı ve katliamlarla gerçekleştiren bir düşüncenin eylemi olarak görülebilir. Öyle ki, gerek Muaviye dönemi valiliği ve halifeliği gerekse de Muaviye sonrası idarecileri, Emevi yönetimi, hep bu yolu izlemiş; yani, amaca ulaşmak için bütün ganimet seferber edilmiş, hile ve her türlü entrika devreye sokulmuş, kabilecilik had safhaya ulaşarak devlet yönetimini ele geçirmiş, akide de bozulmuştur. Söyleye geldiğimiz üzere bu zihniyetin kökeni idari yönetim olarak, Osman dönemine kadar uzanır, Muaviye'de güçlenir ve iktidarı tamamen ele geçirir, Yezid de ise baskıcı yönetim dikta noktasına ulaşır.

Çalışmamızın Hüseyin ile ilgili bölümüne dönersek, şunu görürüz ki; Hüseyin daha Yezid halife olmadan onun halifeliğine karşı çıkmış, bu düşüncesini bizzat Muaviye'ye de söylemiştir. Dolayısıyla Hüseyin'in muhalifliği, Yezid'in halifeliği ile ona karşı ortaya çıkmamış, daha o halife olmadan da Hüseyin böyle bir yönetime ve seçime karşı çıkmıştır. Doğal olarak, Yezid halife olduğunda da Hüseyin ona biat etmemiş ve onun halifeliğine karşı çıkmıştır. Yezid'in kurduğu yönetim ise Hüseyin'in bu demokratik ve haklı muhalefetini algılayabilecek, neredeyse gaspla ele geçirdiği bu devlet idaresini bırakabilecek bir niteliğe sahip değildi. Öyle ki, Yezid idarecileri bu durumu açıkça ortaya koyar. Medine'de, Ebu Süfyan'ın torunu ve Utbe'nin oğlu Velid; Mekke'de, Asi'nin torunu ve Said'in oğlu Amr; Basra'da, Ziyad'ın oğlu Ubeydullah; Küfe'de de, Numan oğlu Beşir, Yezid idarecileri olarak zaten kabile ve ganimet bağları ile nasıl bir politik örgütlenme içinde olduklarını ortaya koymuşlardı.

Bu idareciler eşliğinde Yezid halifeliğe gelir gelmez, başta Hüseyin olmak üzere diğer muhaliflerini biata çağırmak üzere valilerini gönderir. Hüseyin ve muhalifler ise bu emre olumsuz karşılık verip biat yolunu seçmezler. Başta Hüseyin olmak üzere 680 yılında Medine'den Mekke'ye giderler. Bu es-

nada Kufe halkı Hüseyin'in Mekke'ye geldiğini öğrenince ona haber gönderip Kufe'ye çağırırlar ve ona biat edeceklerini bildirirler. Hüseyin ise bu durum üzerine amcaoğlu Müslim b. Akıyl'ı durumu yerinde görmek ve oraya varması için uygun bir zemin hazırlamak üzere Kufe'ye gönderir. Müslim'in Kufe'de çalışmaları başarılı olduğundan Hüseyin de yola çıkar. Fakat daha Hüseyin yolda iken amcaoğlu Müslim, Kufe valiliğine yeni atanan Ubeydullah tarafından yakalanarak idam edilir. Ubeydullah ismi daha önce de ifade ettiğimiz üzere bizi babası Ziyad'a götürür. Toplumsal muhalefeti kanla bastırmakla ünlenen Ziyad, Ali'ye karşı mücadele ederken yine ganimetçi zihniyetin bir devamı olarak, oğlu da Ali oğlu Hüseyin'e karşı mücadele ediyordu.

Öte taraftan Hüseyin Kufe'ye doğru yola çıktığında, onu sevenlerinin pek çoğu, Hüseyin'in bu fikrine karşı çıkmış, Kufe'nin onun için güvenilir bir yer olmadığını söylemiştir. Örneğin, Hüseyin daha Mekke'ye gitmeden, Muti oğlu Abdullah Hüseyin'e, "Uğurlar olsun, Mekke'ye gittikten sonra sakın Kufe'ye gitmeyesin, orası uğursuz bir şehirdir. Orada baban öldürüldü, kardeşin de hüsrana düştü", demişti (Ahmed Cevdet 1985: 226) Yine Ömer oğlu Abdullah, İbn-Ömer, Abbas oğlu Abdullah da bezer sözler söylediler. Bu uyarılar içerisinde en çarpıcı olanı ise meşhur Şair Ferezdak'ın sözleridir. Hüseyin, Kufe'ye doğru yola çıktığında yolda Ferezdak ile karşılaştı. Ferezdak ona: "Sakın ha, Kufe halkına güvenme, onların dilleri Ali söyler, gözleri Muaviye bakar" dedikten sonra (Önder, 2010), şu sözleri ekledi: "Halkın kalpleri seninledir. Fakat kılıçları Ümeyyeoğulları iledir." (Ahmed Cevdet: 1994: 223)

Peki, neden böyle oluyordu, yani neden Kufelilerin dilleri Ali söyleyip, gözleri Muaviye bakıyordu ya da neden onların kalpleri Ali ile olduğu halde, kılıçları Ümeyyeoğulları ile oluyordu? Bu sorununun cevabını Hüseyin'e yine yolda karşılaş-

tığı bir Kufeli verdi : "Eşraf ve ileri gelenlerden çok rüşvet alıp torbalarını doldurdular. Hepsi senin aleyhindedir, başkalarının kalpleri sana dönük olsa da kılıçları yarın senin üzerine sıyrılacaktır." Bütün bu gelişmeler yaşanırken yolda Ziyad'ın oğlu Ubeydullah'ın öncülerinden Temimli Yezid'in oğlu Hur, iki bin süvarisi ile Kadisiye tarafından Hüseyin'in yanına gelirler. Hüseyin ise onlara, "Ben buraya sizin davetnamelerinizle geldim. Eğer siz kararınızdan döndü iseniz bende geri dönüp geldiğim yere giderim" dedi (Ahmed Cevdet, 1985: 229)

Fakat Hur bu öneriye de, "benim öyle bir davetnameden haberim yok" diyerek reddetti. Hüseyin böylece adım adım ya ölüme ya da Yezid'e biata zorlanırken, Hur'la karşılaşmalarının üçüncü günü gelen mektup bir süre sonra yaşanacak katliamın adeta haberci durumundaydı. Ziyad'ın oğlu Ubeydullah tarafından gönderilen mektupta, "Bu mektup nerede eline geçerse Hüseyin'i orada tut ve onu susuz ve ıssız bir yere kondur" yazıyordu. Hur'da öyle yaptı. Onları susuz bir yer olan Kerbela'ya getirdi. Ne gariptir ki Yezid'in babası Muaviye de Sıffın savaşında Ali ve askerlerini susuz bırakmak istemiş, buna rağmen Ali ve askerleri suyu ele geçirdikten sonra aynı şeyi onlara karşı yapmamışlardı. Anlaşılan sıra şimdi Muaviye oğlu Yezid'de idi. Yani Muaviye zihniyet ve geleneği oğlu tarafından devam ettiriliyordu.

Tüm bu gelişmeler içerisinde, Ziyad'ın oğlu Ubeydullah, bir isyan üzerine Rey valiliğine atadığı Sa'd oğlu Ömer'i yanına çağırıp, öncelikle, "Hüseyin'in üzerine git, onun gailesi* 'ortadan kalktıktan sonra vazifenin başına gidersin, emrini verdi. Ömer ise böyle bir şey yapamayacağını bu noktada kendisinin affedilmesini istedi. Bunun üzerine Ziyadoğlu ona: 'O zaman va-

* İstenmeyen durum, baş belası.

lilikten vazgeçeceksin', dedi. Bu sözler üzerine Ömer düşünmesi için ondan süre istedi. Ve bu süre içerisinde durumu gelip yakınlarına anlattı; yakınları ise kesinlikle Hüseyin'in üzerine gitmemesini söylediler. Hatta Şu'be torunu Hamza, Ömer'e: "Dayı, Allah için olsun Hüseyin'e karşı gitme günahkâr olursun. Allah'a yemin ederim ki yeryüzünün mülkü saltanatından ayrılmak şöyle dursun, dünyadan çıkıp gitmek, Hüseyin'in kanına girip o halde Allah'ın huzuruna çıkmaktan hayırlıdır", dedi. (Ahmed Cevdet, 1985: 231)

Ömer bu sözler üzerine derin bir düşünceye daldı bir tarafta valilik, diğer tarafta ise işlenecek bir katliam vardı. Ömer'in çelişkide kaldığı bu durumun neticesi ise ertesi gün açıklığa kavuşacaktı. Ömer, Ziyad'ın oğlunun yanına geldiğinde, öncelikle "kendisinin görev yerine gönderilmesini Hüseyin'in yanına ise başkalarının gönderilmesini" istedi ise de, Ubeydullah bu öneriye karşı çıktı ve "ya Kerbela'ya gidersin ya da valilikten vazgeçersin" emrini verdi. Bunun üzerine Ömer "tamam o zaman giderim" diyerek valilik makamını seçti. Böylece Muaviye döneminde serpilerek büyüyen, âdeta iktidarı ele geçirmek için meşrulaşan ekonomik çıkar siyaseti burada da devreye girmiş, Ömer yaptığı işin yanlış olacağını bildiği halde, valilik 'teklifi' karşılığında, Hüseyin'in üzerine yürümeyi kabul etmişti. Ganimet çıkarlar, işte bu zihniyet eşliğinde bir kez daha dini ve insani gerekliklerin önüne geçmiş, ganimetin hazzı akidenin özünü tahrip etmiş, böylece de Ali oğlu Hüseyin için beklenen karar alınmıştı. Ya biat ya ölüm! Ömer Kerbela'ya gelince biat emrini doğruca Hüseyin'e bildirdi. Hüseyin ise bu emre karşı çıktı ve yine yolda Hur'a söylediği şeyi söyledi. "Ben buraya ahalinin daveti ile geldim. İstemezseniz dönüp giderim". Ömer, Hüseyin'in bu cevabını Ubeydullah'a bildirdi; Ubeydullah ise Ömer'e biat'ı kabul etmezse ona 'su verme!' emrini verdi. Bunun üzerine beş yüz atlı Hüseyin ile Nehir arasına gelerek Hüseyin ve ai-

lesinin su almasını engelledi. Hüseyin bu gelişme üzerine bir kez daha Ömer'le görüştü ve daha önce dile getirdiği önerisini bir kez daha bu görüşmede de ifade etti. Ömer ise bu teklifi Ubeydullah'a iletti. Fakat bir şey değişmiyordu; Hüseyin için tek bir emir vardı biat ya da ölüm. Ubeydullah, Ömer'e cevabında "Hüseyin'le arkadaşları benim hükmüme razı olup teslim olurlarsa onları salimen bana gönder. Eğer karşı koyarlarsa harp et ve onları atlara çiğnet. Eğer sen de emrimi yapmazsan kumandanlıktan vazgeç ve askeri Şimr'e teslim et", diye yazdı.

Başlaması artık saatlere kalan saldırı öncesi Hüseyin arkadaşlarını toplayarak, "Size izin verdim, gece karanlığında savuşunuz, her biriniz ailemden birinin elini tutarak şehirlere ve köylere dağılınız Cenab'ı Hak hepinize hayır ile mükâfat buyursun. Düşmanlar ancak beni istiyorlar. Bana galebe edince başkalarının arkasına düşmezler", deyince kardeşleri, kardeş çocukları, amcaları. "Biz bunu yapamayız. Allah göstermesin sana bir hal olursa biz ondan sonra sağlık istemeyiz", diye cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. Hüseyin onlara "içinizden Müslim'in daha önce şehit olması sizin için yeter. Şimdi siz savuşup gidiniz deyince, onlar da; "Biz sonra halka ne diyelim, büyüğümüzü ve efendimizi ve en hayırlı amcazademizi terk ettik, onlarla beraber ok atmadık, kılıç vurmadık onların ne yaptıklarını bilmiyoruz mu diyelim? Yemin ediyoruz ki biz bunu yapamayız. Bize senden sonra yaşamak haram olsun", dediler (Ahmed Cevdet, 1985: 235)

Beklenen gün gelmişti. Ekim'in onu, 680 günü Ömer askerleri ile Hüseyin taraftarları karşı karşıya geldi. Ömer tarafı 4000-6000 kişi arasındaydı. Hüseyin'in ise otuz iki süvarisi ve kırk fedaisi vardı. Hüseyin son kez savaş meydanında onlara şöyle seslendi: "Ey ahali benim kim olduğumu düşünün, sonra vicdanlarınıza dönünüz. Ondan sonra bakın benim kanım size helal mı? Ben sizin Peygamberiniz'in kızının oğlu değil miyim?

Vasisi ve amcazadesi olan zatın oğlu değil miyim? Resul-i Ekrem'in şu hadisini hiç işitmediniz mi? Biraderimle benim için, "'Siz ehlibeyt gençlerinizin efendilerisiniz ve Ehl'i sünnetin gözünün nurusunuz'* buyurmuştu...Benden ne istiyorsunuz? İçinizden birini mi öldürdüm? Yahut mallarınızı mı zorla aldım? Siz bana davet göndermediniz mi? Eğer beni istemiyorsanız bırakınız. Geri dönüp kendi yerime gideyim.". Hüseyin bu sözleri söylemişken sanki bu sözlerde hiçbir kıymet yokmuş gibi, sanki bu sözler tarihsel insani ve dini değerlere vurgu yapmıyormuş, onların önemini ortaya koymuyormuş gibi Eş'as oğlu Kays Hüseyin'e "Siz Ziyad'ın oğlunun hükmü üzerine teslim olsanız olmaz mı", dedi. Hüseyin ise bu sözlere karşılık "Hayır, yemin ederim ki olmaz. Size miskin ve zelil olarak kendimi teslim edemem", cevabını verdi. Böylece Hz. Ali Ebuzer, Salman b. Farisi, Ammar b.Yasir geleneği, Hüseyin'le savaş meydanında devam ediyor, egemen-zengin kabile saltanatına karşı mazlum ve yoksulların mücadelesi Kerbela'da tekrar ortaya çıkıyordu.

Savaş bütün eşitsizliği ve haksızlığı ile başladı. Önce Hz. Hüseyin ve Ömer askerleri bire bir çarpışmaya başladılar. Her iki taraftan da zaman geçtikçe ölümler çoğaldı. O gün Ehl'i Beyit'ten ilk ölen Hz. Ali oğlu Ali Ekber oldu. Sonrasında ise Hüseyin'in Abdullah adındaki oğlu, Hasan'ın Ebu Bekir ve Kasım isimli oğulları, Hüseyin'in baba bir kardeşleri Abbas, Cafer, Abdullah, Osman, Muhammed, Ebubekir, Amcaları olan Cafer'in torunları Avn ve Muhammed, yine bir diğer amcaları olan Akil'ın coçukları Cafer Abdurrahman ve Abdullah ve Akil'in torunu, Müslim'in oğlu Abdullah ve Akil'in torunu Muhammed birer birer öldüler. Bütün bu kan deryasında Hüse-

* Sevinç

yin için en acı ölümlerden birisi de şüphesiz henüz altı aylık oğlu olan Ali Asgar'ın bir okla vurulması olmuştu. Tüm bu çatışmalar içerisinde Şimr bir bölükle gelip Hz. Hüseyin'in harem çadırları içerisine girdi. Bunun üzerine Hüseyin onlara, "Yazık sizlere, dininiz yoksa, ceza gününden korkmuyorsanız bari insan olunuz. İnsanlığa yakışan bir tarzda hareket ediniz. Benim çoluğumu çocuğumu, malımı mülkümü isyan eden cahil adamınızdan koruyunuz." deyince, "öyle olsun ey Fatıma'nın oğlu" dediler.

Nihai olarak Hüseyin sağa sola kılıç sallayıp, binlerce Ömer taraftarını dağıtmaya çalışıyordu. Buna karşın kimse Hüseyin'i öldürmeye böyle bir vebalin altında kalmaya cesaret edemiyordu. Şimr bu durum üzerine, "Allah belanızı versin ne bakıyorsunuz niçin bu adamı öldürmüyorsunuz" diye bağırdı. Ömer'in askerleri bu sözle birlikte Hüseyin üzerine hücum ettiler. "Şerik'i Temimi'nin oğlu Züra Hüseyin'in sol eline ve başka biri de sol omzuna kılıçla vurdu. Hüseyin düşüp kalkarken, Enes'i Nehai'nin oğlu Sinan Mızrak ile vurup yere düşürdü ve Asbah'i Yezid'in oğlu Havli'ye başını kes dedi. Havli bu cinayeti yapmak isterken eline titreme geldi. Hemen Sinan hayvandan inip, Hz. Hüseyin'in mübarek başını vücudundan ayırarak Havli'ye verdi.

Böylece tarihe kanla yazılan bir savaş daha sona erdi. Hüseyin'in 72 kişi ile birlikte can verdiği bu savaş sonunda onun ve yakınlarının elbiselerini, silahlarını, çadırlarındaki döşeme, elbise ve develerini, hatta kadınlarının üzerlerindeki eşyalarını bile yağma ettiler. Elli beş yaşında haksız ve adaletsiz bir savaş sonucu katledilen Hüseyin'in ölümü bile, düşmanlarının ona reva gördüğü zulümleri bitirmemişti. Öyle ki, kalpleri ve akılları ganimetle ele geçirilenler, Hüseyin'in öldürülmesi sonrasında bu ölümün mükâfatını istemişler; Hüseyin'in katledilmesinde ona son darbeye vuran Sinan'a, "Sen Ali'nin ve

Resul'ü Erkemin kızı oları Fatma'nın oğlunu öldürdün, Arab'ın en büyüğünü öldürdün ki bunların elinden hükümeti o alacaktı. Sen bunların emrine git mükâfatını iste, bütün mallarını verseler azdır" dediler. (Ahmed Cevdet, 1985:249-251)

Hüseyin ve yakınlarının kesilen başları da Yezid oğlu Havli ve Ezdli Müslim oğlu Hamit tarafından Vali Ubeydullah götürüldü. Ubeydullah'a Hüseyin'in başı getirildikten sonra, onun elindeki değnekle Hüseyin'in dudaklarına dokunması, orda bulunan Erkam oğlu Zeyd'i kızdırmış ve O, "Değneği kaldır. Yemin ederim ki ben Resulullah'ın dudaklarını bu dudakları öperken gördüm" demiştir. Yine Ziyad'ın oğlunun halkı camiye toplayıp "Allah'a hamd ederim ki hakkı meydana koydu ve Mü'minlerin Emiri Yezid'e ve ona bağlı olanlara yardım etti ve yalancının oğlu yalancı olan, Ali oğlu Hüseyin'i ve onun taraftarlarını öldürttü" sözleri üzerine de, Akif Ezdi oğlu Abdullah, "Ey Mercane'nin oğlu yalancı oğlu yalancı baban ile sensin. Peygamber evlatlarını öldürüp de evliyalar gibi konuşuyorsun" diye, sert bir şekilde tepkisini ortaya koymuştur. Ubeydullah ise Abdullah'ın bu sözleri üzerine onu yakalatarak cami içinde astırmış ve katliamlarına bir yenisini daha eklemiştir.

Nihai olarak Hüseyin ve yakınlarının başları ile sağ kalanlar, Yezid'in yanına getirilmiş O da tıpkı valisi Ubeydullah gibi, elindeki değneği Hüseyin'in dudakları üzerinde gezdirmiş ve yine tıpkı Ubeydulah'a gösterilen tepki gibi ona da benzer tepkiler gösterilmiştir. Nihayetinde ise Hüseyin ve yakınlarının Naaş'ı camiye götürüp defnedilmiş, sağ kalan yakınları ise bırakılmıştı. Burada bir ek olarak şunu da tekrar ifade edelim ki, Halife Ali'nin oğlu Hasan da kimi anlatımlara göre Muaviye tarafından zehirletilerek öldürülmüş, vasiyetine rağmen de dedesinin (Hz. Muhammed) yanına değil Baki mezarlığına defnedilmiştir. (Ahmed Cevdet, 1985: 255) Bu ayrıntıyı aktarmamızın sebebi başta Hüseyin ve Hasan olmak üzere, bütün Ali

taraftarları ve onların şahsında dönemin zayıfları, yoksulları; Muaviye, Yezid ve onların hısımlarınca büyük katliamlara maruz bırakılarak katledilmişlerdir.

Hüseyin ve yakınlarının uğradığı bu zulmü ve sonu katliamla biten bu vakayı da pek tabi ki, "adli" bir olay olarak sayfalarımıza uzun uzadıya taşımadık. Bu olay, devlet yönetimini ele geçiren bu mülkçü zihniyetin, ganimet ve iktidar hırsı ile inanç dünyasında büyük tahribatlar yaratabileceğini, ötesi inanç alanını yerle bir edebileceğini en net haliyle bize göstermektedir ki; Hüseyin ve arkadaşlarının ölümünün arka planında yatan ve katliamdan çıkan büyük mana da budur. Çünkü Yezid halife seçilmeden daha çeşitli teklif, tehdit ve entrikalarla bu süreç başlatılmış; bizatihi babası Muaviye'nin Mihmandarlığı'nda Yezid'in halifeliği gayri meşru bir şekilde ilan edilmiştir. Yezid'de babası Muaviye'den devraldığı mülkçü, ganimetçi devlet yönetimini ona layık bir şekilde sürdürerek, işi Peygamberin torunu ve Ali'nin oğlunun katline kadar götürmüştür. Bütün bu tarihsel gerçekliklere karşın hâlâ "Yezid'e lanet edilmez", diyen hocalar, "Hz. Hüseyin'e karşı Yezid halkıydı" (Sırma, 2010: 67) diyen, fıkıh profesörleri vardır. İşte bu zihniyet bugün bile, geldiği nokta itibariyle inançsal ve politik bir arınma yaşayamadığı için, Müslümanların yaşadığı topraklarda "mülkçü-despot-saltanat" sevdalısı iktidarlar hâlâ işbaşındadır.

Muaviye ve Muhammed b. Ebubekir Arasındaki Mektuplaşmalar

Muaviye idarecilerinin türlü entrika ve oyunlarla başta valilikler olmak üzere, çeşitli devlet kademelerinde görev almaları; öte yandan da bu görevleri süresince kabileci yaklaşımla-

rı ile devlet yönetimini ele geçirmeleri ve ganimeti belli ellerde biriktirmeleri, zaten öteden beri süregelen Halife Osman dönemi uygulamalarının bir tezahürü olarak devam etmiştir. Muaviye dönemi idarecilerinin kabile yapısına ve geçmiş siyasal pozisyonlarına bakıldığında da bu gerçek ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda ve Muaviye döneminin siyasi uygulamalarını "tartışmak" noktasında, Muaviye ile Muhammed bin Ebu Bekir'in birbirlerine gönderdikleri mektuplar önemlidir. Bu mektuplarda ortaya konulan savları ve bu savlara karşılık dile getirilen açıklamaları tarihsel olanı anlamak ve sorgulamak mahiyetinde gördüğümüz için, şimdi sırası ile önce Muhammed Bin Ebu Bekir'in Muaviye'ye gönderdiği mektubu, sonrasında ise Muaviye'nin Muhammed'e yazdığı cevabı sayfalarımıza taşıyacağız. Mektuplarda yazılanlara geçmeden önce şunu ifade edelim ki, bu mektuplar farklı kaynaklarda birbirlerinden farklı olarak aktarılmışlardır. Fakat bu farklılık, mektuplarda söylenmek istenen ve içerik olarak dile getirilen temalar bakımından farklı değillerdir. Farklılık sadece kullanılan kelimeler bakımından ortaya çıkmaktadır. Yoksa içerik ve öz olarak rivayet edilen mektuplar aynıdır.

Halife Ali Mısır, valilik görevini Kays b. Sa'd b. Ubade'den alıp Muhammed bin Ebubekir'e verdikten sonra, Muhammed, Muaviye'ye şu mektubu gönderdi:

> *"Muhammed b. Ebubekir'den sapık Sahr'ın oğlu Muaviye'ye!*
>
> *"Allah kudretiyle her şeyi yarattı. Mahluku yaratmaya muhtaç değildi. Ancak onları kulluk yapmaları için yarattı. Sapıklık ve hidayeti, bedbahtlık ve iyiliği sundu. Onların arasında Muhammed (sav)'i seçip vahiy verdi. Müjdeleyici ve korkutucu elçi olarak gönderdi. Onu kabul edip, teslim ve tasdik eden ilk kişi kar-*

deşi ve amcaoğlu Ali bin Ebu Talip idi. Gabya iman etti ve onu herkese tercih etti. Bütün varlığıyla onu tehlikelerden korudu, düşmanları ile savaştı, dostlarıyla dost oldu. Gece gündüz açlıkta ve korkuda yanında oldu. Öncelik hakkı kesinleşti. Peygamberin takipçileri arasında onun dengi yoktu. Görüyorum ki sen ona karşı üstünlük peşindesin. Ancak sen işte busun ve O, tüm insanlardan daha iyi niyetli, çocukları herkesten üstün, eşi herkesten iyi ve halaoğlu herkesten yukardadır. Kardeşi Muhammed de kahramanlık yapmıştır, amcası Uhud'da şehitlerin öncüsü olmuş, babası Allah Resulü'nün (sav) hamisiydi. Ama sen melun oğlu melunsun. Sen ve baban peygamberle ahitleşmenize ihanet ettiniz. Her zaman Allah'ın nurunu söndürmeye çalıştınız. Bu yolda gruplaştınız, mal biriktirdiniz, kabileleri ona karşı ayaklandırdınız. Baban bu yolda öldü ve sen onun yerine geçtin.

"Sana sığınan artakalmış nifak grup ve önderleri bu sözlerimin şahididir. Ali'nin şahidi -ki onun fazileti ortadadır- Allah'ın fazlını gösterdiği Ensar ve Muhacir'in onunla olmasıdır. Hakkı ona uymak ve bedbahtlığı ona karşı çıkmak olarak görüyorlar. Yazıklar olsun sana! Nasıl kendini onunla bir tutuyorsun? O Allah Resulü'nün varisi, torunlarının babası ve ilk takipçisidir. Herkesten çok ona yakındı. Peygamber onu kendinden bilmiştir. Ama sen onun düşmanı ve düşmanının oğlusun. Yapabildiğin kadar bu dünyada haksızlığını yap, As'ın oğlu seni sapıklığında ilerletsin. Senin müddetin dolmuş ve hilen işe yaramaz olmuştur. Sonucun kime ait olduğunu anlayacaksın. Bil ki rahmetinden ümidini kestiğin Allah, seni gözetliyor ve sen onun hakkında böbürlenmişsin. Selam hidayete tabi olanadır." (Şeriati, 2010: 204)

Muhammed Bin Ebu Bekir'in bu mektubuna cevaben Muaviye ise şu satırlarla kendisine cevap vermiştir:

"Sahr'ın oğlu Muaviye'den babasını kınayan Muhammed b. Ebu Bekir'e!

Mektubunu aldım, Allah'ın kuvvet ve kudretinden bahsediyordu, Allah buna layıktır ve Allah Resulü'nden (sav) bahsetmişsin. Diğer sözlerin kendi zaafın ve babanın (Halife Ebubekir) tahkir edilmesidir. Ebu Talib'in oğlunun faziletini, geçmişini, Peygamber'e yakınlığını korku esnasında onun cansiperaneliğini anlatmışsın. Beni ayıplamak için yazdığın şeyler senin değil, başkalarının faziletidir. Ben bu faziletleri senden alıp başkalarına veren Allah'a hamd ederim. Ben, senin baban, Ebu Talib'in oğlunun fazilet ve hakkını biliyorduk. Allah, Peygamber (sav) ile olan vaadini gerçekleştirip, onu yanına alınca, baban ve Faruk, Ali'nin hakkını alıp ona karşı çıkan ilk kişiler oldular. Bu konuda ortak görüşteydiler. Onu biate zorladılar. Kabul etmeyince baskı uyguladılar. Büyük kasıtları vardı. O zaman biat edip teslim oldu. Ancak onlar hiçbir işlerine Ali'yi ortak etmediler. Onların üçüncüsü Osman da aynı yolu sürdürdü. Sen ve dostun onu eleştirdiniz. Sonunda günahkârlar ondaki velayete tamah ettiler. Siz ona karşı ayaklandınız ve düşmanlık ettiniz. Sonunda arzunuza kavuştunuz. Ey Ebubekir'in oğlu, yaptıklarına dikkat et, ayağını yorganına göre uzat! Sen sabırlı, hiçbir olaya teslim olmayan ve kimsenin derinliğine ulaşamayacağı dağ gibi birisiyle karşı karşıyasın. Baban onun yolunu aç-*

* Halife Ömer

miş ve yönetimi sağlamlaştırmıştır. Eğer bizim yaptığımız doğru ise, baban bu hükümeti aldı ve biz onun ortaklarıyız. Eğer baban bunu yapmış olmasaydı, biz de Ebu Talib'in oğluna karşı çıkmaz, teslim olurduk. Ama gördük ki baban bizden önce böyle davranmıştır, biz de babana uyduk. Öyleyse ayıplamak istiyorsan babanı ayıpla ya da bu işleri bırak!" (Şeriati, 2010: 205)

Bu mektuplar içerisinde dikkat çeken ve üzerinde durulması gereken, kuşkusuz Muaviye'nin Muhammed b. Ebu Bekir'e cevaben yazdığı mektuptur. Muaviye bu mektupta; "eğer bugün Ali'ye yönelik bir haksızlık yapılmışsa bunun arka planı Ebubekir, Ömer ve Osman'a kadar gider" diye, özetleyebileceğimiz bir fikir ileri sürerek, yaşanan sürece tarihsel bir tartışma boyutu katmak istemiştir. Muaviye'nin bu sözlerle, Muhammed'e cevap vermesi kendisinin bu kavgada haklı olduğu tezini ileri sürmek noktasında olsa da, bugün yaşananı geçmiş dönem üzerinden açıklaması, dikkatleri tarihin arka sayfalarına yöneltir niteliktedir. Tarihin arka sayfalarına yönelik tartışmalara baktığımızda ise, ciddi bir biçimde Ali'ye gerek iktidarın teslimiyeti, gerekse de toplumsal hakkaniyet noktasında haksızlık yapıldığı tezleri ile açık bir şekilde karşılaşırız. Öyle ki, Ali'nin toplumsal kesimler içersinde ezilenlerden, yoksullardan yana olan tavrı nedeniyle, iktidardan uzaklaştırılmak istendiği, özellikle egemen kabilelerin ganimet paylaşımında aleyhlerine bir durum ortaya çıkmaması için Ali'yi desteklemedikleri ve bu yüzden de Ali'nin halifelik hakkının yendiği tezleri ortaya konmaktadır. Bu bağlamda özellikle Alevi tezler meseleye daha çok "sınıfsal" bir temel üzerinden yaklaşıp Ali'yi desteklerken, "Şi" mensupları da ağırlıklı olarak "dini" öğeler üzerinden, Ali'nin hakkının yendiğini ileri sürmektedirler. Bu tartışmalar ışığında Mua-

viye'nin "Ali'nin hakkı yendiyse bunun tarihi çok önceden başlamıştır" tezi bugün de geçerliliği olan bir tez olarak karşımızda durmaktadır.

İşte bu mektuplarda ortaya konulan savlar, Muaviye İktidarının siyasal niteliğini ganimet ve kabile bağları ile geçmişe götürürken, bu iktidarın politik yaklaşımını da, "sürekilik içinde değişim/dönüşüm" tezleri olarak dile getirmektedir. Bu tartışma ve savları Muaviye iktidarının siyasal açıklayıcılığı üzerinden saklı tutarak, çalışmamıza yine Muaviye dönemi üzerinden devam edelim.

Muaviye Siyasetinde Maddi Gücün Kullanımı

Muaviye iktidarında göze çarpan en önemli siyasal aktörlerden biri de, söyleye geldiğimiz üzere "ganimetin", yani maddi gücün kullanımıdır. Muaviye'nin siyasetinde hep "amaca ulaşmak ve iktidarı ele geçirmek için kullanılan" ekonomik güç faktörü, aynı zamanda bu iktidarın zihniyetini de ortaya koymaktadır. Öte taraftan, neredeyse 40 yılı bulan siyasi mücadelesinde her dönem ve koşulda bu silaha sarılan Muaviye'nin servetinin büyüklüğünü ise, Ka'bül Ahbar şöyle dile getirmiştir: "Bu ümmetten kimse Muaviye kadar mal mülk sahibi olmayacaktır." (Ahmed Cevdet, 1985: 221) Bize göre Ahbar'da bu kanaatin oluşmasında yine Muaviye'nin mülkiyet anlayışı; söylem ve eylemi etkili olmuştur. Çünkü Muaviye zaten "Yer Allah'ındır ben de Allah'ın halifesiyim. Dolayısıyla ber Allah'ın malından ne alırsam, artık o mal benimdir. O maldan ne terk edersem o da bana caizdir" (Sırma, 2010: 42) diyerek, bütün devlet hazine ve topraklarını kendi malı gibi görmüş ve mülkiyet, birikim vb. mali konularda dilediğince tasarrufta bulunarak ekonomik gücünü yükseltmiş ve kendisine karşı bu konularda yapılacak itirazları bertaraf etmek üzere de hilafet makamını öne

sürmüştür. Bu çerçevede Muaviye, mali ve dini konularda kendisini sınırsız yetkilerle donatarak, iktidarı ele geçirmek ve süreklileştirmek yoluna gitmiştir.

Yukarıda anlatılanlardan da çıkarılacağı üzere, Muaviye siyasetinin niteliğinin merkezinde yer alan en önemli aktörlerden birisini oluşturan, maddi güç faktörü, sadece Muaviye ile de sınırlı kalan bir araç değil, bütün bir Emevi hanedanlığında ve sonra onu izleyen anlayış ve düşüncelerde kendini sürekli üreten bir zihniyettir. Bu zihniyet iktidarın devamlılığı için muhalif kesimlerin susturulması, sindirilmesi ve yok edilmesi amaçlı olarak işlev görmüştür. Muaviye'nin zaten iktidara gelişi savaş ve baskı yoluyla gerçeklemiş ve bu zor kullanımın bir sonucu olarak da, insanları bir arada tutmanın yolu da bu baskılar olmuştur. Öyle ki, "Muaviye'nin hilafeti, Müslümanların toplanarak, müşavere ederek, karar vermek suretiyle halifeliği onun eline tevdi etmesi şeklinde olmamıştır. Aksine o halife olmak istemiş, bu makama gelmek için yapmadığı eylem, denemediği entrika kalmamıştır. Sonuçta da makyevelist tutumuyla iktidarı ele geçirmiştir." (Aksu, 2001: 17) Hâl böyle olunca, Ali'nin Muaviye savaşları ile toplumda ortaya çıkan yarılma ve bölünme, farklı iktidar güçlerinin ortaya çıkması, başta Hariciler olmak üzere savaşan tarafların toplumsal yapıda ortaya çıkardığı kaos ve kargaşa Muaviye'yi zorla ve baskı yoluyla iktidara taşımıştır. Dönemin güç ilişkileri açısından da baktığımızda bir taraftan sürekli savaşlarla zayıflayan Ali taraftarları, diğer yanda Haricilerin Muaviye'nin işini kolaylaştıran "muhalif yaklaşımları" ve toplumda estirilen terör havası Muaviye'ye iktidar yolunu açmış ve halk da ister istemez ona biat etmek zorunda kalmıştır. "Bunu, Muaviye bizzat kendisi hilafete geçtikten sonra açıkça söylemiştir: 'Allah'a yemin ederim ki, yönetimi elime aldığım zaman, iktidara geçmiş olmamdan hiç hoşlanmadınız. Bunu bilmiyor değilim. Hatta bu hususta

kalplerinizdeki kuruntuları da biliyorum. Fakat ben bu makamı kılıcımın kuvveti ile elde ettim. Devlet işlerini belki istediğiniz gibi yürütmem. Siz de yapabildiğim kadarıyla yetininiz'." (Aksu, 2001: 17)

Bu sözlerin sahibi Muaviye, oğlu Yezidi'de aynı şekilde zor ve baskı yoluyla iktidara getirdi. Ve bu iktidara getirme sürecinde yine başta kullandığı araç "para" oldu. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Mugire'den başlayarak para ile insanları Yezid'e biat ettirme çabaları, dönemin kabul edilen politik bir siyaseti olmuştu. Bu çerçevede örneğin Muaviye, Abdullah b. Ömer'e, Yezid'e biat etme karşılığında yüklü miktarda para teklif etti. Ama, İbn Ömer bu parayı reddetti. Yine Muaviye, valisi Mervan'a Yezid'e biat için halkı ikna ettirmesini istedi. Mervan da halka Yezid'in halifeliğinin, tıpkı Ebubekir'in Osman'ı halife tayin etmesi gibi bir durum olduğunu söyledi. Bu duruma Ebubekir'in oğlu Abdurrahman itiraz etti ve "Yalan söylüyorsun ey Mervan! Siz hiçbir zaman toplumun iyiliğini düşünmediniz. Siz krallık yapmak istiyorsunuz" diyerek, karşı çıktı (İbnü'l Esir, 1986: 18)

Şimdi burada hem Abdurrahman'ın itiraz etmiş olduğu "krallık" eleştirisini, hem de Muaviye'nin Yezid'e biat karşılığında Abdullah'a yüklü miktarda para teklif etmesini göz önünde bulundurarak, İslam anlayışı içerisinde Muaviye'nin nereden nereye geldiğini, Peygamber'in hayatından alıntılayacağınız bir kıssa ile görmeye çalışacağız. Kitabımızın muhtelif sayfalarında her ne kadar İslam dininin "mülk" ve "servet" karşıtı yaklaşımlarını ortaya koymuş olsak da, konunun önemine binaen bu kez başka çarpıcı bir örnek ile bu gerçekliği yeniden vurgulamak istiyoruz. Bu örnek söylediğimiz üzere Peygamber'in yaşamında vuku bulan bir olay olup, bu açıdan da bağlayıcılık yanı çok güçlüdür. En azından "Peygamber'in halifesi olma" iddiasını taşıyan bir kimse için, bu örneğin sonucunda ortaya çıkan

durumun tartışılabilir bir tarafı olmamalıdır. Şimdi geçelim olayımıza: Hz. Muhammed zekat memuru olarak İbnü'l Lütbiyye'yi görevlendirir ve bu kimse zekatları topladıktan sonra Peygamber'in huzuruna gelerek: 'İşte bunlar size, bunlarda bana hediye olarak verilenler' deyince, Peygamber hemen ayağa kalkar ve şu sözleri söyler: Allah'ın koymuş olduğu bir hükme dayanarak sizden birini zekat toplamak için görevlendiriyorum. O adam ise gelip şöyle diyor: 'Bu sizin, şu da bana hediye edilendir.' Eğer bu adam doğruysa, zekat memuru olarak görevlendirilinceye kadar annesi ve babasının evinde otursaydı, bu hediyeler ona verilir miydi? Allah'a and olsun ki, sizden biri hakkı olmayan bir malı alırsa kıyamet günü Allah'a kavuştuğu zaman aldığı şeyi sırtına alıp taşıyacaktır. Şayet bu haksız aldığı şey, deve ise böğürecek, sığırsa möğürecek ve koyunsa meleyecek...Peygamber bu sözleri söyledikten sonra ellerini havaya kaldırarak Allah'ım tebliğ ettim mi" dedi (Hurç, 2003:83)

Aktardığımız kıssa da dikkat edilirse Peygamber, "haksız yere mal sahibi olanı" şiddetle eleştiriyor, sonrasında ise bu suçu işleyenlerin "kıyamet günü", işlediği suça bağlı olarak bunun karşılığını göreceğini söylüyor. Peygamber bütün bunları sadece bir kişinin işlediği bireysel suç üzerinden dile getiriyor. Oysa kendisinin ve Yezid'in halifeliğe hazırlandığı dönem üzerinde, gördüğümüz üzere, Muaviye bir devlet ve din başkanı olarak haksız yere mevki, makam ve hilafeti meşru görüyor, bırakın haksız mal edinimini, bütün hukuki ve insani yasalar çiğnenerek kendisini ve Yezid'i bu yola halife ilan ediliyordu. Hele ki, Yezid'in halifeliğe hazırlandığı bu süreçte farklı yerlerden gelen heyetler, eğer Yezid'e yönelik övgü dolu sözler ederlerse maddi yardımlarla taltif ediliyor, aksi bir durum söz konusu olursa da tehdit ve şantaja başvuruluyordu. Örneğin Yezid'in halifeliği için; "Bildiğim kadarıyla Müminlerinin emirinin oğlu Yezid gayet iyi yolda, son derece mazbut bir hayat sürmektedir.

O ilim ve huy açısından hepimizden çok daha ileri görüşlü bir şahsiyettir. İşte bundan dolayı onu veliaht edin. Senden sonra bizim için bir rehber ve gölgesinde sığınıp durabileceğimiz bir sığınağımız olsun" diyen Dahhak b. Kays gibi kimseler, her türlü maddi ödüllerle ödüllendiriliyordu (İbn'ül Esir, 1986: 508)

Öte yandan Yezid'in halifeliğine muhalefet eden Hz. Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ebu Bekr gibi kimseler ise baskı ve tehdit ve maddi tekliflerle sindirilmeye çalışılıyordu. Hz.Hüseyin'in arkadaşı Abdulah b. Zübeyr ile yaptığı bir konuşma sonrası Muaviye, ona şöyle bir maddi teklifte bulunmuştu bile: "Benim sizin hakkınızda nasıl davrandığımı, akrabalık hukukunu nasıl koruduğumu ve size olan iltifatlarımı gördünüz. Yezid sizin kardeşinizdir ve amcanızın oğludur. Ona hilafet ile beyat etmenizi arzu ediyorum. Böylece O halife olduğunda sizlerde onun yardımcıları olarak isteklerinizi azleder, isteklerinizi tayin eder, zekat ve haracı toplar, arzu ettiğiniz gibi taksim edersiniz.". Bu teklifler karşısında olumsuz cevap verenlere de, Muaviye, şu sözlerle karşılık veriyordu: "Onun zekası, fazileti ve mevkiinin üstünlüğü göz önüne alındığında, hilafet için ondan daha çok hak sahibi bir kimsenin bulunduğu ileri sürülebilir mi? Şu giden adamlar var ya, onların köklerinin kesilmesinden ve başlarına bir sürü musibet gelmesinden endişe ediyorum. Ben tembih edilmediği zaman bile onları tembih ettim." (İbn'ül Esir, 1986: 508-511) Muaviye'nin çok önceden bildiği ve âdete gözdağı vererek dile getirdiği bu endişeler boşa çıkmamış, aksine bizzat Muaviye oğlu Yezid, halifeliğine itiraz eden Hüseyin ve onlarca yakınını Kerbela'da katlettirmiş ve bu katliam sonrası Hüseyin'in başı kesilerek mızrak ucuna takılmış ve Hüseyin'in cesedi atlara çiğnetilmiştir.

Muaviye'nin siyasal hedeflerini gerçekleştirmede "maddi güç" silahını oldukça etkin bir şekilde kullandığını ve bu durumun "ele geçirme", "satın alma", "hükmetme" şeklinde ce-

reyan ettiğini görmek bakımından, "Hutat" örneği de önemlidir. İbn'ü Esir'in İslam Tarihi üçüncü cildinde bu konu şöyle geçer: Hutat, bir ara Ahnef b. Kays, Cariye b. Kudeme ve başka birkaç kişi ile birlikte Muaviye'nin yanına gider. Muaviye bu adamların her birine 100'er Dinarlık bir mükâfat dağıtır, ancak Hutat b.Yezid'e 70 Dinar verir. Yolda geri dönerlerken bunların her birisi kendisine verilen mükâfattan söz eder. Kendisine yetmiş Dinar verildiğini gören Hutat, bunun üzerine geri döner ve Muaviye'ye, "Beni Temimoğuları arasında rezil ettin, gerçekten benim soyum sopum sahih değil midir? Ben yaşlı bir kimse değil miyim? Neden onlara çok para verdin de bana az verdin? Aleyhinde olanlara çok, yanında olanlara niye böyle az verdin?" diye sorar. Bunun üzerine Muaviye Hutat'a şöyle cevap verir: "Ben bu adamların dinlerini satın aldım, seni ise dininle baş başa bıraktım ve Hz. Osman hakkındaki görüşünden dolayı sana bu şekilde davrandım." Hutat ise bu sözlere karşılık olarak, "Peki, benim de dinimi onlardan satın aldığın gibi satın al" cevabını verir. Muaviye bu sözler üzerine Hutat'a da yüz Dinar verilmesini emreder.

Muaviye'nin insanların "gönüllerini hoş etme" ve "kalplerini kazanma" yolunda elinde bulundurduğu maddi gücü sonuna kadar kullanma politikasına, bir örnek de Hucr ve arkadaşlarının öldürülmesi sonrasında yaşanır. Daha önce ayrıntıları ile de işlediğimiz üzere, Hucr ve arkadaşları Muaviye ve Ziyad yönetimine karşı muhalefet sergiledikleri için öldürülmüşlerdi. İşte bu esnada yani Hucr ve arkadaşlarının öldürülmek istendiği süreçte, Malik b. Hubeyre es-Sekuni, önce Muaviye'den Hucr ve arkadaşlarının bağışlanmasını istemiş, sonrasında bu istediği reddedilince onları kurtarmak üzere arkadaşları ile yola çıkmıştı. Ancak Malik ve adamları yolda giderlerken infazlar gerçekleşmişti. Muaviye'nin adamları ise Malik'e Hucr ve arkadaşlarının tevbe ettiğini ve ken-

dilerinin de bu durumu haber vermek üzere Muaviye'ye gideceklerini söylediler. Daha sonrada Muaviye'nin yanına gelip Malik'in, Hucr ve arkadaşlarını kurtarmak üzere yola çıktıklarını ve sonra da kendileri ile karşılaştıklarını anlattılar. Muaviye'nin onlara cevabı ise şöyle oldu: "Onun içinde şu anda bir heyecan kaynamaktadır; fakat o şimdiye kadar çoktan sönmüş gitmiştir." Nihayet Malik b. Hubeyre evine gelip kapanmış, Muaviye'nin yanına varmamıştı. O gün, gece olunca Muaviye, Malik b. Hubeyre'ye 100.000 Dirhemlik bir hediye göndermiş ve şöyle demişti: "Senin şefaatini kabul etmedim. Çünkü eğer onları serbest bırakmış olsaydım, Müslümanlar arasında tekrar büyük bir fitne kopar, savaşlar meydana gelirdi. Hucr'un öldürülmesi Müslümanların başına böyle bir felâketin gelmesinden daha iyidir diye düşündüm". Malik b. Hubeyra da bu sözler üzerine, 100.000 Dirhemlik hediyeyi almış ve bu davranıştan da son derece memnun olmuş idi (İbn'ül Esir, 1986:475-489)

Muaviye kendine muhalif olarak gördüğü kimselere her zaman böyle davranmıyordu. Kimi zaman da o muhaliflerin öldürülmesi üzerine emirler veriyor, bunun karşılığında yine ekonomik gücünü kullanıyordu. Bu durıma en iyi örnek teşkil edecek olaylardan biri Halid b. Velid'in oğlu Abdurrahman'ın, Muaviye tarafından öldürülmesidir. Peki, Muaviye, neden Abdurrahman'ı öldürtmüştü? Çünkü Abdurrahman hem babasından dolayı, hem de Bizans'ta göstermiş olduğu başarılardan dolayı, halk arasında büyük ün kazanmaya başlamıştı. "Bu durumu kendisi için tehlikeli gören Muaviye, İbn Asal adındaki bir Hristiyan'ı çağırarak, Abdurrahman'ı öldürdüğü takdirde, kendisinden haraç vergisini kaldıracağını, yani ondan vergi almayacağını, ayrıca Humus vilayetinin haracını toplamaya da kendisini tayin edeceğini söyledi. Gerçekten de bu Hristiyan, Bizans topraklarındaki Cihad'dan Humus'a dönen, Abdurrah-

man b. Halid'e şerbet içerisinde zehir vererek onu şehid etti. Bunun üzerine Muaviye, Hristiyan olan İbn Asal'ı, Humustaki haracı toplamakla görevlendirdi ki, ondan önce hiçbir halife bir Hristiyan'ı böyle bir göreve tayin etmemişti." (Önder, 2010)

Bütün bu örnekleri yine bu bağlamda sayfalarımıza taşıdığımız, "Bir Muaviye silahı olarak ganimet" bölümü ile, birlikte okuduğumuzda tarihsel ve yapısal bir analiz olarak Muaviye'yi bir zihniyetin kökeni olarak görürüz. Özellikle bugün güncel olarak "rüşvet", "faiz", "sermaye birikimi", "sömürü" gibi, yaşadığımız sorunların neden bu derecede kabul edilebilir ve meşru bir zeminde işlendiğinin nedeni, işte bu Muaviye zihniyetine gider. Bir Müslüman olarak, üstelik de "halife" sıfatında biri olarak, ekonomik gücü bütün ahlaki ve insani sınırları aşarak sonuna kadar kullanan Muaviye, ne yazık ki gerek dönemin sosyolojik ve ahlaki yapısında, gerekse de bugünün dünyasında önemli tahribatlar yaratmıştır. Bu tahribat öyle bir noktaya varmıştır ki, toplumsal yapıda ortaya çıkan bütün bu gösteriş, şaşalı yaşayış, gelir dağılımında uçurum yaratan farklar; beraberinde rüşvetler, yolsuzluklar, usulsüzlükler sessizce kabul edilir olmuş; örneğin bütün bu yukarıda sıraladığımız sorunlar "sigaranın mekruh mu, haram mı? olduğu" kadar tartışılamamıştır. Kanaatimizce bunun nedeni egemen zümrelerin dün olduğu gibi, bugün de dini "ganimet ve saltanat" Müslümanları olarak yaşamalarıdır. Böyle bir yaşam sürülebilmesi için de çok açık bir biçimde de görüleceği üzere Muaviye ile düşünsel ve yazınsal olarak bir yüzleşmeye girilememektedir. Çünkü böyle bir yüzleşme ve tarih okuması, bugünün mülk ve ekonomi-politik yapısını da alt-üst edecek, egemen muktedir cephede taşlar yerinden oynayacaktır. Öte taraftan, bugünkü hâkim üretim düzeni ve iktisadi ilişkilerinin meşru bir kaynağı da, yine Muaviye ve bu ekolün yaptıklardır. İşte bu meşruiyet zemininden kaymamak ve gönülleri hoş bir bi-

çimde servetlerine servet katmak için dinin bu tarihsel, düşünsel geçmişine hiç değinilmemektedir.

Muaviye'yi tüm bu tarihsel gerçekliklere rağmen, yine de "her ne olursa olsun 'bizden', 'sahabe' ve 'İslam'a fetihler kazandıran biri olarak değerlendirme fikriyatı" da "bilgisiz" ya da "masumane" fikirlerin ötesinden, bugünün ideolojik din anlayışını kurmada, sahip çıkılan tarihsel bir kazanım olarak öne sürülmektedir. Bu fikriyat ne yazık ki Muaviye'yi tarihsel ve politik olarak ortaya koyamamakta, "dini bütün bir figür" olarak Muaviye'yi anlatımlara ve okuyuculara da sunmaktadır. Bu analiz ise okuyucu nezdinde bütünselliği yok etmekte, "tarafgir" bir pozisyonda Muaviye algısı yaratmakta ve nihai olarak da radıyallahu anh (r.a) yani "Allah ondan razı olsun Muaviye"si yaratmaktadır.

Hadis Anlatımında Muaviye

Hadislerde Muaviye konusu, tarihsel, bilimsel ve ahlaki temelleri açısından oldukça sıkıntılı ve problemli bir konudur. Çünkü bu konu üzerinden dile getirilen görüş ve düşünceler her türlü bilimsel ve tarihsel tartışma alanını kapatarak adeta zihinleri köreltmekte, ayrıca Muaviye'ye eleştiri getiren kimseleri de "hadislere" sığınarak linç etme yoluna gitmektedir.

Bilindiği üzere hadisler Peygamber'in sözleri olup, Peygamber'in olumlu söz ettiği kimseler de Peygamber'in sevgili "sahabeleri" olmaktadır. Öte taraftan, yine Hz. Muhammed'in belli konu ve olaylara dair dile getirmiş olduğu görüşler, o konunun ehemmiyetini ve önemini ortaya koyarken, o konu etrafında getirdiği hükümlerde tartışmasız kabul edilir. Hal böyle olunca, herhangi bir duruma ya da olaya dair Peygamber'den aktarılacak olumlu bir hadis, söz konusu "kişi" ya da "olguyu" ya haklı kılacak ya da ona din ve toplum nezdinde

bir saygınlık kazandıracaktır. Öte yandan, aynı kişi için hem övgü hem de yergi dolu hadisler söz konusu olunca ne olacak peki? Ya da aynı kişi için hem "şeytan" hem "melek" denirse, hangisine inanılacak? Bu durumda işte karşımıza "uydurma" hadisler çıkacaktır. Gerek övgü boyutunda gerekse de eleştiri boyutunda uydurulan hadisler ise, o kişiye duyulan hadislerin güvenirliğini sıkıntıya sokacaktır. Tam da bu noktada hadislerin dinsel referanslar noktasındaki yeri tartışılmaya açılmış, doğru ve yalan hadisler üzerinden yürüyen tartışmalar "hadislerin" dini kaynak olarak kabul edilemeyeceği aşamasına kadar varmıştır.

Öyle ki, bu bağlamda hadislere atfedilen önem ve hadisler üzerinden elde edilecek bu ayrıcalıklı "hâl", hadislerin güvenirliği bakımından soru işaretleri yaratmış, kimi yazarlara ve araştırmacılara göre* birçok hadis uydurma ve güvenirliğini yitirmiş olduğundan, hadisler dinsel gerçeklerin öğrenilmesi açısından temel referans kabul edilemez noktaya gelmiştir. Edip Yüksel, "İslami Reform için Manifesto" makalesinde uzun uzun hadislerin neden dini metinler olarak kabul edilemeyeceğini açıkladıktan sonra, hadislerin "uydurulma" nedenlerini de birkaç maddede şöyle sıralamıştır.

- ✓ Bir mezhebin öğretilerini bir başkasına yeğlemek (abdesti bozan nedenler, yasak olan deniz ürünleri)
- ✓ İsyancıları haklı kılmak için hükümdarın yetke ve uygulamalarını övme ya da haklı göstermek (Mehdi ve Deccal)
- ✓ Dehşet, baskı ve diktayı haklı göstermek

* Hadis ve Sünnet konusundaki tartışmalar için Edip Yüksel'in "İslami Reform için Manifesto" isimli makalesine bakılabilir.

- ✓ Bir kabile ya da hanedanın çıkarlarını haklı göstermek (Kureyş kabilesini ve özellikle Muhammed'in sülalesini kayırma)

Yüksel, daha birçok maddede hadislerin neden "uydurulabilecekleri" üzerine örnekler verirken, devamında da bu örneklerini, hadis eleştirisi üzerinden sürdürür. Hadis konusundaki bu tartışma, çalışma alanımızın dışında olmakla birlikte, şunu ifade edebiliriz ki, hadisler konusunda din bilginlerinin hadisleri "gerçek" ve "yalan" hadis diye ayırmaları, yine hadis rivayetçilerinin hadislerini de bu ayrıma tabi tutmaları, özellikle güvenilir hadisçileri sınırlı sayıda kişi ile sınırlandırmaları, hadis konusunda dinde yaşanan problemin gerçekliğine işaret etmektedir. Yüksel, bu problemli hâli şu çarpıcı örnekle açıklığa kavuşturmak istemiştir: "Müslüman tarihinin eleştirel bir yaklaşımla incelenmesi, Ebu Hanife'nin, Emevi ve Abbasi hanedanları tarafından zulme uğrayan cesur bir tektanrıcı (hanif) olduğunu ortaya çıkaracaktır. Yaşamı boyunca hadisi kabul etmemekle suçlanmasına rağmen, ölümünden sonra katiller onun artmakta olan saygınlığından yararlanarak, onun adını taşıyan Sünni bir mezhep üretmiştir." (Yüksel, 2011)

Hadislerin tarihsel seyir içerisindeki kitaplaşma ve toplanma serüvenine geçersek, dikkat çekici bir durumla karşılaşırız. Öyle ki, Peygamber'in ölümünden yüz yıl sonra, Emevi hükümdarı Ömer b. Abdülaziz tarafından ilk defa toplatılan ve yazıya geçirilmeye çalışılan hadislerin derlenmesi de 250-300 yılı bulmuştur (Zelyut, 1996: 0) Bu derlemeler de kuşkusuz hiç kolay olmamış, İbn Hanbel, Müsnet adlı kitabını 750 bin hadisten; Buhari, Sahih adlı eserini 600 bin hadisten; İmam Malik, Muvatta adlı eserini 100 bin hadisten; Ebu Davut, Sünen adlı eserini 500 bin hadisten seçerek oluşturmuştur. Burada dikkat çe-

kici husus Peygamber'in ölümünden hadislerin derlenip toparlanmasına geçen sürenin uzunluğu ve bu sürede bir bütün olarak İslam dünyasını alt üst eden gelişmelerin yaşanmasıdır. Hiç şüphesiz "uydurma" hadisler, bu süre zarfında yaşanan ekonomi-politik gelişmelerin seyrine göre ve egemenlerin çıkarları uyarınca, sahaya sürülmüştür.

Önceki sayfamızda ifade etmiş olduğumuz noktaya, yani Hadisler konusunda Muaviye'nin "bir koruma kalkanına" alınmasına ve hadislerde Muaviye anlatımının problemli yanına geri dönersek, şunu görürüz ki, öyle hadisler vardır ki Muaviye'yi bir nevi Nebi-Peygamber gösterir; onu geleceğin halifesi ilan eder, cennetlik olduğunu müjdeler. Örneğin Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadis şöyledir: "Allah katında eminler üç kişidir: Ben, Cebrail ve Muaviye." Zehebi'den aktarılan bir hadiste de Peygamber'in şu sözleri söylediği iddia edilir: "Muaviye, ilminden ve Rabbimin kelamı üzerine güvenirliğinden dolayı nerede ise 'Nebi' olarak gönderilecekti." Yine Zehebi'den aktarılan bir hadiste Muaviye sevgisinin farz olunacağı şöyle aktarılmıştır: "Cebrail, üzeri yazılı bir sahife getirdi ve üzerine 'la ilahe İllallah, Muaviye sevgisi kulların üzerine farzdır'!!!". Zeyd b. Sabit'ten aktarılan rivayete göre ise, Peygamber eşi ve aynı zamanda Muaviye'nin de kardeşi olan Ümmü Habibe ile konuşurken, Muaviye için "Yemin ediyorum ki ben onu, senin onu sevdiğinden daha fazla seviyorum, sanki onu cennet yastıkları üzerinde görüyorum." der. Yine Peygamber'in Muaviye'ye hayır dua ettiğini nakleden hadiste şöyle aktarılmıştır: "Allah'ım ona doğru yolu göster, onunla doğruyu göster, ona kitap ve hesabı öğret, onu azabından koru." (Aycan, 2001: 37-41)

Öte taraftan Muaviye ile ilgili yukarıda söylediği iddia edilen hadislerin, tam aksi yönde hadislerin de nakledildiği bilinir. Örneğin Belazuri'den aktarılan bir hadis de Muaviye için Peygamber'in "O, cehennemde kilitli bir tabut içindedir." de-

diği iddia edilir. Yine A'rneş, Hasen'de Resulullah'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Muaviye'yi minberin üzerinde gördüğünüz zaman öldürün." İbn'i Sirin'den aktarılan bir hadiste de Muaviye konusu şöyle geçer: "Resulullah (s.a.v) bir şey yazdırmak için Muaviye'ye adam gönderdi. Gönderdiği adam onun yemek yediğini söyledi. Bu birkaç kez tekrarlandı. Sonunda Resulullah 'Allah onun karnını doyurmasın' dedi." Devam edelim, Ümmü Seleme'nin mevlası Sefine'den nakledilen bir hadis: "Resulullah (s.a.v) oturmakta idi. O esnada deveye binmiş bulunan Ebu Süfyan, yanında Muaviye ve kardeşi bulunduğu halde geçiyordu. Onlardan birisi deveyi yediriyor diğeri de arkadan sürüyordu. Resulullah (s.a.v) 'Allah'ın laneti taşıyana, yedirene ve sürene olsun' dedi."

Muaviye ile ilgili "uydurma" hadislere bir örnek teşkil etmesi bakımından, tarihsel bir anlatıyı burada aktarmak istiyoruz. Abdullah bin Ömer'den rivayet edilen hadislerden birisinde geçen bu olayda "Cafer b. Abi Talip, Resulullah (s.a.v)'a dört adet ayva getirir. Resulullah (s.a.v) da onlardan üç tanesini Muaviye'ye vererek, 'Cennette beni bunlarla karşıla' der. Halbuki Cafer b. Ebi Talip, 8/630 yılında Mute Savaşı'nda ordu kumandanı olarak şehit düşmüştür. Muaviye ise Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuş bir kimsedir. Hatib Bağdadi'de bu uydurma habere tahammül edememiş, yalancılara lanet okuyarak feryat etmiştir." (Aycan, 2001:41-43)

Muaviye ile ilgili, bu taban tabana zıt hadisler orta yerde dururken ve bu hadisler üzerinden bir Muaviye "fenomeni" yaratılırken, bütün bu tartışmalar içerisinde bir hadis rivayetçisi dikkatleri üzerine çekmektedir. O da Ebu Hureyre'dir. Öyle ki, Peygamber'in en yakınında bulunan halifeler bile, ondan çok daha aşağı sayılarda hadis naklederken, Ebu Hureyre dört halifenin naklettiği hadislerin toplamından dört kat daha fazla hadis nakletmiştir. Örneğin Ebubekir'den nakledilen hadis sayı-

sı 142 iken bu sayı Osman'da 146, Ömer'de 538 ve Ali'de de 536 olarak nakledilirken, Ebu Hureyre'nin naklettiği hadis sayısı 5374'ü bulmuştur (Salih, 2011) İşin daha da şaşırtıcı boyutu Ebu Hureyre Peygamber'in hayatının son üç yılında yanında olmuştur. Daha doğrusu Ebu Hureyre zaten Peygamber'in yaşamının bu son yıllarında Müslüman olmuş ve bu süre zarfında da yukarda ortaya konulan sayı kadar hadis nakletmiştir. Bu noktada ister istemez ve haklı olarak soru işaretleri, Ebu Hureyre'nin naklettiği hadislerin doğruluğu üzerine odaklanmaktadır. Çünkü hayatını Peygamber'in yanında geçiren Hz. Ali'den nakledilen hadis sayısı, Ebu Hureyre'nin ancak onda birine tekabül etmektedir.

Ebu Hureyre ile ilgili dikkat çeken diğer bir durum da, onun çoğunlukla Muaviye'yi övdüğü, Ali'yi yerdiği hadis aktarımlarıdır. Örneğin Ebu Hureyre'nin Peygamber'den naklettiği iddia edilen şu hadiste olduğu gibi, "Allah katında eminler üç kişidir: Ben, Cebrail ve Muaviye." (Aycan, 2001: 38) Hakkında övgü dolu hadisleri aktaran Ebu Hureyre'nin, Muaviye ile ilişkisi de dikkate değerdir. Muaviye halifeliği ile rahata ve zenginliğe kavuşan Ebu Hureyre, Muaviye'nin döneminde Medine Valiliği'ne kadar yükselebilmiştir. Rıza Zelyut, Muaviye-Ebu Hureyre ilişkisini ve buradan "uydurma hadis"lerin oluşumunu şöyle açıklıyor: "Hadis uydurmayı başlatan ve bunu siyasal amaçla kullanan ilk kişi Muaviye'dir. Muaviye, Şeyhül Mezir'e' diye daha sonra gerçek Müslüman bilginlerin horladığı Ebu Hureyre'ye sayısız hadis uydurttu. Muaviye'nin midesinden bağladığı bu kişinin yanında Yahudi dönmesi Kab Bin Ahbar ve bunlara benzeyen sayısız çıkarcılar, Muaviye'nin ve ondan sonra gelen zalim Emevi padişahlarının yönetimlerini haklı, yasal ve ilahî göstermek için olmadık yalanlar uydurdular. Bu yalanlar, önce "Şam'ın kutsal kent olduğu" hadisleriyle dışa vuruldu. Sonra, Şam'da kutsal din adamları bulunduğu ileri sü-

rüldü. Şam abdallarının insanların manevi gözcüsü, koruyucusu olduğu dile getirildi bu hadislerle." (Zelyut, 1996:70)

Yukarıdaki hadislerin ve bu doğrultudaki çalışmaların Muaviye ile ilişkili olarak ortaya çıkardıkları çelişkili ve tutarsız sonuçlar, pek tabi olarak bu sahada söylenecek sözlere ihtiyatlı yaklaşmamızı gerekli kılacaktır. Özellikle Muaviye lehine onu göklere çıkaran, nebi ve Allah katında "emin" olarak gösteren, geleceğin halifesi olarak sunan hadisler tarihsel ve dinsel gerçekliklerle bağdaşacak bir durum değildir. Özellikle Ammar b. Yasir, Ebuzer, Hz. Ali gibi döneme tanıklık etmiş toplumsal ve dini itibarı herkesçe takdir edilen sahabelerin, Muaviye hakkında söylediklerine bakarsak bu durumun ne kadar olanaksız olduğunu görebiliriz. Hâl böyle iken, Muaviye'ye tarihsel ve dinsel eleştiri getirmek kimi "âlimlerce" hoş karşılanmadığı gibi, kimi âlimler de bu eleştirilerin cezasını idam olarak açıklıyor bize. İbn Teymiye'ye ait olduğu öne sürülen bu düşünceye göre, "Sahabeden birine lanet etmek veya sövmek caiz değildir. Her kim Muaviye b. Ebi Süfyan, Amr b. As veya o tabakadan birine ya da onlardan daha üstün olan Ebu Musa el-Eşari, Ebu Hureyre ve onların dengi olanlara lanet eder ya da söverse, fakihlerin ittifakıyla hakkında cezai müeyyide uygulanır. Bu müeyyidenin idam veya bir başka ceza olması gerektiği konusunda fakihler ihtilaf etmişlerdir." (Aycan ve Söylemez, 2002: 106) Bu düşüncenin kaynağı da yine aktarıldığı iddia edilen hadislere dayandırılır: "Bu hadislere göre, Resulullah şöyle buyurmaktadır: 'Bir mümine lanet eden onun katili gibidir'" ve "sahabenin ayrıcalığı" şu hadisle anlatılır: "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki: Sizden herhangi biri Uhud dağı kadar altın infak etse sahabelerimin infak ettiği yarım veya bir avucumun sevabını elde edemez." (Aycan ve Söylemez, 2002: 106) Böylelikle başta Muaviye olmak üzere tarihsel ve dinsel olarak uygulamaları nedeniyle eleştirilecek, hatta 'lanetlenecek'

olanlara, koruma kalkanı, nakledildiği iddia edilen "hadisler" üzerinden devreye sokuluyor. Üstelik de aynı hadislerde Peygamber'in de Muaviye'ye lanet okuduğu bilindiği halde! Bu perspektiften tarihe, düşünceye ve dine bakanlar ise, bırakın Muaviye'ye eleştiri getirmeyi, onu anarken "Allah ondan razı olsun (r.a)" kelimesini yazılarından ve söylemlerinden eksik etmiyorlar. Ötesi onu melek katına çıkarıp, meleklerle eş tutanlara, onun ancak kapısında "kapıkulu" olunabileceğini söyleyenlere bile rastlıyoruz. Örneğin günümüzün en çok tartışılan ve dolayısıyla da gündemi en çok işgal eden isimlerinden Fethullah Gülen, kendisine yöneltilen bir soru üzerine Muaviye için şöyle demekte: "...Şimdi durum böyle olunca, onu Hazreti Hasan Efendimiz ve Hazreti Muaviye ile mukayese yapmamız mümkün değildir. Hem onların aralarındaki derecelerin muhakeme, muhasebe, takdir ve kritiğini yapmak bize düşmez. **Onlar o kadar muallâdırlar ki, Efendimiz'in Sema-i Risaletinde boy atmış, ser çekmiş, değişik gıda almış, değişik buudlarda gelişmiş, tıpkı Cennet varlıklarını hatırlatırlar. Belki pek çoğu itibarıyla melekler seviyesine ulaşmışlardır.** Biz onlar hakkında şöyle veya böyle bir hüküm verdiğimiz zaman, ihtimal, Huzur-u Rabbi'l-Âleminde çok mahcup oluruz. Bu, tıpkı bir mahkemenin kapısında kapıcılık dahi yapamayacak kimselerin, o mahkemenin hâkimliğine tenezzül etmeyen kimseleri tenkidine benzer ki, bu ne müthiş utandırıcı bir şeydir! Binaenaleyh, bizler hem dilimizi hem de kalbimizi korur, hepsine karşı derin bir saygı ve hürmet hissiyle iki büklüm olur, bizi kapıkulu kabul etmelerini dileriz!."' (Gülen, 2007)

Gülen, ilginçtir Muaviye'yi burada övüp onu övgü dolu sözlerle anarken bir başka yazısında da yine Ebuzer ile Muaviye arasında geçen bir konuşmayı aktarır ve bu konuşmanın sonunda biz anlarız ki, Muaviye hiç de "kapısında kapıkulu" olunacak şeyler yapmamıştır. Aksine, Muaviye'nin, Ebuzer'e ceva-

ben söylediği sözler sonrası, Ebuzer ona iki tokat atar. Gülen, bu olayı da şöyle yazar: "Hz. Muaviye'nin vali olduğu bir dönemde Hz. Ebuzer yanına gelerek onu: 'O gün cehennem ateşinde bunların üzeri ısıtılıp (pullanır) bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanır. İşte nefisleriniz için yığdıklarınız yığdıklarınızı tadın! (denir)' (Tevbe/35) âyetiyle ikaz eder. Muaviye 'Bizim durumumuz bu âyetin hükmüne dahil değildir' deyince de onun suratına iki tokat aşk eder ve oradan ayrılır. Daha sonra Muaviye, Hz. Osman'a sadece, 'Bunu buradan alın' diye ricada bulunur, hepsi o kadar." (Gülen, 2007) Fethullah Gülen bu alıntı ile Muaviye'nin mal mülk yığımı, servet iktidarına tutumu karşısındaki tavrını eleştirmek yerine, yine onu bir vali olarak "sıradan bir vatandaş" ile konuşmasını örnek diye gösterir. Yine bu hadiseden de Muaviye'yi övecek bir husus olarak, onun engin hoşgörüsünü ve tevazu sahibi oluşunu bize örnek diye sunar. Oysa ki bu tarihsel alıntının bize gösterdiği, Muaviye'nin adalet ve eşitlikçi bir düzen için mücadele eden insanlara "o cezalar bize değildir" minvalinden, bu düzen arayışına ve mücadelesine karşı çıkması gerçeğidir. Sonrasında ise bütün bir hayatını bu eşitlikçi düzen yanlılarına karşı düşman olarak adadığı hakikatidir.

Bütün bu gerçekliklere ve ekonomi-politik yapıda Muaviye'nin safında yer aldığı "aristokrat" düzen egemenliğine rağmen, ona biçilen değer "bir cennet varlığı olması" ve bizim onun ancak "kapısında kapıkulu olabileceğimiz" düşüncesidir. Diğer taraftan Hz. Ali, Muaviye hakkında hiç de tarafsız, olumlayıcı ya da övgü dolu sözler söylememiş, bırakın onun "cennet varlığı olmasını", onu lanetlemiştir. Öyle ki, Halife Ali, "Her gün öğle namazını kıldığında kunut duasını okur ve şöyle derdi, 'Allah'ım Muaviye'yi, Amr'ı, Ebu'l A'var'ı, Habab'i, Abdurrahman b. Halid, Dahhak b. Kays ve Velid'e lanet eyle'". Halife Ali, Muaviye'ye ve dönemin egemen zümresine böyle la-

net ederken, o da "Halife Ali'ye, Abdullah b. Abbas'a, Hasan ve Hüseyin'e, el Eşter'e küfrederdi." (İbn'ül Esir, 1986: 340) Görüldüğü üzere Halife Ali, Muaviye'ye lanet okuyor. O da Ali'ye, oğulları Hasan ve Hüseyin'e küfrediyordu. Yani tarih Muaviye'yi hiç de öyle "kapısına kul olacağımız" nitelikte sunmuyor bize; aksine onu, dinin en önde gelen isimlerinden biri, lanetli olarak nitelendiriyor. Kanaatimizce de Muaviye konusunda öne sürülecek eleştiriler ve hadis değerlendirmeleri, onun valiliği, halifeliği döneminde uygulamış olduğu ekonomik-sosyal ve dinsel politikaların ışığında yapılmalıdır. Eğer eleştirilerin böyle yapılmayacağı öne sürülüyorsa, bugünden tezi yok en başta "Halife Ali" olmak üzere Ammar'ı ve Ebuzeri gıyabında yargılayıp idam etsinler...!!

Hadisler konusunda son olarak şunu söyleyelim ki, pek tabi olarak doğru ve gerçek hadisler vardır. Ama özellikle yanlı, kayırmacı ve dolayısıyla da düpedüz yalan ve uydurma olduğu belli olan hadislerden yola çıkarak, başta Muaviye olmak üzere dönemin egemenlerini savunmak, onlara toz kondurtmamak ve bu istikamet üzerine de tarihsel Muaviye gerçekliğini tersyüz ederek, bugünün Muaviye bilincini meşrulaştırmak, bu zihniyeti yaşatmak; ötesi, onları eleştirenleri de lanetlemek dini, tarihi ve politik gerçekliklerle bağdaşmadığı gibi, ahlaki de değildir. Bu sebeple hadislerde anlatılan Muaviye gerçeğine de, onun tarihsel ve politik kişiliği, bütünselliği özelinden yaklaşmak gerekir. Aksi takdirde yapılan tarihsel kişilik analizleri bilimselliğini kaybedip, kişileri de hiçbir tarihsel süreçte objektif olarak doğru yansıtmayacaktır. Hele hele, sözü edilen kimseler tarihe politikaları ve eylemlilikleri ile iz bırakıp bir düşünsel hâkimiyetin temsilcisi durumuna gelmişlerse, zaten siz ilgili analizinizi salt bir kimlik üzerine kuramazsınız. Çünkü toplumsal yapı içerisinde iktisadi ilişkilerden, sosyokültürel değerlere, inanç dünyasından, iktidar mücadelelerine kadar verili güç

ilişkilerinin bir tarafında yer alan; ötesi, bu tarafını "liderlikle" süsleyen bir ismi düşünsel ve ideolojik kimliğinden soyutlayarak ele alamazsınız. Tam da bu nedenden dolayı, bu kimseleri 'sahabe' olmaları zırhı ile koruma altına alma düşüncesi anlaşılabilir değildir. İfade ettiğimiz gibi burada ilgili kimseye uygulanacak analiz yöntemi onun temsil ettiği kitlelerin düşüncesi, ideolojisi ve ekonomi-politik uygulamaları nezdinde, "kişi"yi tarihsel ve düşünsel bir zemine oturtmaktadır. Bu noktada ilgili kimseyi, "dönemsel ayrıcalığı" ile bu analizin dışına çıkartmak ya da benzer biçimde, bu ismi "hadis" üzerinden koruma kalkanına almak, üstelik de sahte ve uydurma hadislerle bunu yapmaya kalkışmak ve buradan "makbul" bir isim yaratmak; sadece bu gayretkeşliği yapanları bağlar. Lanetleme, kınama vb. psikolojik ve fiziki savaş aygıtları ile de karşı analizleri "susturmaya" çalışmak, itibarsızlaştırma kampanyaları ile yapılan çalışmaları gözden düşürme yoluna gitmek ise, ancak bu zihniyetin daha da bir açığa çıkmasına sebep olur ki, bunun izlerini tarihte ve bugün de görmek mümkündür.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MUAVİYE KARŞITI MUHALİF HAREKETLER

Değişmişsiniz! Şimdi arpalarınız elekten geçiriliyor, oysa geçmişte böyle değildi. Ekmeğiniz çifte ateşte pişiyor ve iki katıkla yiyorsunuz. Yemekleriniz çeşitlenmiş. Sabahı ve akşamı ayrı elbiseler giyiyorsunuz. Oysa Peygamber zamanında böyle değildiniz.

Ebuzer (Muaviyeye Hitaben)

Muaviye'ye karşı toplumsal muhalefetin ortaya çıkmasına neden olan faktörleri genel olarak iki grupta sınıflandırabilmek mümkündür. Muaviye'nin izlediği ekonomi siyasetinin zenginler, güçlü kabileler ve dönemin egemenlerinin lehine olması, öte taraftan zayıf kabilelerin, güçsüzlerin, kölelerin dışlanarak ganimetin bölüşümünden hak ettikleri paylarını alamaması, Muaviye karşıtı muhalif hareketlerin çıkış noktasını ve bu anlamda da muhalif konumlanışlarının gerekçelerini ortaya koyar.

Bir saltanat devleti olarak kurulan Emevi Devleti ve bu devletin de 20 yıl başkanlığını yapan Muaviye; devletin kuruluş ideolojisine uyarak siyasal yönetim biçimini kabileciliğe; ekonomi anlayışını "ganimet odaklı" egemenler lehine; siyasetini de baskı ve zorbalığa, yasladığından bu siyasal anlayış (Oligarşi) beraberinde de Muaviye'ye karşı toplumsal muhalefetin doğmasına sebep olmuştur.

Bu bölümde Muaviye'ye karşı gelişen muhalefeti, kitlesel boyutu, kapsayıcılığı ve tarihsel önemi bakımından iki kategori ile sınırlandıracağız. İlk bölümde Halife Ali ve taraftarlarını ikinci bölümde de Haricileri ele alıp nihai olarak günümüz siyasal ger-

çekliğinde "Muaviye zihniyetinin" izdüşümünü ortaya koyup, hem bu bölümü hem de kitabımızı burada noktalayacağız.

Halife Ali ve Taraftarları

Halife Ali'nin siyasal sistem içerisindeki muhalif duruşu Muaviye öncesine uzanan bir süreci ihtiva etmektedir aslında. Öyle ki, esas olarak Halife Osman döneminde zenginleşerek büyük servet ve ganimet sahibi olmaya başlayan bu "oligark" sınıfa karşı, toplumun diğer kesimleri tarafından bir muhalefet oluşmaya başlamış; özellikle köleler, güçsüz kimseler, zayıf kabileler ve ezcümle dönemin ezilenleri bu muhalefetin öncüllerini oluşturmuşlardır. Halife Ali de genel olarak muhalif karakterini bu kesimlerden yana koyarak siyaset yapmış, en yakınında bulundurduğu kimseler de zaten yoksulların lehinde siyaset yapan insanlar olmuştur. "Osman Dönemi ve Zenginleşen Zümreler" bölümünde de anlattığımız üzere, bu dönem Mekke aristokratlarının en parlak dönemlerinden biri olmuş, başta Muaviye olmak üzere Osman'ın pek çok yakını, yöneticisi ve valisi bu dönemde zenginleşerek devlet yönetimini ele geçirmişlerdir. Muaviye dönem ve politikaları da esasında Osman döneminin bir devamı niteliğindedir. Liyakatin hiçe sayılarak devlet yönetiminin ehil olmayan kişilerce yönetilmesi, ganimetin belli ellerde toplatılması, hile, entrika ve baskı ile toplumsal muhalefetin sindirilmesi bu döneme damgasını vuran gelişmelerdendir.

İşte Hz. Ali, böylesi bir siyasal ve toplumsal yapıda Osman döneminden itibaren türn bu politikalara itiraz etmiş çalışma arkadaşları başta olmak üzere devlet ve ekonomi yönetimini eşitlikçi, adil bir çizgiye çekmeye çalışmıştır. Muaviye ve dönemin ganimetçi-kabile zihniyetine karşı muhalefet eden Ali, "kargaşacı, su sahipleri (çiftçiler), köleler ve bedeviler" olarak nitelendirilenlerin sembolüydü. Onların objektif ve öz müttefikiydi.

Yoksul büyümüştü. Onun arkadaşları, Muhammed'i davetin Mekke ve Medine dönemlerinde, Kureyş'in en şiddetli işkenceleri yaptığı zayıflardı. Arkasında düşüncelerini yönlendirdiği bir "kabilesi" ve yoksullara dağıttığı "ata"dan başka "ganimet"ten payı yoktu[!] (Cabiri, 2001: 249)

Osman'ın öldürülmesi ile Halifelik'e seçilen Ali, seçilir seçilmez düşünsel ufkuna uygun olarak hemen Osman'ın valilerini görevden uzaklaştırdı, yakınlarına verdiği iktaları (devlet toprağı) geri aldı. Osman dönemi ekonomi politikalarına bakışını "Osman'ın verdiği her ikta, Allah'ın malından verdiği her mal, Müslümanların beytülmaline geri verilecektir" diye, ortaya koyan Ali, halka karşı da şu konuşmayı yaparak siyasal kimliğini ve düşüncesini netleştirdi: "Hiç biriniz Ebu Talipoğlu (Hz.Ali), bizim hakkımızı bize vermedi diyemez. Kim Allah'a inanır, dinimize girer, kıblemize yönelirse, İslam'ın vacip ettiği şeyleri kabul etmek zorundadır. Siz Allah kullarısınız; mal da Allah'ın malı...Allah onu aranızda eşitlikle bölmemi emretmiştir. Hiçbirinizin öbürüne üstünlüğü yoktur." Ali eşitlik ve adalet anlayışını böyle temellendirdikten sonra, Beytülmal'deki "ata"ları dağıtmaya başlamış, hatta hazine görevlisi Amr'a "kalk halka üç Dinar ver bana da üç Dinar getir" diye emir vermiş; Ali'nin bu emri üzerine de hazinede bulunan üçyüzbin Dinar, üçer üçer yüz bin kişiye dağıtılmış, böylece herkesin payı da, aldığı Dinar üzerinden eşitlenmiştir." (Çalışlar, 2010: 107-108)

Halife Ali hazineden Dinarları böyle dağıtırken, bazı adamları ona "Ey Mü'minlerin Emiri! Bu malları, şunlara ver. Arapların ve Kureyş'in bu şerefli kişilerini, insanlara muhalefetinden ve ayrılığından korkan azatlılara tercih et" dedikten sonra sözlerini şöyle sürdürmüşlerdi: "Bu Muaviye, kendisine gelenlere şunu şunu yapıyor,..İnsanların çoğunun arzusu dünya; onun için çalışıyorlar, onun için çaba gösteriyorlar. Bu ileri gelenlere, ver. İstediğin olunca, yapabileceğin bölüştürmeyi yaparsın." Ali ise

onları dinledikten sonra şu cevabı verir: "İşlerini yürütmeye seçildiğim Müslümanlara zulmederek zafer kazanmamı mı emrediyorsunuz? Gökte bir yıldız olduğu sürece bunu yapmayacağım. Onların malı varsa, aralarında eşitçe bölüştürülür. Bu, onların malı." (Cabiri, 2001: 249) Ali Şeriati, Halife'nin bu tutumunu dönemin gerçeklikleri açısından şöyle yorumlamakta: "Devlet yönetimi Osman'ın akrabalarının ve ashab-ı kibarın eline geçmişti. Böylesi bir zamanda Ali gelmekte ve bu makamları, son yirmi beş yıl boyunca en derinlere kök salan, din, cihat ve Allah adına, herkesi kendilerine itaat ettiren bu kişilerin elinden hemen almak istemektedir. Osman'ın ve Muaviye'nin bahşişlerinin haberinin, dünyadaki tüm zenginleri bile hayrete düşürdüğü bir dönemde Ali'nin gösterdiği tepki, sarsıcı, inanılmaz ve tahammül edilemez bulunmuştu." (Şeriati, 2010: 176)

Halife Ali'nin Adil Toplum Mücadelesi

Halife Ali, Ebubekir döneminden itibaren iktidar mücadelesinden hep ötelenmiş, çocukluğundan bu yana İslam dini için mücadele etmesine rağmen, itikadı ve ilmi yanı da güçlü bir kimse olmasına karşın kendisini devlet yönetimi içerisinde bulamamıştı. Buna karşılık Ali'nin devlet ve siyaset sahnesinde gözükmediği bu dönemlerde önde gelen yönetici, vali ve diğer egemen kesimler hep "Mekke aristokratlarından" seçilmişti. Üstelik Ali'nin halifeliğine kadar geçen sürede bu aristokrat kesim zenginlik ve ganimetini arttırmış, sahih dini duyguların yerini, ganimet elde etme, mevki ve makam kazanma, statüsünü yükseltme üzerine kurulu bir din toplumu yaratılmaya başlanmıştı. İşte böylesi bir dönem içerisinde Ali'nin iktidarı ele alıp, kurulu düzenin paradigmasına karşı çıkması ve Mekke aristokratlarının çıkarlarını zedeleyecek biçimde eşitlikçi ve yoksul dostu bir devlet başkanı olarak, ekonomi politikalarını yoksullar lehine işlet-

mesi, Ali Şeriati'nin yukarıda verdiğimiz ifadeleri ile, "sarsıcı ve tahammül edilemez bulunmuştu". Bu durum Mekke aristokratları için ne kadar "sarsıntı" verici bir gelişme olarak gözükse de, Halife Ali zaten konuşmalarında da bu "oligarşik yapıya" açıktan açığa karşı çıkıyor, "malı şehvetlerin kaynağı" olarak gösteriyordu. Ali'ye göre, "ölümlerin en büyüğü fakirlikti" ve "insana mülk olarak kanaat, ihsan olarak güzel ahlak yeterdi". Ali'nin mülkiyet, servet ve mal edinimi konusundaki diğer söylemlerine baktığımızda yine tepkili bir dille karşılaşırız. Ali'nin bütün bu söylemlerinde açığa çıkan gerçeklik ise zenginlik karşıtı, kanaatkâr, hakkaniyetli bireylerden oluşan bir toplumdur. Hatta Ali bir konuşmasında: "Ben, müminlerin lideriyim; mal ise günahkârların lideridir" (Hz.Ali, 2007: 373-374) diyerek, servet ve zenginlik noktasında safını açıkça belli etmiştir. Hz. Ali insanlara "mülkiyetin" yaratabileceği tahribat üzerinden şöyle seslenmiştir: "Ey insanlar! Dünya metaı helak edici (bitkilerin) parçalarıdır. Orada yerleşmemek, onunla tatmin olmaktan daha çok mutluluk vericidir. Onun yeterli miktarı, servetinden daha iyidir. Onda çoğaltana fakirlikle hükmedilmiştir; ona ihtiyacı olmayana rahatlıkla yardım edilmiştir. Kim onun süsünü beğenmişse peşinden gözlerini kör etmiştir. Kim onu aşırı derecede severse kalbini hüzünler doldurur. Böyle bir kişinin kalbinin derinliğinde hüzünlerin raksı, kendisini meşgul eden endişeleri, onu üzen üzüntüleri vardır. Boğazı sıkılıp şahdamarı kesilmiş olarak boşluğa atılıncaya kadar böyle olur. Onu yok etmek, Allah için kolaydır. Mezarına konması kardeşlere kalır. Mümin, dünyaya ibret alem gözüyle bakar; ihtiyacı olan azığı alır; onda nefret ve sevmeme kulağıyla duyar. Zenginleşti dendiyse, fakirleşti de denir. Var olduğu için sevinç duyulduysa, yok olduğu içinde üzüntü duyulur. Bu durum, onlara ümitsiz olacakları gün (kıyamet) gelmediği haldedir." (Hz.Ali, 2007: 378-379) Ali, bizatihi kendi sözlerinde ifade ettiği üzere, servet ve mülkiyet karşıtı bir çizgi

içindedir. Buna karşın Ali karşıtları ve Muaviye yanlıları tam aksi yönde bir siyasal perspektifle zenginlik ve serveti kutsayan, ötesi kendilerini de zengin eden bir yönetime sahiptiler.

Bu bağlamda sadece Zübeyr'in servetinin 59.800.00 Dirhem olduğunu hatırlarsak, yine Talha'dan, Mervan b. Hakem'e, Muaviye'den, Hakem b. As'a, bir bütün olarak Ümeyyeoğulları'na kadar dönemin zenginlerinin edindiği güç göz önünde bulundurulduğunda, Ali'nin bu yeni eşitlikçi toplum siyasetinin nasıl bir aristokrat ordusuyla karşı karşıya geldiğini görebiliriz.

Bu aristokrat kesim Muaviye başta olmak üzere Talha, Zübeyr, Abdullah b. Ömer, Said b. As ve diğer dönemin egemenleri ile Ali'nin ekonomi politikalarına karşı çıktılar. "Osman'ın katillerinin bulunması" bahanesi üzerinden, muhalefetlerini meşrulaştırmaya çalışan bu kesimlerin, asıl ne için muhalefet ettikleri de gerek sahip oldukları kervan yüklü ganimetleri ile gerekse de Ali'ye ganimet politikaları üzerinden karşı çıkmasıyla belliydi aslında. Örneğin bu zenginlerden birisi Ali'ye, "Dün benim kölem iken azad ettiğim kimseye de, bana da aynı parayı veriyorsun." (Gözpınarlı, 1979: 358) diyerek, bu tepkisini açıkça ortaya koymuştu. Yine bu aristokrat kesim "Osman'ın verdiği gibi vermezse, onu bırakır, Şam'a gider Muaviye'ye katılırız." Diyerek, hem Muaviye'nin sınıfsal konumunu, onun kimleri koruduğunu ve temsil ettiğini açığa çıkarıyorlar, hem de bu sözleri ile Ali'nin yeni eşitlikçi toplum düzenine açıktan karşı çıkıyorlardı. Ali ile dönemin aristokratları arasında geçen şu konuşmada da Ali'ye başkaldırıda başat faktörün, ganimetin dağılımında izlenen politika olduğunu açıkça görebiliyoruz.

> *"-Bizim Resulullah'a yakınlığımız var. İslam'ı ilk kabul edenlerdeniz, savaşlarda bulunduk. Ne Ömer böyle verirdi, ne Osman. İkisi de bizi üstün tutardı, sense bizi herkesle bir tutuyorsun.*

"Ali, -Benden önce mi Müslüman oldunuz?

-Hayır, sen ilk Müslümansın; ancak Resulullah'ın boyundanız; ona yakınlığımız var.

-Benden daha mı yakınsınız?

-Haşa, O'nun senden daha yakını yok. Fakat ona uyduk; müşriklerle savaştık.

-Benim kadar mı savaştınız?

-Haşa; senin gibi savaşan yoktur.

-Andolsun Allah'a, benimle işçimin arasında bile fark gözetmem." (Gölpınarlı, 1979:358)

Ali'nin döneme ters düşen, en azından dönemin egemenlik ilişkilerine karşı çıkan bu son sözleri pek tabi olarak, verili ilişkilerin egemen kesimlerini başkaldırıya sevk etmiş, önce Cemel vakasında bir araya gelen "isyancılar" bu savaşta başarılı olamayınca, bu kez Muaviye saflarında "Sıffın" savaşında, kendilerini göstermişlerdir. "Bu konuda kaynaklar şunu belirtir: Ali'ye karşı savaş açan Zübeyr ve Talha'nın savaş masraflarını karşılayanlar, daha önce zenginler listesinde belirttiğimiz, Osman'ın Yemen Valisi Ya'la bin Ümeyye ile aralarında, Osman'ın yakınlarından, Basra'ya ve Faris ülkelerine vali tayin ettiği, Horasan ve Maveraünnehir'de pek çok bölgenin fethini gerçekleştiren, yanında pek çok mal toplanan -Ali'nin hemen görevden almaya çalıştığı valilerden olan, (Basra'daki) beytülmal mallarını alan ve onunla Talha ile Zübeyr'i karşılayan- Abdullah bin Amir'in yer aldığı, Kureyş zenginleriydi." (Cabiri, 2001: 250)

Sıffın'da vuku bulan savaş zaten dünden bugüne Muaviye saltanatının ve onun zenginlerinin açtığı bir savaş olarak tarihe geçmiştir. Dolayısıyla Ali dönemi savaşları ve Ali'ye karşı başkaldırının arkasında yatan gerçekliğin asıl nedeni de, ganimetin paylaşımı olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü Hz. Ali, "Adil bir halife olduğunu, birçok inanan aç ve yoksul gezerken ken-

disinin zenginlik içinde yaşayamayacağını belirterek, diğer İslam önderlerinden çok farklı bir tutum içinde bulunduğunu önemle vurgular. Ve bu görüşünü bir mektubunda şöyle açımlar: "Dilersem ben de yağlar ballar bulurum; buğday ekmeğinin halisini yerim; ipek elbise giyinirim fakat nefisimin dileğimin bana üst olması, beni lezzetli yemekler yemeye çekmesi mümkün mü hiç? Ben nasıl doya doya yemek yiyebilirim ki, Hicaz'da yahut Yemame'de belki yoksullar vardır; günler geçmiştir ki tokluk nedir, görmemişlerdir. Gecemi karnı tok olarak nasıl gündüz edebilirim ki çevremde aç karınlar, yanmış, susuzluktan bunalmış ciğerler vardır.

"Razı olurmuyum ki bana Emir'ül-Mümin desinler de sonunda ben, zamanın sıkıntılarından onlara olmayayım, yahut da darlıkta, yaşayış sıkıntısında onlara mukteda (örnek) sayılmayayım? Derdi günü, güzelim otları otlatmaktan başka bir şey olmayan bağlı, yahut süprüntülerde yiyecek bulup yemekten başka bir şey düşünmeyen, sahibinin maksadından haberi bile olmayan hayvan değilim, o çeşit yaratılmadım ki ben..Otlayan hayvan, otlayıp karnını doyurur da yan üstü mü yatar? Koyun sürüsü yayılıp doyar da, uyuyacağı yere mi gider? Ali de azığını yer de uykuya mı dalar? Bunca yıldan sonra ovada otlakta otlayan, yazıda yayıları hayvanlara dönerse gözleri aydın olsun" der ve Basra Valisine gönderdiği bu mektubu şu sözlerle noktalar: "Ey Huneyfoğlu, Allah'tan çekin; bir parça ekmek yeter sana, yeter kurtuluşun için cehennemden." (Hz.Ali, 2007: 299-301)

Burada bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz. O da şu ki, dönemin verili üretim ve egemenlik ilişkileri içerisinde, Halife Ali belki de dünden bugüne "merkez"de yer alan bir lider olarak hâkim düzenle radikal bir kavgaya girmemiştir. Bu bağlamda Halife Ali özellikle bölüşüm ilişkilerinde eşitlikçi, sosyal adaletçi bir düzenden yana iken, içinde bulunduğu toplumun üretim

biçimine ve üretim ilişkilerine dokunmuyor, "kölelik" gibi dönemin üretim biçimlerine mahsus ilişkiler noktasında, yani üretim ilişkilerinde, sosyal hayatın yeniden düzenlemesi noktasında sessiz kalıyordu. Diğer bir ifade ile Ali bölüşüm ilişkilerinde eşitlikçi bir tutum izlerken, gelirin elde edilmesi üzerinden ortaya çıkan hasılata dokunmuyor, dahası bu gelir elde etme biçimini de meşru görüyordu. Örneğin Ali'nin zekat için görevlendirdiği kimselere söylediği şu sözler bu durumu açıkça ortaya koyar: "Beni size, Allah'ın velisi ve halifesi, Allah'ın mallarınızdaki hakkını almam için gönderdi. 'Mallarınızda, velisine ödeyeceğiniz Allah'ın hakkı var mıdır? diye sor!' Birisi, 'Hayır' derse, ondan tekrar isteme. Birisi 'Evet' derse, onu korkutmadan, tehdit etmeden, zulmetmeden ve gücünün yettiğinden fazlasıyla yükümlü kılmadan onunla birlikte git ve sana vereceği altın ya da gümüşü al." Yine Ali, Vali Eşter'e gönderdiği mektupta verili ilişkilerin korunmasını söyler ve şu sözleri yazar: "Bu ümmetin ileri gelenlerinin, büyüklerinin güttükleri yolu yordamı, halkın alışıp yaptığı, böylece de birbirleriyle uzlaştığı, işlerinin düzene girdiği şeyleri eksiltme. Koyanların ecre, sevaba nail oldukları, eski yolu yordamı bırakıp onlara zarar verecek, yeni adetler, yeni yollar icat etmeye girişme; onların eksilttiklerinin vebali sanadır." (Hz. Ali, 2007: 275-301)

Halife Ali toplumsal yapıyı analiz ederken de, "Tüccarların" bu yapıdaki siyasal ve sınıfsal konumlarını ve bu sınıfın "verili düzen" için ne anlam ifade ettiğini iyi analiz etmiş, bu noktada hâkim üretim düzeninin yanında olduğunu göstermiş ve bu konuda valilerine şunları söylemiştir: "Onlar halkın işlerini düzene sokarlar. Faydalı şeyleri toplarlar, ileri gidenlerin de, aşağı olanların işleri onların sayesinde emniyete kavuşur...Bütün bu sınıfların ayakta durmaları, tacirlerle, sanatkârlarla mümkündür...Bunlara hayırlı muamelede bulun; çünkü onlar faydalı kişilerdir. Onlar düzene bağ-

lıdırlar, isyanlarından korkulmaz; barış adamlarıdırlar, gailelerinden (dert, sıkıntı) ürkülmez. Bulunduğun yerde onların işlerini görüp gözet, uzak yakın şehirlerde de hâllerini izle dikkat et, bir zulme uğratma onları."

Ali "merkezde" yer alan muhalefetin sesi olarak "merkezi" alaşağı etmekten çok "çevre"nin durumu ile ilgilenmiş, bu çerçevede toplumsal adaleti sağlama yoluna gitmiştir. Ganimetin eşit bir şekilde dağılımından, yoksulların korunmasına, haklarının verilmesine kadar uzanan bu sosyal adaletçi politikalar, Ali nezdinde onu yoksullar, zayıflar, ezilenler safına çekmiştir. Örneğin bu anlayışa uygun bir tarihi kıssa Ali'nin ekonomi-politik uygulamalarının birinde şöyle karşımıza çıkar: "Hz. Ali'ye, İbn-i Abbas aracılığıyla gönderilen bir dilekçede, 'Bulunduğum bölgede bazı kişiler, kendilerine toprak verilmesini, bu toprakları işleteceklerini söylüyorlar. Ne dersin?' Hz. Ali'nin bu dilekçeye ilişkin verdiği cevap onun özellikle 'bölüşüme' ve 'yoksullara' dair verdiği önemi ortaya koymaktadır: 'Eğer orada bulunan halkın rızası varsa ve onlar toprağı ekip biçtikten sonra, toprakta yoksulun hakkını, Allah'ın hakkını vereceklerse, orada bulunan topraklar Allah'ın insanlara bir nimetidir ve bütün Müslümanlar onda eşittir. O zaman o toprağın kullanım hakkını onlara ver. O toprakların sahibi ben olmadığım için, bana ait olmayan bir şeyin başkasına verilmesi zaten benim yetkimde değil." (Eliaçık, 2010a) Hz. Ali verilen örnekte de görüldüğü üzere, dönemin "üretim araçlarından" olan toprak üzerinde "mutlak bir mülkiyet" gütmüyor ve ihtiyacı olan kimselerin toprakları kullanabileceğini ve o toprakları işletebileceğini söylüyor. Bu öneri ve ekonomi politikasını günümüze uygularsak, karşımıza "sosyalist" bir ekonomi politik öneri, hiç olmadı "katılımcı bir ekonomi modeli" önerisi çıkmaktadır ki, bu öneri günümüz "özel mülkiyetçi, sermaye merkezli" din ve ekonomi anlayışını yerle bir etmektedir.

Ali'nin biraz önce ifade etmiş olduğumuz dönemin egemenlerinden olan tüccarlar için değerlendirmelerine geri dönersek, şunu söyleyebiliriz ki; kanaatimizce bu değerlendirmeler onu "merkeze" yaklaştırmış; Ali tam bu noktada egemenler ile ezilenler arası bir noktada siyasi pozisyonunu almıştır. Daha önce çok kereler söylediğimiz üzere Ali hiçbir biçimde egemenler, kabile zenginleri safında değildir. Sadece siyaset üretme biçimi olarak "düzen"le çok kavgaya girmez. Ali, belki de aşağıda kendisinin de ifade ettiği üzere "düzen" sahiplerinin gücü, sınıfsal refleksleri üzerinden böyle bir kavgaya girmemiştir. Birlikte okuyalım: "..Ama şunu bil ki, bütün bunlarla beraber, bunların çoğunda aşırı bir hırs, kötü bir nekeslik (cimri), bencillik, faydalı şeyleri gizleyip, saklayıp, azalınca değerinden fazla satma gayreti, menfaat düşkünlüğü vardır; ellerinde bulunanları bildikleri gibi satmak isterler; buysa halkın zararına sebep olduğu gibi valilere de buna göz yummak ayıptır, noksandır. İhtikarı men et." Görüldüğü üzere ekonomik ilişkiler içerisinde Halife Ali, bir taraftan bu ilişkilerin mevcut düzenin gerekliliği için şart olduğunu dile getirirken, öbür taraftan da bu düzenin "egemen sınıfı" olan tüccarların toplumsal eşitsizlikte ortaya çıkarabileceği tehlikelere dikkat çekmekte ve bu konuda valilerini uyardıktan sonra da, düzenin mağduru olarak ortaya çıkan kesimleri koruması için valilerine şöyle seslenmekte: "Sonra, Allah için aşağı tabakayı gözet. Onlar, başvuracakları bir düzen bulamayan, yoksul, muhtaç, darlıkla bunalmış, dertlere kalmış, kazançtan aciz kişilerdir...Bu sınıf içinde dilenenler olduğu gibi, bir şey umup bekleyenler, fakat kimseden bir şey istemeyenler de vardır.. Onlara memur olduğun beytülmalden, her şehirde, Müslümanların ganimet olarak elde ettikleri ve devlete ait olan arazilerin gelirinden, ekininden bir pay ayır...Onların gözlere hor görünenlerini, insanlar tarafından aşağı sayılanlarını,

fakat sana gelip hâllerini anlatmayanlarını sen ara, bul...Bütün bu sınıfların haklarını vermeye gayret et, bilmeyerek hakkına riayet etmediklerin için de Allahtan bağışlanmanı dile." (Hz.Ali, 2007: 372-378)

Halife Ali'nin bölüşümde eşitlik, yönetimde adalet ve "ortak bir payda olarak hakkaniyette bir araya gelmek" olarak özetleyebileceğimiz siyasal düşünce ve pratiğini pek çok olayda nasıl cereyan ettiğini görebiliyoruz. Ali dönemi siyaset-adalet anlayışını ve bu anlayışın diğer İslamcı kişi ve politikalardan farkını göstermesi bakımından bu Kıssa'ların tarihi bir önemi vardır. Bu Kıssa'ların birisi şöyle cereyan etmiştir: "Bir gün Ali b. Ebi Talibe'ye biri Arap, diğeri Arap olmayan, onun azatlı cariyesi iki kadın başvurarak yiyecek konusunda yardım istediler. Ali de onların her birine birer ölçek buğday ile kırkar Dirhem para verdi. Cariye payını alıp gittikten sonra diğeri Ali'ye şöyle dedi: "Ey müminleri emiri! Bana da bu kadına verdiğin kadar ihsanda bulundun. Hâlbuki ben Arabım, o ise Arap olmayan bir köledir." Bunun üzerine Hz. Ali: "Ben Allah'ın kitabına baktım, içinde İsmail soyundan gelenlerin ayrı, İshak soyundan gelenlere üstün olduğuna dair hiçbir şey görmedim." (İbn'ül Esir, 1986: 413) Ali bu sözlerle hem insanlar arasında bir ayrım gözetmediğini ortaya koymuş, hem de bu "birliktelik" üzerinden ırka-milliyete değil, sınıfsal eşitliğe-adalete dayalı bir toplum düşüncesini ortaya koymuştur.

Oysa Ali sonrası yönetimi ele geçiren Muaviye döneminde ve Emevilerde Arap olmayan Müslümanlar (Mevali) cizye* vergisine tabi tutulmuşlar, idari ve resmi görevlere getirilmemişlerdi. (Delice,1999: 26) Emevilerde mevali sınıfın böyle bir ayrımcılığa tabi tutulması, şüphesiz kabile zihniyetinin bir sonu-

* Müslüman olmayanlardan alınan vergi.

cu idi. Halife Ali dönemi ile kurulmaya çalışılan "adil toplum" tasavvuru, dönemin "oligarkları" tarafından kabul görmemiş, dönemin kabile reisleri ve ganimet zenginleri Muaviye şahsında kendi düzen ve yasalarını, hem de bu kez çok güçlü bir biçimde yeniden kurmuşlardır.

Hz. Ali'nin Muaviye'ye Muhalefeti

Hz. Ali Halife olduğu andan itibaren, "Osman'ın katillerinin bulunması ve kendilerine teslim edilmesi" talebi üzerinden, Halife Ali'ye bayrak açan ve ona hiçbir zaman biat etmeyen Muaviye, yaşadığı süre boyunca Ali ile savaşmış; buna karşın Halife Ali de Muaviye'nin açtığı savaşa aynı şekilde karşılık vermiş, Muaviye'nin siyasal-sosyal hükmetme biçiminin tam karşısında yer alarak, tarihsel ve düşünsel bir süreçte Muaviye'nin muhalifi olmuştur.

"Tarihsel ve düşünsel süreç" ifadesi, Halife Ali-Muaviye ayrımını doğru bir yerden okuyabilmek için önemli bir ifade olarak karşımızda duruyor. Çünkü Halife Ali, Halifelik'i boyunca Muaviye ile savaşmış, ona mektup ve yazılarında lanetler okuyarak, onu şiddetli biçimde eleştirmiştir. Bu durum Ali'nin Muaviye muhalefetini tarihsel kılmaktadır. Öte taraftan Halife Ali'nin düşünsel ve siyasal programı, iktidarı boyunca uygulamaya koyduğu politikalar da Ali'yi düşünsel, "ideolojik" "felsefi" alanda Muaviye'nin karşısına çıkarır. Bu noktada Ali'nin Muaviye'ye muhalefeti sadece tarihsel, dönemin güncel gelişmelerinin adli vakaları değildir. Ali, Muaviye'nin yönetim biçimine ve onun uygulamalarına da; Osman döneminden beri süregelen halkın, yoksulların, ezilenlerin dışlanması, haklarının yenilmesi; bunun aksi olarak da dönemin egemenlerinin korunması, güçlendirilmesi noktasında karşı çıkıyor, onunla düşünsel bir ayrışma yaşıyordu. Öyle ki, bu düşünsel ve "ideo-

lojik" ayrım, Ali-Muaviye savaşında iyiden iyiye ortaya çıkmış, kabile egemenleri, tüccarlar, ez cümle egemenler "Zengin Suriye'yi" iktidar olarak görmek isterken ve bu savaşta Muaviye'nin yanında yer alırken, yoksullar, köleler, zayıf kabileler, bunların toplamı olarak ezilenler, "Adil-Yoksul Dostu Kufe"nin yanında yer alarak, Ali safında savaştılar. İşte bu ayrım ve saflaşma yaşanan muhalefeti de Ali-Muaviye isimlerinden çıkararak iki düşün ve halk kitlesini ortaya çıkarır. Bu ayrışma hali göründüğünden daha keskin ve kanlı biçimde kendini göstermiştir hep. Örneğin sadece Sıffin Savaşı'nda 70.000 kişi ölmüş, yine Muaviye'nin Ali'nin hâkim olduğu yerleri ele geçirmek üzere düzenlediği savaşlarda da onbinlerce insan bu sonla karşılaşmıştır. Ali oğlu Hüseyin'in katli de bu ayrımın, bu düşünsel kamplaşmanın hangi noktalara geldiğini göstermesi bakımından ibret vericidir. Muaviye oğlu Yezid tarafından gerçekleştirilen katliamın dinamikleri, işte Muaviye-Ali kavgasının dinamiklerinde okunduğunda anlamlı olabilecektir ancak.

Ali, Halife seçildiğinde ilk yaptığı uygulama, önceki dönemin kalıntılarını silmek ve dönemin yönetici ve politikalarını iktidardan uzaklaştırmak olmuştur. Önceki dönem ifadesinden burada kastımız ise, bir bütün olarak Osman dönemine hâkim olan "kabile egemenliğinin" dönemidir. Bu dönem hatırlanacağı üzere kişisel servet ve zenginliklerin had safhaya ulaştığı, liyakat esasının yok sayılarak kabile güçlerinin devlet yönetimi ele geçirdiği, haksız siyasal ve sosyal uygulamaların egemen olduğu bir dönemi ortaya koymaktaydı. İşte Ali'nin Muaviye'ye muhalefetini besleyen ve ortaya çıkaran gelişmeler bunlardı. Bir de bu gelişmelerin üstüne Muaviye'nin entrikacı, hilebaz, düzenbaz uygulamaları eklenince ona karşı Ali'nin muhalefeti kaçınılmaz oldu. Ali göreve gelir gelmez, Muaviye dahil Osman'ın bütün valilerini görevden alma yoluna gitti. Muaviye'nin yerine Abdullah b. Abbas'ı Vali olarak ta-

yin etti. Abbas ve kimi kimseler ise Muaviye'yi hemen görevden almamasını, biraz zaman geçtikten sonra da bunu yapabileceğini söylemesine rağmen, Ali, "onun günahlarına ortak olmayacağını ve onunla uzlaşmayacağını" söyledi.

Ali'nin Muaviye karşısındaki bu ödünsüz ve keskin tavrı, Muaviye'yi bir gün daha vali olarak görmek istememesinde daha bir açığa çıkmaktadır. Ötesi, İbn Abbas ile Ali arasında geçen şu konuşma, gerek Muaviye karşısındaki Ali muhalefetini, gerekse de Ali'nin hangi zihinsel süreçlerden Muaviye'den ayrıldığını göstermesi bakımından dikkate değerdir: "Hz. Osman beni hac emiri tayin etmişti. İnsanlara hac işini yaptırdım. Sonra Medine'ye geldim ki, Hz. Osman öldürülmüş, yerine Ali'ye biat edilmiş. Ali bana 'Durma Şam'a git. Zira seni oraya vali tayin ettim.' dedi. Ben ona 'Bu iyi bir görüş değil. Muaviye, Osman'ın amcaoğlu, hem de onun Şam valisi. Osman'ın kanına karşılık boynumu vurmayacağından emin değilim. En azından beni hapsedecektir.' dedim. Ali de 'Sana niye böyle yapsın ki?' deyince, 'Senin akrabanım diye. Zira sana saldıran herkes bana da saldırıyor. Ama sen Muaviye'ye bir mektup yaz ve ona bir takım hediyeler yollayarak bazı şeyler vaad et!' dedim. Ama O, 'Vallahi bu dediğin asla olmayacak.' dedi." Bir başka rivayet göre ise, İbn Abbas ile Ali arasında şu konuşma geçer: " İbn'i Abbas, Hz. Ali'ye 'Sen beni Muaviye'ye gönder. Vallahi ona öyle bir ip dolarım ki, asla ortası kopmaz.' dedi. Ali de, 'Benim, senin de onun da hilelerinizle bir alakam yok. Benim ona kılıçtan başka verecek bir şeyim yok. Ta ki hak batıla galip gelsin.'" (Zehebi, 2002: 58) Bu diyaloglarda geçen konuşmalara baktığımızda, burada Ali'nin reddettiği bütün öneriler -yani Muaviye'ye mevki, makam vb. teklif edilmesi, ona oyunlar oynanması- Muaviye'yi, Muaviye yapan karakteristik özelliklerdir. Öyle ki, Muaviye iktidarı ele geçirmek ve süreklileştirmek için kimi zaman maddiyatını kullanmış ve bu uğurda ganimet

ve makam vermekten geri durmamış, kimi zaman kendince entrikalar kurarak istediğini ele geçirmiştir.

Ali'nin, Muaviye karşısındaki muhalif tutumunu görmek bakımından ona gönderdiği mektuplar önemlidir. Bu bağlamda Ali'nin gönderdiği birkaç mektubu sayfalarımıza taşımak istiyoruz. Mektuplara geçmeden önce Ali-Muaviye arasında şiddetlenen savaşın geldiği noktayı göstermesi açısından, Ali'nin Muaviye'ye yazdığı şu satırlara bakalım: "Yanımda dedeni, dayını ve kardeşini* aynı yerde ısırttığım kılıç var. Allah'a yemin olsun ki, senin kalbi mühürlenmiş, aklı eksik biri olduğunu biliyorum. Öncelikle sana, lehine değil, aleyhine olan bir kötülük noktasına seni çıkaran bir merdivene tırmandığın söylenmeli. Zira kaybettiğinden başka bir şeyi aradın; sana ait olmayan hayvanı güttün; ehlinden ve cevherinden olmadığın bir işi istedin. Sözün, fiilinden ne kadar da uzak! Kötü niyetin ve batılı temenni etmenin kendilerini Muhammed'i inkâra taşıdığı amcalarına ve dayılarına benzemen aykırıdır. Bildiğin gibi düştükleri yerlere ölü olarak düştüler. Üzerlerine savaşların eksik olmadığı ve müsamahanın birlikte yürümediği kılıçların düşmesiyle ne bir büyüğü savunabildiler, ne de bir kutsalı koruyabildiler!" (Hz.Ali, 2007: 330)

Ali bu sözleri ile Muaviye karşısında takındığı siyasi muhalefetini açıkça ortaya koyar; ötesi Muaviye ile arasına bir daha çözülmeyecek bir düğüm atar. Muaviye'ye bu şiddette bir tepki ile karşı çıkan Ali'nin iki mektubunda da bu durum, açıkça ortaya konulur. Sırası ile okuyalım:

"İçinde bulunduğun durum için Allah'tan kork! O'nun senin üzerindeki hakkına bak! Bilmemekten dolayı mazur olamayacağın bilgiye dön! İtaatin, iyilerin ulaştığı ve aşağılık insan-

* Muaviye'nin dedesi, kardeşi ve dayısının Bedir savaşında Ali tarafından öldürüldüğü rivayet edilmekte.

ların muhalefet ettiği, açık işaretleri aydınlatan tarikleri, açık yolları ve istenen bir hedefi vardır. Kim ondan saptırırsa haktan sapar ve sapkınlıkta yolunu kaybeder. Allah onun nimetini değiştirir ve ona intikamını mubah kılar. Aman nefsine hakim ol, nefsine! Allah, gideceğin yolu açıklamıştır. İşlerinin bittiği yerde, bineğini hüsran olan bir sona ve küfür yerine sürdün. Nefsin, seni bir kötülüğe sokmuş; günaha atmış, tehlikeli yerlere getirmiş, izlenen yolları senin için zorlaştırmıştır...Ey Muaviye! Ne zamandan beri, önceliğiniz ve yüce bir şerefiniz olmadan tebaanın lideri ve ümmetin işinin sahibi oldunuz? Önceki sıkıntıyı sürdürmekten Allah'a sığınırız. Seni, emelin verdiği gururda ısrarcı davranmak ve zahiri ile Batını bir olmamak hususunda* uyarıyorum. Savaşa çağırıyorsun. İnsanları bir yana bırak! Hangimizin kalbinin yenik ve basireti örtülü olduğunun bilinmesi için bana karşı çık ve iki tarafı da savaşmaktan muaf tut!..Din değiştirmedim; yeni bir peygamber edinmedim. Ben, boyun eğerek terk ettiğiniz ve istemeyerek girdiğiniz yol üzereyim." (Hz.Ali, 2007: 266-267)

Yine bir başka mektubunda Ali Muaviye'ye şöyle yazıyor: "Senin, ani bir bakışla işleri görmekten yararlanma zamanın geldi. Batıl şeyleri iddia etmekle, yalanları insanların kafasına sokmakla, senin konumundan yüksek olanı, kendin için sahiplenmekle, senden saklanmış olanı gasp etmekle, kulaklarının işittiği ve onunla göğsünün dolduğu haktan kaçarak, sana etinden ve kanından daha gerekli olanı inkâr etmekle seleflerinin yolundan gittin. Artık haktan sonra açık sapıklıktan** açıklıktan sonra karıştırmadan başka ne kalır? Şüpheden ve şüphenin zihinde karışıklık meydana getirerek kapsamasından sakın. Fitne, çoğu zaman örtülerini salar; karanlığı gözleri yanıltır."

* Münafıklık
** Yunus Suresi 10/32

Yine Muaviye gönderdiği bir mektupta da Ali ona şöyle seslenir: "İnsanlardan birçok kişiyi helak ettin; onları sapkınlığınla kandırdın; denizin dalgasına attın. Karanlıklar onları kaplıyor; şüpheler onları birbirlerine çarpıyor. Hedeflerinden saptılar. Topraklarının üzerinde gerisin geriye döndüler. Arkalarına döndüler. Görüş sahiplerinden geri dönenler hariç, asaletine güvendiler. Onlar, seni tanıdıktan sonra senden ayrıldılar. Onları zorluğun üzerine sevk edince ve doğrudan saptırınca sana destekten Allah'a kaçtılar. Ey Muaviye! Kendin hakkında Allah'tan sakın! Yularını şeytandan kurtar! Dünya senden kopuk, ahiret ise sana yakındır. Vesselam." (Hz.Ali, 2007: 293).

Bütün bu mektupların okunması sonrası ortaya çıkan şudur ki; mal, mülk edinimi, iktidar algısı, yönetimi biçimi ve zenginlik konusunda Ali düşünce ve pratiği ile Muaviye'nin tam karşısında yer alır. Öyle ki, bu gerçeklik sadece Muaviye Ali mücadelesinde de ortaya çıkmamıştır; Muaviye'nin yakınları, valileri; "Mekke aristokratlarından ve Şam zenginlerinden" oluşurken; Ali taraftarları ve destekleyenleri yoksullar, köleler, güçsüz kabileler ve ezcümle ezilenlerden oluşmuştur. Şimdi de kısaca Ali taraftarlarının Muaviye'ye olan muhalefetine bakalım.

Ali Taraftarlarının Muaviye Muhalefeti

Muaviye'ye muhalefet eden kesimlerden olan Ali taraftarları, aslında Ali muhalefetini de var eden dinamik gücü oluşturmuştur. Diğer bir ifade ile Ali'nin muhalefeti ile bu kitle ya da kesim ortaya çıkmamış aksine "Ali Taraftarları" olarak ifade ettiğimiz kitle, Ali'nin muhalif tavrı ve tarafını var etmiş, güçlendirmiş, pekiştirmiştir. Pek tabi ki bu kitleden bağımsız olarak Ali, siyasi anlayışı ve insani yapısı itibariyle politik tutumunu yoksullardan ve ezilenlerden yana koymuştur. Ancak şu var ki tarihsel bir inceleme yaptığımızda Arap-İslam topraklarının

o günkü ekonomik ve sosyolojik ilişkileri, Ali ya da bir başka lider etrafında örgütlenecek ve o günün egemenlik ilişkilerine karşı çıkacak bir muhalif örgütlenmeyi zorunlu kılmıştır. Öyle ki, dönemin sosyolojik ve ekonomik yapısı göz önünde bulundurulduğunda sosyal yapının genel olarak iki ana gruba ayrıldığı görülebilir. Bunlardan ilki köy, kasaba ve şehirlerde yaşayan, daha çok ticaretle uğraşan, yerleşik yaşama geçmiş, "hadari" diye nitelendirilen gruptur. Diğer grup ise çöl ve vahalarda yaşayan, otlak ve su kaynaklarını ortaklaşa kullanan ve konargöçer bir yaşam sürdüren "bedeviler"di. Bedeviler, içinde bulundukları iklim şartlarından dolayı, bir gelir kaynağı olarak başka kabilelere baskın ve saldırılar düzenleyip ganimet elde ediyorlardı. Diğer bir ifade ile "yağmacılık" olarak nitelendirebileceğimiz, saldırı ve gaspla elde edilen gelirler, o dönemin şartlarında bir gelir kaynağı olarak bedevilerce kullanılıyordu. Bu tabi sadece "bedevilere" mahsus bir hâl değildi, "hadariler"de zaman zaman bu "kervan" gasp etme eylemlerini gerçekleştirmişler ve bu yağmalardan önemli ganimetler elde etmişlerdir.

Öte taraftan kitabımızın başında da anlattığımız üzere o dönemin ilişkilerini ve toplumsal yapısını ancak "kabilelerin" tarihsel, dönemsel rolleri ve üretim-bölüşüm ilişkilerine olan etkileri ile görebiliriz. İslam öncesi dönemde de yetkileri ve gücü itibariyle döneme damgasını vuran, siyasal yapılanmada da söz sahibi bir biçimde var olan ve içinde barındırdığı bireyi, diğer kabile ve bireylere karşı koruyan kabileler, güçlü ve zayıf olmalarına göre kabile üyelerini de avantajlı ve dezavantajlı kılıyordu. Bir soy bağına göre kurulan kabileler, bu aidiyet üzerinden de toplumsal örgütlenmesini geliştiriyordu. İşte gerek "bedevi", "hadari" ayrışması gerekse de "kabileler" biçiminde güçlü ya da zayıf kalan toplum örgütlenmesi, Muaviye'ye karşı Ali tarafında bir araya gelen muhalefet kitlelerinin hangi dinamikler üzerinde yan yana geldiklerini açığa çıkarır.

Mekke'nin fethi ile birlikte İslam dinini kabul eden Muaviye ve onun kabilesi "Ümeyyeoğulları" gerek o tarih itibariyle gerekse de İslam öncesi dönemin önde gelen kabilelerindendi. O kadar ki, "Ümeyyeoğulları"nın İslam dinini kabul etmeleri ile birlikte, onların gönüllerini hoş kılmak ve onları İslam'a kazandırmak amaçlı Ümeyyeoğullarına diğer kabilelerden fazla ganimet ve pay veriliyordu. Bizatihi Hz. Peygamber bu politikayı yürütmüş ve bu kabileye üye kimseleri önemli devlet görevlerine getirmiştir. Hz. Muhammed sonrası bu gelenek ve uygulama devam etti; Osman döneminde ise bu kabile adeta devlet yönetimini ele geçirdi, bu kabile üyeleri ganimete boğuldu; ta ki Hz.Ali dönemine kadar bu kabilenin kontrolsüz yükselişi sürdü. İşte bütün bu süreçler içerisinde gerek devlet yönetiminde temsiliyet bulamayan, gerekse de ganimetin dağılımından hoşnut olmayan diğer kabile üyeleri, biriken enerji ve tepkilerini Halife Ali ile iktidara taşıma ve onun yanında örgütlenme şansını buldular. Özellikle zayıf ve güçsüz kabileler ile köle ve "mevali"liler, egemen güç merkezlerine tepkilerini Hz. Ali şahsında dile getirdiler ve onun safında yan yana geldiler. Böylelikle Ali cephesinin güçlü bir ayağını iktidarın dışında kalan kabileler oluşturdu.

Öte taraftan özellikle Osman dönemi ile birlikte "devlet" içerisinde seçkin bir yer edinen, başta ganimetin dağılımı olmak üzere "devlet"in imkânlarından ayrıcalıklı bir şekilde yararlanan kitleler, "bedeviler" başta olmak üzere "mevali", "köle" ve diğer ezilenlerin tepkisini çekti. Önceki sayfalarımızda ayrıntılı bir şekilde gördüğümüz üzere, Osman dönemi ile birlikte adeta oligarşik bir yapı kuruldu. Muaviye bu yapının önde gelen isimlerinden biri olarak, vilayetini "kral" gibi yönetti. Yine Mekke'de aristokrat bir zümre "kralları" aratmayacak servet ve zenginliğe kavuştular. Adaletsiz bir gelir dağılımının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu tablo, başta Peygamber'in ya-

kın arkadaşları olmak üzere pek çok kimsede rahatsızlık yarattı. Ebuzer, Ammar bin Yasir, Selman b. Farisi gibi önemli "bilge" isimlerde bu duruma isyan ederek, Ali çevresinde bir araya geldiler. Bu bağlamda Ali taraftarlarının önemli ikinci ayağı da oluşmuş oldu. Ezilenler, yoksullar, köleler, zayıflar. Ali taraftarlarının "ezilenler" kanadını oluşturan bu kesim, "sınıfsal" karakteri ile sadece Ali dönemi değil, ondan sonrada, iktidara ve egemenlere karşı hep savaştılar. Eşitlikçi bir toplum mücadelesi ekseninde politika yapan bu kitleler, Ali'yi de bu bağlamda "sınıf" karakterli bir lider ve önder olarak gördüler. Kitabımızın başlangıç sayfalarında gördüğümüz üzere Hasan Sabbah ismi bu mücadelenin bilinen isimlerindendir. Yine "Karmatiler" bu yönde bir mücadele örneği sergilemişlerdir.

Şimdi Ali taraftarlarının "sınıf" karakterli çizgisini görmek üzere bir isme, Ali ve Peygamber'in yakın arkadaşı olan Ebuzer'e ve onun Muaviye ile mücadelesine kısaca bir göz atalım. Ebuzer İslamiyet'in daha ilk dönemlerinde Müslüman olan, Peygamber'e ve Halife Ali'ye en yakın isimlerdendi. Ölene kadar da böyle yaşadı. Ebuzer'in sosyal yapıda ortaya çıkan ekonomik ve politik sorunlara dair eleştirileri Osman döneminde başlamıştı. Ebuzer bulunduğu her ortamda gerek Ümeyyeoğullarının kabilesinin devleti neredeyse tek başına yönetmesine, gerekse de bu kabile başta olmak üzere kimi insanların bu dönemde ayrıcalıklı bir şekilde ganimetlerden pay almasına; bozulan gelir dağılımına karşı isyanını dile getiriyor; yokluk ve yoksulluğa karşı cemaatle sohbet ediyor, eleştirilerini her geçen gün sertleştirerek Osman'a muhalefet sergiliyordu. Ebuzer'in Peygamber'in yakın arkadaşı olması hasebiyle de Osman, Ebuzer'e karşı bir şey yapmakta güçlük çekiyordu. Gelinen noktada Osman, Ebuzer'i Şama, Muaviye'nin yanına sürgün göndermekten başka bir çare bulamamış ve onu sürgüne göndermiştir. Ebuzer ise Şam'a geldiğinde Osman döneminde ortaya çıkan lüksü, ser-

veti, yoksul-zengin çatışmasını orada da görmüş, muhalefetini orada da sürdürmeye karar vermişti. Öyle ki, Ebuzer daha Şam'a gelir gelmez Muaviye'nin kendisi için yaptırdığı yeşil saray ile karşılaşmış ve bunun üzerine de Muaviye'ye şöyle seslenmiştir: "Muaviye, eğer bu parayı halkın parasıyla yapıyorsan ihanettir; yok, eğer kendi paranla yapıyorsan israf!" Ebuzer'e Şam'da kaldığı ilerleyen günlerde de halkın Muaviye ile ilgili şikâyetleri gelmiş ve bunun üzerine de Ebuzer sık sık Muaviye ile tartışmak durumunda kalmıştır. Öyle ki, bu tartışmaların birinde geçen şu diyaloglar, Ebuzer ve Muaviye'nin "sınıfsal" karakterini görmek bakımından dikkate değerdir:

"**Ebuzer:** *Değişmişsiniz! Şimdi arpalarınız elekten geçiriliyor, oysa geçmişte böyle değildi. Ekmeğiniz çiftte ateşte pişiyor ve iki katıkla yiyorsunuz. Yemekleriniz çeşitlenmiş. Sabah ve akşam ayrı elbiseler giyiyorsunuz. Oysa Peygamber zamanında böyle değildiniz.*

"**Muaviye:** *O günler geçti. biz şu anda yabancı ülkelerdeyiz. Eğer onlara karşı ihtişamlı davranmazsak bizi hafife alırlar.*

"**Ebuzer:** *Asla! Ben durumumu değiştirmeyeceğim. Öte dünyada Allah Resulüne sizden çok daha yakınım. Peygamber'in şöyle dediğini duydum: 'Kıyamet gününde bana en yakın olan kişi, benim dünyayı terk ettiğim gibi ayrılandır.' Allah'a and olsun ki benden başka hiçbiriniz öyle değilsiniz.*

"**Muaviye:** *Ey Ebuzer servet sahipleri senden şikâyetçiler. Diyorlar ki sen sefilleri onlar aleyhine kışkırtıyorsun.*

"**Ebuzer:** *Ben onları sermayedarlıktan men ediyorum.*

"**Muaviye:** *Neden?*

"**Ebuzer:** *Çünkü Allah şöyle buyuruyor: 'Ey inananlar! Hahamlar ve rahiplerin çoğu, insanların mal-*

larını haksızlıkla yerler. Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda infak etmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele (9/Tevbe Suresi 34)' Bende bu para babalarını elim bir azapla müjdeliyorum.

*"***Muaviye:** *Bu ayet, Ehl-i Kitab hakkında inmiştir.*

*"***Ebuzer:** *Hayır, hem bizim için, hem de onlar için inmiştir.*

*"***Muaviye:** *Ben sana bu işleri bırakmanı emrediyorum.*

*"***Ebuzer:** *Yemin ederim ki yine halkı takvaya ve mal biriktirmekten sakınmaya davet edeceğim zenginleri elim bir azapla müjdeleyeceğim.*

*"***Muaviye:** *Bu işe bir son vermen senin yararınadır.*

*"***Ebuzer:** *And olsun ki servet halk arasında eşit olarak paylaşılmadıkça mücadelem sürecektir.*

*"***Muaviye:***Tehdit dolu bir sesle; Ey Ebuzer! Bu işi seninle benim aramı açacak dikkat et!*

*"***Ebuzer:** *Soğukkanlılıkla; De ki: Bizim başımıza, asla Allah'ın bizim için yazdığından başka bir şey gelmez. (Şeriati, 2010: 131-133)*

Buna benzer diyaloglar Ebuzer ve Muaviye arasında çokça geçmiş ve her seferinde Ebuzer, Muaviye'ye yaptığı uygulamaların İslam'a aykırı olduğunu, mal-mülk dağılımda haksızlıklar yaşandığını ve halkın yoksulluk içerisinde yaşarken zenginlerin sefahat sürdüremeyeceğini ifade etmiştir. Muaviye ise Ebuzer'in bu muhalefetine karşın, kimi zaman onu tehdide varan sözlerle uyarmış, kimi zamanda hizmetçileriyle ona para keseleriyle altınlar göndermiştir. Ebuzer ise bu paraları reddetmiş ve ona karşı muhalefetini Şam'da kaldığı müddetçe sürdürmüştür. Bununla birlikte Ebuzer'in bu amansız muhalefetine daha fazla tahammül edemeyen Mua-

viye ise Ebuzer'i tekrar Osman'ın yanına göndermiştir. Osman'ın ekonomi-politik uygulamalarına karşı mücadele ettiği için sürgüne gönderilen Ebuzer, tekrar Osman'la başbaşa kalmış ve kaldığı yerden ona karşı muhalefetini sürdürmüştür. Bu muhalefetinin karşılığı olarak Osman, Ebuzer'i ıssız bir çöl olan Rebeze'ye göndermiş; orada günlerce açlık ve susuzlukla boğuşan Ebuzer ise önce açlıktan ölen oğlunu kaybetmiş, sonrada kendisi oracıkta ölmüştür.

Ebuzer şahsında Osman ve Muaviye'ye karşı ortaya çıkan bu muhalefet tarzı, aslında bir bütün olarak Ali safında yer alan, egemen iktidara karşı çıkan ve bu karşı çıkışını başka bir düzen arayışı ile ortaya koyan muhalefet kitlesini temsil eder. İşte bu kitle Ali taraftarlarıdır ki, dünden bugüne biz onları hep egemenlerin iktidarına karşı ezilenlerin, korunaksızların yanında görürüz.

Hariciler

Gerek Muaviye dönemi olsun gerekse de, Muaviye'nin kurmuş olduğu ve oğluna devrettiği Emevi Devleti döneminde olsun ciddi bir muhalif aktör olarak görürüz Haricileri. Hatta şu kadarını hemen söyleyebiliriz ki, Hariciler içinde bulundukları dönemin en "radikal" ve en "devrimci" muhalefet grubunu oluşturuyorlardı. Bununla birlikte İslam tarihinin bu radikal ve devrimci kanadına ulaşmakta tarihçilerin zorlandığı ve Haricilerle ilgili eserlere çok kolay ulaşılamadığını söyleyebiliriz. Bunun nedeni ise yine haricilerin bu "devrimci" muhalefetinin bir sonucu olarak kitaplarının ya yok edildiği ya da yakıldığı şeklinde ileri sürülmektedir. Örneğin Fatımilerin Mağrib'te Sekmane kentini 207/909'da aldıklarında Haricilere ait kitapları yok etmesi, bu geçmiş sürecin hazin bir örneği olarak karşımızda durmaktadır. (Mustafa, 2001: 114)

Haricilerle ilgili çalışmalara ulaşılamamasında diğer bir etkenin de, onların kitaplarının güvenlikleri nedeniyle gizli ve mahfuz olarak korunduğu ve günümüze kadar böyle geldiği yönünde dile getirilmektedir. Buna rağmen Haricilerle ilgili dünden bugüne elimize ulaşan ve onları tanımamıza yarayan bilgilere genel hatları ile sahibiz. Şimdi kısaca bu "gizli" tarihe bir göz atmaya çalışalım.

Bir Muhalif Örgütlenme Olarak Hariciler

Irak'ın, Basra ve Kufe şehirlerinde yoğunlaşan ve orada tanınıp örgütlenmeye çalışan Hariciler; Kuran'ı ezberleyen, sürekli olarak ayetlerle meşgul olan ve ibadetlerine düşkünlükleri ile bilinen bir halk kitlesidir. Daha çok kuzey ve doğu Arabistan çöllerinden Kufe ve Basra'ya yerleştirilen Hariciler Araplardan oluşmaktadırlar. (Welhausen, 1989: 9-10) Farklı kabilelere mensup olmakla birlikte çoğunluğu Bekr (Rebia'nın bir kolu) ve Temim (Mudar'ın bir kolu) kabilelerinden oluşan Hariciler, sosyopolitik özellikleri itibariyle de Bedevi'dir. Yani şehrin zenginliklerinden uzak, ticaret yerine daha çok geçimlik üretim ve "yağmacılık"la yaşamlarını sürdüren bir gruptular. Bu sosyopolitik özellikleri onları çoğu zaman iktidarla karşı karşıya getirir. Bu noktada Halife Osman'ın, Kufe'ye vali olarak, Velid b. Ukbe'nin yerine atadığı, Said b. As'ın, Kufe ve genel olarak Haricilerle ile ilgili değerlendirmesi önemlidir. As, Kufelilerin genel olarak yoksul halk kitlelerinden oluştuklarını, zengin ve soylu kimselere düşmanlık yaptıklarını ve devletin temsilcileri ile kavga ettiklerini ifade edip, Kufe'ye hâkim olan bu gurubun sefil kimseler ve Bedevi Araplar olduğunu söylemektedir. (İbn'ül Esir,1986: 108)

Günaltay ise Haricilerle ilgili genel bir değerlendirmede bulunarak onların sert karakterli, cesur, savaşçı ve çöl hayatına aşı-

rı bağlı olduklarını belirtir. İslam'dan çok önce Necd ve Hicaz çevresinde yaşayan Haricilerin soyu Rebia kabilelerine dayanmaktadır. Günaltay, bu kitlenin hiçbir otoriteye boyun eğmediğini ve değerlerine bağlı olduğunu vurgular. Devamında Haricilerin bu özelliklerini İslam'a da taşıyarak muhalif, savaşçı bir kimliklerini sürdürdüklerini ileri sürer. (Günaltay, 1997: 50) İslam'a geçtikten sonra, Osman döneminin ikinci yarısıyla birlikte isyan etmeye başlayan ve muhalif bir güç olarak beliren Haricilerin politik talep ve düşünce sistematiği ne idi peki? Başta Muaviye olmak üzere dönemin egemenlerine karşı neyi savunuyorlardı?

Osman dönemi ile birlikte iyiden iyiye açığa çıkmaya başlayan kabile egemenliği ve buna bağlı olarak bir grup zümrenin gittikçe zenginleşerek, halkın yoksullaşması haricilerin tepkisini çeken, onların muhalif örgütlenmelerini dinamitleyen en önemli tarihsel gelişmelerdendir. Hariciler aslında bir kabile tepkisi olarak bu bağlamda ortaya çıksa da, gelinen noktada, kabile egemenliğine karşı bayrak açan en büyük ve en radikal kitleyi oluşturacaklardı. Cabiri'ye göre: "Hariciler büyük ölçüde kabilenin etkisi altında olmakla birlikte onların ünlü 'la hükme illa illah' (hakimiyet Allah'ındır) ilkesi, gerçekte Muhammedi davetin Mekke döneminden itibaren, "kabile"ye en büyük meydan okumaydı. (Cabiri, 2001: 306) Yine Welhausen haricilerle ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunur: "Harici dini, kesinlikle politiktir. Amaçları ilahî bir cemaattir. Bu dünyada zafer kazanmayı düşünmezler. Savaş meydanlarında ölüme ulaşmaktan zevk alırlar. Yaşamlarını sakınmazlar ve Cennet'in bedeli olarak boyunlarını tehlikeye uzatmaktan geri durmazlar...Merkeziyetçiliğin en belirgin düşmanları, düzenin gerçek aleyhtarları ve ayrılıkçılarıdır. Her birey kendisinin temsilcisidir...yaptıklarının sorumlusu da kendisidir...Uç noktada ve çok özel bir biçimde bireycidirler. Düşüncelerini gerçekleştir-

mek için kılıca sarılmaktan geri durmazlar. Aynı kafadan birkaçı bir araya gelince hemen bir inanç grubu oluştururlar...İslam'ın ilk teologlarının onlardan esinlendiğine şüphe yoktur." (Çalışlar, 2010: 125)

Yoksul bir Bedevi hareketi olarak doğan Hariciler, Sıffın savaşında Hz.Ali saflarında yer almakla birlikte, "Hakem Olayı"yla birlikte ondan ayrıldılar. Haricilere göre hüküm yalnız Allah'a aittir. Onun için Allah'ın hükmü dışında bir hakeme ihtiyaç yoktu. Sıffın savaşı sonrası Hariciler bu itirazlarla Ali'ye karşı çıksalar da, savaş esnasında Hakem önerisini kabul etmişlerdir. Buna mukabil, neden sonra Ali'ye karşı çıktıklarının sebebini ise Çalışlar şöyle açıklar: "Haricilerin, Ali'ye ve İslam Aristokrasine tepkileri yalnızca hakeme başvurulmasıyla sınırlı değildi. Birçok temel konuda da farklı görüşlere sahiptiler. Onların düşünceleri genellikle eski göçebe geleneklerinin eşitlikçi anlayışlarını yansıtmaktadır. Ali'nin Muaviye ile uzlaşmasına tepkilerinin asıl nedeni, onun İslam aristokrasisi ile uzlaşması, Kuzey'de iktidarı ele geçiren eski Mekke zenginlerine iradesini teslim etmesidir. Haricilerin Ali'ye göre yelpazedeki yerleri, ondan daha radikal bir şekilde İslam'daki eşitsizliğe karşı çıkmalarıdır." (Çalışlar, 2010: 125) Haricilerin bu tarihsel kesitte özellikle politik olarak Ali ile kavgalarının, nasıl bir seyir izlediği çok açıktır. Diğer bir ifade ile politik-yoksul halk kitlelerinden oluşan Haricilerin, yine düzenin yoksul ve ezilenler safında yer alan Ali'ye de savaş açmaları en azından onunla da kavga etmeleri, Muaviye önderliğinde kurulacak olan oligarşik devletin inşasını kolaylaştırmıştır. Öte taraftan Hariciler, Ali taraftarlarına; ortak düşmanlarının Muaviye olduğunu dolayısıyla birbirleri ile savaşmalarının bir anlamı olmadığını dile getirmiş, ötesi kendilerinin Muaviye ile savaşı sonrası, savaşı kim kazanırsa kazansın asıl kazananın Ali olacağını ifade etmişler ve şöyle demişlerdir: "Muaviye bizim ve sizin düş-

manınız değil midir? Eğer biz onu yenersek sizi düşmanınızdan kurtarmış olacağız, yok eğer biz yenilip gidersek bizden kurtulmuş olacaksınız.". Haricilerin bu sözlerine karşılık Ali taraftarlarının "hayır sizinle çarpışmaktan başka hiçbir çaremiz yoktur" (İbn'ül Esir,1986: 418) cevabını vermeleri üzerine, yaşanan savaş daha da şiddetli bir hal almıştır. Haricilerin gelinen süreçte politik konumlanışlarını doğru dengeleyememelerini ve politik olarak savruluşlarını Ali, Muaviye ve Amr b. el-As'ın ölüm kararını alıncaya kadar götürdüler. Nihayetinde de Muaviye, Harici saldırısından yaralı olarak kurtulurken, Ali, hariciler tarafından öldürüldü. Gelinen noktada Hariciler hem düşmanları olan Muaviye'yi öldüremediler hem de Ali taraftarları ile olan düşmanlıklarını, barış kapılarını bir daha açılmayacağı üzere kapatmış oldular. Bu sonun en büyük kazananı da yine Muaviye oldu. Öyle ki, bu sonla Haricilerle artık Ali taraftarları daha düşmanca bir savaşa gireceğinden, Muaviye, düşmanlarının saldırılarından göreli olarak da olsa uzaklaşmış oldu. Öte yandan Muaviye'nin amansız düşmanı Ali'nin Haricilerce öldürülmesi, yine Muaviye'yi siyasi açıdan rahatlatacak en büyük gelişme olacaktı.

Harici İnanç Yapısı

İslam'ın bu "aykırı" ve "devrimci" kanadını oluşturan Haricilerin inanç yapısını ve bu inanç yapısını oluşturan düşünce sistemini maddeler halinde görmek istersek, ilk olarak "kabile çıkışını" görürüz. Peki nedir bu kabile çıkışı?

1- Kabile Çıkışı: İlk dört halifeye baktığımızda hepsi de Kureyş'e mensup farklı kabilelerin üyeleri idiler. Başta Muaviye'den nakledilmek üzere pek çok hadiste halifelerin Kureyşten çıkacağına dair bir iddia ve inanç mevcuttur. Hariciler ise bu iddia

ve inanca karşı çıkmışlar, halifenin Kureyş dışından da çıkabileceğini hatta bir kölenin bile halife olabileceğini öne sürmüşlerdir. Onlar, bir zenci kölenin bile eğer yeterli niteliklere sahipse, İslam toplumunun başına seçilebileceğini iddia ederler. Bu bağlamda seçilecek kişinin temiz bir yaşama sahip olması yeterlidir. Bu çıkışın önemi ise ortadadır. Öyle ki, Muaviye hilafeti de bir tarafa bırakıp, saltanatı getirirken ve devleti adeta dar bir zümrenin egemenliğine sokarken, Haricilerin bu düşüncesi adeta bir başkaldırı ve savaş ilanıydı. Öyle de oldu zaten. Emevi iktidarı boyunca Haricilerin isyanı ve mücadeleleri iktidarları en çok uğraştıran konulardan biri haline geldi. Öte yandan, "Muhammed'in ölümünü takip eden üç çeyrek yüzyıl boyunca bu usule, yani halifeliğe sadece Muhammed'in mensup bulunduğu Kureyş kabilesinden ve Muhammed'in aşiretinden birisinin getirilmesi usulüne Haricilerden başka itiraz eden çıkmadı." (Arsel, 1973: 150)

2- Halife'nin azledilmesi: Haricilere göre bir halifenin meşruiyeti adalet ve doğrulukla yönetim vazifesini yerine getirdiği müddetçe geçerli olur. Yani halife yönetim yetki ve gücünü adalet ve hakkaniyet değerlerine bağlılıkla kazanır ve korur. Aksi yönde bir durum söz konusu olursa bu meşruiyet ortadan kalkar ve halifenin görevden alınma durumu ortaya çıkar. "Hatta icab ederse kendisine karşı harp açılır veya katledilir. Bu vâcibdir." (Mevdudi, 2003: 202) Öyle ki, Hariciler tarihleri boyunca sürekli devrim ve başkaldırı prensibi etrafında kendilerince "zulmeden" iktidara karşı mücadele etmişlerdir. "Onlara göre 'Devrim' (Başkaldırı), zalim imamları tanımayanların sayısı kırk kişiyi bulunca vaciptir. Bu sayı, cennet karşılığında canlarını veren 'Şurat'ın sınırıdır. Bu kişilere, 'ölünceye veya Allah'ın dini üstün gelip küfür ve zulüm sönünceye kadar' devrim ve başkaldırı vaciptir. Ancak

sayıları üçten aşağı düşerse otururlar ve inançlarını gizlerler. Bu şekilde 'Gizleme' yolunu seçerek gelmişlerdir. Böylelikle onların dört yolu olmuştur;

1- Canı Feda etme (şira): Cennet karşılığında canlarını veren devrimci (Şûrat)

2- Gizleme (kitran): Bu sayıları üç kişiden az olunca söz konusu olur.

3- Ortaya çıkma (zuhur): Açıkça ortaya çıkan imamın liderliğinde devlet ve sistemlerinin kurulmasında söz konusu olur.

4- Savunma (difa):Savunan imam liderliğinde düşmana hücuma geçme."

3- Halife seçimi: Bilindiği üzere dört halife dönemi de dahil olmak üzere geniş katılımlı, demokratik ve serbest bir seçimle halife seçimi yapılamadı. Kabile egemenliğinden, ganimetin paylaşım mücadelesine ve verili güç ilişkilerin yarattığı oligarşik yapıya kadar pek çok durum buna engel oldu. Hariciler ise yine bu olguya da karşı çıkarak, halifenin seçimle işbaşına gelmesi gerektiği fikrini savundular.

4- Halife'lik Düşüncesi: Bir çok Harici kolu, halifeliğin zorunlu bir durum olmadığını öne sürüp, insanların ortaklaşa, adil bir yaşam içerisinde kendi düzenlerini sürdürebileceklerini kabul ederler. Dönemine göre oldukça "anarşist" sayılabilecek bu öneri, kurulan Saltanat devletine karşı da en büyük tehlike idi. Demokratik, katılımcı bir yaşama ek olarak dile getirilen bu "halifesiz" toplum önerisini savunan Haricilerin Necdat koluna göre, daimî bir hükümetin vazife bağında bulunmasına lüzum yoktur. Zira Müslümanlar, zaruret oldukça toplanarak, hak ve adalet dairesinde hükümet işlerini yürütebilir ve meselelerini halledebilirler. Lüzum varsa ve bir halife seçilmesi iktiza ediyorsa, yine toplanmak ve müşavere etmek suretiyle sâlih bir za-

tın Devlet Reisliğine getirilmesi mümkündür ve bunun herhangi bir mahzuru yoktur." (Mustafa, 2001:190)

5- İnanç Yapıları: Haricileri İslam grupları içerisinde farklılaştıran ve ayrıcalıklı kılan konulardan biri de, "Hakimiyet Allah'ındır, Hüküm yalnızca ona aittir." söyleminde beliren, Kur'an merkezli İslam inancıdır. Öyle ki, "Hariciler, İslâm kanunu için, mehaz (yapıt, kaynak) olarak, yalnız Kur'an'ı kabul eder, Hadis ve İcmaı ise reddederler. Bu hususta onlarla diğer Müslümanlar arasında düşünüş farkı vardır." Çünkü onlar, "Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenler, işte onlar kafirlerdir." (Maide: 5/44) ayeti anlayışlarına uygun olarak, "Allah'ın indirdikleriyle hükmetme" şartını koşarlar.

Haricilerde göze çarpan ve dikkat çeken diğer bir inanç anlayışı da, içtihat konusunda ortaya çıkmaktadır. "Hariciler içtihat hatasını günah sayarlar. İçtihatta hata edeni dinden çıkarırlar ve küfrüne hükmederler. İşte bu prensip, onları bütün Müslümanlara karşı daimî başkaldırı ve devrim durumunda tutar." (Mustafa, 2001: 115-116) Bu durum ise Haricilerin tekfir* yönlü muhalif tutumlarını ortaya koyar. Diğer taraftan kendilerinden olmayan Müslümanlara karşı çok serttirler ve kendilerini diğer Müslümanlardan keskin çizgilerle ayırırlar. Onları sapık sayarlar ve gerektiğinde de öldürmekten çekinmezler. Örneğin Haricilerin en önemli kollarından olan Ezerika kolundaki inanç yapısı şöyle işler: Onlar, "kendilerinden başka bütün Müslümanları müşrik sayar. Bunlara göre, havaricten (harici) olmayan herhangi bir kimsenin namazı dahi kılınmaz. Kestiği hayvanın eti yenmez. Kendileriyle evlenilemez, nikâh yapılamaz. Bir haricî, havariçten olmayan bir insana vâris olamadı-

* Bir Müslüman'ı veya Müslüman kabule edilen kimseyi küfre nispet etmek, küfre girdiğini söylemek

ğı gibi, haricî olmayan bir kimse de havariçten birine vâris olamaz. Ezarika, diğer Müslümanlarla cihâd etmeyi farzı ayn (görev) addeder. Çocuklarını ve karılarını öldürmeyi caiz sayarlar. Mallarını ve kanlarını helal bildikleri gibi, hatta mallarının zorla alınmasının da mubah olduğu fikrindedirler. Bundan başka kendi fırkalarına dahil diğer gurupları da kâfir'likle itham ederler. Ezarika'ya mensub olduğu hâlde, diğer Müslümanlarla cihadda bulunmayan ve onlarla muhabere etmeyenler de kâfirdir. Ezarika, muhaliflerine hıyaneti, onlara her türlü kötülükte bulunmayı, mal ve müllklerini çalmayı helâl telakki eder. Şiddette o kadar ileri giderler ki, bazen, Müslüman olmayanlar, Müslümanlara nazaran, kendilerine daha yakın görülür.

"Haricilerin en yumuşak ve mutedil zümresi ise 'İbaziye' dir. İbaziye, bütün Müslümanları 'kâfir' telakki eder amma 'müşrik' saymaz. Ve yahut 'müşrik' olduklarını söylemekten çekinirler. Düşüncelerine göre diğer Müslümanlar 'mümin' değildir. Bununla beraber, kendileri haricinde kalan Müslümanların şahadetini kabul eder, kız alıp verir ve akrabalık kurarlar. Bu Müslümanların vatanı 'darulharp' değil, 'darüttevhid' dir. Fakat hükümet merkezleriyle halifelerinin bulunduğu şehir müstesna. İbaziye, kendilerinden başka Müslümanlara gizlice taarruzu, mallarını yağma etmeyi, gayri meşru addeder. Fakat onlarla açıkça muharebe etmek ve kendilerine muKâbelede bulunmak hem caiz, hem de meşrudur." (Mevdudi, 2003: 324-325)

Haricilerin kendilerinden olmayanlara karşı neden bu derecede sert ve katı bir muhalefet sergilediklerinin cevabını ise, tarihçiler yine dönemin sınıf ve sosyolojik ilişkilerinde ararlar. Öyle ki, hariciler şehrin merkezlerinden uzak, yerel bir yaşayışı ve değerleri olan bir halktı. Yine bu halkın geçim kaynağı sınırlı ve yetersizdi. Haricileri saran ve onları tanımlayan bu koşullar içerisinde birden bire ortaya çıkan bu hızlı ekonomik ve toplumsal gelişmeler onları rahatsız etmiş, üstelik bu gelişme-

lerin onların aleyhine seyir etmesi kendileri açısından bir isyanı haklı kılmıştı. Çölün bu yetersiz ve zor şartlarında yaşam sürdürmeye çalışan bu kitle, bir taraftan kendilerine rağmen gelişen zenginlikten pay alamamaları; diğer taraftandan da merkezileşmeye doğru evrilen devlet yönetiminde yerelliklerini kaybetmeleri dolayısıyla düzene başkaldırdılar ve bu derecede bir sertlikle muhalefet ettiler. "Eğer Hariciler, refah içinde yaşasalar, nimetlerden faydalansalardı, onların o haşin hali değişir, sertlikleri ve kabalıklan azalır, onlarda yumuşar, uysal kimseler olur, tabiatlarında değişiklik görülürdü." Çünkü, "Haricilik bir yoksul hareketidir. Kararlı ve inançlarına sıkı sıkıya bağlıdırlar. Sertlikleri ve acımazlıkları da yoksullukları nedeniyledir." (Çalışlar, 2010: 138)

Haricilerde göze çarpan bir diğer özellik ise, bazı konularda temel İslami kabullere karşı çıkmalarıdır. Örneğin Hariciler zina edenin taşlanarak öldürülmesine karşı çıkarlar ve bu hükmün (recm) Kur'an'da olmadığını belirtirler. Yine Haricilere göre, erkeğe iftira edilmesi bir cezayı gerektirmezken, kadınlara iftira edilmesi karşılığında ceza verilir. Kur'an'ı geleneksel İslam anlayışından farklı yorumlayan Hariciler, tapınmak için bir takım biçimlere gerek duymazlar. Örneğin, Haricilerin Esferilik kolu, namazın ve orucun gereksiz, hatta suç olduğu görüşündedir. (Eyüboğlu, 1987: 365) Haricilerin bir kolu da, Yusuf suresinin Kur'an'da olduğunu kabul etmez; onlara göre Yusuf suresi bir aşk hikayesidir. Kur'an'da böyle şeylerin bulunması doğru değildir. Söz ve fiilde takiyye asla kabul etmeyen Ezarika kolu, Peygamberlerin, peygamber olmadan önce kafir olabileceklerini ya da sonradan da yine kafir olabileceğini kabul ederler." (Eş-Şehristani, 2006: 111)

Nihai olarak Haricilerin kabile egemenliğine karşı geniş halk egemenliğini savunmaları, dönemin aristokratlarına karşı, muhalif bir örgütlenme olarak adalet ve eşitliği öne çıkarma-

ları ve bu eksende bir halk hareketini örgütlemeleri, özellikle Muaviye'nin kurmuş olduğu devlete ve onun siyasal söylemlerine karşı güçlü bir direnç noktası oluşturmuştur. Öte yandan, Osman döneminden itibaren güçlenen mülkiyet düşkünlerine karşın, Haricilerin mülk egemenliğine karşı çıkmaları, sürekli devrim ve başkaldırı odaklı muhalif örgütlenmeleri döneme damgasını vurmuştur. Çünkü Haricilerin savunduğu fikirler, günden güne kitle kazanarak çoğalmış ve bu kitleler Emevi Devletine karşı silahlı olarak mücadele etmişlerdir. Emevileri zayıflatmakta büyük pay sahibi olan bu kitle mücadelesi, "İki Emevi asrında ve Abbasiler devrinde zayıfların ve ezilmişlerin koruyucusu, diktatörlere ve azgınlara karşı bir direniş örgütü" olarak mücadelesini sürdürmüştür. (Mustafa, 2001: 145)

Muaviye Düşünce ve Siyasetinin Günümüze Yansımaları

Tarih geride donup kalan bir "kağıt" yığınından ibaret kalmamakta hiçbir zaman. Çünkü dünün egemenlerinin, iktidarı ele geçirmek üzere verdikleri mücadelenin kazanımları, sadece o günle sınırlı kalmaz. Elde edilen bu zaferin etkileri belki onlarca, yüzlerce yıl sürebilir. Bugün dünya üzerinde hâkim düşüncelerin geçmişine bakarsak bu gerçekliği rahatlıkla görebiliriz. Ötesi bu kazanımlar sadece düşünsel platformda geleceği etkilemekle kalmaz, aynı zamanda gelecek "maddi kazanımlar" ve elde edilen ayrıcalıklar, halklar eliyle varlığını sürdürür. Bu çerçevede Muaviye düşüncesi ve siyaseti de, kendisinden sonra öncelikle Emeviler eliyle sonrasında da "İslami Düşüncenin" egemen olduğu devlet ve toplumlar eliyle sürdürülmeye devam etmiştir. Bugün pek tabii ki bu düşüncenin mihmandarlığını üstlenenler, ekonomik, siyasal ve inançsal alanlarda bu düşünceye-

le birebir örtüşen politikalara imza atanlar kendilerini Muaviye'nin takipçisi olarak görmezler; ama meşhur bir atasözünde belirtildiği gibi, "ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz". Çünkü bugün durulan saflar, savunulan fikirler, hayata geçirilen ekonomi-politik uygulamalar sizi tarihsel olarak Muaviye'ye götürüyorsa, siz isteseniz de istemeseniz de kendinizi Muaviye saflarında görürsünüz. Ayrıca eğer tarih açısından edindiğiniz rehber Muaviye değil de Ebuzer, ya da Ammar bin Yasir olsaydı, bugün zaten siz gayri iradi bir şekilde kendinizi onların yanında ve safında bulurdunuz. Ki edindiğiniz rehberin niteliklerini anlamak, çözümlemek ve sahiplenmek adına ölçü ortadadır: Adalet ve Zulüm. Mazlumlar ve Zorbalar. Egemenler ve Ezilenler. İfade ettiğimiz bu değerlerin geçmişte savunucusu ve temsilcisi kim ise, bugün bu değerlerden birisini kendisine siyasal, toplumsal, inançsal alanda rehber edinen de geçmişin devam edicisi ve mirasçısı durumuna düşer. Bu bağlamda günümüz Muaviyelerinin ekonomik, siyasal ve inançsal safta nerede, nasıl durduklarını; Muaviye ideolojisini yeniden ve günümüze uyarlayarak nasıl hayata geçirdiklerini kısaca gözden geçirip, kitabımızı da burada noktalamak istiyoruz.

Ekonomi Alanında Muaviye Zihniyeti

Bugün bu zihniyetin takipçileri özellikle günümüz ekonomi-politik ilişkilerinde kendilerine yer bulabilmek, diğer bir ifade ile hâkim ekonomik yapının "fırsatlarından" istifade edebilmek için ne İslam'ın mülk, adalet, bölüşüm, "infak", "kenz" (sermaye biriktirme) "emirlerine" uyarlar ne de bu bağlamda bir tartışmanın içerisine girerler. Bugün bu zihniyetin temsilcileri bırakın İslami usul ve "sahabelere" uygun yaşamayı, bu pratiği hayata geçirmek isteyenlere bile göz açtırmıyor, âdeta onlarla savaşıyor. İslami holdinglerden, servet sahibi iş adamla-

rına, sermaye örgütlerinden, çıkar gruplarına ve onların kamuoyundaki temsilcilerine kadar; bu zihniyet bütün gücü ve etkinliği ile adalet ve eşitlik isteyen muhalifleri susturmaya, sindirmeye, itibarsızlaştırmaya çalışıyor. Bu noktada gerek kendi yaşadığı coğrafya üzerinde, gerekse de dünya genelinde yaşanan yoksulluk, açlık, sömürü gibi gerçeklikler "Abdestli Kapitalistler"in ve onların düşünsel yoldaşlarının pek umurunda olmuyor. Onlar yokluğu, yoksulluğu, açlığı "yoksullukla sınamak" olarak görüyor ve yoksullar için sözü edilen çevreler ancak "yardım elini" uzatabiliyor. Çeşitli vakıf ve dernekler aracılığıyla sözüm ona "yardımlar" yapan bu zihniyet işin esasında bu eşitsizliği, bu adaletsizliği kabul etmeyip yok sayıyor. Gelinen noktada ise, sözü edilen çevreler günümüz egemen ekonomik düzeni ile barışık bir şekilde yaşayıp, hatta onun gelişmesini sağlayacak projelere imza atıyorlar. Peki bu durumda onlara kalan ne oluyor? Onlara kalan ise zenginlik, servet, gösteriş, lüks ve şatafat oluyor? Tıpkı Muaviye gibi, tıpkı Talha, Zübeyr gibi, tıpkı Amr.b. el As ve onlarca diğer egemen zengin "sahabe" gibi. "Zenginlikleriyle sınanan bu Müslümanlar", her nedense hiçbir zaman "infak" etmeyi düşünüp biraz da biz "yoksullukla sınanalım" siz "zenginlikle sınanın" demeyi düşünmüyorlar.

Öyle ki, Türkiye özelinden baktığımızda, özellikle son dönemde, tıpkı Osman döneminde olduğu gibi "yandaş" kesimlerin büyük zenginlik ve mevki, makam edindiklerini, maddi güçlerini günden güne büyüttüklerini görüyoruz. Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD) ile artık büyük burjuvazi temsiliyetinde de kendine yer bulan ve "sınıf atlayan" bu zihniyet, Türkiye zenginler listesine de birçok "Abdestli Zengin" aileyi katarak yoluna emin adımlarla ilerliyor. Bu ilerleme de ise, ne Ebuzer, ne Ali, Ne Ammar onlara engel olabiliyor. Onların safı Osman dönemi zenginleri ve Muaviye oluyor. İşin daha vahim olanı ise, bu durumun sadece Türkiye özelin-

de değil, tüm dünyada da geçerli olması oluyor. Öyle ki, Arap Şeyhlerinden, kralların, devlet başkanlarına kadar işadamları ve hükümet liderleri zenginlik içerisinde âdeta servete boğulmuş durumda yaşıyorlar. Arap-İslam geleneği de Muaviye zihniyetinin büyük kuşatması ve egemenliği altında bir yol izliyor ki, neredeyse bütün Arap-İslam Toprakları'nda bu manzaralarla karşılaşılıyor. Özellikle bu toprakların bir artısı olarak orada bulunan petrol rezervleri, doğalgaz ve diğer zenginlikleri bir avuç kişinin elinde toplanıyor. Kapitalizme özgü bu "kişisel zenginlikler", dünün mirası ile birleştirilerek, Ortadoğu da her biri "kral" kadar zengin olan siyasi liderler üretiyor. Gelin bu fotoğrafa daha yakından bakalım ve bu liderlerin sahip oldukları servetlerin miktarını hep birlikte okuyalım: Bu zenginlerden ilki, son dönem halk isyanlarıyla gündeme gelen Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek. Hüsnü Mübarek 1981'de Enver Sedat'ın bir suikast sonucu öldürülmesi ile göreve gelir ve geldiği o günden beri de görevinden ayrılmaz. Yani 30 yıl. 30 yılda gerek siyasal yönetimi ile gerekse de ekonomik uygulamalarıyla halk ve toplum adına bir Ali, Ebuzer, Ammar uygulamalarına hayata geçiremeyen Mübarek; aksine Muaviye, öncülleri ve ardılları gibi şahsi zenginliği ve iktidarı için savaşır. Bu savaşında elde ettiği servetin ise, bugün ABD ve İsviçre bankalarında 70 milyar dolar, İngiliz bankalarında 620 milyar dolar saf altın bulduğu ileri sürülmektedir. Yine bu zenginliğin diğer bir örnek ismi olan Tunus devlet başkanı Zeynel bin Abidin'in de İsviçre bankalarında 5 milyar dolar, Merkez Bankasında 1,5 ton külçe altını vardır. Aynı şekilde eşi Leyla'nın geldiği Trabelsi ailesinin yüz milyonlarca Euro'luk serveti olduğuna inanılan eski "first lady"nin, Suudi Arabistan'a 50 milyon Euro değerinde bir buçuk ton altınla kaçtığı, ifade edilen bilgiler arasındadır. Günümüzün diğer Muaviyelerinin servetleri ise şöyledir:

- ✓ Abdülaziz Buteflika: (Cezayir) Devlet kasasında 150 milyar euro.
- ✓ Albay Muammer Kaddafi: (Libya) Sadece nakit para olarak 200 milyar euro. Londra'daki banka hesaplarında 20 milyar Euro'nun üzerinde nakit parası olduğu, mal varlığı arasında da 11,6 milyon Euro değerinde mülk bulunduğu, hatta İtalya'nın Aquila kentinde bir otel kompleksine 16 milyon Euro yatırım yaptığına dair haberler de bilinmekte.
- ✓ Abdullah bin Abdül Aziz es-Suud: (Suudi Arabistan) Şahsi serveti 32 milyar dolar.
- ✓ Şeyh halife bin Zayed el Nahyyan: (Birleşik Arap Emirlikleri) 500 milyar doları yönetiyor
- ✓ Ömer El Beşir: (Sudan) 9 milyar doları zimmetine geçirmiş
- ✓ Fas Kralı 6. Muhammed: (Fas) Dünyanın zengin krallarından ve şahsi serveti 2,5 milyar dolar.
- ✓ Beşar Esad: (Suriye) 10 yıl önce babasından kalan miktar 2,3 milyar dolar.
- ✓ Mişel Süleyman: (Mişel Süleyman) Şahsi serveti 2,5 milyar dolar.

Müslümanların "liderleri" yaşantısını ve "takvasını" böyle ortaya koyunca, onu takip eden ve rehber edinenler de farklı olmuyor haliyle. Öyle ki, dünyanın en zengin 50 Arap işadamının toplam malvarlığının değeri 245 milyar doları aşıyor. Dubai'de yayınlanan Arabian Business'ın her yıl hazırladığı "Zenginler Listesi"ne göre, bu miktar geçen yıla kıyasla yüzde 18 artış göstermiş durumdadır. Bu zengin Arap-Müslümanlar içerisinde dikkatleri Suudi Arabistanlılar çekmek-

te. Öyle ki, bu 50 zengin Arap ismin 30'dan fazlasını Suudiler oluşturmakta. Yine Suudiler bu listede ilk altı sıranın tamamını ele geçirmiş durumdalar. Bir zamanlar kölelerin, kimsesizlerin, güçsüzlerin, zayıf kabilelerin Müslümanlığı hak, adalet ve eşitlik şiarları içerisinde kabul edip Ebuzer, Ammar, Ali ile Peygamber Muhammed ile adaletin sağlanması için mücadele ettikleri bu topraklarda, şimdi Suudi zenginlerden geçilmiyor. Hatırlayın, kitabımızın önceki sayfalarında, Osman döneminden itibaren ortaya çıkmaya başlayan bu 'oligark' sınıfa karşı Müslümanlar ikiye ayrılmıştı demiştik: Bir; bu oligarşiyi yıkmaya çalışan Ali ve taraftarları ile "Çevrenin" ve "Haricilerin" muhalefeti, iki; bu oligarşinin destekçileri ve liderleri: Osman ve Muaviye ekolü. İşte şimdi bugün de aynı durumla karşı karşıyayız. Görüyoruz ki, "şimdilik" savaşın galibi Muaviye ekolü olmuş durumda.

Yukarda ifade ettiğimiz listeye biraz daha yakından bakarsak, bu ekolün gücünü daha iyi anlayabiliriz. Örneğin, bu listenin ilk sırasında yer alan ve bu sırayı yedi dönemdir elinde bulunduran Suudi Arabistanlı Kraliyet Holding Başkanı ve aynı zamanda kraliyet ailesi üyesi Prens Elvelid Bin Talal El Suud 20,4 milyar dolarlık servete sahip. Yine listenin ikinci sırasında serveti 9,7 milyar dolardan 12 milyar dolara yükselen Suudi Arabistanlı Muhammed Bin İsa El Cabir bulunmakta. Listeye devam edersek; geçen yıla göre listeden beş basamak birden yükselen Olayan Ailesi 11,9 milyar dolar ile üçüncü sırada, Muhammed El Amudi 10 milyar dolar ile dördüncü ve inşaat devi Bin Ladin ailesi 9.8 milyar dolar ile beşinci sırada yer almakta. (Habertürk, 2010)

Suudiler bu listede 32 kişi ile temsil edilirken Kuveyt'ten dört, Mısır'dan üç, Lübnan'dan iki, Irak, Filistin, Katar, Suriye ve Kuveyt'ten birer kişi bu oligarşik listenin içinde yer almakta.Bu listenin ilk onunda yer alan kişilerin servetleri toplamı 100 mil-

yar dolara yaklaşmakta olup, bu miktar geçen seneye göre yüzde 16 artış göstermiş durumdadır.*

Gerek Türkiye özelinde gerekse de dünyada, İslami hareketlerin, İslam adına söz eden kalem erbaplarının, "Namazda ellerin nasıl bağlanacağına" kadar bütün detaylara dair söz edip, konu "mülk", "servet" ez cümle ekonomik ilişkiler temeline gelince ses çıkarmaması, aksine bu konularda büyük bir sükûnete girmesi, aslında yukarıda ortaya çıkan tablonun nedenini de göstermektedir bizlere. Ya da bu konuda en azından ezilenlerin, sömürülenlerin yanında olanların, onlarla ilgili söz ve fikir beyan edenlerin hemen "komünistlik", "solculukla" suçlanması, her biri oligarklaşan devlet yöneticilerini ve bu sistemleri var etmektedir. Ki bu tipik bir Muaviye siyasetidir de. Maalesef bugün üretim, bölüşüm, siyasal-sınıfsal konularda tam bir Muaviye saltanatı ve hanedanlığı fikirleri ve eylemselliği tahakküm hâlindedir.

Siyasal Alanda Muaviye Siyaseti

Tehdit, gözdağı, yıldırma ve korkutma ile iktidarı ele geçirmek üzere her türlü politik mücadele kanalını meşru gören Muaviye siyaseti, daha önceki sayfalarımızda da gördüğümüz üzere, iktidara yerleşmek ve orada kalmak üzere bütün muhalif hareketleri bertaraf etme yoluna gitmişlerdir. Başta Ali ve taraftarları olmak üzere, ezilenler, köleler, Hariciler bu mücadeleden payını ölüm, baskı ve katliam olarak almışlardır. Muhalif sesleri kendine tehlike hissettiği anda imha etmeye çalışan bu zihniyet, on binlerce muhalifi gözünü kırpmadan katletmiştir. Muaviye'nin saltanat ve mülk siyaseti yüzünden sırf Sıffın'da ölenlerin sayı-

* Liste detaylarına bu linkte ulaşılabilir http://www.arabianbusiness.com/arabian-business-rich-list-2010-367763.html

sı yüz bini bulmuştur. Bugün yine Müslüman inanç ve fikirlerin hâkim olduğu topraklara baktığımızda maalesef aynı manzara ile karşılaşırız. On yıllara varan görev süreleri ile adeta fiili saltanat sürdüren devlet başkanları, kurulan diktatörlüklerde yoksulluğa ve açlığa mahkûm edilen halk kitleleri, düzenlerinin devamlılığı için emperyalist devlet ve odaklarla beraber hareket eden iktidar güçleri, Muaviye siyasal sisteminin an be an devam ettiğini gösteren pratiklerini sergilemektedir bizlere.

Ekonomik olarak Muaviye siyasetin sürdürücülüğü üstelenen devlet başkanlarının görev süreleri incelendiğinde, sözü geçen topraklarda "Saltanat Rejimi"nin de hâlâ devam ettiği görülecektir. İncelememize yine Mısır'la başlayalım. Mübarek'in liderliğinde iktidar olan bu rejim tam 30 yıldır görev başında. Tunus'un durumu da Mısır'dan farklı değil. Zeynel Abidin bin Ali, Tunus'un 23 yıllık devlet başkanı olarak bugüne kadar görevine devam etmekteydi. Bugün her ne kadar bu liderler gelinen dengeler itibariyle görevlerinden ayrılmak zorunda kalsalar da, dediğimiz üzere bu durum, Ortadoğu'yu yeniden dizayn etme projelerin sonucu olarak başarıya ulaşmıştır.

Söz konusu topraklara hükmeden saltanatçı zihniyet ve onun işbirlikçilerinin, küresel güçlerinin zihniyeti ise hala aynıdır ve değişmemiştir. Bu noktada önceki başlığımızı tamamlayacak biçimde bu siyasal rejimlerdeki devlet başkanlarının, kralları aratmayacak biçimdeki servetlerine, ülkelerindeki servet-sefalet kutuplaşmasına yeniden değinmek istiyoruz. Öyle ki, halkın yoksulluk ve sefaletle baş başa bırakıldığı bu ülkelerde, "Müslüman" devlet başkanlarının sefahatleri ibret vericidir. Örneğin bu "kral" liderlerden biri olan Fas Kralı 6. Muhammed 12 yıldır görevinin başındadır. Kişisel serveti 2,5 milyar doları bulan ve sahip olduğu işletmelerin ülke ekonomisi içerisindeki payı yüzde altıyı geçen, Muhammed'in liderliğindeki bu ülkede yoksulluk oranı yüzde kırkları bulmaktadır. 1995 yılında iktidara

gelen Suudi Kralı Abdullah Bin Abdülaziz'in durumu da diğerlerinden farklı değildir. Özellikle ABD yanlısı politikaları ile bilinen Abdullah'ın kişisel serveti hakkında tam bir bilgi olmamakla birlikte, 32 milyar doları geçtiği söylenmektedir. Dünya petrol rezervlerinin dörtte birine sahip olan bu ülkede petrol gelirlerinin büyük bir kesiminin Suudi ailesine gittiğini düşünürsek, Abdullah'ın sahip olduğu servet konusunda bir fikir elde edebiliriz sanırım. Benzer biçimde Suriye'de de Beşar Esad 11 yıldır görev başında olup, kişisel servetinin 2,3 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Halkın büyük bölümünün yoksul olduğu bu ülkede, 48 yıldır sürdürülen olağanüstü hâl ise ancak gelişen isyanlar sonucu kaldırılabilmiştir. Yine Cezayir'de Abdülaziz Buteflika, 1999 yılından beri iktidardadır. Halkın büyük bir bölümü açlık ve yoksullukla boğuşurken Hazine'de bulunan döviz miktarının 150 milyar Euro'yu bulduğu ifade edilmektedir. Ömer El Beşir'in Devlet Başkanı olduğu Sudan'da da aynı iktidar 21 yıldır görev başındadır. Yoksulluk ve iç isyanlarla sürekli gündemde olan Sudan'da da devlet başkanının sadece bir İngiliz bankasında milyarlarca dolar serveti olduğu öne sürülmektedir. Yemen bu ülkeler içinde durumu en hazin olan ülkelerden bir tanesidir. Halkın %40'ının günde iki dolardan az bir gelirle yaşam sürdürdüğü bu ülkede, Ali Abdullah Salih 33 yıldır tek başına iktidardadır. Buna karşılık Birleşik Arap Emirliklerinde ise tam bir saltanat hüküm sürmektedir. Şeyh Halife bin Zayed El Nahyan'da yedi yıldır iktidarda olup kontrol ettiği para 500 milyar doları geçmektedir. Günlük petrol kazancının 1 milyon doları bulduğu bu ülkede, devlet başkanın şahsi serveti de 19 milyar doları bulmaktadır. Son olarak Ürdün'de 11 yıllık bir kral Libya'da da 42 yıllık bir devlet başkanı bulunmaktadır.*

* http://turkce.kurdistan-aktuel.org/haberler/duenya/7787-karunlarn-hazineleri.html

Öte taraftan, geçmişin kabile düzenini yaşatacak biçimde örgütlenen cemaat ve tarikatlarda da durum farklı değildir. Ölene kadar liderliği tek adam tarafından yürütülen bu örgütlenmelerde bir taraftan "şeyh" ve "hoca efendiler" bu hilafet, saltanat düzenini sürdürürken, diğer taraftan da bu örgütlenmeler aracılığıyla yine büyük servetler ve mülkler elde edilmektedir. Öyle ki, kimi zaman cemaatler arası kavgaya sebep olacak şekilde su yüzüne çıkan rant ve gelir paylaşımı, saltanat düzeninin geldiği noktayı göstermesi bakımından çarpıcıdır. Bu noktada politik ve dini yönü itibariyle ülkemizde dikkatleri üzerine çeken Gülen Cemaati önemlidir. Gerek ulaştığı ekonomik düzey açısından, gerekse de politik arenada etkileri itibariyle diğer cemaat ve yapılardan oldukça farklı bir noktada duran Cemaat, kamuoyunda "dokunan yanar" sembolü üzerinden algılanmaktadır. 1970'li yıllardan itibaren dini ve politik camianın içerisinde yer alan bu cemaat ile ilgili çok sayıda kitap yazılmış ve cemaatle ilgili çok fazla sayıda bilgi ve belge kamuoyu ile paylaşılmıştır. Biz kitabımızın sınırları açısından sadece bu cemaatin Muaviye karşısındaki konumuna değineceğiz.

Daha öncede ifade ettiğimiz üzere, cemaatin lideri tarafından Muaviye büyük bir saygınlıkla anılmaktadır. Gülen'in Muaviye ile ilgili söylediği şu sözler de zaten bu düşüncesinin özetini de vermektedir bize: "Efendimiz'in Sema-i Risaletinde boy atmış, ser çekmiş, değişik gıda almış, değişik buudlarda gelişmiş, tıpkı Cennet varlıklarını hatırlatır." Cemaat gözünden cennet varlığı gibi değerlendirilen ve böyle okunan Muaviye'nin tarihsel, politik, ekonomik kimliği ise ortadadır. Bu noktada fazla söylenecek bir söze gerek yok. Öte taraftan bu noktada dikkatimizi çeken önemli bir husus, tıpkı diğer cemaatlerde olduğu gibi bu cemaatte de Muaviye siyasetinin başarılı bir şekilde yürütüldüğü ve hayata geçirildiğidir. Gerek siyasal hayata müdahale etme biçimleri, gerekse de dini yorumları açısından

birbirini tamamlayan Muaviye ve Cemaat siyaseti, dünün bugüne taşınması anlamında başarılı bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Eliaçık, tam da bu noktada Cemaat ile Muaviye siyaseti arasında şu çarpıcı bağı kurar: "İslam'da iki ekol var. Biri Muaviye diğeri Ebuzer ekolü. Muaviye tarzını İslam dünyası denedi ve sonuç ortada. Bu ikisi şu demek: Önce gücü ele geçirelim, en güçlü biz olalım. Bunun için gerekirse dünyanın güçlülerine yanaşalım. Fethedelim, ele geçirelim... İslam dünyası Muaviye ile beraber başlayan süreçte bunu denedi... Nihayet dünyanın iki büyük imparatorluğunu yıktı; Sasani ve Bizans... Kanuni döneminde dünyada Osmanlı'dan güçlüsü yoktu. Ne oldu? Alternatif üretim ve paylaşım düzeni yaratılamadı. Devlet, saltanat, toprak, mülkiyet düzeni önceki imparatorluklarla aynıydı. Yeni bir Bizans veya Sasani! Ebuzer ekolü ise, gücün sadece el değiştirmesini değil; alternatif mülkiyet düzeni yaratabilmeyi önceliyordu. Sasani'nin ve Bizans'ın yoksulları, dünyanın ezilenleri neyi bekliyordu? Dünyanın gücünün Müslümanların eline geçmesini, insanların bu sefer de onlara köle olmasını mı?.. **Fethullah Gülen hareketi, Nurculuk, tarikatlar, AKP'cilik, Milli görüşçülük, İhvan-ı Müslimîn, HAMAS, Cemaati-i İslami, Mevdudîcilik, İran mollaları vb. dahil tamamı sonuçta kurdukları düzenle Muaviye'yi tekrar edip abdestli kapitalizm üretip duruyorlar...Ebuzer'in anlayışına dönmeleri gerekir."** (Eliaçık, 2010 b)

Eliaçık'ın çok isabetli biçimde değerlendirdiği üzere, günümüz İslami düşünce ve örgütlenmeleri genel itibariyle Muaviye siyasetinin sürdürücülüğünü üstlenmiş durumdadır. Daha doğru bir ifade ile bu örgütlenmelerin kökeninde Muaviye zihniyeti vardır. Bu zihniyet dün olduğu gibi bugün de adalet yerine sömürü, demokrasi yerine baskı, katılım yerine dikta politikalarını hayata geçirdiği için, farklı düşünce ve ekolleri bertaraf etme yoluna gitmektedir. İtibarsızlaştırma, karalama, yaf-

talama, itham etme süreçlerinden yola çıkan, tek doğru olarak kendini dikta eden, itaat ve biat ettirme üzerinden tüm muhalif kesimleri susturmaya çalışan bu zihniyet, ne yazık ki gelinen bu aşamada İslam'ı tam bir zenginler-mülklüler dini haline getirmişlerdir.

İnanç alanında Muaviye Siyaseti

İnanç alanında Muaviye siyaseti, aslında bundan önceki başlıklarda ifade ettiğimiz ekonomik ve siyasal alandaki Muaviye siyasetinin tamamlayıcısı ve zorunlu olarak ortaya çıkan, bu bağlamda da "siyasetin" inanç alanındaki dışavurumudur. Bu siyaset, gerçekleri ters düz eden, hâkim Muaviye siyasetini korumak için Muaviye ve benzeri kimselere ve dönemlere toz kondurmayan, dini ekonomi-politik kimliğinden ve tarihinden koparark bir tapınağa dönüştüren bir anlayış, inanç biçimini ortaya koymaktadır. Bu inanç biçiminde özellikle kadercilik, itaat, güce tapınma, kendi düşün dünyasına uygun bulduğu dini kıssaları ön plana çıkarma ve "hadisler" üzerinden geçmişi, geleceğe taşıma anlayışı hâkimdir. Hadis konusunda adaletin, eşitliğin, huzur ve barışın, demokratik katılımın rehber edinilmesi değil de, bunun tam tersi üzerinden kurulacak bir dünya tasavvuruna, sözüm ona dayanak oluşturacak hadislerin ön plana çıkartılması, bu ekollerin yola çıkış niyetlerini de göstermektedir bu anlamda. Bu niyet, daha baştan ekonomik eşitliği, demokratik katılımı, özgürlükçü bir toplum modelini reddetmekte ve güya böyle bir anlayış/inanç/yorumun İslam'da olmadığı savıyla, bu sava uygun hadisler öne sürmektedir. Buna karşın İslam ve dinler tarihinin bu zengin mecrasında, sözü geçen zihniyetin iddia ettiği gibi bir tabloda çıkmaz karşımıza. Şöyle ki, Muaviye siyasetinin inanç uygulayıcıları örneğin mülk edinme konusunda birbirinden farklı hadisler olmasına karşın,

mülkiyetin sınırsızlığını savunan ya da mülkiyeti kutsayan hadisleri muteber kabul ederler. Aynı durum, sermaye birikimi, kişisel zenginlikler, inanç ve vicdan hürriyeti, demokratik siyaset, kader ve benzeri pek çok konu başlığında da karşımıza çıkar. Bu zihniyet siyasi ve ekonomik noktalarda Muaviye hakimiyetini, akide alanında adeta bir inanç zırhı olarak korumakta ve meşrulaştırmaktadır. Gerek Türkiye özelinde Cemaat, Tarikat ve Sivil Toplum Örgütleri ile, gerekse de dünya genelinde aynı yapılarla Muaviye inanç siyaseti büyük bir kararlılıkla savunulmaktadır. Kanaatimizce bugünün egemen Muaviye-İslam anlayışının bu derecede kabul görmesi ve yaygınlaşması da inanç alanında yürütülen bu kasıtlı ve çarpık inanç geleneğinin bir sonucudur.

Akide alanında gözle gözükecek biçimde yapılan Muaviye taraftarlığı, şüphesiz sadece takıntılı bir Muaviye sevdası ya da Muaviye safında yer almakla açıklanabilecek bir hadise değildir. Bu hadisenin arkasında yatan en büyük etken, dün olduğu gibi bugün de ekonomik çıkarlardır ki, bu da beraberinde büyük bir maddi güç ile bu fikirleri savunanlara rahat, konforlu hayatlar bahşeder. Öyle ki, İslamın ilk dönemlerinde "Müslüman" olup da "mümin" olmayanların yaşadığı sıkıntı, bu Müslümanların ya ekonomik çıkarlar için Müslüman olması ya da zorla Müslüman olmaları idi. O günün şartlarında bu kesimlerin yani, "Kılıçla veya kılıç korkusuyla Müslüman olanların 'gerçek mü'minlere' dönüşmesi için, henüz oluşum dönemindeki 'ümmet', 'kabile' ve 'ganimet'i geçip aşması istenen 'inanç' ümmeti tasarımının üyeleri arasında sosyal kaynaşmanın ve ahenkli görüş birliğinin gerçekleşmesi içinde yeterli vakit geçmemişti." (Cabiri,2001: 156) İşte dün olduğu gibi bugünün de, Müslümanlar ve Müminler aynı bağlamda birbirinden ayrılmaktadır. Dün gönülleri dine Ganimet ve Kabile çıkarları için ısınan Müslümanlar, bugünde yine aynı gerekçelerle bir

inanç dünyasında gezinip durmaktadırlar. Çünkü nasıl ki dünün ganimet Müslümanları mülkü, serveti, sermaye birikimini savunarak bir inanç merkezi yaratmışlarsa, bugünün inanç siyaseti de yine sermayeyi, kişisel serveti ve mülkiyeti kutsayarak, koruyarak Muaviye düzenini sürdürmektedir.

İslam tarihi açısından bir kırılma noktası olan ve mazlumlara, yoksullara, ezilenlere galip gelerek dönemin oligarklarını iktidara taşıyan Muaviye, hadisler bölümünde de irdelediğimiz üzere, kendi iktidarına uygun bir inanç fikriyatı yaratmış ve bu konuda da oldukça başarılı olmuştur. Bakın, bu duruma örnek teşkil etmesi açısından bir örnek vererek konumuza son verelim. Yıl 1982; Hayrettin Karaman'ın da içinde bulunduğu 6 kişilik bir heyet, "Suudi Kralı"nın emriyle Kur'an'a açıklamalı bir meal yazdırılmak üzere görevlendirilir. "Alelacele" bu çalışma yapılır. Gerek Türkiye'de gerekse de Suudi Arabistan'da defalarca baskısı yapılır bu eserin. Yani milyonlarca insan okumuştur bu eseri. Bakara 219. Ayet bu heyet tarafından şöyle çevrilir: "Sana iyilikte ne harcayacaklarını sorarlar: 'Affetmek' olduğunu söyle." Ayetin doğru meali ise şöyledir: "Sana neyi infak edecekleri sorarlar de ki: ihtiyaç fazlasını." Görüldüğü üzere iki çeviri arasında bırakın farklılığı benzeyen bir taraf dahi yok. Kral emriyle yapılan ilk Meal'de tam da kralın çıkarlarına uygun düşecek bir çeviri yapılmıştır. Ki bu çeviriyi yapanların arasında Türkiye kamuoyunun yakından tanıdığı ve "güven duyduğu" (!?) bir isim de vardır. Bu güvenilen ismin meali ile herkes Kur'an'ı, Kur'an'ın mülk, servet ve zenginlik anlayışını böyle yorumlayacak, daha doğrusu yorum bile yapamayacaktır. Çünkü 'infak' kelimesi kaldırılmış, imha edilmiş âdeta. İşte tam da bu Muaviye inanç anlayışıdır. Yani egemenlerin, muktedirlerin, kralların çıkarlarına uygun üretilen inanç sistematiğidir. Bu noktada Eliaçık'ın konu hakkındaki eleştiri yazısı (Eliaçık, 2010c) günümüz Muaviye zihniyeti-

nin açığa vurulması bağlamında çok önemli bir noktada durmaktadır.*

"Kral emriyle" yapılan ve "kral"ın statüsüne uygun düşecek bir Kur'an çevirisi ile şimşekleri üzerine çeken Hayrettin Karaman, her ne kadar söyleşisinde Muaviye'yi 'adli' durumlar üzerinden eleştirse de, Muaviye zihniyetine ve ideolojisine en ufak bir söz söylememektedir. Karaman bu söyleşisinde, "Muaviye'yi, sevmem de sövmem de, Ehl-i Beyt sevgisiyle Muaviye bir kalpte birleşmez!; Muaviye meşru halife olan Hz. Ali'ye isyan etmiştir, âsidir...Muaviye'nin Hz. Ali'ye isyanı dinen de meşru değildir..." dese de (Akyol, 2011), Karaman, gerek ekopolitik düzlemdeki görüş ve düşünceleri ile, gerekse de infak, kenz gibi kavramlara yaklaşımları ile, maalesef Muaviye zihniyetini tekrar edip durmaktadır. Bakın "İslami ekonomik sistemin kurumları neler olmalıdır, oluşturulması gereken yeni kurumlar var mıdır?" sorusunu, Hoca nasıl cevaplamış: "Müslümanların sermaye toplamaları, büyük küçük şirketler kurmaları, ticaret, yatırım ve üretim yapmalarının önünde din yönünden engel değil, teşvik vardır. Müslümanlar belli bir zamandan sonra bilimde ve teknolojide niçin geride kalmışlarsa, ekonomide de aynı sebeplerle geride kalmışlardır; sebep din değil, Müslümanların eksiklikleri, ihmalleri, gafletleridir. 'Kapitalist ekonominin temel kurumları bankalar, borsa ve özel şirketlerdir.' diyorsunuz; İslam ekonomisinin de kurumları arasında borsa ve özel şirketler vardır. Bankalara gelince, kapitalist sistemin bankaları faiz teşviki ile, İslam bankaları ise kâr teşviki ile (kâr ve zararda ortaklık esasına göre) para toplarlar. Eğer İslam bankalarına fırsat verilse ve adil rekâbet imkanları doğsa bu kurumlar istenildiği kadar sermaye toplar ve bunu üretim ve yatırı-

* http://www.ihsaneliacik.com/2010/11/hayrettin-karamana-cevap.html

ma sevk edebilirler." (Karaman, 2011) İşte Hoca'nın günümüz iktisadi düzenine ve bu düzenin İslam'la ilişkisine dönük bakış açısı bu..

"Sermaye", "Büyük, Küçük Şirketler", "Din'in kapitalist ekonomiyi teşvik etmesi", hatta "Bütün kapitalist kurumların İslam din'inde olması..." Bu söylem bugünün ekonomi-politik dünyasında Muaviye'yi yeniden ve yeniden üreterek dini, düzenin, özellikle de iktisadi düzenin dini haline getirmektedir. Karaman'ın kendisine sorulan soruda ifade ettiği, "etkin kurum, kişi ve olgular" onun cevabına göre döneminin (İslam'ın ilk ortaya çıktığı yıllardaki) "Hadariler"ini işaret ederken, bugünün "Büyük-Küçük şirket sahibi ve Sermaye" sahibi olmayanları, yani mülksüzler, yani emeği ile geçinenleri; arka mahallelerin issiz ve yalnız kimseleri de, dönemin "Bedeviler"ini işaret etmektedir. Peki bu saflaşma da yani korunaksızlarla, sermayeden zırha bürünenlerin kamplaşmasında Karaman nerde durmaktadır? Cevap hiç kuşkusuz zırhlı Müslümanların safı, yani Muaviye Müslümanlığıdır.

İnanç alanında Muaviye ideolojisi müftüsünden, ilahiyatçısına, tarikat liderinden, cemaatçisine kadar böyle sermaye yanlısı fetvalarla yapılmaktadır. Bu fetvalar Muaviye ile kurulmuş olan, bu "dinci zengin düzeninin", dini kişisel ikbal ve çıkarları için kullanan kesimlerin, yani Müslüman zenginlerin yaşamsal varlığını korumakta ve buradan da "kapitalist" bir din algısı yaratmaktadır. Ötesi, gerçekliği olmayan bu din teorisinin dinci bezirganları, çeşitli entrika ve oyunlarla yarattığı bu ilüzyonu gerçekmiş gibi de halka kabul ettirmektedir.

Sonuç Yerine

İnsanlık tarihi, insanın insan ve insanın doğa ile ilişkilerinin bir toplamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilişki içerisinde in-

sanın doğa koşullarına karşı yaşam savaşı vermesi, kimi zamanda doğadan faydalanarak bu mücadeleyi sürdürmesi söz konusu tarihin bir kesitini oluştururken, diğer bir kesitini de insanın, insanla olan mücadelesi oluşturmuştur. Bu mücadelede siyasal, sosyal, ekonomi-politik araçlar bütün dönem ve süreçlerde kullanılagelmiş; insanlar arası bu mücadelenin gelişim seyrini ise döneme damgasını vuran üretim ilişkileri belirlemiştir. Üretim gücü ve iktidarını elinde tutanlar aynı zamanda sınıfsal ve sosyal hiyerarşinin de en tepe noktasında yer almışlardır.

"Kapital İslamın Temeli: Muaviye" ismini verdiğimiz kitabımızın çıkış noktasını da yukarda ifade etmeye çalıştığımız tarih okuması oluşturmuştur. Özellikle din tarihi okumalarında, ağırlıklı olarak bütün bu tarihin sosyo-politik geçmişinden koparılarak, döneme rengini veren sınıfsal-sosyal çatışmaların yok sayılarak, tarihi; "kişi" merkezli "öncesiz" ve âdeta "uzay boşluğu ortamında" okuma gibi bir anlayışla karşılaşıyoruz. Bu tarihi okuma hâli, aslında bugün de karşılaştığımız diğer bir ifade ile bugünü de ele alırken gördüğümüz meseleyi, "şimdi" ve "an" üzerinden okuma, bunu okurken de sözü geçen meseleye etki eden sosyal-sınıfsal dinamiklerin gözden düşürülmesi, göz ardı edilmesi yönelimli bir analiz yöntemidir. Böylesi sığ ve çarpık bir analiz biçimi ile bugünü ve tarihi ele alma anlayışı ise, sadece din tarihi okumalarında değil bütün tarih okumalarında ve günümüz bilim anlayışının yazım ve inceleme alanında da karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma yol açan yani "bilme-öğrenme" hâlini işlevsizleştiren, sınırlandıran ve bağlamından koparark göstermeye çalışan düşüncenin, analizin arkasında metodolojik tartışmaların ötesinde bir gerçeklik vardır ki o da; "egemen olanın metodolojisinin hâkimiyeti", gerçekliğidir. Bu gerçeklik üretime, iktidara, kısacası sisteme hâkim olan unsurların, bir düzen ve sistem olarak da toplumsal yapıyı ve geçmişi, bu düzene zarar vermeyecek şekilde dizayn etmesi ile açığa çıkar. İşte tam-

da bu noktada, "bilme" hâli, masum ve objektif metodolojik araçların dışına çıkarak, kimi kesim ve grupların çıkarlarına göre yeniden şekillenir. Bu şekillenme sürecinde bilgiye ulaşma hali de beklenildiği üzere kavgalı ve çatışmalı bir süreç izler. Bu süreçte hakim kılınan bilgi ise, ilgili toplumsal sınıfın gücü oranında meşruiyet ve doğruluk kazanır.

Ne yazık ki, bu çatışmalı ve mücadele dolu bilme-öğrenme halinin kazananları "toplum"un genelini temsil etmez; bilakis azınlık bir kitlenin, büyük çoğunluğa tahakkümünü elinde bulunduran bir düzenin "seçkinleridir" bunlar. Bu "seçkinlerin" düzeninde yazılan tarih de âdeta kuşa çevrilir, "onların düzenine" karşı ne varsa tarih sayfalarından söküp atılmaya çalışılır. Hiç olmadı bütün bu tarih yok sayılır, saklanır, gizlenir. İşte İslam tarihinin kanlı, çatışmalı, kavgalı bir dönemini oluşturan özellikle Osman dönemi ve sonrası bu tarih, yukarda ifade etmeye çalıştığımız "bilme-ideolojisi" üzerinden öğretilmeye-yazdırılmaya çalışılmış, bu dönem içerisinde yüz binlerce ölümün nedeni "sahabeler arası anlaşmazlıklar" olarak sunulmuştur bizlere. O dönemdeki üretim ilişkileri, politik çekişmeler, sosyal-sınıfsal dinamikler, sosyolojik unsurlar ve bütün bu toplumsal yapının döneme ve dönemin gelişmelerine ilişkin etkileri ise, büyük bir maharet ve ustalıkla yok sayılmış ve "önemsiz", "değersiz" tarihi hadiseler muamelesi görmüştür. Dediğimiz gibi bu duruma neden olan belirleyici etken, "hâkim sınıfların" egemen tarih yazım aktarımı ve bakış açısıdır. Dünü bugüne "kuşa çevirerek" aktaran tarih yazımcılarının çıkarları ile bugünü yarına aktaracak ya da dünü, bugünden "kuşa çevrilmiş" olarak okuyacak egemenlerin çıkarları değişmediğinden, tarih yazımı ve okuması da bu minvalde değişmeyecektir. Öyle ki, Muaviye özelinde yaşam bulan dönemin Kureyş zenginlerinin, kabile reislerinin, Şam bezirgânlarının tarihi sanki bir "evliyalar", "ulular" tarihi gibi sunulmuş, bu tarihin mağdurları, ezilenle-

ri, köleleri, zayıfları ise bir çırpıda silinip atılmıştır. Geçmiş dönem Muaviye tarih yazıcılarının neden böyle yazdığı aşikardır. Muaviye düzenin sürmesi ve bu düzenin sahibi olan sınıfların çıkarları için bu tarih böyle aktarılmak istenmiştir.

Bugünün tarih yazıcılarının ve tarihi çalışmalarının neden yine "sığ", "zeminsiz", sosyal ve politik gelişmeler ışığında tarih yazmadıklarının sebebi de aşikârdır aslında. Çünkü bugünün kabul edilen, makbul sayılan, meşruiyet gören, düzenin akademik çalışma alanı bunu gerektirmektedir. Çünkü bugün de egemen akademik ve siyasal anlayış, hâlâ Muaviye zihniyetinin izlerini taşımaktadır. Bu zihniyet özellikle egemen olanın ve muktedir olanın temsilcisidir. Bu zihniyet iktisadi modelde eşitliği ve adil toplum anlayışını değil; mülkü, zenginliği, serveti kutsayan ekonomi anlayışını temsil etmektedir. Bu bağlamda bir zihniyet olarak perspektifini korunaksızlardan yana almayan bilinçlerin, tarihi ve bugünü de korunaksızlardan yana okuması beklenemez zaten. Öte taraftan türlü cemaat ve tarikatler aracılığıyla adeta birer rant ve çıkar kapısı haline getirilen dini örgütlenmeler de, dini "politik" ve "sınıf" kimliğinden koparmış; dinin tarihsel gelişme içersindeki bu kavgalarını âdeta yok saymıştır. Mistik, gizemli, tapınak dini haline getirilen inanç dünyası, zihinleri köreltmiş ve yaşanılan, uğrunda canlar verilen bütün bir tarihi yok saymıştır. Bu yok saymanın arkasında kitabımızın içinde sıkça ifade ettiğimiz üzere "Sünni Saltanat anlayışı" yatmaktadır. Bu anlayış siyasal ölçekte mülkçü saltanat devletini makbul sayarken, ekonomik alanda servetin ve zenginliğin meşruiyetini, inanç alanında ise hakim "Sünni tezlerini" kabul etmektedir. Fakat tarih bütün bu yanlı ve taraflı anlatımına karşın yine de içinde onurlu, hak ve hakkaniyet sahibi tarihçileri de çıkarmıştır. Mülksüzlerin, korunaksızların, kölelerin bu tarih içerisindeki yerlerini, mücadelelerini, dinin bütün bu kesimlere karşın söylemlerini, tezlerini oku-

mak, ancak yukarda ifade etmiş olduğumuz tarihçiler sayesinde olmuştur. Bu tarihçiler bizlere İslam dini içerisinde sadece Muaviye'nin, Yezid'in olmadığını Ebuzer'in, Ammar'ın, Selman bin Farisi'nin de olduğunu, ötesi İslam geleneği içerisinde İslam Komüncülerinin, örneğin Karmatilerin de olduğunu, bir Hasan Sabbah olduğunu, bütün bu isimlerin eşitlikçi bir düzen için kavga verdiğini anlatmışlardır.

'Kapital İslamın Temeli: Muaviye' isimli bu çalışmamızda, hasbelkader bizde tarihi yukarıda ifade etmeye çalıştığımız sosyopolitik bir açıdan okumaya çalıştık. Kimlikli, omurgalı, çatışmalı, kavgalı, bir tarih gördük biz. Ve bu tarihi de sayfalarımıza böyle taşıdık. Gelinen nokta itibariyle "korunaksızların" tarihini okumak adına bu deniz suyuna bir damla olabilirsek ne mutlu bize. Son olarak şunu ifade edelim ki, güncel ve tarihsel olanı anlamak adına sıkça ifade edildiği üzere nereye baktığınız değil, nasıl baktığınız önemlidir. Ya da J.J. Rousseau'nun dediği gibi, "Tarih; okuyana, kendi gözünün görme derecesine göre, yol gösteren bir kılavuzdur.". Görme derecesini belirleyen ise, şüphesiz kimin gözüyle tarihe baktığınızdır.

KAYNAKÇA

1. İbrahim Ülger. İbn Haldun-Işığın Kaynağı 4, Berfin Yayınları, 1.Baskı. İstanbul 2004.
2. İmam Zehebi:Tarihü'l İslam, Köksal Yay. İstanbul 2002.
3. Muhammed Abid el- Cabiri, Arap-İslam Siyasal Aklı. Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
4. İhsan Eliaçık, Mülk Yazıları, İnşa Yayınları, İstanbul 2010.
5. Muhammed Nur Dönek, İslam, Eşitlik ve Sosyal Adalet, Phoenix Yayınevi, Ankara 2010.
6. Faik Bulut, Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği, İslamda Özgürlük Arayışı 3, Berfin Yay., 3.Basım. İstanbul 2010.
7. Faik Bulut, İslam Komüncüleri (Karmatiler) İslamda Özgürlük Arayışı 2, Berfin Yay., İstanbul 1998
8. Rıza Zelyut, Öz Kaynaklarına Göre Alevilik, Anadolu Kitabevi Yayınları, 3. Baskı İstanbul 1990.
9. Rıza Zelyut, Muaviye'den Erbakan'a Din ve Siyaset, Yön Yayınları, İstanbul 1986.
10. Patrica Crone, Ortaçağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.
11. Şehbender zade Filibeli Ahmed Hilmi, Hz.Muhammed'den Günümüze Kadar İslam Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul 1982.
12. İbn'ül Esir, İslam Tarihi III, Gümüşsuyu Basımevi, İstanbul 1986.
13. Hz. Ali Nehc'ül Belağa, (Eş Şerif Er-Radi) Beyan Yayınları, İstanbul 2007.
14. Muhammed Ebu Zehra, İslamda Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi, Yağmur Yay., İstanbul 1970.
15. Ahmed Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya III, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985.

16. Ahmed Cevdet Paşa, Kısas-Enbiya II-I, Arslan Yay., İstanbul 1981.
17. Ali Şeriati, Ebuzer, Fecr Yay., Ankara 2010.
18. Şahin Filiz, İslam Tarihinde ve İslami Doktrinde Zalime ve Baskıya Karşı İsyan, Teori Dergisi, İstanbul 2011.
19. Corci Zeydan, İslam Uygarlıkları Tarihi, Cilt 1, İletişim Yay., İstanbul 2009.
20. Dr. Nevin Abdulhalık Mustafa, İslam Düşüncesinde Siyasi Muhalefet, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001.
21. Muhammed b.Abdülkerim eş-Şehristani, Dinler ve Mezhepler Tarihi, Yeni Akademi Yay., İstanbul 2006.
22. Rıza Yürükoğlu, Tarihte ve Günümüzde Alevilik, Alev Yay., İstanbul 1992.
23. Julius Wellhausen, İslamiyetin ilk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
24. İsmet Zeki Eyüboğlu, Günün Işığında Tasavvuf Tarikatler, Mezhepler Tarihi, Geçit Kitabevi, İstanbul 1987.
25. Semseddin Günaltay, İslam Öncesi Araplar ve Dinleri, Sadeleştirenler. Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yay., Ankara 1997.
26. Yaşan Nuri Öztürk, Kur'an-ı Kerim Meali, Hürriyet Ofset, İstanbul 1993.
27. Muhammed İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, I-VIII, Beyrut 1960.
28. Ahmed bin Ya'kub bin Cafer bin Vehb Tarih I-II, Beyrut 1960.
29. Ebu'l Hüseyin Ali Bin Hüseyin Mesudi, Murucu'z Zeheb, Mısır 1964.
30. Ebu'l Fida- Hafiz İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, (thk. Ahmed Ebû Mülhem ve ark.), I-XV, Beyrut, 1988.
31. İbn Kuteybe, el-İmâme ve's-Siyase, (thk. Taha Muhammed ez-Zeynî), I-II, Kahire, 1967.
32. Ahmed bin Muhammed İbn Abdrabbih, el-Ilkdu-Ferid, Kahire 1953.
33. İmam Gazali, Batıniliğin İçyüzü, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993.
34. Taberi, Tarihu'l-Umem ve'l- Müluk, Mısır, 1987.
35. Mahmut Şakir, İslam Tarihi, II, 311-312, Heyet, "Hulafa-i Raşidin Devri", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Çağ Yayınları, İstanbul 1989.

36. Büyük İslam Tarihi, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, II, 61.
37. İlhan Arsel, Arap Milliyetçiliği ve Türkler, Ankara Üniversitesi ve Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1973.
38. Et-Taberi Ebu Cafer Muhammed b.Cerir, Tarihi Taberi Tercümesi I-II-III cilt, Can Kitabevi İstanbul 1982
39. Abdulbaki Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, Der Yay., İstanbul 1979.
40. Maxime Rodinson, L'Islam et le Marxisme, Fransa 1971.
41. Sabri Hizmetli, Tarihi Rivayetlere Göre Hz.Osman'ın Öldürülmesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1985.
42. Adem Apak, Hz.Osman'ın Hilafeti Döneminde Ümeyyeoğulları'nın Devlet İdaresindeki Yeri, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi (UÜİFD), Sayı 7, Cilt 7, Bursa 1998.
43. Adem Apak, Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasi Problemler ve Sebepleri Üzerinde Bazı Değerlendirmeler, Usul Dergisi, Sayı 4, Sakarya 2006.
44. İrfan Aycan, Emevi İktidarının Devamında Sakif Kabilesinin Rolü,Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c,VIII, Sivas 2004.
45. Mizrap Polat, Hz.Muhammed'in Kabile Reislerini İslam Toplumuna Kazandırma Çabaları: Durumun Ebu Süfyan İbn Harb Örneğinden Yola Çıkılarak Tahlili, AÜİFD XLIX Sayı 2, Ankara 2008.
46. Ünal Kılıç, Ebu Süfyan b. Harb'in Hayatı, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (CÜİFD) Cilt 2, Sayı 1, Sivas 1998.
47. Ali Aksu, Asr'ı Saadet, Hulefa'i Raşidin ve Emeviler Döneminde Fikir Hürriyeti Üzerine bazı Mülahazalar, CÜİFD, Cilt 5, Sayı 2, Sivas 2001.
48. Mehmet Çelik, İslam Tarihinde Dinin Politikaya Alet Edilmesinin İlk Örnekleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 1, Elazığ 2000.
49. Ali Delice, Emevi Devletinin Yıkılış Nedenleri Üzerine Bazı Mülahazalar, CÜİFD, Cilt 3, Sayı 1, Sivas 1999.
50. Melek Yılmaz Gömbeyaz'ın "Muaviye B.Ebu Süfyan'ın Muhalefeti Bertaraf Etme Yöntemleri", UÜİFD, Cilt 19, Sayı 1 Bursa 2010.
51. Ramazan Hurç, Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Çözmede Dinin Rolü, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8, Elazığ 2003.

52. İsmail Salih, Ebu Hureyre ve Yalan Hadisleri. http://www.al-eviyyun.com/ceitli-makaleler/81-ebuhureyra 11.04.2011.
53. Fethullah Gülen http://tr.fgulen.com/content/view/517/3/ 12.04.2011.
54. İhsan Eliaçık http://ihsaneliacik.org/makaleler/cahiliye-doneminde-vahsi-kapitalizm-yeni.html 2009a.
55. İhsan Eliaçık http://ihsaneliacik.org/makaleler/dogdum-buyudum-darbe.html 2009b.
56. İhsan Eliaçık http://ihsaneliacik.org/makaleler/dinle-ebul-kasimdan-yeni.html 2009c..
57. İhsan Eliaçık http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=29865 2010a.
58. İhsan Eliaçık http://ihsaneliacik.com/soylesiler/soylesi-yeni-aktuel.html 2010b.
59. İhsan Eliaçık http://ihsaneliacik.org/makaleler/hayrettin-karamana-cevap.html 2010c.
60. http://www.haberturk.com/dunya/haber/606357-bu-liste-hedef-tahtasi-oldu 05.05.2011.
61. Sırrı Süreyya Önder Radikal 13.12.2010.
62. EdipYükselhttp://islamicreform.org/index.php?option=com_docman&Itemid=80. 20.02.2011.
63. Taha Akyol, Milliyet,. 13.01.2010.
64. http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00117.htm 12.05.2011.